

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Dergisi

Karadeniz Technical University Journal of Faculty of Letters

ISSN NO: 2791-7312

KTÜEFAD

Temmuz 2024-July 2024

Sayı 4-Volume 4

Dergi Sahibi - Journal Owner

Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA, Karadeniz Teknik Üniversitesi - *Karadeniz Technical University*

Editörler - Editors

Prof. Dr. Bahadır GÜNEŞ, Karadeniz Teknik Üniversitesi - *Karadeniz Technical University*

Dr. Öğr. Üyesi Hakan SOYDAŞ, Karadeniz Teknik Üniversitesi - *Karadeniz Technical University*

Yayın Türü - Broadcast

Hakemli ve Bilimsel Süreli Yayın - *Periodical Peer-Reviewed Journal*

Yazışma ve Haberleşme - Communication

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 61080, Trabzon/TÜRKİYE

Karadeniz Technical University, Faculty of Letters, 61080, Trabzon/TURKEY

+90 462 377 43 12/13, ktuefad@ktu.edu.tr

Derginin Tarandığı Dizinler ve Veri Tabanları- Indexes and Databases

ASOS Index <https://asosindex.com.tr/index.jsp?modul=journal-page&journal-id=2832>

Cite Factor <https://www.citefactor.org/journal/index/28848#.YpOGGcNBzIU>

Yayın Kurulu – Editorial Board

- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram SEVİNÇ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ODACI, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Kasım İNCE, Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YAVUZ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Naci KAYAOĞLU, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Necmettin ALKAN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ACUN, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sema ÇETİN BAYCANLAR, Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL, Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Gülda ÇETİNDAG SÜME, Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Metin ÜNVER, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya ÇALIŞKAN AKGÜL, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlhami Tekin CİNEMRE, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dil Editörü – Language Editors

- Dr. Öğr. Üyesi Raşide DAĞ AKBAŞ, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri - *Referees of This Volume*

Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sadık YAZAR, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK, Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Naci KAYAOĞLU, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Elif ÖKSÜZ GÜNEŞ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Zennube ŞAHİN YILMAZ, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Servet TİKEN, Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Veli KILIÇARSLAN, Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nermin ATİLA, Hitit Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Samet CANTÜRK, Giresun Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Osman ALBAYRAK, Giresun Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Zeynep ÖZTÜRK DUMAN, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Sibel ÇAPAN TEKİN, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Gökçehan Aysel YILMAZ

Amaç ve Kapsam

KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi tarih, arkeoloji, Türk, Rus ve İngiliz dilleri ile diğer filoloji alanları ile sosyoloji, psikoloji, sanat tarihi ve felsefe gibi sosyal bilimler alanlarındaki bilimsel çalışmalara yer veren, ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmaları yayınlamak bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlayan hakemli ve bilimsel bir dergidir. KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi dijital ortamda olmak üzere yılda bir kez Temmuz ayında yayınlanır. Yayın kurulu kararıyla özel sayı da yayınlanabilir. Türkçe, İngilizce, Rusça veya Arapça yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

Aims and Scope

The Journal of the Faculty of Letters of Karadeniz Technical University aims to contribute to scientific knowledge by publishing scientific studies that include scientific studies in the fields of history, archeology, Turkish, Russian and English languages, as well as other fields of philology and social sciences such as sociology, psychology, art history and philosophy. It is a peer-reviewed and scientific journal. The journal is published annually (July) in the digital environment. A special issue can also be published with the decision of the editorial board. Articles written in Turkish, English, Russian or Arabic are accepted.

Etik İlkeler

Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, yayın etiği kapsamında tüm etik sorumluluklar taşımasını beklemektedir. Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin benimsediği etik görev ve sorumluluklar, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nin İkinci Bölümü olan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler ile Committee on Publication Ethics (COPE) rehber ve politikaları dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez. Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

Ethical Principles

Karadeniz Technical University Journal of the Faculty of Letters expects all stakeholders to bear ethical responsibilities within the scope of publication ethics. The ethical duties and responsibilities adopted by the Karadeniz Technical University Journal of the Faculty of Letters have been prepared by taking into account the Guidelines and policies of the Committee on Publication Ethics (COPE) and Actions Against Scientific Research and Publication Ethics, which is the second part of the Higher Education Institutions (YÖK) Scientific Research and Publication Ethics Directive.

The articles and photos that has been sent to the journal for publication may not be returned even if they are not published. The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their authors.

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Dergisi

Karadeniz Technical University Journal of Faculty of Letters

Sayı 4-Volume 4

İçindekiler - Contents

Editörden - Editorial

Mehmet Alaaddin Yalçınkaya

Araştırma Makaleleri - Articles

Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen Tapınak Görevlileri

Temple Officials in Hittite Cuneiform Texts

Serkan DEMİREL 1

A Qualitative Case Study on EFL Students' Self-Perceived Level of Autonomy and its Relation to Academic Achievement

İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Algıladıkları Özerk Öğrenme Düzeyleri ve Akademik Başarıyla İlişkisi Üzerine Nitel Bir Durum Araştırması

Raşide DAĞ AKBAŞ 14

Nazi Edebiyatına Genel Bir Bakış

An Overview of Nazi Literature

Emre Bekir GÜVEN 24

İki Remilname Üzerine Notlar

Notes on the Two Geomancy Books

Savaşkan Cem BAHADIR

..... 40

Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn'de Fiil Yapımı

Verb Formation in Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn

Berat KUL 51

Cengiz Dağcı'nın Onlar da İnsandı Romanının Özne ve İktidar Bağlamında İncelenmesi

An Analysis of Cengiz Dağcı's novel Onlar Da İnsandı in the Context of Subject and Power

Pınar DEĞİRMENCİ 71

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 06242-002

Numarada Kayıtlı Bir Tabirname Örneği

An Example of Tabirname, Registered in Suleymaniye Manuscript Library (Syek) Hacı Mahmud Efendi Department, Number 06242-002

Halil ACER 85

Yazarı Bilinmeyen Bir Kaside-i Bürde Tercümesi

Translation of a Kaside-i Burde by an Unknown Author

Shrouk MOHAMED

Maysam SBOU 105

Editörden

Mehmet Alaaddin Yalçınkaya

Dergi Sahibi

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

KTÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nin değerli okuyucuları,

Dergimizin dördüncü sayısının yayınlanmasının heyecan ve mutluluğu içerisindeyiz. Bilimin sadece üretilmesi değil aynı zamanda aktarılmasının da önemli olduğu gerçeğinden hareketle, ülkemizin bilim camiasına yayın kaliteli bir akademik dergi kazandırma gayreti içerisindeyiz.

Dergimizin bu sayısına, farklı bilim dallarından değerli bilim insanlarımız yeterli nitelik ve nicelikte yayın ile katkıda bulunmuşlardır. Alanında uzman kişilerin kör hakemli süreçlerini tamamlamalarından sonra yedi Türkçe ve bir İngilizce makale bu sayımız içerisinde yer almaktadır. Bu makalelerin beşi edebiyat, biri Türk dili, biri yabancı dil öğretimi ve biri arkeoloji konularındaki çalışmalardır.

Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi bilim ahlakına önem veren bir dergidir. Bu sebeple dergimiz, Yükseköğretim Kurumları (YÖK) Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nin İkinci Bölümü olan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler başlığı altında belirtilen araştırma ve yayın ahlakına aykırı eylemlerle mücadele konusunda gerekeni yapmakta ve Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehber ve politikalar benimsemiştir.

Editorial

Mehmet Alaaddin Yalçınkaya

Journal Owner

Karadeniz Technical University, Faculty of Letters

Dear Karadeniz Technical University Journal of Faculty of Letters Readers,

We are excited and happy to publish the second issue of our journal. Based on the fact that it is important not only to produce but also to transmit science, we are in an effort to bring a quality academic journal to the scientific community.

Scientists from different disciplines contributed to the first issue of our journal with sufficient quality and quantity of publications. Seven Turkish and one English research articles are included in this issue after blind peer-reviewed processes. The first five articles are on literature, one on EFL and one on archeology.

Karadeniz Technical University Journal of Faculty of Letters is a journal that gives importance to science ethics. For this reason, our journal does what is necessary to combat the actions against research and publication ethics, which are stated in the second part of the Higher Education Council (YÖK) Scientific Research and Publication Ethics Directive and adopts the guidelines and policies published by the Committee on Publication Ethics (COPE).

Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Geçen Tapınak Görevlileri

Serkan DEMİREL*

Öz

Hititçe çivi yazılı metinlerde, tapınak kurumlarında görev yapan bir grup görevlinin unvanları geçmektedir. Görevlilerin unvanları tapınaklarda çeşitli iş kollarından insanların çalıştırıldığını göstermektedir. Bazı unvanlar doğrudan kült pratikleri ile ilgilidir. Farklı unvanlardan rahip ve rahibe, tapınağın hem dini hem de idari anlamda yönetimini teşkil eden bir ruhban grubun varlığına işaret eder. Bu grubun içerisinde bizzat kral veya ona bağlı rahipler de vardır. Metinlerde geçen bilgilere göre tapınakların dini yönlerinin yanı sıra dünyevi özelliklere de sahiptir. Tapınaklar çeşitli iş kollarından, zanaatçılara, çiftçilik ve çobanlıkla ilgili farklı meslek gruplarını da içerisine alan bir yapılanmaya sahiptirler. Bu görevliler kimi zaman tapınaklar kimi zaman da devletin desteklediği bir üretim motivasyonuna sahip olmalıydılar. Ruhban sınıfı dışındaki iş kollarının, tapınaklarda çalıştırılma durumu ise belirsizdir. Tam zamanlı olarak bu kurumlarda görev yapıyor olmalarının yanı sıra, koşullarını bilmediğimiz yarı zamanlı veya bedenen gerçekleştirilen vergiler yoluyla tapınaklarda çalıştırılıyor olabilirler.

Anahtar Kelimeler: Hititçe Çivi Yazılı Metinler, Hitit, Tapınak, Görevliler

Temple Officials in Hittite Cuneiform Texts

Abstract

In Hittite cuneiform texts, the titles of a group of officials working in temple institutions are mentioned. The titles of the officials indicate that people from various fields of labour were employed in the temples. As expected, some titles are directly related to cult practices. Among the different titles, priest and priestess indicate the existence of a clergy group that constituted both the religious and administrative administration of the temple. This group also included the king himself or priests under him. According to the information in the texts, temples had worldly features as well as religious aspects. The temples were organised in a structure that included different occupational groups such as craftsmen, farming and shepherding. These officials should have a production motivation, sometimes supported by the temples and sometimes by the state. The employment status of the non-clergy in the temples is uncertain. They may have been employed in these institutions on a full-time basis, or they may have been employed in temples on a part-time basis, the conditions of which we do not know, or through physical taxation.

Keywords: Hittite Cuneiform Texts, Hittite, Temple, Officials

Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen tapınak görevlileri, Hitit toplumunun dini ve sosyal yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. Bu görevliler, tanrılara adanmış kült pratiklerini yürütür, ritüelleri gerçekleştirir ve tapınakların işleyişini sağlarlar. Aynı zamanda tarım, hayvancılık, zanaatkarlık gibi alanlarda da faaliyet gösterebilirler ve tapınakların ekonomik işlemlerine katkıda bulunurlar.

Tapınaklar, çoğu durumda, birer kurum olarak görülmelidir. Zira pek çok örnekte görülebildiği üzere, belirli bir amaç çerçevesinde ve belirlenmiş kurallar dâhilinde yönetsel bir yapıya sahip olarak işleyişlerini sürdürmektedirler. Tapınakların kurumsallığı dini, kültürel, ekonomik ve siyasi boyutların bir karışımını yansıtarak zaman içinde önemli ölçüde gelişmiştir. Bu kurumlar yalnızca ibadet için değil, aynı zamanda ekonomik işlemler ve toplumsal kutlamalar için de hizmet vermiş, kültürel etkileşimleri ve geçim kaynaklarını şekillendirmiştir.¹ Etno-tarihsel çalışmalar, tapınakların sürekli olarak yeniden yapılandırıldığının altını çizmekte, çeşitli faktörlerin etkisi altında bu kurumların geçirdikleri dönüşümleri gözler önüne sermekte ve tarihsel ve çağdaş bağlamda toplumsal, dini ve siyasi dinamiklerin merkezinde yer alan bu kurumların çok yönlü doğasının altını çizmektedir.² Tapınakların çok yönlü doğası içerisinde bağışların ve vergilerin toplanması, ticarete katılma, zanaatçılık, ürün depolama, personel yönetimi ve benzeri birçok farklı şekilde görülebilir.³ Eski Güneydoğu Asya

* Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, serkandemirel@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7634-1421>

¹ Ramesh 2020.

² Lundquist 2007.

³ Tapınakların kült dışı faaliyetler gösterebilecek olmalarını, kültürler arasında değişiklik gösterebilecek bir konu olarak değerlendirmek doğru olabilir. Zira kültür dini etkiler ve din de kültürün önemli bir parçasıdır (McCarthy 2003). Bugünün dünyasında dini kurumlara ilişkin standart bir faaliyet alanı belirlemek imkânsızdır. Hristiyan dünyasında, hangi mezhepten olursa olsun tüm kiliseler az veya çok para işleriyle ilgilendirilir. Daha açık bir ifade ile Katolik veya Ortodoks kiliselerinin ticari anlamda bir banka işletmesi, Hristiyanlar tarafından normal karşılanabilir. Bu normalleşmiş durum dini inançlar, uygulamalar ve dinin getirdiği kurumsallığın ekonomik gelişme içerisinde bir rol oynamasıyla açıklanabilir (Weber 2005). İslam dünyasında, Güney Asya ve Uzakdoğu'da ise iadethanelerin kült amaçlarının dışına çıkılarak dünyevi faaliyetlere iştirak

toplumlarındaki tapınak kurumları bu konuda iyi örneklerdir. Anadolu'nun Geç Tunç Çağı'nı (MÖ 1650-1190) etkileyen en önemli siyasi ve kültürel unsur olan Hitit Devleti'ndeki tapınakları gerek kült gerekse de kült dışı faaliyetlerde bulunabilirlerdi. Hitit tapınakları, yıl geneline yayılmış kült pratiklerini yürüten çok sayıda kült etkinliklerini gerçekleştiren, kurbanları ve bağışları kabul eden, çeşitli zanaatkârları çalıştıran, hayvan sürülerine, geniş arazilere sahip olan ve böylelikle tarım ve hayvancılık ile uğraşan birer kurum görüntüsündedir.⁴

Hititçe çivi yazılı metinlerde tapınaklar Sümerce É. DINGIR^{LIM} “Tanrıların Evleri” veya Hititçe Ékarimmi/karimni, šiunaš parna “tapınak” olarak geçer. Tapınaklarda standart bir boyuttan söz edilmez. Boğazkale/Hattuša'da yer alan Büyük Tapınak toplamda 14.500 m²'lik bir alanı kaplamaktadır ve aynı kent içerisinde boyutları 400-600m²'lik küçük tapınaklar da vardır.⁵ Tapınakların boyut ve faaliyet alanlarına göre çalıştırmış oldukları kişi sayısı değişmekteydi. Özellikle büyük ölçekli tapınaklarda, mülklerinin ve gelirlerinin artışına paralel olarak nitelik açısından çeşitlilik gösteren çok sayıda kişi çalıştırıldığı bilinen bir durumdur. Ancak bir veya iki kişinin görevli olduğu ve sadece kült faaliyetlerinin gerçekleştirildiği tapınakların sayısal oranı daha fazladır. Hitit tapınaklarında çalıştırılan kült, kült yardımcı olan ve ekonomik faaliyetlerle ilişkili olarak istihdam edilen görevlilere ilişkin temelde iki kaynak vardır. Bunlar tapınak görevlilerine ait direktif metinleri ve tapınaklara ait envanter metinleridir. Bayram metinlerinin de konuya ilişkin önemli bilgiler içerdiğini belirtmek gerekir. Bu metinlerin bazıları tapınakların çalışma biçimini düzenleyici ve yapılandırıcı bir işleve sahiptir. Yapılan bu çalışma kapsamında tapınaklardaki görevlilerin sınıflandırılması ve vasıflandırılması konusunda başlıca bu kaynaklardan yararlanılmıştır.

Tapınaklarda görevli olan kişilere ilişkin talimat metinleri birkaç defa yayınlanmıştır. Kronolojik olarak; E. H. Sturtevant,⁶ A. Goetze⁷ ve A. Süel'in⁸ konuya ilişkin olarak yapmış oldukları çalışmalar vardır. Kült envanterleri metinleri ise pek çok kez çalışılmış ve konu ile ilgili doğrudan ve dolaylı olarak hazırlanan çalışmalarda defalarca kullanılmıştır. Ancak yapılan bu çalışma içerisinde ele alınan kült envanterler metinleri, C. W. Carter⁹ ve M. Darga¹⁰ tarafından yayınlanmış olan çalışmalardır.

Hititçe çivi yazılı metinlere göre tapınakların çalışma düzeninin belirlenmesi ve görevli personelin atanması, Hitit Devleti'nin idari yapılanması nedeniyle merkezi idare, yani kral tarafından gerçekleştiriliyordu. Kral, belli aralıklarla tapınaklarda çalışacak görevlilerin tayiniyle ilgileniyordu. Kült envanteri listelerinde her bir yerleşimin tapınakları belirtiliyor ve her tanrı için atanan kadın ve erkek tapınak görevlileri listeleniyordu.¹¹ Buna göre tapınak işleriyle meşgul olan çok sayıda görevli olduğu söylenebilir. Ortalama bir durumu yansıtmadığı belli olmamakla birlikte, Karahna gibi küçük bir kentin tapınağına ilişkin envanter metninde, tapınakta görevli kişi sayısının toplam rakamı 775'tir.¹²

Hititçe çivi yazılı metinlerde LÚ^{MEŠ} É. DINGIR^{LIM} ve LÚ Ékarimnala¹³ geniş anlamda tapınak görevlilerini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Ancak bunların dışında başka kapsamlı kelimeler de vardır. Tapınak görevlileri hakkında ayrıntılı bilgiler sunan Karahna şehrinin kült envanterinde¹⁴ birkaç kolektif terim bulmaktayız. Bunlar arasında en kapsamlısı, metinde hem dar hem de geniş anlamda kullanılan LÚ^{MEŠ}hilammati'dir.¹⁵ Aynı metinlerde, dinsel tören anlamına gelen hazziwi kelimesinden türetilen LÚ^{MEŠ}hazziwitašši ile birtakım rahipler listelenmiş vaziyettedir.¹⁶ Metnin sonunda LÚ^{MEŠ}hilammati içerisinde dahil edilen bu grubun daha çok kült görevlilerini/rahip ve rahibeleri ifade etmekte kullanıldığı

etmesi makul bir durum olarak algılanmamaktadır. O halde dini kurumların ekonomik anlamdaki faaliyetlerini, kültürler arasında farklılık gösterebilen, yer ve zaman ilişkisi içerisinde ele alınması gereken bir konu olarak görmek gerekebilir.

⁴ Klengel, 1975, s. 190; Souček, 1979, s. 78.

⁵ Seeher 2011, s. 17, 80.

⁶ Sturtevant, 1934.

⁷ Goetze 1955a.

⁸ Süel 1985.

⁹ Carter 1962.

¹⁰ Darga 1973.

¹¹ Hoffner 1987, s. 4071.

¹² KUB XXXVIII 12 Ay. IV 16; Darga, 1973, s. 17.

¹³ Taggar-Cohen 2006, s. 279.

¹⁴ CTH 517

¹⁵ Darga 1970, s. 130; Güterbock 1975, s. 130.

¹⁶ KUB XXXVIII 12 Öy. II; M. Darga, 1973, s. 9.

düşünülmektedir.¹⁷ Metinlerde kimi zaman tapınak görevlileri, bağlı oldukları kült ile isimlendirilmekteydiler. Örneğin LÚ^{MEŠ} É^{DIŠ}KUR ile Fırtına Tanrısı'nın tapınağındaki görevliler kastedilmekteydi.¹⁸ Tapınak görevlilerinin vazifeleri bazı rutin işlerden oluşmaktaydı. Tanrı sembolü olan kült heykelin yıkanması, giydirilmesi, müzik ve dans eşliğinde ona yemek ve içecek sunulmasını içeren “tanrıların bedensel ihtiyaçları”nın karşılanması bu işlerden bazılarıdır.¹⁹ Ritüel bir nitelik taşıyan bu işlerle genellikle kült ve kültü yardımcı olan görevliler ilgilenmekteydi. Ritüeller dışında çiftçilik, hayvancılık ve çeşitli zanaat işleriyle uğraşan görevliler de bulunmaktadır. Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen ve tapınaklarda görevli oldukları anlaşılan kişilerin pek çoğunun unvanından, görevleri hakkında çıkarımlar yapmak mümkün olabilmektedir. Ancak unvanları ve dolayısıyla görevli anlaşılamayan pek çok görevli de bulunmaktadır.

Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen tapınak görevlilerini kült görevlileri ve ritüellere yardımcı görevliler, çiftçiler ve çobanlar, zanaatkârlar ve tapınakların güvenliğinden sorumlu olan kişiler şeklinde birkaç başlık altında sınıflandırmak mümkün olabilir.

Hitit panteonundaki tanrı sayısının artışı ve kültürler arasındaki farklılıklar, ritüel uygulamaların da çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu durum tapınaklarda farklı uzmanlıklara sahip tapınak görevlilerini gerektirmiştir.²⁰ Görevlilerin toplum içerisinde sahip oldukları konum belli değildir. Bu belirsizlik kentler dışında daha da fazladır. Ancak belli başlı şehirlerdeki büyük ölçekli tapınaklarda görev yapan bazı rahiplerin statülerinin yüksek olduğu düşünülebilir.²¹

Hititçe çivi yazılı metinlerden, Hitit tapınaklarında en az bir erkek veya kadın kült görevlisinin görev yaptığı anlaşılmaktadır.²² Tapınak görevlilerine ilişkin talimat metinlerine göre bu görevliler sadece gündüz değil geceleri de tapınakta bulunabiliyorlar, eşleri ve çocukları ile birlikte geçimlerini ve bakımlarını tapınaktan temin edebiliyorlardı.²³ Zira tapınakların bu kişilerin ve hatta tapınağın kölelerinin bakımını sağlayabiliyordu.²⁴ Boğazkale/Hattuša Büyük Tapınak'ın batısında yer alan ve MÖ 15-14. yüzyıllarda yapılmış konutların tapınak görevlilerine ait olabileceği ve bu alanda yaşayan görevlilerin geçimlerini tapınaktan temin ediyor olabilecekleri düşünülebilir.²⁵

Hitit tapınaklarındaki kült görevlilerinin bir hiyerarşi içerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Kült envanterlerinde ve tapınak görevlilerine ilişkin talimat metinlerinde isimleri en sık geçen ve diğerlerine göre daha önemli oldukları düşünülen kült görevlileri LÚ^{MEŠ}SANGA, LÚ^{MEŠ}GUDÚ ve MUNUS^{MEŠ}AMA.DINGIR^{LIM} olarak adlandırılan unvanlara sahiptirler.²⁶ *Rahipler* anlamındaki LÚ^{MEŠ}SANGA isminin en üst düzey rahipler için kullanıldığı düşünülmektedir.²⁷ Bu görevliler tapınak görevlerinin önemli bir kısmını yönetmektedirler ve genellikle tapınak ritüelleri önemli roller üstlenirdi.²⁸ Tapınak görevlilerine ilişkin talimat metinlerinde *Rahipler* içerisinde SANGA GAL.GAL ve SANGA TUR.TUR gibi bir ayrıma gidilmiştir. Kanaate göre ilk belirtilen görevli *Üst Derecedeki (Büyük) Din Adamları*, ikinci belirtilen görevli ise *Alt Derecedeki (Küçük) Din Adamları* olmalıdır.²⁹ Bu durum, özellikle büyük ölçekli tapınaklarda LÚ^{MEŠ}SANGA içerisinde hiyerarşik bir yapının var olduğunu ve gösteriyor olabilir. Rahiplerin dini görevlerinin yanı sıra tapınakların idaresinden de sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Onlar bir çeşit yönetici gibi tapınağı yönetiyorlardı. Tapınak görevlilerine ait direktif metinlerinde tapınağın yönetiminden sorumlu iki rahip olduğu bildirilmektedir.³⁰ Metinlerde bu iki rahibin ismi doğrudan verilmemekle birlikte, birisi tapınak

¹⁷ Darga 1970, s. 130.

¹⁸ KBo XX 68 I 6, XX 112 I 2, XXIV 24 III 21.

¹⁹ Gurney 1952 s. 149-150.

²⁰ McMahon 1995, s. 1990.

²¹ Hoffner 1969, s. 149; Souček, 1979, s. 78.

²² Hoffner 1969, s. 149; Hoffner, 1987, s. 4071.

²³ Goetze 1957, s. 169; Hoffner, 1987, s. 4071.

²⁴ Klengel 1975, s. 193.

²⁵ Konuya ilişkin olarak bk. Neve, 1996, s. 107.

²⁶ Hitit tapınaklarında görevli olan rahip ve rahibelere ilişkin daha geniş bilgi için bk. Taggar-Cohen 2006.

²⁷ McMahon 1995, s. 1990; Süel 1985, s. 154. Kelimenin Hititçe karşılığının *šankunniš* olduğu düşünülmektedir. Bu isim kült ile ilgili pek çok metinde geçmektedir. Ancak sadece bir yerde tapınak görevlileri ile kaydedilmiştir; KBo XIX 28 Ay. 2; Weeden 2011, s. 86.

²⁸ Güterbock 1975, s. 129.

²⁹ Süel 1985, s. 154-155.

³⁰ KUB XL 63 IV 6-8; Süel 1985, s. 77.

organizasyonunun sürekli kontrolünden, diğeri ise çoban, çiftçi vb. üreticilerden alınan ürün ve malların tapınağa sevkini denetlemekten sorumludur.³¹ Metinde unvanları geçmiyor olsa da bu rahiplerin, bahsi geçen ^{LÚ.MEŞ}SANGA içerisinde yer aldığı düşünülebilir. ^{LÚ.MEŞ}GUDÚ olarak Hititçe çivi yazılı metinlerde geçen ve kült törenlerinde görev yaptığı anlaşılan rahiplerin gerek unvanları gerekse görevleri yeterince anlaşılabilmiş değildir. Unvan *Merhemli Rahipler*³² olarak çevrilmektedir. Direktif metinlerinde ^{LÚ.MEŞ}SANGA'dan sonra isimleri yazıldığı için onların daha alt derecedeki bir din adamı sınıfı olduğu düşünülmektedir.³³ ^{LÚ}GUDÚ ismi metinlerde çoğunlukla *šip(p)and-* (kurban sunmak, içki sunmak,³⁴ içilen içkinin bir kısmının yere dökülmesi³⁵) ile birlikte geçmesi, onun kült törenindeki libasyon aşamasında görev yapan bir rahip olduğunu akla getirmektedir.³⁶ ^{MUNUS.MEŞ}AMA.DINGIR^{LIM} adıyla çağrılan ve *Tanrı Anaları/Rahibeleri*³⁷ olarak çevrilebilecek unvana sahip rahibelerin tapınaklardaki kadın görevliler içerisinde en yüksek mertebeye sahip oldukları söylenebilir.³⁸ Bu rahibeler tapınaklarda ayinlere katılıyor, günlük kültürün ritüellerini yerine getiriyor ve önemli bayramlarda³⁹ baş icracı olarak rol alıyorlardı.⁴⁰ İsimleri genellikle ^{LÚ.MEŞ}SANGA ve ^{LÚ.MEŞ}GUDÚ görevlilerinin ardından geçmektedir ki, bu durum muhtemelen tapınak hiyerarşisindeki konumlarını göstermektedir. Hitit tapınaklarında görev yapan rahibelerden bir diğeri de NIN.DINGIR olarak adlandırılır. Resmi kült görevleriyle ilgilenen bir rahibe olduğu düşünülen bu görevlinin tapınaklarda ne gibi işlerle ilgilendiği belli değildir. *nuntarriyašhaš* bayramının anlatıldığı bir metinde, kült töreni sırasında ihtiyaç duyulan malzemelerin depolardan sağlanması konusunda bu rahibenin görev aldığı anlaşılmaktadır.⁴¹ ^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM} olarak anılan unvanın aynı zamanda Hitit kraliçeleri için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. II. Muršili'nin üvey annesini, eşi Gašulawiya'yı öldürmekle suçladığı bir metinde, II. Muršili, üvey annesini olan Tavananna'yı *Tanrı Analığı*'ndan azlettiğini ifade etmektedir.⁴² Hitit kraliçelerinin, aynı zamanda en üst düzeyde rahibe oldukları düşünüldüğünde, kraliçelerin bu unvanı kullanıyor olmaları doğal karşılanabilir.

Hititçe çivi yazılı metinlerde, tapınaklardaki kült ritüellerinde isimleri nispeten daha az geçen, ancak üst seviyede kişiler olduğu anlaşılan *šankunniš* ile Hitit kralının, *šiwanzanniš* ile ise Hitit kraliçesinin kastediliyor olduğu düşünülmektedir.⁴³ Özellikle önemli bazı bayramlarda, kraliyet çiftinin bizzat ritüelleri yönettiği anlaşılmaktadır. Hitit kralı en üst seviyedeki rahip sıfatıyla dinsel törenlere başkanlık ederken, kraliçe ise en üst seviyedeki rahibe unvanıyla ona eşlik etmekteydi. Bu durumda, Hitit rahibelerinin en üst basamağını işgal eden kraliçenin en üst düzey rahibeyle, benzer şekilde kralın da en üst düzey rahiple eşitlenmesi sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ritüel içerikli metinlerde kimi zaman karşılaşılan ^{LÚ}SANGA ile kralın kastedildiği ve kimi zaman da ^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM} ile kraliçenin kastedildiği söylenebilir.

Hitit tapınaklarında rahip ve rahibelerin dışında, kült ritüellerine katkı sağlayan pek çok görevli daha bulunmaktadır. Bu görevlilerin bir kısmı doğrudan doğruya kült ile ilgili rutin işlerle ilgilenirken bir kısmı ise tapınağın üretimine katkıda bulunuyordu. Hititçe çivi yazılı metinlerde bu görevlilerin isimleri çoğunlukla listeler halinde geçmektedir.

³¹ Taggar-Cohen 2006, s. 202. Bu bilgiye göre yönetici konumunda bulunan iki rahipten birisi kült işlerinden sorumlu iken diğer rahip ise tapınaktaki ekonomik nitelikteki eylemlerden sorumlu tutulmaktaydı.

³² Süel, 1985, s. 155; *Bir Tür Rahip*, "Merhemli Rahip: Ünal, 2007, 137. Güterbock 1975, s. 129, 130; Daddi 1982, s. 304.

³³ Süel, 1985, s. 155.

³⁴ Ünal, 2007, s. 637.

³⁵ Sturtevant, 1931, s. 80. Ayr. bk. KUB XX 84 Öy. 5, XX 87 I 10; Goetze 1971, s. 80, 88.

³⁶ Taggar-Cohen, 2006, s. 238, 239. ^{LÚ.MEŞ}GUDÚ rahiplerine ilişkin bir diğer dikkat çeken husus ise, onların çoğunlukla Hatti kökenli ritüellerde yer alıyor olmalarıdır. Örneğin, Arinna kentinde gerçekleşen bir bayrama ilişkin metinlerinde, kral kente geldiğinde iki GUDU rahibi tarafından karşılandığı ve ardından törende de krala eşlik ettikleri belirtilmektedir. KBo XXX 165 I 2-10; Popko 2009, s. 96.

³⁷ Süel 1985, s. 28-58. =*šiwanzanni*; Ünal, 2007, 22. AMA.DINGIR-LIM ideografik yazımının Hititçe karşılığı bilinmektedir. *šiwanzanniš* olarak okunan kelimenin de tam tercümesi tanrı anası şeklindedir; Güterbock 1975, s. 130.

³⁸ Süel, 1985, s. 135.

³⁹ Hattuša'da kutlanan bayramlardan biri *Tanrı Analarının Bayramı* (EZEN^{MEŞ} SAL^{MEŞ}AMA.DINGIR^{LIM}) ismini taşımaktadır.

⁴⁰ Darga, 1974, s. 232.

⁴¹ KUB X 48 I 1-4; Taggar-Cohen 2006, s. 386-395.

⁴² Metnin tam çevirisi için bk. Singer, 2002 s. 77-79.

⁴³ Güterbock 1975, s. 130.

Karahna şehrine ait kült envanteri metninde, LÚ^{MEŠ}hilammati ismi altında sıralanan ve É.GİŞ.KIN.TI olarak belirtilen İmalathane/Çalışma Evi'ndeki görevlilerin bir listesi bulunmaktadır.⁴⁴ Burada bahsedilen görevliler şunlardır: bir *Kapıcı* (LÚ^{NI}.DU⁸45), bir *Güvenlik Görevlisi* (LÚ^{GİŞ}ŞU.KUR⁴⁶), bir *Ön Avlu Yıkayıcısı* (LÚ^{MA}.É⁴⁷), iki *Şarkıcı* (LÚ^{NAR}48), bir *Şarkıcı Rahip* (LÚ^{GALA}49), bir *İlahi Söyleyen Rahip* (LÚ^{palwatallaš}50), *arkammi- Çalgı İcracısı* (LÚ^{arkammiyalas}51), bir *Katip* (LÚ^{DUB}.ŞAR⁵²), bir *Ahşap Tablet Yazıcısı* (LÚ^{DUB}.ŞAR.GİŞ⁵³), bir *Çömlekçi* (LÚ^{DUG}.GA⁵BUR⁵⁴⁵⁵), bir *Sofracı* (LÚ^{GİŞ}BANŞUR⁵⁶), bir *Aşçı* (LÚ^{MUHALDIM}/LÚ^{MU}57), iki *Yemek Sunan* (LÚ^{SAGI}.A⁵⁸), iki *Ekmekçi* (LÚ^{NINDA}.DÜ⁵⁹), bir *Sucu* (LÚ^A ŠA KUŞ.LAL⁶⁰), bir *Ezme İmalcisi* (LÚ^{E-PIŠ} BA.BA.ZA⁶¹), bir *Kuş Yetiştiricisi* (LÚ^{MUŠEN}.DÜ⁶²), bir *Kahin* (LÚ^{HAL}63), bir *İlahi Söyleyen* (LÚ^{palwatallaš}). Boğazkale/Hattuša'daki Büyük Tapınak'ta bulunan bir metin, Karahna kült envanteri metnine benzer bilgiler içerir. Metnin hemen başlarında DUMU.HI.A É.GİŞ.KIN.TI yani "Çalışma Evinin Çocukları" başlığı altında iki yüz beş kişilik bir görevli listesi bulunmaktadır. Listede on dokuz yazıcı, otuz üç ahşap yazıcısı, otuz beş büyü yapan rahip ve on şarkıcı kaydedilmiştir.⁶⁴ Kalan altmış beş kişinin kaydedildiği metnin ilgili kısımları kayıp olduğu için, burada bahsedilen görevlileri unvanları bilinmemektedir.

Bayram metinlerinden de kült ritüellerine yardımcı birtakım görevlileri öğrenmek mümkündür. Bayramlarda yapılan bağışların konu edinildiği bir metinde toplam on iki müstahdemden bahsedilmektedir.⁶⁵ Bunlardan ikisi aşçı, ikisi fırıncı, ikisi saki, ikisi sepetçi, ikisi çömlekçi ve ikisi de şarkıcıdır. Bayramlara ilişkin metinlerde LÚ^{GEŠTIN}/"şarap işçisi/tüccarı"⁶⁶ olarak geçen bir kişi daha vardır. Bu kişi listelerde tapınak görevlileri arasında yer almasa da bayram zamanlarında tapınaklar adına görev yaptığı düşünülebilir. Tapınaklarda görevli olan kişilere ilişkin bilgi veren kaynaklardan birisi de Arnuwanda ve Aşmunikal çiftinin Kaška saldırıları sonucunda yapmış oldukları dua metinleridir. Bu metinlerde geçen; "Onlar rahipleri, kutsal rahibi, rahibeleri, merhemli rahibi, müzisyenleri, şarkıcıları, aşçıları, fırıncıları, saban sürenleri ve bahçıvanları bölüştüler (kaçırdılar) ve

⁴⁴ KUB XXXVIII 12, Öy 6-17; Darga, 1973, s. 13,14.

⁴⁵ *Kapıcı*: Darga, 1973, s. 13; *Kapı Muhafızı*; Daddi 1982, s. 171.

⁴⁶ *Mızraklı Adam, Bir Çeşit Güvenlik Görevlisi*: Daddi 1982, s. 198; Darga 1973, s. 13,14. Yine tapınak görevlileri içerisinde yer alan Bekçi/Gardiyan (LÚ^{UMMEDA}) için bk. Daddi 1982, s. 469. "=^{SAL}harwant" bekeci, ebe, hemşire; Ünal 2007, 758.

⁴⁷ *Ön Avluyu Yıkayan Kişi*: Darga 1973, s. 14. Yine tapınaklarla ilgili bir metinde geçen *Arka Avluyu Yıkayıcısı* (LÚ^{KISAL}.LUH) için bk. Daddi 1982, s. 169. *Dış Avlu Temizleyicisi*; Ünal 2007, 348.

⁴⁸ *Şarkıcı/Müzisyen*: Daddi, 1982, s. 326. "=^{LU}kinirtalla" Ünal 2007, 475. *Kanuna Benzer Bir Çalgı Çalıcı* (LÚ^{kinirtalla}) Hoffner 1967, 61.

⁴⁹ *Şarkıcı Rahip* (?): Darga, 1973, s. 13; Singer 1984, s. 133; LÚ^{halliyari}, LÚ^{sahtarili}: Daddi 1982, s. 301; *Bir Ağut Rahibi*; Ünal 2007, 125.

⁵⁰ *Şarkıcı/İlahi Söyleyen Bir Rahip*: Darga 1973, s. 14; *Alkış Tutan, El Çırpan Kimse, İlahi Okuyan Rahip/Rahibe*; Ünal 2007, 507.

⁵¹ Darga, 1973, 13; Daddi 1982, s. 218; Tischler 1977, 60; Hoffner 1967, 61.

⁵² *Katip/Yazıcı*; Darga 1973, s. 13; Daddi 1982, s. 161; Ünal 2007, 93; Hoffner 1967, 62.

⁵³ *Ahşap Tablet Yazıcısı*: Darga 1973, s. 13; Daddi 1982, s. 166.

⁵⁴ *Çömlekçi*: Daddi 1982, s. 54; LÚ^{DUG}.SİLÄ.BUR, LÚ^{BAHAR}; Ünal 2007, 83, 95; Hoffner 1967, 62.

⁵⁵ Tapınak görevlisi olarak belirtildiği metin yerleri; KBo II 1 I 23-25, II 4-6, XXXVIII 12 I 10, 16. Kült ile olan bağlantılarının yer aldığı metin yerleri; KUB XXX 35 I 6, KBo XIII 248 I 24, X 30 II 3

⁵⁶ *Sofra Adamı, Garson*: Daddi 1982, s. 151. Yine tapınak görevlileri arasında yer alan *Sofra Adamlarının Başı* (UGULA LÚ^{MEŠ}.GİŞ^{BANŞUR}) için bk. IBoT II 13 Ay. 6.

⁵⁷ *Aşçı*: Daddi 1982, s. 64. *Kasap, Aşçı*: Hoffner, 1967, 62. Yine tapınak görevlilerine ilişkin bir metinde geçen *Aşçıların Başı* (UGULA LÚ^{MEŠ}.MUHALDIM) için bkz. KBo XVII 74 II 16, KUB II 13 II 50, KUB X 26 Ay. III(?) 5

⁵⁸ *Saki, Yemek Sunan Kişi*: KUB XIII 6 Ay. III 56; Süel 1985, s. 248; *Saki/İçki Sunucu*; Alp 1999, s. 72.

⁵⁹ *Fırıncı, Ekmek Yapan*: Daddi 1982, s. 76; Ünal 2007, 485; Hoffner 1967, 20. Yine tapınak görevlileri içerisinde sayılan ve dini törenlerde saraya ekmek taşıyan kadınlar için (MUNUS.MEŠ^{hazgara}) bk. KBo II 7, Ö.y. 26, KBo II 13 Ö.y. 11; Carter 1962, s. 92, 106; *Kadın Müzisyen*: Ünal, 2007, 208.

⁶⁰ *Su Taşıyıcısı*: Daddi 1982, s. 150.

⁶¹ *Ezme/Lapa İmalcisi*: Daddi 1982, s. 83. Bu isim Taggar-Cohen 2006, s. 22'de "Arpa Yetiştiricisi" olarak çevrilmiştir.

⁶² *Kuş Yetiştiricisi*: Darga 1973, s. 13; *Kuş Avcısı*: Daddi 1982, s. 323; *Kuş Falcı*: Ünal 2007, 461; Hoffner 1967, 20, 23. Yine tapınak görevlileri içerisinde sayılan *Kuş Falı Bakıcısı* (LÚ^{alpinana}) için bk. KBo XIII 111 VI: Friedrich ve Kammenhuber 1952, s. 61; Daddi 1982, s. 218.

⁶³ *Kahin*: Daddi 1982, s. 312; *Falcı, Sihirbaz*: Ünal 2007, 145.

⁶⁴ KBo XIX 28 Ay. 1, KUB XXXVIII 12 I 17; Ayrıca bk. Weeden 2011, s. 86, 88.

⁶⁵ KBo II 1 I 26-25; Carter 1962, s. 61, 63.

⁶⁶ KBo XXI 82 IV 15; Daddi 1982, 63.

kendi hizmetleri adına kullandılar”⁶⁷ cümlesinde, Kaška saldırısına uğrayan kentlerdeki tapınak görevlileri yine unvanlarına göre sıralanmaktadır.

Kült görevlileri içerisinde erkek ve kadın şarkıcılar önemli bir yer alırlar. Bu kişiler için metinlerde, yukarıda belirtildiği üzere *Şarkıcı/Müzişyen* (LÜNAR) ve *Şarkıcı Kadınlar* (MUNUS.MEŞSİR) unvanları kullanılır.⁶⁸ Tapınaklarda şarkılar/ilahiler bir koro ile icra ediliyor olabilir. Nerik kenti tapınağına ilişkin bilgi veren bir listede koro üyesi (LÜishamatalla⁶⁹) olarak adlandırılan görevliler bulunuyordu. Bu kişilerin tapınak görevlileri olarak sıralanmış olmaları, onların kült törenlerinde görev yaptıklarına işaret eder. Muhtemeldir ki, bu görevliler ritüeller sırasında müzik yapar ve törene katılan kişilerin maneviyatlarını yükseltmeye çalışırlardı. Çalmış oldukları müzik aleti, genellikle ritüelin adandığı tanrı ile ilgili olurdu. Örneğin Tanrıça İnanna’ya yönelik bir törende, bu tanrıça ile ilişkilendirilen bir çalgı aleti (GIŞ DİNANNA) kullanılırdı.⁷⁰ Şarkıcıların isimleri de çalmış oldukları müzik aletine göre de değişebiliyordu. Kült töreninde flüt falan bir çalgıcıya *Flüt Çalgıcısı* (LÜGI.DÍG⁷¹) veya davul çalana ise *Davul Çalgıcısı* (LÜ.GIŞBALAG.DÍ⁷²) denilebiliyordu. Şarkıcılara kült törenlerinde farklı gruplardaki dansçılar (LÜHUB.BÍ⁷³) da eşlik etmekteydi.⁷⁴ Şarkıcıların kültün etnik kaynağına uygun olarak Hatti, Luwi, Hurri veya Babil dillerinde söyledikleri şarkılara/ilahilere danslarıyla eşlik eden bu görevliler, kült programlarında geniş bir yeri işgal etmekteydiler.⁷⁵

Tapınaklarda görevli kişilerin bir kısmı da mutfak ve ona bağlı alanlarda çalışıyordu. Bu kişiler, hem tanrılar hem de rahipler için yemek ve içki hazırlamakla sorumluydu.⁷⁶ Tapınak görevlileri hakkındaki direktif metinlerinde isimlerinden bahsedilen çömlekçi, aşçı, saki, fırıncı ve bira yapıcısı gibi iş kollarından oluşan bu görevliler toplu halde *Tanrıların Mutfak Beyleri* (EN^{MEŞ} UTÚL DINGIR^{MEŞ77}) unvanı ile çağrılıyorlardı.⁷⁸ Bu kişiler günlük kurbanlar için tanrıların yiyeceklerini ve içeceklerini hazırlayan ve mutfağın her türlü işini gören kişilerdir.⁷⁹ Onlar tapınaklarda tanrıların günlük sunularını hazırlıyor ve çalışmış oldukları kurumların kurallarına titizlikle uyuyorlardı. Tapınak görevlilerine ilişkin talimat metinlerinde; “*Ayrıca bütün tanrıların mutfak beyleri olan sizler, saki, sofracı, aşçı, fırıncı, şarapçı. Tanrıların ruhuna karşı çok saygılı olunuz. Sonra tanrıların kurban ekmeğine ve kurban içkisine (karşı) saygılı olunuz. Onların (ekmek) bölme yeri süpürülmüş (ve) su sepilmiş olsun. Ayrıca domuz (ya da) köpek eşikten geçmesin. Siz yıkanmış olunuz. Temiz elbiseler giyiniz. Ayrıca (bütün) kıllarınız ve tırnaklarınız kesilmiş olsun*”⁸⁰ şeklindeki genel direktiflerle, bu görevlilerin çalışma hayatının disiplin altında tutulduğu anlaşılmaktadır. Metinden kült görevlilerinin sadece kültün ihtiyaçları çerçevesinde görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu durum pek olası olmadığı, tapınaklardaki diğer görevlilerin de ihtiyaçlarını karşılamak için de göre yapıyor olmaları düşünülebilir.

Tapınaklar, sahip oldukları atölyeler ve depolar nedeniyle güvenlik konusunda sıkı kuralların uygulandığı kurumlardır. Tapınak görevlilerine ilişkin direktif metninde, tapınakların güvenliğinden sorumlu oldukları anlaşılan görevlilerin var olduğu ve bu görevlilerin uymaları gereken kurulların varlığı anlaşılmaktadır: “*dışarıda nöbetçiler nöbet tutsunlar. Tapınakların içinde tapınak adamları bütün gece boyunca dolaşsınlar ve onlar uyumasınlar. Her gece yüksek dereceli bir rahip devriyeleri*

⁶⁷ KBo LI 17 III 4-7; Singer 2002, s. 42.

⁶⁸ Konuya ilişkin daha geniş bilgi için bk. Darga 1974, s. 240, 241. Ayrıca bk. *Müzişyen Kadınlar* (MUNUS.MEŞhazkarai). Ancak bu unvanın müzişyen kadınlar olduğu kesin değildir. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Hoffner 1968, ss. 35-44.

⁶⁹ KUB XVII 21 II 11, III 5, 19. *Koro Üyesi*: Daddi 1982, s. 236. *Şarkıcı, Müzişyen*: Ünal, 2007, 267.

⁷⁰ Otten 1971, s. 12.

⁷¹ Singer 1984, s. 195.

⁷² Daddi 1982, s. 297.

⁷³ Hoffner, 1967, 33. *Köçek, Dansöz, Akrobat*: Ünal 2007, 218 (KBo X 23+22+XI 67, ABoT 5+KBo XVII 9+XVII 20+XX 5+XXV 12, XXII 195+224, XXI 68. Bu isim ne kült envanterleri listelerinde ne de tapınak görevlilerine ilişkin talimat metinlerinde geçmektedir. Ancak bayramların anlatıldığı metinlerde rastlanmaktadır. Kelime anlamı dansçı, akrobat olan bu kelimenin çoğul kullanıldığı (LÜ.MEŞHUB.BÍ) yerler de vardır.

⁷⁴ Taggar-Cohen, 2006, s. 6.

⁷⁵ Darga 1974, s. 240, 241; I. Singer 1983, s. 60.

⁷⁶ Goetze 1957, s. 168.

⁷⁷ Kelimenin tapınaklarla ilgili geçtiği metin yerleri; KUB XIII 6 Ay. III 55, XIII 4 III 55, 60, IV 79, V 4 I 51, V 5 II 19

⁷⁸ Güterbock 1975, s. 131. Yine tapınak görevlileri içerisinde yer alan *Şarapçı* (LÜTIN.NA) için bk. Daddi 1982, s. 80, “=KURÚN.NA” *Bira İmalatçısı*: Ünal, 2007, 373 ve *Sütçü* (LÜEPIS GA) için bk. (KUB XXXI 51+XXVI 5 IV 3, 16, XXXI 61 I 14, XXXI 63 Öy. 10) Daddi 1982, s. 63, *Mandracı, Peynir Üreten Kimse*: Ünal 2007, 111.

⁷⁹ Süel, 1985, s. 155.

⁸⁰ KUB XIII 4 III 55-63, XIII 6 III 8-15, XIII 5 III 26-35; Süel 1985, s. 67-69.

*yönetsin.*⁸¹ Metnin devamında güvenlik konusunda zaafi olanların ölüm cezasına çarptırılacağı da belirtilmektedir. Tapınakta çıkacak bir yangın ise felaket anlamına gelmekteydi. Bir yangın durumunda; “*tapınak tek başına mı mahvolur? Hattuša (ve) kralın malı da mahvolmaz mı? Suçu işleyen soyuyla birlikte mahvolacak(tır). Tapınakta olanlardan bir kişi bile hayatta kalmayacak*”⁸² denilerek, yangın konusunda ne kadar duyarlı olunması gerektiği vurgulanmıştır. Hem güvenlik hem de yangın konusundaki bu hassasiyet oldukça makul karşılanabilir. Çünkü tapınak depolarında saklanan he türlü ürün, aynı zamanda devlete aittir.

Hitit tapınaklarındaki görevlilerin ikisi, metinde geçtiği haliyle ^{LÚ}*tazelliš* ve ^{LÚ}*haminaš*’tır. Bu isimlerden yüksek bir rahip olduğu anlaşılan *tazelliš*’in tam olarak neyi ifade ettiği henüz anlaşılabilmiş değildir.⁸³ Ancak A. Goetze bu ismin ^{LÚ}GUDU’nun Hititçe karşılığı olduğu düşünmektedir.⁸⁴ Bazı metinlerde⁸⁵ her iki ismin yan yana verilmiş olması *tazelliš* ile ^{LÚ}GUDU rahiplerinin farklı olduğunu düşündürmektedir. Ancak Hititlerin, yabancı bir isim olan *tazelliš* ile ^{LÚ}GUDU unvanlarının zamanla farklılaştırarak kullanmış olduğunu düşünmek olasıdır.⁸⁶ Diğer isim olan *haminaš*⁸⁷ ise muhtemelen ^{LÚ}ŠÀ.TAM ideogramıyla yazılan kişinin görevi *Veznedar/Sayman*⁸⁸ ya da *Depo Sorumlusunu*⁸⁹ ifade ediyor olmalıdır. Bu nedenle tapınakların ekonomik faaliyetleri kapsamında önemli görevlilerden birisi olduğu düşünülebilir. Hem *tazelliš* hem de *haminaš*, *šankunniš*’e göre daha alt bir mertebeyi ifade etmektedir.⁹⁰

Hitit dünyasında tapınakların kendilerine ait arazileri bulunmaktaydı. Bu araziler, bizzat kral tarafından yapılan bağışlar yoluyla tapınakların mülkiyetine geçiyordu⁹¹ ve tapınaklar arazilerinde zirai faaliyetler yürütmekteydiler. Tapınaklara ait araziler ve bu arazileri işleyen işgücüne ilişkin izahatların yer aldığı bir metinde, Tanrı Telipinu’ya ait arazilerden, üzüm bahçelerinden, koruluklardan ve çalışan işgücünden bahsedilmektedir.⁹² Metinde bu varlıkların tanrıya ait olduğu söylenmektedir, ancak belli ki burada arazi ve insan mülkiyetini elinde tutan bir tapınaktır. Bir dua metninde ise tanrıların kutsal tarlalarında çalışan çiftçilerin veba sebebiyle ölümlerinden bahsetmektedir.⁹³ Metinlerde tapınakların sahip olduğu araziler *Tanrıların Arazileri* (A.ŠÀ DINGIR^{LIM94}) olarak tanımlanmaktadırlar. Bu arazileri işleyenlere *Çiftçiler/Tapınak Arazisini İşleyen Kişiler*⁹⁵ (^{LÚ}.MEŠAPIN.LAL⁹⁶) veya *Tanrının Çiftçileri* (^{LÚ}.MEŠAPIN.LAL DINGIR^{LIM}) denilmektedir. Bu kişiler tanrılara ait olduğuna inanılan ancak kendilerine tahsis edilen tapınak arazilerini yine tapınak adına işleyerek tapınakların ekonomik girdisine önemli katkılar sunuyorlardı.⁹⁷ *Çiftçiler/Tapınak Arazisini İşleyen Kişiler* genel bir isim olup tapınaklarda görev yapmakta olan ve doğrudan toprağı işlemekle görevli olan pek çok çiftçiyi

⁸¹ KUB XIII 4 III 9-13, XXVII 31 IV 10-15; Süel 1985, s. 57.

⁸² KUB XIII 4 III 50-54, XIII 5 III 20-25, XIII 6 III 1-5; Süel 1985, s. 65.

⁸³ Güterbock 1975, s. 130.

⁸⁴ Goetze 1957, s. 169.

⁸⁵ KUB XLI 28 II 13 ve 29 III 9

⁸⁶ Arıkan 2005, s. 81.

⁸⁷ Bu görevli saray çalışanı olarak da değerlendirilmektedir. Ancak tapınaklarla da ilişkili olduğu metinler vardır. Bu metin yerleri; KBo XIII 109 II 5, KUB XXV 27 I 22, III 3, IBoT I 29 Ay. 8, Ö.y. 13, 18, KUB XI 26 V 7, KBo XXII 197 I 6, KUB XLI 54 III 7, KBo XXI 93 II 7, KBo XX 51 II 11

⁸⁸ Daddi 1982, s. 130; *İdareci, mabeyinci*: Ünal 2007, 577; *Teşrifatçı, kâhya*: Hoffner 1967, 30.

⁸⁹ Güterbock 1975, s. 130, 131.

⁹⁰ Güterbock 1975, s. 130.

⁹¹ Bryce 2011, s. 91.

⁹² KBo III 7 IV 22-25; Beckman 1982, s. 17.

⁹³ KBo LII 16 I A ii 10-17; Singer 2002, s. 52.

⁹⁴ KUB XIII 3 IV 15; Goetze, 1955b, s. 210. KUB XXIV 3+KUB XXXI 144 II 10-17; Singer 2002, s. 52.

⁹⁵ Daddi 1982, s. 13; Hoffner 1967, 33; *Çiftçi, Köylü, Rençber*; Ünal, 2007, 41.

⁹⁶ Süel 1985, s. 155. Hem tekil hem de çoğul (^{LÚ}.MEŠAPIN.LAL) yapıda tapınak görevlisi olarak belirtildiği metin yerleri; KUB XIII 4 IV 3, 16, 79, KUB XVII 21 III 6, KUB XXIV 1 IV 5, KUB XXIV 3 II 6, 7, 8, III 7, IBoT I 29 Ay. 24, É.NA₄ *Kaya Tapınağı* görevlisi olarak belirtildiği metin yerleri; KUB XIII 8 A.y. 3, Bir kült merkezi ile ilişkilendirilmiş olduğu metin yeri; KBo XXIV 117 13

⁹⁷ Souček 1979, s. 79.

kapsıyordu. *Biçiciler*⁹⁸ (LÚŞE.KIN.KUD⁹⁹) ve *Şarap Yapımcısı*¹⁰⁰ (LÚNU.GİŞ.SAR.GEŞTİN¹⁰¹) bu kişiler arasındadır.

Tapınak görevlileriyle ilgili talimat metinlerinde, tapınak arazilerini işleyen çiftçilerin, tarlalara tohumları nasıl ekeceği ve bu ekim sırasında hangi durumların yasak olduğu şöyle anlatılmaktadır; “Ayrıca hububatı ekeceğiniz zaman, eğer rahip size tohum ekmek için arkadan bir insanı göndermezse siz ekme işini (kendiniz) yönetin. (Eğer) çok ekerseniz, fakat rahibin önünde az bildirirseniz ya da tanrının tarlası¹⁰² verimli fakat çiftçinin tarlası verimsiz (ise) tanrının tarlasını sizin (ki olarak) ilan ederseniz ya da kendi tarlanızı tanrının tarlası (olarak) ilan ederseniz ya da siz hububatları teslim ettiğiniz zaman yarısını bildirirseniz ve (diğer) yarısını gizlerseniz ve gelir de arkadan (aramızda) bölüşürseniz, arkadan o meydana çıkarsa, onu ancak bir insandan çalarsınız (fakat) tanrıdan çalamazsınız. O sizin için suç(tur) ve sizin hububatlarınızın hepsini alırlar ve onları tanrıların [ambar]larına boşaltırlar.”¹⁰³ Metinden, tarımsal üretim her ne kadar çiftçiler tarafından yürütülüyor olsa da, bu işlerden sorumlu bir rahibin olduğu anlaşılmaktadır. Rahibin tarlaya ne kadar tohum ekileceğine karar verdiği ve ayrıca bu işin denetimini yaptığı anlaşılmaktadır. Metinde dikkat çeken bir diğer unsur ise “tanrının tarlası” ve “kendi tarlanız” ayrımının vurgulanmasıdır. Bu ayrım, tapınak adına çalışan çiftçilerin aslında kendi mülklerine de sahip olduklarını göstermektedir. Buna göre, tapınakların mülkiyetlerindeki araziler, henüz bilinmeyen birtakım kıstaslar altında halk tarafından işleniyor olmalıdır.

Arazilerin yanı sıra tapınaklar geniş hayvan sürülerine de sahipti ve besicilikle de ilgileniyorlardı.¹⁰⁴ Tapınakların hayvan sürüleriyle ilgilenen görevli isimleri metinlerde geçmektedir. *Tanrının Çobanları* (LÚSIPA DINGIR^{LM105}) olarak genel bir isim altında toplanan bu görevliler yapmış oldukları görevlerine bağlı olarak *Çoban*¹⁰⁶ (LÚSIPA), *Koyun Çobanı*¹⁰⁷ (LÚSIPA.UDU¹⁰⁸), *Sığır Çobanı/Sığırtmaç*¹⁰⁹ (LÚSIPA.GUD¹¹⁰) olarak isimlendirilmişlerdir.¹¹¹ Doğrudan tapınak görevlileri arasında yer almasa da bayram ve ritüel metinlerinde ismi geçen ve tapınakların hayvancılık faaliyetleri içerisinde olduğu anlaşılan benzer diğer görevliler arasında *Çobanların Başı*¹¹² (UGULA^{LÚ.MEŞSIPA}¹¹³), *Domuz Çobanı*¹¹⁴ (LÚŞAH¹¹⁵), *At Yetiştiricisi*¹¹⁶ (LÚANŞE.KUR.RA¹¹⁷/LÚSIPA.ANŞE.KUR.RA) ve *Arıcı*¹¹⁸ (LÚNİM.LÄL¹¹⁹) yer almaktadır.

Hem çiftçi ve hem de çobanların büyük bir kısmı tapınak arazilerinde ekinlerle veya sürülerle ilgilenen kişilerdir. Ancak görevlilerin bir kısmı da ritüell amaçlı kurbanlık hayvan veya besin tedariklerinden sorumlu kişilerdir. Belirtildiği üzere çiftçilerle birlikte çobanlar da, tapınaklarda tam gün çalışan ve sadece tapınak adına görev yapan kişiler olmayabilir. Direktif metinlerde yer alan “tanrının tarlası” ve

⁹⁸ Daddi 1982, s. 17; *Biçiciler*, *Hasat İşçisi*: Ünal, 2007, 625; Hoffner, 1967, 64.

⁹⁹ KUB XXIX 7 Öy. 20.

¹⁰⁰ Daddi, 1982, s. 17.

¹⁰¹ KUB XXIV 1 IV 5, KBo XVI 65 I 4-6.

¹⁰² A.ŞA DINGIR^{LM}

¹⁰³ KUB XIII 4 12-24, KUB XL 63 IV 6-14; Süel 1985, 77-79.

¹⁰⁴ Klengel 1975, s. 191.

¹⁰⁵ KBo XXIII 52 III 10, 1592 II 19, XX 104 Öy. 10, XXV 24 Öy. (?) 11, KUB XXV 31 Ay. 13, XLIV Ay. 15, 16. Kült ile ilişkili olduğu metin yerleri; KUB VII 23 5, KBo XIII 257 Öy. 6, XX 13 Öy. 9, XXIII 52 III 12, KUB XLIV 38 Ay. 7. Tanrılar ile ilişkilendirilmiş oldukları metin yerleri; KUB VI 45 III 13, VI 46 III 52, XVII 18 I 25, KBo XXII 250 I 7, KUB XXXVI 59 I 11, KBo XXVI 84 5.

¹⁰⁶ Daddi 1982, s. 23; Ünal 2007, 571; Hoffner 1967, 33.

¹⁰⁷ Daddi 1982, s. 23; Ünal, 2007, 572.

¹⁰⁸ KUB XIII 4 IV 34, 80 XX 51 5, XXV 36 VI 18, XIII 4 IV 59, 62, 17 IV 19, 22, XXIV 3 II 13, XLII 91 II 20. *Kaya Tapınağı* (É.NA4) görevlisi olarak belirtildiği metin yeri; KUB XIII 8 Ay. 3

¹⁰⁹ Daddi 1982, s. 25; Ünal 2007, 571.

¹¹⁰ KUB XIII 4 IV 34, 80, XX 10 IV 6, XXV 31 Ay. 12, 18, XIII 4 IV 58, 62, XIII 17 IV 19, 22, XXIV 3 II 12. *Kaya Tapınağı* (É.NA4) görevlisi olarak belirtildiği metin yerleri; KUB XXXI 112 II 12, XXXIII 55 II 19.

¹¹¹ Yiğit 2002, s. 185.

¹¹² Daddi, 1982, s. 26.

¹¹³ KBo XVII 100 I 13, XX 74 III 8, KUB XXV 27 II 11-12, XXV 31 Ay. 11, XL 73 IV 6.

¹¹⁴ Daddi, 1982, s. 25; Ünal, 2007, 578.

¹¹⁵ KBo XVII 100 I 13, XX 74 III 8, KUB XXV 27 II 11, 12, XXV 31 Ay. 11, XL 73 IV 6

¹¹⁶ Daddi 1982, s. 19; Ünal, 2007, 571.

¹¹⁷ KUB VII 54, II 15-17

¹¹⁸ Daddi 1982, s. 21; Hoffner 1967, 21.

¹¹⁹ Bu isim *Çalışma Evi* (GİŞTUKUL) görevlisi olduğu metin yerleri: KBo XIV 142, XXII 246 II 15, III 9

“kendi tarlanız” ayrımları,¹²⁰ çobanların tanrılara sunacağı kurbanlık hayvanları değiştirmemeleri yönündeki yarılar¹²¹ bu duruma işaret ediyor olabilir. Buna göre çiftçiler ve çobanlar, özellikle taşrada yaşayan sıradan köylüleri olup, tapınak arazilerini ve hayvanları, belli kurallara göre veya *luzzi* gibi bir çeşit bedenen ödenen vergi nedeniyle işliyor olabilirler.

Hititçe çivi yazılı metinlerde tapınak görevlileri arasında yer alan bir diğer grup ise zanaatkarlardır. Bu görevlilerin bir kısmı için kullanılan GIŞ.KIN.TI *zanaatkâr/el işçisi*¹²² anlamına gelir ve doğrudan tapınak içerisinde üretim yapan kişileri kasteder.¹²³ Zanaatkarlar büyük ölçekli tapınaklarda görev yaparlardı¹²⁴ ve temelde maden, ağaç vb. maddeleri işleyenler ve çeşitli gıda maddelerinin üretimini gerçekleştirenlerden oluşmaktaydı.¹²⁵ Tapınak görevlilerine ilişkin direktif metinleri başta olmak üzere ilgili bir çok metinde ^{LÚ}*hilammateš* altında sıralanan zanaatkârlar arasında *Kuyumcu*¹²⁶ (^{LÚ}KÜ.DİM¹²⁷), *Taş İşleyici*¹²⁸ (^{LÚ}BUR.GUL¹²⁹), *Çömlekçi* (^{LÚ}DUG.GAŞBUR¹³⁰) ve *Kamış/Sepet Dokumacısı*¹³¹ (^{LÚ}AD.KID¹³²) sayılabilir. Tapınak görevlileriyle ilgili metinlerde isimleri yer almıyor olsa da, bazı bayram metinlerinden tapınaklarda başka zanaatçıların da çalıştırılıyor olduğu anlaşılmaktadır. Hitit takviminin önemli bayramlarından birisi olan KI.LAM festivalinin anlatıldığı metinlerin bir bölümünde *Demirciler*¹³³ (^{LÚ}.MEŞAN.BAR¹³⁴), *Gümüşçüler*¹³⁵ (^{LÚ}.MEŞKU.BABBAR¹³⁶) *Bakırcılar*¹³⁷ (^{LÚ}.MEŞURUDU¹³⁸), *Altın İşleyenler*¹³⁹ (^{LÚ}.MEŞGUŞKIN.DİM.DİM¹⁴⁰) ve *Derici*¹⁴¹ (^{LÚ}AŞGAB¹⁴²) unvanlarına sahip görevlilerin isimleri geçmektedir. Bunların dışında bayram ve ritüel metinlerinde *Dokumacılar*¹⁴³ (^{LÚ}UŞ.BAR¹⁴⁴) ve *Terziler*¹⁴⁵ (^{LÚ}TÜG¹⁴⁶) de listelenmiştir.¹⁴⁷

Hititçe çivi yazılı metinlerde, tapınaklarda çalıştırılan işgücünün bir kısmının NAM.RA’lardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu kişiler Hititler için savaş ganimeti niteliğindedir ve yurtlarından alıkonulup, Hatti ülkesine getirilen kişilerdir.¹⁴⁸ Hitit krallarının yapmış oldukları askeri seferlerden ganimet olarak toplanan yerel halklardan oluşan bu kişiler, özgürlükleri ellerinden alınmış bir şekilde, işçi olarak tapınaklara ve büyük tarım işletmelerine yani büyük tımar mülkü beylere tahsis ediliyordu.¹⁴⁹ NAM.RA’ların tapınak görevlisi olarak çalıştırıldıklarına ilişkin en açık delillerden birisi Karahna Şehir Kült Envanteri Listesi’dir. Bu listelerin hemen başlarında, Karahna şehrine ait tapınağın

¹²⁰ KUB XIII 4 IV 16-17, XL 63 IV 6-15; Süel, 1985, s. 77.

¹²¹ KUB XIII 4 IV 56-77, KUB XIII 17 IV 17-34; Süel 1985, s. 85-89.

¹²² Güterbock 1975, s. 132; Ünal 2007, 132.

¹²³ Goetze 1957, s. 168.

¹²⁴ Hoffner 1987, s. 4071.

¹²⁵ Souček 1979, s. 81.

¹²⁶ Daddi 1982, s. 43; Ünal 2007, 353.

¹²⁷ KUB XXXVIII 12 I 2, KUB L 87, 7-9 (?).

¹²⁸ Daddi 1982, s. 48; Hoffner 1967, 45, 54; *Taşçı, Taş Ustası*; Ünal 2007, 87, 88; *Mühür Taşı İşleyicisi*; Darga 1973, s. 13.

¹²⁹ KUB XXXVIII 12 I 2.

¹³⁰ KBo II 1 I 23-25, II 4-6, XXXVIII 12 I 10, 16.

¹³¹ Daddi, 1982, s. 56; Carter 1962, s. 179; Ünal 2007, 7; Hoffner 1967, 20.

¹³² KBo II 1 I 23-25, KUB XXXVIII 35 Öy 8; Bir kült merkezi ile ilişkilendirilmiş olduğu metin yeri; KBo VIII 35 Öy. 8.

¹³³ Daddi 1982, s. 42. ^{LÚ}AN.BAR.DİM.DİM: Ünal 2007, 25.

¹³⁴ KUB XXXIV 86 II 15, KBo XVII 45 Ay. 50, KUB XXIV 1, 6-17.

¹³⁵ Daddi 1982, s. 43; Hoffner 1967, 63; ^{LÚ}.MEŞKU.BABBAR.DİM.DİM; Ünal, 2007, 352.

¹³⁶ KBo XVII 46 Ay. 51, KUB XXXIV 86 II 21.

¹³⁷ Daddi, 1982, s. 44. H. A. Hoffner, 1967, 64. ^{LÚ}.MEŞURUDU.DİM.DİM. A. Ünal, 2007, 776.

¹³⁸ KBo XVII 46 Ay. 52, KUB XXXIV 86 II 27.

¹³⁹ Daddi 1982, s. 42; Ünal 2007, 138.

¹⁴⁰ KBo XVII 46 Ay. 47, KUB XXXIV 86 II 19. Yerel bir kült ile ilişkin olarak geçmiş olduğu metin yeri; KBo VIII 124 Öy. 11,

¹⁴¹ Daddi 1982, s. 45; Hoffner 1967, 62. *Deri İşçisi, Ayakkabıcı, Kunduracı*; Ünal 2007, 70. Tapınaklara ilişkin bilgi veren metinlerin bir kısmında UGULA^{LÚ}.MEŞASGAB ismi geçmektedir. *Dericilerin Başı* şeklinde çevrilebilen bu ismin geçmiş olduğu metin yerleri; KUB XXX 32+KBo XVIII 190 Ay. 4, KBo XVIII 191 Öy. 1; Koşak 1982, s. 63, 64.

¹⁴² KUB XXXIV 86 IV 24

¹⁴³ Daddi 1982, s. 50; Ünal 2007, 766; Hoffner 1967, 64.

¹⁴⁴ KUB X 18 V 7, XLIV 13 IV 9 (?), X 87 r. 10.

¹⁴⁵ Daddi 1982, s. 49; *Çırpıcı, Çamaşurcu, Terzi*; Ünal 2007, 82, 782.

¹⁴⁶ KUB XXVII 67 II 25

¹⁴⁷ Klengel 1996, s. 268.

¹⁴⁸ NAM.RA kelimesinin Hititçe karşılığının *arnuwala*=sevkedilmiş kelimesi olduğu düşünülmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Alp 1949, s. 270.

¹⁴⁹ Alp 1949, s. 251.

NAM.RA'larının tanrıya ait olduğu vurgulanmaktadır.¹⁵⁰ Buna göre şehirde, gökyüzünün Fırtına Tanrısı ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası adına iki yeni tapınak inşa edilmiştir ve tanrıya, eskiden hane halkıyla birlikte ekonomik bir nitelik taşıyan üç "ev" (É) ve toplamda otuz iki NAM.RA verilmiştir.¹⁵¹ Bu metinlerden, tapınaklara bağlanmış olan "ev"lerin içerisinde yer alan kişilerin (tamamının veya bir kısmının) NAM.RA'lardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

Tapınaklarda çalıştırılan NAM.RA'lara ilişkin bilgi veren kaynaklardan birisi de Kraliçe Pudu-Hepa'nın Tanrıça Lelwani'ye yapmış olduğu adak listeleridir.¹⁵² Bu listelerde genel itibarıyla tapınaklara yapılan insan atamalarında NAM.RA isminin kullanılmadığı görülmektedir. Metinlerde ekonomik nitelik taşıyan toplam dokuz "ev" in elli dört görevlisiyle (dört tanesi ölmüştür) birlikte tapınaklara gönderildiği bildirilmektedir.¹⁵³ Her ne kadar metinlerde bu kişiler NAM.RA olarak adlandırılmamış olsa da, onları NAM.RA olarak kabul etmek gerekir.¹⁵⁴ Tapınaklarda NAM.RA'ların kullanımına ilişkin Eski Krallık dönemine ait veriler de vardır. Hem Hititçe hem de Akadca yazılmış olan I. Hattuşili'nin yıllıklarında, Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın tapınağındaki görevlilerin paylaşılmasını ele alan bir metinde,¹⁵⁵ tapınaklar için köle işgücünün kullanılmasının bir zorunluluk olduğu görülmektedir.¹⁵⁶ Bu köle işgücünün bir kısmı da anlaşılan o ki, NAM.RA'lar ile karşılanmaktaydı.¹⁵⁷ Bu nedenle NAM.RA'ların tapınaklarda kullanımının Eski Hitit Dönemi'ne kadar uzandığı söylenebilir.

Tapınaklarda görevli NAM.RA'lara ilişkin, özellikle onların sayıları hakkında önemli bilgi sunan kaynaklardan birisi de kült envanterleridir. Metinlerin ilgili kısımlarına ilişkin bir bölümün çevirisi şöyledir; "*Durmitta Ülkesi'nde, Lihşina Şehrinde, Efendim Fırtına Tanrısı'nın üç "ev"inde toplam beş yüz NAM.RA bulunmaktadır: bir köy, üç ıssız köy önceki rahipten. Hadduhi[n]a şehrinde, otuz NAM.RA'nın yer aldığı üç "ev", Azzi halkından; on NAM.RA'nın içinde bulunduğu bir "ev"*.¹⁵⁸ İlgili metnin ön yüzünde kırık olmayan kısımlardan, toplamda seksen tane "ev" in yedi yüz on adet NAM.RA'sı olduğu hesaplanmaktadır. Kırık olan kısımlarla birlikte, metinde yüz elli adet "ev" için toplamda bin beş yüz adet NAM.RA olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁹ Rakamın bu denli yüksek olması, tapınaklardaki NAM.RA işgücünün ne denli yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁵⁰ KUB XXXVIII 12 Öy I 3; Darga 1973, s. 13.

¹⁵¹ KUB XXXVIII 12 Öy. II 15-18; Darga 1973, s. 15.

¹⁵² Laroche 1971. *CTH 585*

¹⁵³ Söz konusu rakamlar tüm adak metinlerinin tetkiki neticesinde elde edilmiştir. Otten ve Souček 1965, s. 47.

¹⁵⁴ Klengel 1986, s. 29. Ancak yinede de metinlerin ilgili kısımlarında NAM.RA olarak bahsi geçen kişiler de mevcuttur. Metinlerin birinci sütununda Bayan *Armawija*'nın "ev" ahalisinden bahsedilirken geçen "*ve onun NAM.RA'sı*" ifadesi bu ekonomik yapıların içeriği hakkında bilgi vermektedir. KUB XV 17+ XXXI 61+ XXVI 61+Bo 4268 I 19, KUB XV 16 I 20, XXXI 52 I 5; Otten ve Souček 1965, s. 17-19. Metnin ilgili kısmı maalesef kırıktır. Ancak sadece bu kelimedenden hareketle, ilgili ev ahalisinin en azından bir kısmının NAM.RA olarak değerlendirilmesi gerekecektir. Metinlerin üçüncü sütununda Himuili'nin "ev"ine ait görevlilerden bahsedilirken burada da bir kişinin NAM.RA olduğu ideografik olarak gösterilmiştir. Bunlar ilgili metinlerin kırık olan kısımlarına ait toplamlardır. KUB XXXI 51+ XXVI 5+Bo 8522 III 9, XXXI 58+ XXXI 75 III 13-14, Bo 2628+Bo 7878+VAT 6679 b III 26; Otten ve Souček 1965, s. 31.

¹⁵⁵ KBo X 1-3 Ay. 11-18; Otten 1958, s. 83.

¹⁵⁶ Klengel, 1975, s. 194.

¹⁵⁷ Alp, 1949, s. 246.

¹⁵⁸ KUB XLVIII 105+KBo XII 53 Öy. 19-21; Archi ve Klengel 1980, s. 147.

¹⁵⁹ Klengel 1975, s. 195.

Sonuç

Hitit tapınakları, Hitit dönemi Anadolu'sunun sosyal ve dini hayatında merkezi bir rol oynayan karmaşık kurumlardır. Özellikle büyük tapınaklar, sadece dini ritüellerin değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik işlevlerin de yerine getirildiği gerek dini gerekse dünyevi yapılanmalara sahip sofistike bir hiyerarşiye sahiptir. Bu tapınaklar çeşitli görevlilere ev sahipliği yapar. Bu görevlilerin başında rahipler, rahibeler ve hatta krallık ailesinden bazı üyeler bulunabilir. Bir ruhban sınıfı olarak adlandırılabilir bu görevli grubu tapınaklardaki ritüel pratiklerini yürütmek dışında, tapınaklardaki idari yapının da başında bulunuyordu.

Ritüel uygulamaların yürütülmesinde yardımcı olan diğer bir grup tapınak görevlisi daha vardır. Bu görevliler, çeşitli uzmanlık alanlarına sahip olabilirler ve tapınak içindeki üretim süreçlerine katkıda bulunurlardı. Çeşitli zanaat dallarında uzmanlaşmaktan, tapınağın mutfağı, güvenliği ve temizliğine kadar çeşitli alanlarda da görev alabilirlerdi. Hititçe çivi yazılı metinlerde bu görevlilerin farklı unvanlara ve sorumluluklara sahip oldukları belirtilmiştir. Bu durum, Hitit tapınaklarının karmaşıklığını ve çeşitliliğini yansıtır.

Tapınaklarda görev yapan bir grup görevli, tapınağa ait arazilerin işlenmesi ve hayvan sürülerinin bakımıyla ilgilenirdi. Bu kişilerin tam zamanlı mı yoksa yarı zamanlı mı çalıştığına dair kesin bilgi bulunmamakla birlikte, tapınakların ekonomik faaliyetlerine katkıda buldukları bilinmektedir. Ancak koşulları bilinmeyen birtakım şartlar altında tapınakların arazileri işledikleri ve hayvan sürüleri ile ilgilendiklerini düşünmek için yeterince neden vardır. Bu durumda, bu görevlilerin tapınaklarla ekonomik ilişki geliştiren veya bedenen ödenen birtakım vergilerini yerine getiren sıradan insanlar oldukları söylenebilir.

Kaynakça

- Alp, S., "Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar", *Belleten*, XIII/5, (1949), 245-270.
- Alp, S., *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap*. Ankara: Kavaklıdere Kültür Yayınları, 1999.
- Archi, A. ve Klengel, H., "Ein Hethitischer Text über die Reorganisation des Kultes", *Altorientalische Forschungen*, VII, (1980), 143-155.
- Arıkan, Y., "Hitit Kültünde Bir Görevli: ^{LU}tazelli". *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, (Çorum 02-08 Eylül 2002), (2005), 49-82.
- Barro, R. J. ve R. M. McCleary, *Religion and Economic Growth*. National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 9682, 2003.
- Beckman, G., "The Anatolian Myth of Illuyanka". *Journal of Near Eastern Studies*, 14, (1982), 11-25.
- Bryce, T., "Hittite State and Society". *Insight into Hittite History and Archeology*, (2011), 85-97.
- Carter, C. W., *Hittite Cult-Inventories*, Chicago. The Department of Oriental Languages and Civilizations, 1962.
- Daddi, F. P., *Mestieri, Professioni e Dignita Nell'Anatolia Ittita*. Roma, Edizioni dell'Ateneo, 1982.
- Darga, M., "Hitit Çivi Yazısı Belgelerinde Geçen LÚ.MEŠhılammati Kelimesinin Anlamı". *Tarih Enstitüsü Dergisi*, I, (1970), 121-130.
- Darga, M., *Karahna Şehri Kült-Envanteri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1973.
- Friedrich, J. ve Kammenhuber, A., *Hethitisches Wörterbuch, Band I*. A. Heidelberg, Carl Winter-Universitätsverlag, 1952.
- Goetze, A., "From the Instrucitons for the Commander of the Border Guards". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, New Jersey: Princeton University Press., (1955a), 210-211.
- Goetze, A., "Hittite Instruction, Instruction for Hittite Temple Officials". *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, New Jersey, Princeton University Press., (1955b), 207-210.
- Goetze, A., Kleinasien. München, *Handbuch der Altertumswissenschaft*. Kulturgeschichte des Alten Orients, 1957.
- Goetze, A., "Hittite šıpant-". *Journal of Cuneiform Studies*. 23, (1971), 77-94.
- Gurney, O. R., *The Hittites*. Melbourne, London, Baltimore, Penguins Book. 1952.
- Güterbock, H. G., "The Hittite Temple According to Written Sources". *Le Temple et le Culte; Compte rendu de la vingtième Rencontre Assyriologique Internationale*, (1975), 125-132.
- Hoffner, H. A., "An English-Hittite Dictionary". *Revue Hittite et Asianique*, XXV/80, (1967), 1-99.
- Hoffner, H. A., "A Hittite Text in Epic Style about Merchants". *Journal of Cuneiform Studies*, 22/2, (1968), 34-45.
- Hoffner, H. A., "Hittites". *People of the OT World*, (1969), 127-155.
- Hoffner, H. A., "Hittite Religion". *Encyclopaedia of Religion*. New York, MacMillan Publishing Company, (1987), 4068-4073.
- Klengel, H., "Zur Ökonomischen Funktion der Hethitischen Tempel". *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, Fascicolo XVI, (1975), 181-200.
- Klengel, H., "The Economy of the Hittite Household (É)". *Oikumene Studia ad Historiam Antiquam Classicam et Orientalem Spectantia*, 5, (1986), 23-31.
- Klengel, H., "Handwerker im Hethitischen Anatolien". *Altorientalische Forschungen*, 23, 265-277. 1996.

- Košak, S., *Hittite Inventory Texts (CTH 241-250)*. Heidelberg, Carl Winter-Universitätsverlag. 1982.
- Laroche, E., *Catalogue des Textes Hittites*, Paris, Etudes et Commentaires. Bd. 75. 1971.
- Lundquist, John, M., *The Temple of Jerusalem: Past, Present, and Future*. Westport, Conn: Praeger Publishing, 2007.
- McMahon, G., "Theology, Priest, and Worship in Hittite Anatolia". *Civilizations of the Ancient Near East*, IV, 1981-1995, 1995.
- Neve, P., "Hitit Krallığı'nın Başkenti Hattuša'da Konut/ Housing in Hattuša, the Capital of the Hittite Kingdom". *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme/Housing and Settlement in Anatolia: a Historical Perspective*, Istanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 99-115.
- Otten, H., "Keilschrifttexte". *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 91, 1958, 73-84.
- Otten, H., "Ein Hethitisches Festrütual (KBo XIX 128)". *Studien zu den Boğazköy-Texten*, 13, Wiesbaden. 1971.
- Otten, H. ve Souček, V., "Das Gelübde der Königin Pudu-Hepa an die Göttin Lelwani". *Studien zu den Boğazköy-Texten*, 1, Wiesbaden. 1965.
- Popko, M., "Eine Heilige Stadt der Hethiter". *Studien zu den Boğazköy Texten*, 50, Wiesbaden. 2009.
- Ramesh, G., *Governance and Management of Temples: A Framework*. Social Science Research Network IIM Bangalore Research Paper, 621, 2020.
- Seeher, J., *Hattuša Rehberi, Hitit Başkentinde Bir Gün*. İstanbul: Ege Yayınları, 2011.
- Singer, I., "The Hittite KILAM Festival, Part One". *Studien zu den Boğazköy-Texten*, 27, Wiesbaden. 1983.
- Singer, I., "The Hittite KILAM Festival, Part Two". *Studien zu den Boğazköy-Texten*, 28, Wiesbaden. 1984.
- Singer, I., *Hittite Prayers*. Leiden, Boston, Köln, Society of Biblical Literature. 2002.
- Souček, V., "Soziale Klassen und Schichten in der hethitischen Tempelwirtschaft". *Archiv Orientalni*, 47, (1979), 78-82.
- Sturtevant, E. H., "Hittite Glossary". *Language Monographs*, IX, (1931), 1-82.
- Sturtevant, E. H., "A Hittite Text on the Duties of Priests and Temple Servants", *Journal of American Oriental Society*, 54, (1934), 363-406.
- Süel, A., *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1985.
- Taggar-Cohen, A., (2006), "Hittite Priesthood". *Texte der Hethiter*, 26, Heidelberg, Universitätsverlag Winter.
- Tischler, J., *Hethitisches Etymologische Glossar, Innsbruck, Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft*. 20. 1977.
- Ünal, A., *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen, A Concise Multilingual Hittite Dictionary, Hitit Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg, Verlag Dr. Kovac, Fachverlag für Wissenschaftliche Literatur. 2007.
- Weber, M., *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London, New York: 2005.
- Weeden, M., "Hittite Logograms and Hittite Scholarship". *Studien zu den Boğazköy-Texten*, 54, Wiesbaden. 2011.
- Yiğit, T., "Hititçe Çivi Yazılı Belgelere Göre Çoban". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/20, (2002), 179-202.

A Qualitative Case Study on EFL Students' Self-Perceived Level of Autonomy and its Relation to Academic Achievement

Raşide Dağ AKBAŞ*

Abstract

This case study attempts to investigate English as a foreign language (EFL) students' self-perceived learner autonomy and its relation to academic achievement. The sample consisted of a total of 8 students attending the Department of English Language and Literature at a major university in northeastern Turkey. The data were obtained via semi-structured face-to-face interviews. The study indicated that the students who claim to be autonomous seemed to have higher academic achievement. The findings also pointed out that the students were aware that there might be a strong relationship between their level of learner autonomy and their academic achievement. It concludes that as long as students are given an opportunity, students have the potential of being autonomous and successful accordingly.

Keywords: English, learner autonomy; academic achievement; responsibility

İngilizceyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Algıladıkları Özerk Öğrenme Düzeyleri ve Akademik Başarıyla İlişkisi Üzerine Nitel Bir Durum Araştırması

Öz

Bu durum araştırması, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin kendi algıladıkları özerk öğrenme düzeylerini ve bunun akademik başarıyla ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu nitel araştırmanın örneklemini, Türkiye'nin kuzeydoğusundaki büyük bir üniversitenin İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenim gören toplam 8 öğrenci oluşturmuştur. Veriler yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Araştırma, özerk olduğunu iddia eden öğrencilerin akademik başarılarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular, ayrıca öğrencilerin, öğrenen özerkliği düzeyleri ile akademik başarıları arasında güçlü bir ilişki olabileceği konusunda bilinçli olduklarını da desteklemektedir. Öğrencilere fırsat verildiği sürece öğrencilerin özerk ve akademik olarak başarılı olma potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İngilizce, öğrenen özerkliği; akademik başarı; sorumluluk

Introduction

Over the last 30 years, learner autonomy has been a recurrent theme of discussion in the field of language training and the considerable number of recent research papers (Chan, 2000; Chanock, 2004; Cotterall, 1995; Çubukçu, 2009; Macia et al., 2010; Schmenk, 2005; Spratt, et al., 2002; Sugawara, 2007; Yen and Liu, 2009) and books (Benson, 2001; Camilleri, 1999; Lamb and Reinders, 2008; Palfreyman and Smith, 2003; Paran and Sercu, 2010; Scharle and Szabo, 2000) written on this theme around the world clearly indicate that there is still an ongoing interest in this issue. The current case study, conducted at a Department of English Language and Literature at a major university in northeastern Turkey, aims to show how the students perceive their level of learner autonomy and how they relate it to their academic achievement.

The concept of autonomy

The concept of "autonomy" was introduced to the lexicon of language education since the notions of communicative approaches and learner-centeredness supported a shift of responsibility from teachers to learners. The origins of the concept of learner autonomy dated back to the year 1971 when the concept was first introduced to the field of language education as a part of the Council of Europe's Modern Languages Project, of which the basic aim was to avail adults of opportunities for lifelong learning. The project report issued in 1981 has been considered the key document in the field of research on learner autonomy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, raside@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5109-675X>

The concept of autonomy did not primarily originate from educational literature, but political and social movements towards the end of the 1960s. The concept naturally arose as a result of the need to have individuals who possess the freedom and the necessary abilities that make individuals feel much more responsible in the society (Benson, 2001). Ideas, inaugurated by innovations in society, like individualism, freedom, and contribution to society gained importance; therefore, learner centered pedagogies, adult education, self-access centers and self-directed, distance, and open learning accordingly grew into the world of education. Educators searched for new ways to enable learners with different needs, preferences, and opportunities to gain an education. From then on, learners were considered to be key agents of the educational process and autonomy was increasingly regarded as a primary goal. Self-access centers became a platform for the first “experimentations with self-directed learning”, and autonomy was seen as a “natural product of self-directed learning” and directly or indirectly associated with “ideas of individualization” (Benson, 2001, p. 8). While independence, individualization, self-instruction, out-of class learning and autonomy were thought to be interrelated and influencing each other; in contrast to the previous views, in recent years, autonomy has been noted as requiring collaboration, negotiation, and interdependence instead of isolation. According to this view, people are social beings and their independence is balanced by their dependence; therefore, one must consider interdependence, rather than independence (Little, 2009). In fact, Little (1991) suggests that considering autonomy as synonymous with self-instruction is one of the misconceptions because autonomy does not make teachers redundant. This idea of teacher significance is also confirmed by Holec who argues that “learners are unlikely to develop a capacity for autonomy without assistance” (cited in Little, 1991, p. 21) and by Dickinson (1987) who focuses on teachers' vital role in self-instruction processes.

Learner autonomy and autonomous learners

There have been different approaches towards defining the concept of learner autonomy from the rise of learner autonomy in education till today. While some take it as a *capacity* or *ability*, others consider it as a *situation*. The earliest and most cited definition of learner autonomy was introduced by Holec (1981, p. 3) who described it as “the ability to take charge of ones' own learning”. From time to time, Holec made some changes to his definition, in that, ‘ability’ was replaced with ‘capacity’; ‘take responsibility for’ or ‘take control of’ were used instead of ‘take charge of’. However, the key issue always was that learners were in the centre of autonomous learning and education is attributed to learners themselves. On the other hand, Dickinson (1987, p. 11) referred to learner autonomy as “the situation in which learner is totally responsible for all of decisions concerned with his learning and the implementation of those decisions”. Taking some further steps, Little (1991, p. 4) argued that “autonomy is a capacity –for detachment, critical reflection, decision making, and independent action. It presupposes, but also entails, that learner will develop particular kind of psychological relation to the process and content of his learning.” Here Little (1991) focused on psychological capacities of learners. By associating learner autonomy with learners' characteristics, Yen and Liu (2009, p. 347) reported that “learner autonomy is also considered as the characteristics of an individual who exhibited intentional behavior in learning activities”. The common thread in all these definitions is that learners are at the heart of learner autonomy. In spite of nuances in conceptualizations of the concept, there appeared a consensus among researchers that it is a matter of degree and a kind of developmental aspects of the learning processes since there might be various forms or manifestations of autonomy in learners. According to Palfreyman and Smith (2003), differences in interpretations of learner autonomy might arise from the practicality of learner autonomy concepts among different cultures.

When it comes to the characteristics of autonomous learner, Dickinson (1993, p. 41) suggested that autonomous learners:

- understand what is being taught, i.e. they have sufficient understanding of language learning to understand the purpose of pedagogical choices.
- are able to formulate their own learning objectives.

- are able to select and make use of appropriate learning strategies.
- are able to monitor their use of strategies.
- are able to self-assess, or monitor their own learning.

In addition to the representations presented by Dickinson above, characteristics of autonomous learners were associated with those of good language learners. That is, autonomous learners were described to “have developed a degree of control over their learning management, managing their time, seeking help, and coping with pressures and stresses” (Oxford, 1990 cited in Sugawara, 2007, p. 1). Breen and Mann (1997, cited in Gonzales and St. Louis, 2008, p. 28) claimed that autonomous learners had “a desire to learn, have a positive self-image along with metacognitive capacity and the ability to handle change and to negotiate with others”. Related with various aspects of the learning process, autonomous learners were considered as good learners and accordingly, success was naturally expected from such learners. However, it was also noted that such abilities were not fixed, which signified that a student might be an autonomous learner in an area, while s/he might not be so in another. Nevertheless, it was believed that being an autonomous learner might consistently bring success in the end. “Learner autonomy is generally regarded as a defining characteristic of all sustained learning that attains long-term success.” (Little, 1996 cited in Chan, 2003, p. 33). Cotterall (1995) also established a connection with autonomy and successful language learning through the capacity for self-monitoring and for self-assessment. Being successful academically and developing learner autonomy were both among the goals of education and thus were interrelated to the extent that if a learner wants to be successful, one should be an autonomous learner. Accordingly, the current study aims to determine learner autonomy, academic achievement, and their relationships as perceived by a total of eight EFL students in Turkish context.

Research design

Investigating EFL students' self perceptions of learner autonomy and academic achievement, the researcher employed a descriptive case study which aims to “portray, analyse and interpret the uniqueness of real individuals and situations through accessible accounts” (Cohen, Manion, and Morrison, 2007, p. 85). To this end, the data was collected via face-to-face semi-structured interviews. As for the sampling procedure, purposive sampling was preferred in that eight senior and junior students attending the Department of English Language and Literature at a major university in northeastern Türkiye were purposively chosen since these groups of students were assumed to have more experience in language learning processes and have established their own way of learning to some extent. Also, their grade point averages (GPAs) were calculated by taking grades accumulated at least in more than five semesters. Their GPAs were taken into consideration to label students as high and low achiever. The interviews were conducted with the low and high achieving students by taking their GPAs into consideration. While half of the participating students in the interview were fourth year students, the other half of the students were third year students. The purpose here was to select both low and high-achieving students from both classes. While low-achieving students (LASs) had the lowest value of GPAs in their own classes, the high-achieving student (HASs) had the highest value of GPAs as compared to their classmates.

Data collection and analysis procedures

Before attempting to construct the data collection instrument, the literature was reviewed comprehensively. In the literature, it was suggested that learner autonomy was not a single easily described concept (Little, 1991) and it was regarded as a multidimensional construct (Benson, 2001). For the current study, a set of 15 questions, addressing different dimensions of learner autonomy and academic achievement, were generated by the researcher with the assistance of experts in the field. After asking them for their consent, the students were invited to have interviews face-to-face and one by one. While semi-structured interviews were conducted, all interviews were recorded in full via an audiotape recorder so as to make the data reviewable. Each of the interviews lasted about 15-20 minutes.

As for the data analysis, content analysis was employed. The whole process of content analysis was conducted by a group of the researcher and two research assistants. After defining the units of analysis, emergent and recurrent themes were highlighted. Thus, cross-validation and synthesis of the data was provided by working in group. The data was summarized and inferences were made.

Findings and Discussion

The data collected during the face to face interviews were analyzed in accordance with the research questions addressed in the current study.

1. What are the characteristics of the students regarding their academic achievement as measured by GPAs and study hours?

Among all the participating students in the current study, four students who have the lowest GPA among their classmates and four students who have the highest GPA among their classmates were participated. Table 1 shows the characteristics of the participant students:

Table 1. Characteristics of the students

Achievement Level	Interviewees	Class	GPA
High Achieving Students (HASs)	Informant H1	Senior	95.10
	Informant H2	Senior	93.70
	Informant H3	Junior	87.16
	Informant H4	Junior	84.60
Low Achieving Students (LASs)	Informant L5	Senior	61.73
	Informant L6	Senior	59.16
	Informant L7	Junior	54.03
	Informant L8	Junior	37.93

As for the time they spent on studying, it appeared that HASs tended to spend more time on studying for their courses as compared to low achieving ones. While HASs reported that they study for their courses daily and regularly for exams, LASs stated no need to study each day and they study especially for passing exams. To illustrate this, here are some excerpts from the interview:

Informant H3: *Especially, I study more for the courses that I find difficult to understand. I do regular revisions for courses and try to study before classes because in class time, teachers may ask some questions about the course that I do not know. I should come to class well-prepared.*

Informant L6: *I am not a persistent student, well, I study one day and do not another day. If teacher asks anything to do, I can do it or not, it depends on my mood.*

It was concluded that the students who tended to spend more times on studying for courses were relatively more successful students. In general, LASs did not study regularly or systematically for their departmental courses.

2. To what extent are the students autonomous in their departmental courses?

2.1. How do the students perceive their own and their teachers' responsibilities?

A common point in the findings regarding the roles and responsibilities of teachers and students was that they regard their teachers as a guide in almost all aspects of the learning process including choosing

learning activities and preparing class materials to assessment and evaluation process. Regardless of their achievement level, both HASs and LASs, considered that first teachers should be responsible to show the way to go. The excerpts below support it:

Informant H2: First, for example, in a translation classes, teachers should show us some strategies, then we can choose appropriate ones. Students already have some strategies to study; they can do it on their own. I want teachers to ask our opinions about the things.

Informant L8: Teacher should decide what to do and how to do in a classroom. They should have a program for courses. But on evaluation, it depends. Teachers can ask students' their opinions about giving exams, take-home exams, projects. They can present alternatives for their students.

As it is seen above, especially LASs wanted to share the responsibility of decision making to make the processes of assessment and evaluation with their teachers. HASs made another point clear. Since they felt like a fish in an ocean, they needed to get their teachers help. As for their own responsibilities, the students expressed that they are responsible of studying for courses efficiently, doing assignments on time, and participating classes regularly. The exemplary statements are as follows:

Informant H4: As students, we should have our materials in class and come to class prepared, take notes in class and do revision at home for one-two hours.

Informant L6: Our responsibilities are like doing projects, assignments, taking part in classes. Sometimes, students should come to the front seats rather than sitting back and participate in course.

They generally wanted to see their teachers responsible about the learning process in class time. When they were reminded about various aspects such as choosing learning activities, objectives, and materials for courses, HASs supported that they could share their ideas with their teachers if they were given an opportunity to do so. LASs considered that teachers were like bosses and they were the ones who should know such kind of aspects and they expressed that they expected almost everything from their teachers.

2.2. What are the students' perceptions of their decision making abilities?

Almost all the interviewees shared a common point on perceptions of their decision making abilities. They claimed that they were not asked about their opinion on such kind of issues. If their ideas are valued, they stated that they could share their ideas voluntarily. Furthermore, they reported that they were not accustomed to voice their opinions about the issues such as choosing learning materials, objectives or activities for courses and they did not see themselves competent or sophisticated enough to involve in taking such kind of responsibilities. Here are some related data:

Informant H2: The last word should be in teachers' mouth but he can ask for our opinions, by evaluating and including our opinions he can decide about the things in the end. Provided that they ask our opinions first, they can decide on your own.

Informant L8: Teachers should decide everything on the first day of the courses since we do not know anything and they should choose interesting things for students.

Especially, for some departmental courses, HASs asserted that since they had no background knowledge they could not decide to do anything like choosing a book or determining a learning activity or objectives on their own.

The interviewees were asked about authority concept in the classroom; both group of students generally wanted to see their teachers as an authoritarian figure. However, HASs wanted to share this authority more with their teachers while LASs tended to leave the authority more to them. In their own words:

Informant H2: *We shall share this authority, in fact, not half and half but teachers can have 60% and students can have 40%.*

Informant L7: *Everybody says teacher should be a guide but I think teachers are everything, they should be the authority. I expect 80% of everything from teachers. They should be the authority but without making students feel bored or oppressed.*

It was concluded that LASs tend to be a more teacher-dependent student. They stated to expect much from their teacher about issues regarding class management and providing necessary knowledge.

2.3. How do the students perceive their motivation level in terms of studying on departmental courses?

When they were asked about their motivation about studying departmental courses, there was an obvious difference in their responses. Especially, LASs stated that they were not so motivated for their departmental courses as follows:

Informant H2: *I know I am motivated since I like English and the department. My interest rooted in my secondary school years. I used to like English then and still love it. I like to study courses accordingly. Especially, I like translation.*

Informant L6: *To say frankly, things changed when I came to university. I do not concentrate on things, grading system, courses. For example, I used to like literature before. Now, I am bored. I am not so motivated about the department.*

As it is presented above, while HASs stated that they were relatively motivated to study and like to study, LASs admitted that they were not so motivated to study and they put forward some reasons or activities resulting in their reluctance.

3. To what extent do the students engage in English language activities throughout their academic education?

Almost all the interviewees shared the point to be interested in English language activities. This was probably due to the nature of their department. They were students studying at department of English language and literature. Here are samples regarding their language engagement:

Informant H2: *I am interested in learning words. I like to note down words and try to use them. I like listening music and read newspapers in English. I also like to do translations of poems and lyrics.*

Informant L5: *I like reading short stories. I try to improve my reading skill. I watch movies and listen to music in English.*

Even if they were not equally engaged in improving their language skills, they were at least interested in some activities such as listening to music or watching movies in English. LASs seemed that they did activities in an unconscious manner. Their statements and body language revealed that their main goal had nothing to do with improving their English proficiency level. Yet, since they liked to do such kind of activities, they did some related activities. On the other hand, HASs seemed to be more eager to improve or keep up their English proficiency level and they tried to do such activities to learn something new. This was especially inferred from their discourse and body language. In that, while some students talked excitedly or enthusiastically, some students talked enthusiastically about the issue, others talked with pauses or critics of themselves.

3.1. How do the students perceive their motivation level in terms of engaging in English language activities throughout their academic education?

As compared to their motivation level in terms of studying for departmental courses, the students, particularly LASs claimed to be more motivated about English language learning.

Informant H2: *I like English very much. I think I like to read and write in English more.*

Informant L5: *Indeed, there is no definite goal for this but I like to study English.*

The data showed that they all appeared to be motivated to engage in English language activities. It was probably because of the nature of the department in that students with a considerable proficiency level of English come to the department after passing university entrance exam and most of the students willingly preferred the department.

4. How do the students perceive themselves regarding their proximity to autonomous learner profile identified in the current study?

The students were asked about their self-perceived autonomous level after they were informed about the concept of learner autonomy and characteristics of autonomous learner. LASs did not see their own profile close to the autonomous learner profile. Conversely, HASs were in the opinion that their profile was quite close to the autonomous learner profile. The samples below provide evidence:

Informant H2: *I think I am autonomous because I can control over the things regarding my education. Nobody urges me to study or do something else for my education. I already like to do so. In daily life, suddenly something come to my mind about language or courses. I start to think about it.*

Informant L7: *In fact, students should be autonomous but sometimes our opinions and actions are not same. But this is something which is resulted from interest or motivation. I like to be an ordinary teacher so just try to pass the exams here, nothing more.*

That the responses various questions related to the concept of autonomy, HASs appeared closer to the autonomous learner profile as compared to LASs. Even, LASs believed that it was necessary to be an autonomous student. Nevertheless, they were aware of their potential, weaknesses, and strengths.

5. What are the relationships between the students' self-perceived level of academic achievement and autonomy?

When interviewees were asked about the relationships between their academic achievement, and autonomy level, they expressed that they were somehow related. In this respect, there is a common view about the relationship. When it comes to their self-perceptions of the nature of this relationship, there is a positive relationship among them. Self-perceptions about the relationship are presented below in their own words:

Informant H1: *I feel I am autonomous in many respects. I am interested in language improvement. I am aware about my weaknesses. I study hard; as a result, I am successful. I should study more because there are lots of things to learn. I think all these concepts are interrelated.*

Informant L5: *If I was interested in some courses more, I would be more successful. For instance, I hardly passed linguistic courses but I am good at literature. Therefore, our effort is more important than the other things. But everything is in hands of teachers, if they had asked about things like choosing learning objectives, material, activities or other related issues, we would have felt more responsible and accordingly would have been more successful academically.*

As it is inferred from the interviewees' opinions, they were aware of their weaknesses and their overall academic profile. Both their academic profile that they displayed and their answers to the questions might provide evidence that there might appear a link between their academic achievement level and their autonomy level.

Conclusion

This case study was designed to determine EFL students' self-perceptions of learner autonomy and academic achievement. The evidence obtained via interviews suggested that there might be a link between students' self-perceived level of academic achievement and autonomy. The nature of the relationship seems to be positive as inferred from their self-reports in the interviews. That is to say, the students who claim to perform autonomous activities relatively seem to have higher GPA. Particularly, the students who feel motivated to improve and engage in English language reveal that they have relatively higher autonomy perception. Accordingly, these students are relatively more successful academically. Considering the fact that learner autonomy is a kind of "developmental process" (Benson, 2001, p. 53), the students in this case might move along in this process.

As for their self-perceptions of their own and their teachers' responsibilities, the students tend to share responsibilities with their teachers rather than taking responsibilities on their own alone. Especially, they want to see their teachers responsible for arousing their interest in courses, deciding the objectives of courses and evaluating their learning. Both high and LASs do not have an idea about, especially, deciding objectives of courses. The findings in the study carried out by Balçıkanlı (2006) also showed that 40% of the students state that they are never involved in establishing objectives. The students in the current case study mostly take charge of deciding what they learn outside class and identifying their weaknesses in courses on their own. However, they want to share the responsibilities with their teachers about the issues such as making them work harder, making sure that they make progress, choosing course materials, and evaluating courses. As compared to responsibilities regarding issues in class, they especially, HASs find themselves better in making decisions about out-of-class activities or self-studies such as choosing a material for their own studies. The overall data show that if they, regardless of their academic achievement level, had an opportunity to make decisions about these aspects, most of them consider that they would do it more than good. The reason behind their assumptions might be associated with the cultural aspect of learner autonomy. As Murase (2007, p. 6) suggests that "the important thing is that autonomy is not entirely a Western concept and that anyone has some degree of autonomy and can develop greater autonomy; [however], the culture of the context should not be neglected". Therefore, Turkish context should be borne in mind when students' assumptions are considered. When all these components are taken into consideration to determine the student' autonomy level overall, their autonomy level seems to be on a reasonable level. As it is recommended by Bouchard (2009) and Reinders (2000), it is necessary for the teachers to give more responsibility to their students and negotiate over different decisions regarding their learning processes. It seems that not full independence but constant support and collaboration are expected from EFL teachers. This is also concluded by Bayat (2011) that it is possible for Turkish EFL students to act much more autonomously when they are provided with autonomous learning activities. All in all, the findings of the study implicate that both roles of teachers and students should be revisited in the frame of requirements of learner autonomy. Therefore, students should be given more opportunity to share their ideas and make decisions about different aspects of learning process from the very beginning of the academic education. The students' potential of being autonomous should be uncovered by providing necessary learning environments. Students should be encouraged to behave autonomously; in this way, they can be more responsible students in the school and in the society accordingly.

Acknowledgement

The current paper was produced from the Master thesis prepared by the Author. The author thanks the participants of the study for their volunteer participation and contributions.

References

- Balçıkanlı, C. *Promoting learner autonomy through activities at Gazi University preparatory school*. (Unpublished Master Thesis). Gazi University, Institute of Educational Sciences, Ankara. 2006.
- Bayat, Ö. The relationship between Autonomy perception and the reading comprehension achievement of English language learners. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 42, 2011, 15-28.
- Benson, P. *Teaching and researching autonomy in language learning*. Malaysia: Pearson. 2001.
- Bouchard, P. Some factors to consider when designing semi-autonomous learning environments. *Electronic Journal of e-Learning*, 7(2), 2009, 93-100.
- Camilleri, G. (Ed.) *Learner autonomy, teacher autonomy and school autonomy, learner autonomy: Teachers' views*. Germany: European Center of Modern Language Council of Europe. 1999.
- Chan, V. Autonomous language learning: the teachers' perspectives. *Teaching in Higher Education*, 8(1), 2003, 33-54.
- Chanock, K. Autonomy and Responsibility: same or different? In Reinders, H., Anderson, H., Hobbs, M., & Jones-Parry, J. (Eds.), (2003), *Supporting independent learning in the 21st century. Proceedings of the inaugural conference of the independent learning association*, Melbourne AUS. Auckland: Independent Learning Association Oceania. Retrieved from http://independentlearning.org/ILA/ila03/ila03_chanock.pdf?q=ila03/ila03_chanock.pdf. 2004.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. *Research methods in education* (6th ed.). New York: Routledge. 2007.
- Cotterall, S. Readiness for autonomy: Investigating learner beliefs. *System*, 23(2), 1995, 195-205.
- Çubukçu, F. Learner autonomy, self-regulation and metacognition. *International Journal of Elementary Education*, 2(1), 2009, 53-64.
- Dickinson, L. *Self-instruction in language learning*. Great Britain: Cambridge. 1987.
- Dickinson, L. Talking shop: Aspects of autonomous learning. *ELT Journal*, 47(4), 1993, 330-336.
- Gonzales, D., & St. Louis, R. The use of web 2.0 tools to promote learner autonomy. *Independence*, 43, 28-32. Retrieved from <http://learnerautonomy.org/gonzalezstlouis.pdf>. 2008.
- Holec, H. *Autonomy in foreign language learning*. Oxford: Pergamon. 1981.
- Lamb, T., & Reinders, H. (Eds.). *Learner and teacher autonomy: Concepts, realities, and responses*. Amsterdam: John Benjamin Publishing. 2008.
- Little, D. *Learner Autonomy 1: Definitions, issues and problems*, Dublin: Authentik. 1991.
- Little, D. Language learner autonomy and the European language portfolio: Two L2 English examples. *Language Teaching*, 42(2), 2009, 222-233.
- Macia, E. A., Ramos, C. R., Cervera, A. S., & Fuentes, C. B. Developing learner autonomy through a Virtual EAP Course at University. Retrieved from <http://www.publicacions.ub.es/revistes/bells12/articulos.asp?codart=30>. 2010.
- Murase, F. Operationalising the construct of learner autonomy: A preliminary study for developing a new measure of language learner autonomy. In M. Carroll, D. Castillo, L. Cooker, & K. Irie (Eds.), *Proceedings of the independent learning association 2007 Japan conference (online): Exploring theory, enhancing practice: Autonomy across the disciplines*. Chiba, Japan: Kanda University of International Studies. Retrieved from http://independentlearning.org/ILA/ila07/files/ILA2007_027.pdf. 2007.

23 Akbaş, R. D., A Qualitative Case Study on EFL Students' Self-Perceived Level of Autonomy and Its Relation to Academic Achievement

Palfreyman, D., & Smith, R. C. (Eds.). *Learner autonomy across cultures: Language education perspectives*. Great Britain: Palgrave Macmillan. 2003.

Paran, A., & Sercu, L. *Testing the untestable in language education*. USA: Multilingual Matters. 2010.

Reinders, H. "Do It Yourself? A Learners' Perspective on Learner Autonomy and Self-Access Language Learning in an English Proficiency Programme". Retrieved from <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED477552.pdf>. 2000.

Scharle, A., & Szabo, A. *Learner autonomy: A guide to developing learner responsibility*. UK: Cambridge University Press. 2000.

Schmenk, B. Globalizing Learner Autonomy. *TESOL Quarterly*, 39(1), 2005, 107-118.

Spratt, M., Humphreys, G., & Chan, V. Autonomy and motivation: Which comes first? *Language Teaching Research*, 6(3), 2002, 245-266.

Sugawara, H. Developing autonomy in lower proficiency students. In M. Carroll, D. Castillo, L. Cooker, & K. Irie (Eds.), *Proceedings of the independent learning association 2007 Japan conference (online): Exploring theory, enhancing practice: Autonomy across the disciplines*. Chiba, Japan: Kanda University of International Studies. Retrieved from http://independentlearning.org/ILA/ila07/files/ILA2007_037.pdf. 2007.

Yen, C.J., & Liu, S. Learner autonomy as a predictor of course success and final grades in community college online courses. *Journal of Educational Computing Research*, 41(3), 2009, 347-367.

Nazi Edebiyatına Genel Bir Bakış

Emre Bekir GÜVEN*

Öz

Alman edebiyatının en sık tartışılan, ancak tam tersi oranda ele alınan dönemi hiç kuşkusuz Nazi (nasyonal sosyalist) idaresi altındaki, 1933 ile 1945 arasında kapsayan Alman edebiyatıdır. Bu dönemde, yakılan kitaplar ve sistematik sansürden öte bir mekanizmanın yanı sıra kendi içine dönen (innere Emigration) ve kendisini sansürleyen ya da esas yazmak istediği dışında tema ve tekniklere eğilen yazarlar söz konusudur. Öte yandan, bu döneme kadar Alman dili, edebiyatı ve kültürüne katkı sunmuş yazarlar göç etmek ya da sürgüne gitmek zorunda kalmış ve göçmen ya da sürgün edebiyatı (Emigrantenliteratur, Exilliteratur) üretmiştir. Bunlar, bilimsel literatürce konuşulan ve tartışılan konulardır. Ancak bizzat failer olarak Nazilerin ürettikleri ya da güdümlerinde ilerleyen edebiyat (Literatur der Täter) genellikle göz ardı edilmektedir. Bu çalışma, ağırlıklı olarak 1933 ile 1945 arasındaki dönem olmak üzere, öncesiyle birlikte Nazi edebiyatını ele almakta ve bu "karanlık döneme" temel yönleriyle ışık tutabilmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nazi edebiyatı, Naziler, Adolf Hitler, İmparatorluk (Reich), Alman edebiyatı.

An Overview of Nazi Literature

Abstract

The period of German literature that is most frequently discussed, but handled to the contrary extent, is undoubtedly German literature under Nazi (national socialist) administration, covering the period between 1933 and 1945. In this period, in addition to a mechanism beyond burning books and systematic censorship, there were writers who turned inward and censored themselves or focused on themes and techniques other than what they actually wanted to write about. On the other hand, writers who had contributed to the German language, literature and culture until this period had to emigrate or go into exile and produced immigrant or exile literature (Emigrantenliteratur, Exilliteratur). These are topics talked about and discussed in the scientific literature. However, the literature (Literatur der Täter) produced or guided by the Nazis themselves, as perpetrators, is generally ignored. This study deals with Nazi literature, mainly the period between 1933 and 1945, and aims to shed light on this "dark period" in its basic aspects.

Keywords: Nazi literature, Nazis, Adolf Hitler, Empire (Reich), German literature.

Giriş

Alman edebiyatının, I. Karl'dan (Karl der Große, Carolus Magnus, Şarلمان) 21. yüzyıl edebiyatına kadar en az tartışılan dönemi veya boyutu, nasyonal sosyalist idare altında veya güdümünde yapılan edebiyattır. Nasyonal sosyalist dönemde üretilen edebiyatı, dönemsel bir edebiyattan çok, akım olarak ele almak gerekir. Bu tezin başlıca nedeni, söz konusu dönemde ortaya çıkan tüm edebi yapıtların Nazi güdümünde ortaya çıkmadığı gibi, tamamı Nazilere karşı veya onlardan bağımsız üretilmiş yayınlar da olmamasıdır.

Alman coğrafyasında 1933 ile 1945 yılları arasında kapsayan edebiyatın genellikle sürgün, göç, içe göç, sansür gibi boyutları üzerinde durulmaktadır. Ancak, Joseph Goebbels'in Adolf Hitler hakkında "*Aygıtını önemli ölçüde küçültmeli ve kendisini saf nasyonal sosyalist edebiyatın kontrolü ile kısıtlamalıdır.*" (Goebbels, 2003, s. 1305) söyleminde olduğu gibi, nasyonal sosyalist idarenin nasyonal sosyalist bir edebiyat oluşturma çabası söz konusudur; en azından, nasyonal sosyalist ideolojiye aykırı olmayacak bir edebiyat amaçlanmaktadır. Bu edebiyatı oluşturabilmek adına Nazilerin kurumlar kurdukları, yetki ve nüfuz itibarıyla bizzat Goebbels'in bu konuya eğildiği, Alman olarak görülmeyen öğelerden arındırılmış, ari bir Alman edebiyatı ortaya koyma çabaları ve ideolojik amaçlar uğrunda edebiyatı araçsallaştırdıkları gibi gerçekler, bu döneme dair araştırmalarda genellikle göz ardı edilmektedir. "*Nasyonal sosyalist savaş metinleri üzerine araştırmalar kör noktalarla doludur - bu, bu dönemin edebiyatı için de tamamen geçerlidir.*" (Lungershausen, 2017, s. 11) ifadelerinin işaret ettiği üzere nasyonal sosyalist ideoloji, idare ve döneme dair edebiyat bir bütün olarak göz ardı edilmiştir.

Yaşantılardan ileri gelen tabular, dönemi bir bütün olarak reddetme ya da yok sayma, saf sanatın yerini ideolojinin alması gibi muhtemel nedenlerin nasyonal sosyalist ideoloji, idare ve döneme dair edebiyatın araştırılmasını kısıtladığı söylenebilir. Başta İkinci Dünya Savaşı'ndan doğrudan etkilenen coğrafyalar

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, emrebekirguven@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1789-1730.

olmak üzere tüm dünya uzunca bir süre, savaş yıllarını bir tabu olarak zihninde taşımıştır. Almanlar için ise bu süreç, henüz savaşın öncesinden, 1933 yılında başlamıştır. Hitler'in, siyasi iktidarı 30 Ocak 1933'te üstlenmesinden İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya açısından sonuna kadarki süreç birçok Alman için karanlık dönem olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden de bu döneme ait birtakım olgular ya incelenemeyecek kadar büyük birer tabu olarak ya da incelenmeye değmeyecek kadar önemsiz görülmektedir. Nazi edebiyatının da bu olgular arasında yer aldığı açıktır. Dönemi ele alan perspektiflerden bağımsız olarak, 13 Mart 1933 günü *Prusya Sanatlar Akademisi* (Preußische Akademie der Künste) senatosu tarafından "Hepimiz savaş öncesi dönemde, aynı şekilde şu anda ulusun geleceğini birlikte şekillendirmek için bağlı ve görevliyiz." (Graeb-Könneker, 2001, s. 31) kararının alındığı bir ortam sanatsal ve dolayısıyla da edebi açıdan incelemeye değerdir.

Nazi edebiyatı, nasyonal sosyalist ideoloji ve idare güdümünde yapılan edebiyat olarak, ilgili döneme dair edebiyatın farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Almanya'da kalarak kendi içine göç eden (innere Emigration) Erich Kästner gibi edebiyatçılardan ve durumu kabul etmeyerek özgürce edebiyat yapabilme adına göç eden veya sürgüne giden ve göçmen ya da sürgün edebiyatına (Emigrantenliteratur, Exilliteratur) dair ürün üreten Alfred Döblin gibi edebiyatçılardan ayrı olarak bir de bizzat Nazilerin, yani faillerin edebiyatı (Literatur der Täter) söz konusudur. "Esaretten ve Alman edebiyatına hükmeden Alman olmayan (undeutsch) ruhtan kurtulmak istiyoruz." (Wulf, 1963, s. 54) azim ve amacı, yaşanabileceklerin yanı sıra üretilecek edebi yapıtlara da işaret etmektedir. Bu uğurda getirilen 22 Eylül 1933 tarihli *İmparatorluk Kültür Dairesi Yasası* (Reichskulturkammergesetz), tesis edilecek olan yeni edebiyatın somut kanıtıdır.

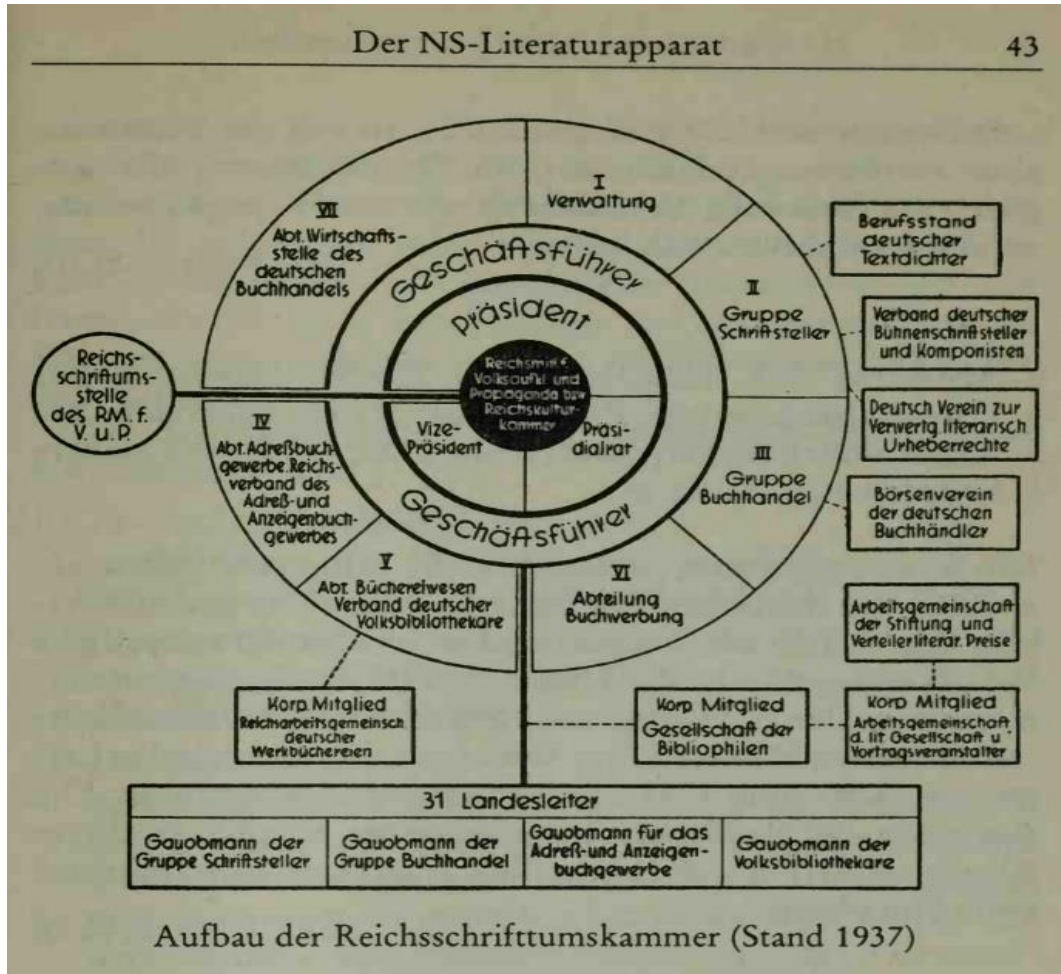
İmparatorluk Edebiyat Dairesi

22 Eylül 1933 tarihli *İmparatorluk Kültür Dairesi Yasası*'nın 1. maddesine göre *Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı* (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda) yetki ve sorumluluğunda, alanlarına göre dairelerin kamu hukuku esas alınarak oluşturulması öngörülmüştür. Aynı yasanın 2. maddesi ile *İmparatorluk Edebiyat Dairesi* (Reichsschrifttumskammer) kurulmuştur. Bu maddeye göre toplam altı daire kurulmuş ve *İmparatorluk Edebiyat Dairesi* ilk sırada yer almıştır. (Bk.: *Reichskulturkammergesetz* vom 22. September 1933; Graeb-Könneker, 2001, s. 38) *İmparatorluk Basın Dairesi*, *İmparatorluk Yayın Dairesi*, *İmparatorluk Tiyatro Dairesi*, *İmparatorluk Müzik Dairesi*, *İmparatorluk Güzel Sanatlar Dairesi*, takip eden diğer beş dairedir. Bunların en başında edebiyata yer verilmiş olması oldukça anlamlıdır. Bu sıralama ve sınıflandırma, esas itibarıyla birçok yaklaşımın açıklamaları niteliğindedir.

Dönemin teknik doğası gereği tiyatro için ayrı bir daire kurulması anlaşılır bir uygulamadır. Buna ek olarak, 14 Temmuz 1933 tarihli *Geçici Film Dairesi Kurulması Hakkında Yasa* (Gesetz über die Errichtung einer vorläufigen Filmkammer vom 14. Juli 1933) gereği kurulan ve *İmparatorluk Kültür Dairesi Yasası*'nın 5. maddesi ile *İmparatorluk Film Dairesi* olarak dönüştürülen kurum üzerinden kontrol edilen film (sinema) aygıtı, gerek dönemin teknik gelişmeleri gerekse Goebbels'in özel ilgisi nedenleriyle yine anlaşılır bir gelişmedir. İkinci ve üçüncü sırada yer alan basın ve yayın ile ilgili olan kurumlar ise genel bir kontrol mekanizmasının sanatın alanlarının tümüne taşınmasından başka bir eylem değildir. Tiyatro ve film ya da sinema diğerlerine kıyasla daha kontrol edilebilir alanlardır. Teknik, mekan, bilet, topluluk gibi zorunluluklar bu alanları yasa dışılığını kısıtlayan öğelerdir. Ancak edebiyatın roman ve şiir başta olmak üzere belirli türleri, bu kısıtlılığı rahatlıkla aşabilmektedir. Herhangi bir yayınevi, bandrol, izin olmaksızın da edebi bir yapıt geniş kitlelere yayılabilmektedir. Bu yüzden tiyatro ve filmden ayrı olarak edebiyata dair bir dairenin kurulmuş olması muhtemeldir. Diğer taraftan, bu dairenin sıralamanın en başında olması iki farklı boyuta yorumlanabilir. İlk olarak, edebi yapıtların etkili gücü ve birer propaganda aracı olarak kullanılabilmesidir. İkinci sırada, Nazilerin geçmiş ve geleceğe dair sansür hatta izolasyon aygıtı olarak bu kuruma başvurmaları yer almaktadır.

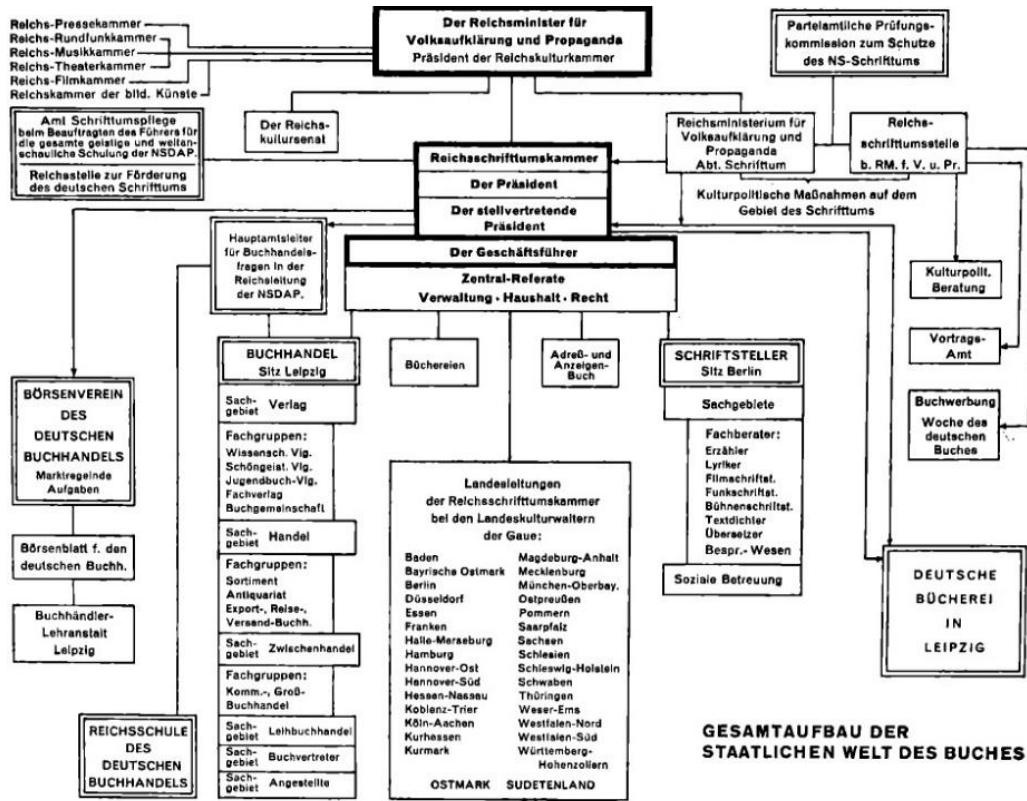
İmparatorluk Edebiyat Dairesi, tüm kültür varlıkları için yürütülen uygulamalara paralel olarak kültür, sanat ve edebiyat çerçevesinde üretilen ya da üretilecek her yapıtı denetleme görevi üstlenmiştir. Edebi yapıt kapsamında, üretme, teknik ve tematik düzenleme, yayma, aracılık etme gibi süreçlere başvuran herkesin ilgili daire olarak *İmparatorluk Edebiyat Dairesi* üyesi olması zorunlu tutulmuştur. (Graeb-Könneker, 2001, s. 40) Edebi yapıtın kültür varlığı olarak tanınmasında belirleyici öğeler de yine belirlenmiştir. İlk olarak kamusal alanda aktarılan sanat yaratı veya performansı; ardından da baskı, film

veya yayın aracılığıyla yine kamuya aktarılan her türlü diğer yaratı veya performans olarak belirlenmiştir. (Graeb-Könneker, 2001, s. 41) Bu tanımlamalar, başvurabilecek herhangi bir boşluk bırakmayacak türden yasa yazıcılığının ürünleridir. (Bk.: *Erste Verordnung zur Durchführung des Reichskulturkammergesetzes* vom 1. November 1933) Alt yapısı başarıyla hazırlanmış *İmparatorluk Edebiyat Dairesi*'nin işleyişi şematik olarak şöyledir:



Şekil 1. İmparatorluk Edebiyat Dairesi İşleyiş Şeması 1 (Graeb-Könneker, 2001, s. 43)

Şekil 1’de sunulan bu şemaya göre, *İmparatorluk Edebiyat Dairesi*, doğrudan *Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı* veya bu otoriteyi temsilen *İmparatorluk Kültür Dairesi* merkezinde yer almaktadır. Birimlere bakıldığında yönetim, yazarlar grubu, yayınevleri, kitap tanıtım, kütüphaneler, dizin ve reklam, kitapçılık ya da kitap endüstrisi olmak üzere, üretilecek bir edebi yapıtı tüm boyutlarıyla kontrol altında tutmaya çalışan bir sistemin kurulduğu anlaşılmaktadır. Şekil 2’de sunulan ve Şekil 1 ile büyük ölçüde paralellik gösteren diğer bir şemada, edebi yapıtın kültür politikalarına uygun olup olmadığını denetleyen birimlerin varlığı açıkça görülmektedir:



Şekil 2. İmparatorluk Edebiyat Dairesi İşleyiş Şeması 2 (Wulf, 1963, s. 163)

Şekil 2'ye göre, herhangi bir edebi yapıt, Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanı tarafından doğrudan İmparatorluk Edebiyat Dairesi'ne sevk edilmesi durumunda herhangi bir kontrol mekanizmasına takılmamaktadır. Aynı kişi edebi yapıtı, bakanlığın Edebiyat Bölümü (Abteilung Schrifttum) üzerinden gönderdiğinde ise yapıt, önce parti komisyonuna, ardından tekrar Edebiyat Bölümü'ne, oradan da kültür politikaları açısından danışılan birime gönderilmektedir. Bu aşamalarda herhangi bir aykırılığın görülmemesi durumunda yapıt, İmparatorluk Edebiyat Dairesi'ne ulaştırılmaktadır. Nasyonal sosyalist ideoloji ve kültür politikalarına uygunsuzluk durumunda yapıtın yayımlanmaması dışında, yazarın ve yapıtın karşılaştıkları diğer sonuçlar ise Şekil 2 kapsamında belirsizdir.

Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı çatısı altında kurulan İmparatorluk Kültür Dairesi'nin ilgili birimlerinden olan İmparatorluk Edebiyat Dairesi, şeklen ve esasen bir otorite aygıtı olarak Nazi edebiyatına aracılık etmiştir. Salt bir sansür mekanizmasından çok daha fazlasını amaçladığı ortada olan bu oluşumun tüm başkanları, başkan yardımcıları ve yetkili yöneticileri ana fail/suçlu (Hauptschuldig) (Tourlmain, 2014, s. 292) olarak yargılanmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Naziler ve uygulamalarından arınma süreci için getirilen 5 Mart 1946 tarihli Nasyonal Sosyalizm ve Militarizmden Kurtarma Yasası'nın (Gesetz zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus vom 5. März 1946) 5. maddesinde sıralanan beş suç ağırlığı içinde, bu kişilerin en ağır suçla yargılanmış olmaları, İmparatorluk Edebiyat Dairesi'nin etki boyutu ve eylemleri açısından oldukça önemli bir veridir.

Naziler ve Geleneksel Alman Edebiyatı

Almanların 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçiş sürecinde, çeşitli disiplinlerde yakalamış oldukları başarılar ve bunlara bağlı olarak tempo ilk olarak Birinci Dünya Savaşı, ardından da Nazilerin iktidara geliş süreciyle birlikte ciddi yaralar almıştır. Sadece Nobel ödülleri referans alındığında dahi bu durum açıkça görülebilmektedir. Fizik alanında Röntgen (1901), Lenard (1905), Braun (1909), Wien (1911), von Laue (1914), Planck (1918), Stark (1919), Einstein (1921), Franck ve Hertz (1925) ve Heisenberg (1932); kimya alanında Fischer (1902), von Baeyer (1905), Buchner (1907), Ostwald (1909), Wallach (1910), Werner (1913), Willstätter (1915), Haber (1918), Nernst (1920), Pregl (1923), Zsigmondy (1925), Wieland (1927), Windaus (1928), Fischer (1930), Bosch ve Bergius (1931); fizyoloji veya tıp alanında Behring (1901), Koch (1905), Ehrlich (1908), Kossel (1910), Barany (1914), Meyerhof (1922), Warburg (1931), Spemann (1935), Loewi (1936), Domagk (1939) gibi isimler Nobel ödülü alabilmişlerdir. Bu

isimler, savaşın olduğu ancak, savaş suçlarının nicelik ve nitelik bakımlarından 1939 ile 1945 arasındaki süreçteki kadar işlenmediği ya da savaşın net bir şekilde insanlığı imhayı amaçlamadığı bir ortamın ürünleridir. Almanlar onlarca hatta yüzlerce yıl boyunca farklı disiplinlerde kimi zaman öncü, kimi zaman katkı sunan insanlar yetiştirmiştir. Bu birikimin bir yansıması hatta patlaması olarak Birinci Dünya Savaşı'nın verdiği zarar dahi bu kaynağı tam anlamıyla yok edememiştir. Tarihle dikkat edildiğinde, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, hatta Nazi iktidarında bile ödülleri Almanlara verildiği görülebilir. Ancak bu birikim, ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nın insani yıkımı, ardından bununla bağlantılı olarak Weimar Cumhuriyeti'ndeki ekonomik buhran, son olarak bunların getirisi olarak Nazi iktidarı tarafından ciddi boyutta zarar görmüştür. Bu yüzden uzun bir süre bu disiplinlerden Nobel ödüllü isim ya hiç çıkmamıştır ya da sayıca azalmıştır. Bu noktada, yarar ya da zararın bir kuşağa olan etkilerinin görece çok sonra ortaya çıktığını göz önünde bulundurmak gerekir.

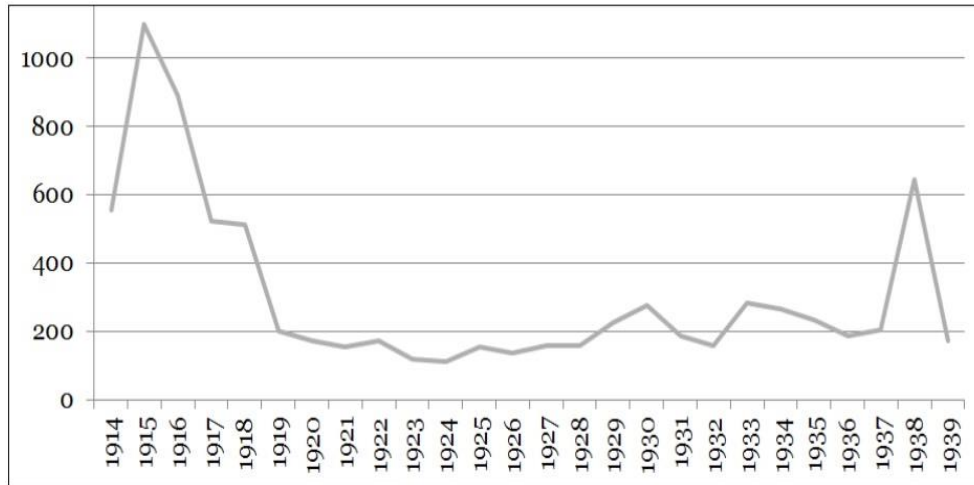
Edebiyat disiplini kapsamında Almanlar, diğer disiplinlere kıyasla daha az Nobel ödüllü isim yetiştirmiştir. Bunu, edebiyat disiplininin doğasının yanı sıra Nobel'in edebiyat alanında verdiği ödülün yapısına yorumlamak da mümkündür. Diğer disiplinlere kıyasla, edebiyat disiplininde ortaya çıkarılan ürünün niteliği kişiye ve topluluğa göre daha fazla değişkenlik gösterebilmekte ve politik etkenler konu olabilmektedir. Buna rağmen Mommsen (1902), Eucken (1908), Heyse (1910), Hauptmann (1912), Mann (1929) gibi isimler edebiyat alanında Nobel ödülü almışlardır. Nobel ödülü sahibi olmayan fakat yapıtları dünya edebiyatına mal olan Franz Kafka, Robert Musil, Rainer Maria Rilke ve Stefan Zweig gibi isimler de ayrıca vardır.

Tüm disiplinler bir arada değerlendirildiğinde milliyet sorunu başlı başına, Nazilerin bu disiplinlere verdiği zararın somut göstergesidir. Almanca yapıt üreten veya kökü Alman coğrafyalarına dayanan kişilerin listeye dâhil edilmesi ya da edilememesi, diğer taraftan özellikle edebiyat disiplininde Hermann Hesse ve Nelly Sachs gibi örneklerin varlığı Nazilerin olumsuz etkilerinin somut kanıtı olarak görülebilir. Bu isimler dışında Thomas Mann'dan (1929) Heinrich Böll'e (1972) kadar Nobel sahibi hiçbir Alman yazarın çıkmaması, tartışmalı örnek olarak Günter Grass'ın 1999 yılına kadar adeta beklemek zorunda kalması oldukça farklı yorumlar doğurabilmektedir. Dünyanın geri kalanının Almanlara dair perspektifinden, saf edebiyatın üretilmemesine kadar bu duruma dair birçok neden üretilebilir. Bu nedenlerin ortaya çıkmasında Nazilerin rolü açıktır. Kafka gibi bir ismin Nazi döneminde, en azından henüz 1933 yılında yaşıyor olması durumunda karşılaşacağı sonuçları göz önüne almak gerekir.

Geleneksel Alman edebiyatının yara alma süreci, hiç kuşkusuz Nazilerden önce başlamıştır. Esas itibarıyla İkinci Dünya Savaşı'ndan çok farklı gelişen ve Almanlar açısından haklı nedenlere dayandırılabilir Birinci Dünya Savaşı'ndan da öncesine dayanmaktadır. II. Wilhelm döneminin halkçı-millî-muhafazakâr olarak görülen (Ketelsen, 1976, s. 56) edebiyatını, yara alma sürecinin başlangıcı olarak görmek mümkündür. Bu süreçte hala çok güçlü kalemler ortaya çıksa da sürecin asıl etkileri, ileriki kuşaklarda kendini gösterecektir. II. Wilhelm döneminin otoriter atmosferinin "*Birinci Dünya Savaşı'nı meşrulaştırma*" (Ketelsen, 1976, s. 97) çabalarıyla birleşmesi, içten içe bir çürümeyi başlatmıştır. Saf edebiyat, edebiyat için edebiyat, insan özüne dokunan edebiyat gibi olgular, giderek yerini farklı aygıtlara hizmet eden edebiyata bırakmıştır.

Weimar Cumhuriyeti sosyolojik ve edebi açılarından, Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki bağlantının somutlaşmış, enstitüye dönüşmüş halidir. Bir taraftan kabulü mümkün olmayan Birinci Dünya Savaşı sonuç şartları, diğer taraftan tam da bu şartları kullanarak bir kitle edinmeye ve yönetimi ele almaya çalışan Naziler arasındaki köprüdür. II. Wilhelm döneminde başlayan, ardından Birinci Dünya Savaşı ile daha büyük boyutlara ulaşan otoriter yönetim anlayışı, bu dönemde sabit, olağan hale gelmiştir. Weimar Cumhuriyeti hakkında, Almanların büyük bir kısmının demokratik ve liberal kurumlara yabancılaşma konusunda başarılı bir deneme sunduğu söylenir. (Sontheimer, 1962, s. 13) Görece uzun süredir var olan otoriter düşünce sistemi, insanların demokratik düşünceyi, liberal alanı unutmalarını ve bunlara yabancılaşmalarını sağlamıştır. Yerleşik antidemokratik düşünce ve bunun yansıması olarak antidemokratik edebiyat (Sontheimer, 1962, s. 307) Nazilere, planlanan uygulamalara uygun bir alan, aşırı müdahale gerektirmeyen bir saha sunmuştur. Nazilerin, II. Wilhelm döneminden bu yana Almanların alışkın olduğu ve giderek artan antidemokratik düşünce sisteminin ve bunun etki etmiş olduğu diğer hazır alanların ciddi boyutlarda faydasını gördüklerini söylemek mümkündür.

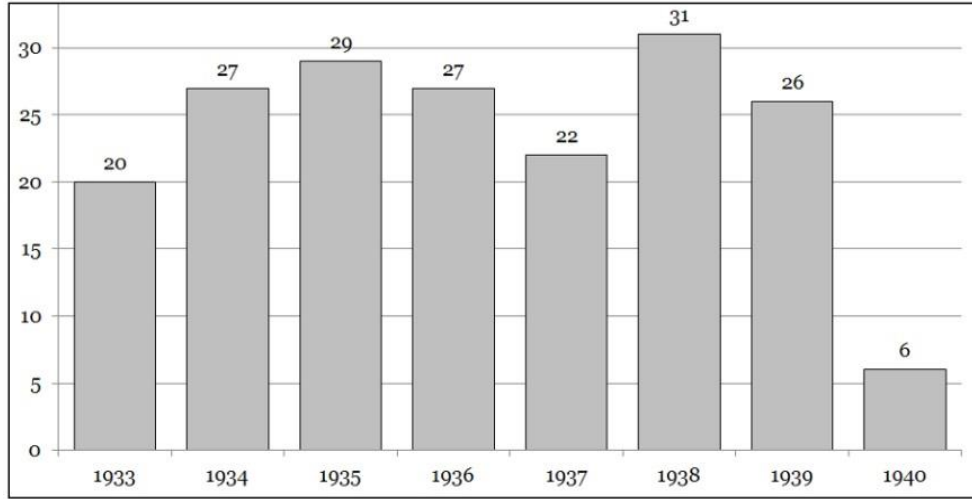
Naziler, siyasi iktidarı üstlendikleri 30 Ocak 1933 günü, karşılarında tüm uygulamalarına veya en iyi olasılıkla bunların büyük çoğunluğuna hazır bir halk bulmuşlardır. Bu kitlenin sadece *Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi*'ne (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) oy veren 13,7 milyon (Der Weg der NSDAP, 1934, s. 133) seçmenden değil, II. Wilhelm döneminden itibaren otoriter uygulamalara maruz kalan tüm Almanlardan oluştuğu söylenebilir. Görece uzun süredir maruz kaldıkları otoriter uygulamalar nedeniyle Almanlar, Nazi uygulamalarına aşırı tepkiler kolektif olarak göstermemişlerdir. Goebbels'in günlük yaşamda yer verdiği aktiviteleri ifade etme biçimine paralel olarak "*Edebiyatın ve tarihin tekrarı.*" (Goebbels, 2003, s. 75) Nazi dönemi için de söz konusudur. Buradan hareketle Birinci Dünya Savaşı öncesinde, başlayan saf edebiyattaki nicelik ve nitelik açılarından gerileme süreci, Naziler ile birlikte zirveye ulaşmıştır. Edebiyatın ideolojik ve aygıtsal kullanımını dışında en yüzeysel bakışla bile savaş edebiyatının hizmetine yönelmesi, durumu açıklar niteliktedir. Şekil 3 ve 4'te sunulan veriler bu açıdan oldukça ilgi çekicidir:



Şekil 3. Savaş Monografilerine Dair Yayım Sayıları (Lungershausen, 2017, s. 2)

Şekil 3'ün gösterdiği üzere, savaş monografileri genel beklentiye paralel olarak Birinci Dünya Savaşı yıllarında sayıca zirvededir. Yüksek olasılıkla 1914 öncesinde başlayan artış, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte zirveye ulaşmıştır. Genellikle savaşlardan önce başlayan çığırkanlık, tehdit, gerginlik, çatışma gibi olgular kendini edebiyatta da göstermektedir. Aynı durum, yine Şekil 3'te İkinci Dünya Savaşı öncesinde de görülmektedir. Bunların yanı sıra savaş monografilerinin 1919 ile 1937 arasında devam etmesi ise farklı nedenlere dayandırılabilir. Görece uzun zamandır varlığını sürdüren otoriter yönetimler, savaş sonrası dönemin bir başka savaşın öncesi olması, tedirginlik, saldırganlık, tehdit, kin kasma gibi birtakım nedenler üretmek mümkündür. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte yayımlarda hızlı bir düşüş görülmektedir. Şekil 3, devam eden yılları kapsamasa da yönelim farklı bir doğrultuya evrilmemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın aksine İkinci Dünya Savaşı'ndaki bu yönelim, İkinci Dünya Savaşı'nın dünyanın büyük bir bölümünce meşru görülmemesi veya Nazilerce tam tersi yönde değerlendirilmesi ile açıklanabilir. Ek olarak, II. Wilhelm döneminden bu yana saf edebiyata verilen zararların, savaş edebiyatı alanına da yansımış olması olasılık dâhilindedir. Birinci Dünya Savaşı'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük farklar barındırdığı açıktır. Sadece tarihsel açıdan değil, edebiyat disiplini kapsamında da durum oldukça farklıdır. Birinci Dünya Savaşı öncesi, esnası ve sonrasında Kafka, Musil, Rilke, Mann ve Zweig gibi isimlere İkinci Dünya Savaşı'ndan farklı olarak somut müdahaleye maruz bırakılmamışlardır. Zweig'in ilgili dönem için "*... ben Yahudi olduğum için okulda, üniversitede ya da edebiyatta en ufak bir engel ya da aşağılanma ile karşılaşmadım.*" (Zweig, 2013, s. 47) sözleri durumu açıklar niteliktedir. En azından, yaşadıkları coğrafyayı siyasi otorite yüzünden terk etmek zorunda kalmamışlardır. Daha ileri boyutta, Zweig'a Nazi dönemi için "*Eserlerim, onları yazdığım dilin ülkesinde, milyonlarca dost okur bulduğu ülkede yakılıp kül oldu.*" (Zweig, 2013, s. 16) cümlesini kurgulatacak somutlukta bir müdahale gerçekleşmemiştir. Buna rağmen sadece Birinci Dünya Savaşı'nın neden oldukları tek değil, daha II. Wilhelm dönemi hatta daha öncesi, yaşanacaklara dair zinciri oluşturmaktadır. Şekil 3'ün 1914 öncesine taşınması durumunda, 1912 itibarıyla hızlı artış eğiliminin somut bir şekilde başlayacağı, 1912 öncesinde ise 1919 ile 1937 arasındaki seyirden farklı bir veri ortaya koyamayacağı açıktır.

Savaş monografilerinin Birinci Dünya Savaşı tehdidi, öncesinde Güney Avrupa’da (Balkan) yaşananlar ile birlikte sayıca artış göstermesi, sadece bu türe özgü bir yönelim değildir. Savaş monografileri dışında, savaş edebiyatına dair başta roman olmak üzere diğer yapıtlara bakıldığında da sonuçlar Şekil 3 ile paralellik göstermektedir. Şekil 4, savaş edebiyatı kapsamında ele alınan yapıtların yayım yıllarını ele almaktadır:



Şekil 4. 188 Savaş Edebiyatı Yapıtının Yıllara Göre Yayım Sayıları (Lungershausen, 2017, s. 4)

Şekil 4’te görülebileceği gibi, 188 yapıt kapsamında 1933 ile 1939 arasında ciddi bir yayım oranı mevcuttur. Hatta bu yapıtların neredeyse tamamının bu tarihler arasında yapıldığını söylemek de mümkündür. Nazilerin siyasi iktidarı üstlendikleri 1933’ten Nazilerin Polonya’ya girdiği 1939 arasına işaret eden bu dönemin, Şekil 3’ten temel farkı savaş başladıktan sonra yapıtların sayıca sert bir düşüş yaşamasıdır. Bu sonucun nedenlerine dair çeşitli teoriler üretmek mümkündür. Güçlü Nazi propaganda aygıtının bu ihtiyacı karşılaması, Nazilerin savaşı meşrulaştırmaya dahi ihtiyaç duymamaları, yazılabilecek malzemenin büyük ölçüde tüketilmiş olması, *İmparatorluk Edebiyat Dairesi* gibi mekanizmaların övgüyü dahi artık yeterli bulmaması gibi bir dizi neden üretilebilir. Ancak görece uzun bir süredir yorulmakta olan saf edebiyatın yanı sıra Nazi güdümündeki edebiyatın da sonlanmış olması muhtemeldir. Edebiyatın II. Wilhelm döneminden itibaren uğratıldığı ve Nazilerce daha ileri boyutlara taşınan zarar, kendisini göstermeye başlamıştır. “*Alman edebiyatı sadece Almanların hizmetindedir. Kamuya açık kütüphanelerde, Alman olmayan (undeutsch) ruhun kökü kurutulacaktır.*” (Wulf, 1963, s. 41) sözleri Naziler lehine, fakat geleneksel Alman edebiyatı aleyhine sonuç vermeye başlamıştır. *Alman Öğrenci Birliği*’nin (*Die Deutsche Studentenschaft*) bu ifadeleriyle sınırlı olmayan “kökünü kurutma” azim ve eylemi bir süre sonra, edebiyatı da sekteye uğratacak kolektif bir hınca dönüşmüştür. Sonuç olarak, Heinrich Heine’nin bir yüzyıldan fazla süre önce yazdığı “... kitapların yakıldığı yerde, sonunda insanlar da yakılır.” (Graeb-Könneker, 2001, s. 366) ifadesinin işaret ettiği gerçekler yaşanır.

Nazi politikalarının fikri öncülüğünde *Alman Öğrenci Birliği* tarafından başlanan kitap yakma eylemlerini belirli bir grup ile sınırlı tutmak doğru bir yaklaşım değildir. Sistematik bir imha politikası söz konusudur. Kitapları yakılan isimlere bakıldığında Stefan Zweig’in yanı sıra Alfred Döblin, Anna Seghers, Arthur Schnitzler, Bertolt Brecht, Erich Kästner, Franz Werfel, Heinrich Mann, Jakob Wassermann, Nelly Sachs gibi isimlerin varlığı, Nazilerin edebiyata olan yaklaşımını ve verdikleri zararı göstermektedir. Geleneksel Alman edebiyatının önemli akım ve yapıtlarını oluşturan bu isimleri Alman edebiyat hafızasından silmeye çalışmak, ne denli bir hıncın söz konusu olduğunu göstermektedir. Esas itibarıyla tüm bunlar, Goebbels’in henüz 25 Eylül 1924 günü aklından geçirdiği uygulamalardır: “*Yahudiler lanetlenmiş bir yığındır. En kötülerini de edebiyatçılarıdır (Literaturerzähler). Bütün bu pisliği okurken kişi çok öfkeleniyor. Yakında o gün gelir mi? Kutsal an!*” (Goebbels, 2003, s. 160)

Goebbels’in “kutsal an” olarak gördüğü zamanlar, on yıl geçmeden gelir. Naziler, Almanların yüzlerce yıllık edebiyat birikiminin ürünü olan edebiyatçı ve yapıtları hedef alır. Öngörülüyor (Graeb-Könneker, 2001, s. 366) gibi sadece kitaplar değil, insanlar da Naziler tarafından yakılır. Göç etmemiş ya da sürgüne gitmemiş/gönderilmemiş edebiyatçıların da karşılaşacakları muhtemel sonuçları öngörmek mümkündür. Dolayısıyla Naziler sadece saf edebiyat üretimini durdurmakla kalmamış; aynı zamanda,

var olan ve birikimleri yüzyılları aşan edebi yapıtlar ve isimleri de bir bütün olarak imha için yoğun çaba harcamışlardır.

Nazi Edebiyatı: Tema, Temsilci ve Yapıtlar

Adolf Hitler'in şansölye olarak siyasi iktidarı ele aldığı yıl, 88 yazar *En Sadık Mensupların Sözü (Gelöbnis treuester Gefolgschaft)* bildirisini imzalamışlardır. İçlerinde Friedrich Griese, Gustav Frenssen, Hanns Johst, Hans Friedrich Blunck, Herybert Menzel, Johannes Schlaf, Max Dreyer, Max Halbe, Oskar Loerke, Otto Flake, Rudolf G. Binding, Rudolf Herzog, Walter Bloem, Walter von Molo gibi isimlerin bulunduğu 88 yazar, "*Gücün ve yeniden kazanılan birliğin farkında olmamız, İmparatorluk'u yeniden inşa etme görevlerimize duyduğumuz derin inanç, Sayın İmparatorluk Şansölyesi olarak sizin önünüzde bu ciddi anda, en sadık mensupların sözünü vermemizi sağlıyor.*" (Wulf, 1963, s. 96) sözleriyle biten bildiriye imzalamışlardır.

Nazilerin henüz iktidara geldikleri yıl, toplumun "aydın" kesimi olarak nitelendirilebilecek bir topluluğun Hitler uğrunda yemin etmesi, görece uzun zamandır güdümlü olarak ilerleyen edebiyatın varacağı nokta açısından önemli bir veridir. Kalemını güdümlü olarak kullanan ve kullanacak olan bu yazarların neredeyse hiçbiri ne kendi içine göçen ne de başka coğrafyalara göç etmek ya da sürgüne gitmek zorunda kalan edebiyatçılar kadar tartışılmışlardır. Kalemlerini siyasi ve askeri otoritelerin aygıtı olarak kullanan bu yazarlar saf edebiyatın yara almasına hatta ortadan kalkmasına neden olmuşlardır. Bu nedenle Mann'ın "*Batıl inanç olabilir, ama benim gözümde, 1933'ten 1945'e kadar Almanya'da sadece basılabilmiş olan kitaplar bile, değersizden daha aşağıdadır ve ele alınmaları iyi değildir.*" (Mann, 1997, s. 37) söylemi, basit bir ön yargı veya aşağılama değil, Nazi edebiyatının durumunu başarıyla ifade eden, yerinde bir tespittir.

Nazilerde saf bir edebiyat, ciddi bir sanat, kuram ya da uygulamaya dair bir yenilik ögesi saptamak güçtür. Aygıtsal veya güdümlü edebiyatların geneline paralel olarak Nazi edebiyatı da bu yönde, yani edebi açıdan zayıf olarak şekillenmiştir. Mann, bu yönde şekillenen Nazi yapıtları için "*Kan ve utanç onlara yapışmış durumdadır: hepsinin ezilerek parçalanması gerekir.*" (Mann, 1997, s. 37) der. Mann'ın bu ifadesi, edebi ifade gücüne paralel olarak derin bir anlam ve birden fazla boyuta gönderme içermektedir. "Kan ve utanç" söylemi, sadece Nazi uygulamalarına değinme değil, aynı zamanda Nazi edebiyatının tematik eğilimine işaret etmedir. Gerçekten de Nazilerin kan üzerinden eğildikleri konular birden fazladır. Kan ve ırk, kan ve şeref, kan ve tarih, kan ve gözyaşı, kan ve vatan (Boden) (Wulf, 1963, s. 64, 83, 126, 307; Graeb-Könneker, 2001, s. 17, 359) gibi temalara Nazi yapıtlarında sıklıkla yer verilmiştir. Özellikle kan ve vatan iddiası, yaşam alanına (Lebensraum) bir atıf ya da zemin hazırlayan izlek olarak edebi yapıtlarda yer almıştır. Hermann Burte'nin 1938 tarihli *Benliğime (An das Ich)* şiiri, buna örnek olarak gösterilebilir:

*"Değerlere uygun yaşayarak cemiyete değer katıyorsun
Aynı cins kan ve vatandan insanlar,
Tanrı önünde, tek başına yaptıklarıyla yargılanırlar.*

*(Wohl hegst du heilig lebig die Gemeinschaft
Der Menschen gleicher Art aus Blut und Boden,
Doch gilt vor Gott nur, was der Mann allein schafft.)"* (Graeb-Könneker, 2001, s. 248)

Alıntılanan örnekte "Boden" sözcüğünü vatan yerine toprak olarak görmek de mümkündür. İnsanın topraktan, toprağın da vatan örneği üzerinden insan tarafından var edildiğine bir gönderme mevcuttur. Topraktan gelen insanın toprak için mücadele vermesi gerektiğine dair saptama yapılabilir. Bu örnekte görüldüğü üzere kan ve vatan ya da yaşam alanı, Nazi yapıtlarında yer verilen konulardır. Dolayısıyla Mann'ın atıfta bulunduğu olgu, Nazilerin kanın yanına ancak utanç ekleyebildiklerine dairdir. Nazilerin ırk, şeref, tarih, gözyaşı, vatan gibi değerlerden çok, utanç ile anıldıkları ve Almanlara kolektif bir utanç getirdikleri sonucu da ortaya çıkmaktadır.

Kanın Naziler tarafından ne anlamlarda kullanıldığı açıktır. Almanların gerek kan üzerinden bedel ödeyerek mağdur oldukları gerekse kan üzerinden birtakım değerleri elde edebilecekleri sonuçlarına varmak mümkündür. Mann'ın kullanımında ise Nazilerin sebep olduğu çok boyutlu kayıplar anlamı ortaya çıkmaktadır. Nazilerin kullanımına ironik bir gönderme olarak Mann'ın bu ifadeye başvurması oldukça anlamlıdır. Kan üzerinden bedel ödeyerek elde edilmek istenen ve edebi yapıtlarda önemli bir

konu olarak ele alınan vatan ya da yaşam alanı, Almanlara sonuç itibarıyla utançtan başka bir şey getirmemiştir.

Vatan ya da yaşam alanıyla bağlantılı olarak Nazi edebiyatında önemli bir yer tutan diğer bir konu da memleket (Heimat). Bir yandan vatan olarak memleket, diğer yandan Birinci Dünya Savaşı sonuçları nedeniyle ana vatan ya da ana kara olarak Almanya'dan ayrılan ve bir süredir özlem duyulan coğrafyalar olarak memleket, başka bir noktada cephedeki askerlerin yeni toprakları memleket kılması ve bu askerlerin doğdukları yerlere olarak memleketlerine olan özlemi, Nazi edebiyatı yapıtlarında yer bulabilmektedir. *Üçüncü İmparatorluk'ta Gençlik Kitabı (Das Jugendbuch im Dritten Reich)* girişinde yer verilen ırk, halk, yeryüzü ve bununla bağlantılı olarak memleket ve ana vatan sathı (Boden der Heimat, des Vaterlandes) gibi söylemler (Wulf, 1963, s. 303), Nazilerce bunlara verilen önemin göstergesidir. Bilimsel, akademik bir çalışma örneğinde ise “*memleketlerine çözülmez bir şekilde kök salmış kişiler olarak değerlendirilen insanlar (unlöslich bodenverwurzelt in ihrer Heimatlandschaft gesehene Menschen)*” (Wulf, 1963, s. 322) söylemi, verilen öneme dair başka bir kanıt olarak görülebilir. Bu konunun, Nazi yaklaşımına uygun olarak aygıtsal edebiyata yansımaması olası değildir. Dolayısıyla birçok edebi yapıtta memleket konusuna dair somut veriler saptamak mümkündür. Bunlardan biri Will Vesper'in 1939 tarihli *Yeni İmparatorluk (Das Neue Reich)* şiiridir:

*“Daha büyük imparatorluk (Reich) için şehit düşenlerin hepsi öldü.
Ölümleri sonsuz anlam ve ürün kazandırdı:
Mezarlarına çelenk olarak
Memleketinin dağlarının
Parıltısını koydu önder (Führer),
Kutsal şehirlerin
Bregenz'den Viyana'ya kadar, eski imparatorluğun
Parlayan kolyesini koydu.*

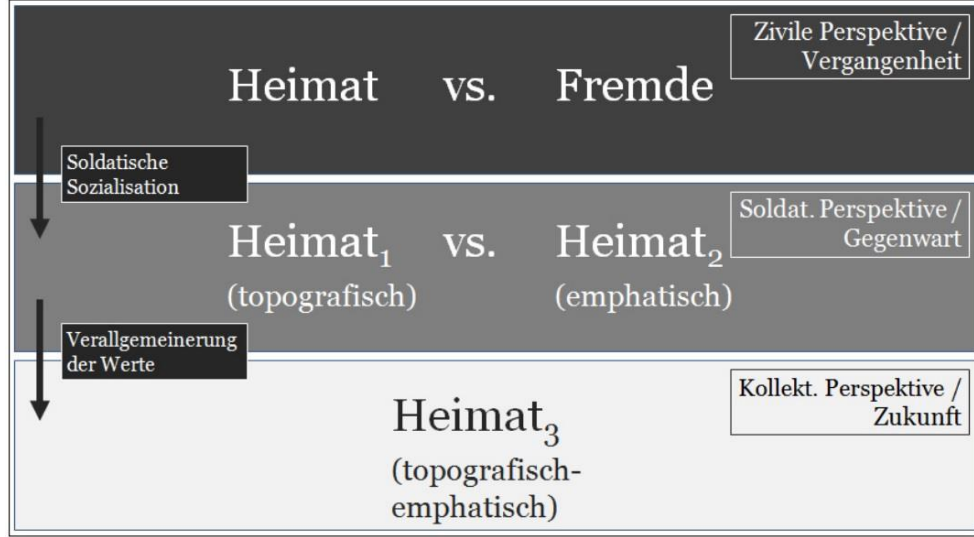
*(Für das größere Reich sind alle, die fielen, gestorben.
Ihr Tod hat ewigen Sinn und Frucht erworben:
Auf ihre Gräber als Kranz
legte der Führer den Glanz
der Berge seines Heimatlands,
die strahlende Kette
der heiligen Städte
des alten Reiches, von Bregenz bis Wien.)”* (Graeb-Könneker, 2001, s. 262)

Şiirin alıntılanan kısmı tek başına dahi, ne denli Nazizim güdümünde bir edebiyatın varlığını göstermektedir. Vesper, genç kuşak ve genel olarak Almanların savaştan ve cepheden geri durmamaları için ölümü, olumlu bir olgu olarak sunmuştur. Bu uğurda ölenlerin kayıp değil, kazanım içinde oldukları iddiasındadır. Vesper'in kazanım olarak sunduğu olgular, mekânlardan oluşmaktadır. Bu mekânlar başta Adolf Hitler'in memleketi olmak üzere, Avusturya'nın en batısından neredeyse en doğusuna kadarki kısımdan oluşmaktadır. “Memleket dağları”, “kutsal şehirler”, “parlayan kolye” tarzında söylemler ise memleketin sunulmuş şekline ve kişide oluşturduğu duyguya dair nitelikli örneklerdir.

Ana vatan ve ana vatana katılacak yeni topraklar, memleket temasının iki boyutunu oluşturmaktadır. Bir yanda kişinin doğduğu topraklara olan özlemi, diğer yanda Birinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklı yaptırım veya kayıpların sonucu olarak elde olmayan coğrafyalara duyulan özlem, bu tema kapsamında karşılaşılabilecek boyutlardır. Ancak memleket ile bağlantılı olarak işlenen en temel konu, savaşıma giden askerlerin haftalar, aylar hatta yıllar boyunca, ait oldukları coğrafyalardan uzak kalmalarıdır. Bu askerlerin savaştıkları cepheye bağlı olarak geri dönmelikleri ya da dönmeme olasılıkları da ayrı bir gerçektir. Her halükarda tamamının geri döneceği varsayıldığında dahi, askerlerin memleketlerinden uzak kalmaları, ev ve yuva gibi değerlere özlem duymaları, edebi açıdan zengin bir içerik sunabilmektedir. Paul Coelestin Ettighoffer'in 27. *Çadırdan Yoldaşlar (Kameraden vom Zelt 27)* romanındaki “*Fakirler, ama senin artık tanımadığın bir şeye sahipler; Almanya'ya dair büyük, acı verici ama güzel olan özlem, geleceğin Almanya'sına olan özlem! (Sie sind arm, aber sie besitzen eins, das du nicht mehr kennst, das große, peinigende aber schöne Heimweh nach Deutschland, nach dem Deutschland der Zukunft!)*” (Lungershausen, 2017, s. 180) ifadeleri bu içeriğe örnek olarak

gösterilebilir. Bununla bağlantılı olarak eve, yuvaya, memlekete dönüş konusu yine edebi metinlerde yer bulan başka bir kültür. Cephe yıllarca savaşmış, belirli durumlarda kahramanlık göstermiş bir askerin, memlekete dönüşü sadece Nazi edebiyatında değil, savaş edebiyatının genelinde yer bulabilecek bir ögedir. Şekil 3'te yer alan veriler bu tezi destekler nitelikte değerlendirilebilir.

Memleket temasının yer verildiği yapıtlardan biri de Otto Paust'un *Ateşteki Halk (Volk im Feuer)* romanıdır. Ancak bu romanda yer verilen memleket izleği, diğer birçoğundan farklı olarak coğrafi ve duygusal olarak iki boyutludur. Romanın şemaya dökülmüş memleket izleği Şekil 5'te sunulmuştur:



Şekil 5. Sivil ile Asker Açısından Memleket Algısı (Lungershausen, 2017, s. 179)

Şekil 5'e göre her insan veya grup için memleket algısı aynı değildir. Bir sivil açısından memleket ve yabancı yer mekânları açık ve anlaşılırdır. Sivil kişinin ait olduğu yer memleketi, bunun dışında kalan yerler ise yabancı hissettiği mekânlar ve dolayısıyla da evi ya da yuvası olarak göremediği yerlerdir. Bir asker açısından ise memleket, coğrafi ve duygusal olarak ikiye ayrılmaktadır. Asker, savaş coğrafyasını memleket kılabilceği gibi, bir profesyonel olarak memleketini zihninde savaş alanı olarak da oturabilir. Uzun yıllar cepheye kalan ve bu olgulara yabancılaşan asker figürlerinde bu algıyla karşılaşmak genellikle mümkündür. Cephe ve savaşı anlatan romanların (Frontroman) bazılarını memleket romanından (Heimatroman) ayırmanın güç olabileceği, çünkü savaştan sonraki savaşı anlatan bu romanlarda memleketin savaş alanına çevrildiği söylenmektedir (Lungershausen, 2017, s. 32-33).

Nazi edebiyatı kapsamında memleket ve savaş ekseninde yer verilen başka bir tema da askerlerin kendileridir. Askerler kimi zaman kahramanlık, kimi zaman yoldaşlık, kimi zaman da kendini feda eden varlık örnekleri olarak sunulmaktadır. Savaşı gözlemlemek için batı cephesine gönderilen yazarlardan biri olan Otto Henning'in "eşi benzeri olmayan kahramanlar mücadelesi (einzigartigen Heldenkampfes)" (Graeb-Könneker, 2001, s. 128) tanımlamasını kullanması askerlere olan yaklaşımı göstermektedir. Bunun yanı sıra savaşta ölen askerler için "Her asker mezarı, huzurunu ve hayranlık uyandıran onurunu sahip olduğumuz tüm araçlarla koruduğumuz bir şeref anıdır. (Und jedes Soldatengrab ist ein Ehrenmal, dessen Frieden und ehrfürchtige Verehrung wir mit allen uns zu Gebote stehenden Mitteln verteidigen.)" (Graeb-Könneker, 2001, s. 174) denilmektedir. Askerlerin sağ iken ayrı, ölü iken farklı şekilde, fakat her halükarda onur ve kahramanlıkla anılmaları dikkat çekicidir.

Askerlerin birbirlerine Nazizm politikaları ekseninde yaklaşımlarına dair de örnekler bulmak mevcuttur. Birinci Dünya Savaşı'nın aksine İkinci Dünya Savaşı'ndaki askerleri birleştiren olgu, nasyonal sosyalist ideolojidir. Birinci Dünya Savaşı'nda federatif, çok milletli, farklı düşüncelerden askerlerin ortak amaçlar uğrunda birleşmesi İkinci Dünya Savaşı'nın gelişiminden farklıdır. Aynı ideolojide birleşen "yoldaşlar (Kameraden)" bu açıdan önemli bir izlek olarak döneme ait edebiyatta yer bulmuştur. Normal şartlarda nasyonal sosyalist yazarlar arasında yer almayan (Bk.: *Verzeichnis der auszusondernden Literatur*, 1946) Wolfgang Koeppen'in 1935 tarihli *Duvar Sallanıyor (Die Mauer schwankt)* romanında, "Pilot subayların yemekhanesindeki akşam şarabını düşündü. Yoldaşların yüzüne baktı. İyi, güvenilir yüzler. (Der Flieger dachte an den Abendwein in der Messe der Offiziere. Er sah die Gesichter der

Kameraden. Gute, vertraute Gesichter.)” (Graeb-Könneker, 2001, s. 221) ifadelerine yer vermiştir. Alıntının da gösterdiği üzere askerlerin birbirleri arasındaki iletişime önem verilmektedir. Yüzleri iyi ve güvenilir sunulmaktadır. Naziler arasında görüşe, fikre dair herhangi bir “sızıntı” kuvvetle muhtemel hoş görülmecektir. Gestapo gibi bir ağın varlığı bu olasılığı temelden ortadan kaldırmaktadır. Birinci Dünya Savaşı atmosferinde Praglı bir Musevi’nin Viyanalı bir Hristiyan’dan farklı düşünmesi, fakat ortak amaç olan vatan savunması konusunda her ikisinin birlikte hareket etmesi olasıdır. Buna rağmen büyük çapta olmayan çatışmaların gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Ancak ideoloji temelli bir atmosferde, yani Nazilerce tesis edilmiş bir ortamda, çatışma bir yana, aykırı bir sesin çıkması dahi beklenemez. Bu yüzden tüm “yoldaşlar”, fikri ve fiziki olarak aynı profilde, tek tip sunulmaktadır.

Nazilerin askerler arasında oluşturmuş olduğu özellikle fikri birliktelik, esas itibarıyla halk içindeki birlikteliğe dayanmaktadır. Sarsılmaz ve sorgulanamaz bir idari güç olarak Nazi otoritesi, ulusu bir bütün olarak tüm unsurlarıyla birlikte ideolojisi altında büyük ölçüde birleştirebilmiştir. Birleştirmedığı unsurlara karşı ise farklı ve bugün dünyaca bilinen ve hoş görülmeleyen metotlara başvurmuştur. Sivil vatandaş, zorunlu ve gönüllü askerler, devlet memurları, parti çalışanları, gençler, kadınlar ve daha birçok toplumsal unsur, yoğun propaganda aygıtları üzerinden belirli bir ideoloji çatısı altında birleşebilmiştir. Sadece askerleri kapsamayan “yoldaşlık (Kameradschaft)” söyleminin üzerinde “halk topluluğu (Volksgemeinschaft)” ya da “halk yoldaşlığı (Volksgenossenschaft) kavramlarının yer alması, toplumun çok boyutlu olarak bir noktada birleşebildiğini veya birleşmesinin amaçlandığını göstermektedir. Nazilerce edebiyatın aygıtsal görevi gereği, bunlara çeşitli tematik işlemler üzerinden edebi yapıtlarda da yer verilmiştir. 1936 yılı *Alman Kitap Haftası (Woche des Deutschen Buches)* için hazırlanan afiş, halkın (Volk) edebiyat ile olan bağına veya edebiyata yüklenen bu fonksiyonu açıklar niteliktedir:



Şekil 6. 1936 *Alman Kitap Haftası Afişi* (Graeb-Könneker, 2001, s. 247)

Şekil 6’da verilen afişte görüntünün yanı sıra, “*Halk kitapta (kitapla, kitabın içinde) yaşıyor. (Das Volk lebt im Buch)*” ifadesine yer verilmiştir. Görsel öğede farklı profillerde, fakat tamamı erkek üç figür görülmektedir. Figürlerden işçi olanı kitaba bir cisim ile bağlanmıştır. Bu görüntüyü, “*Kitap ruhun kılıcıdır.*” (Wulf, 1963, s. 233) düşüncesiyle de bağdaştırmak mümkündür. Naziler gerek halkı edebiyata dâhil etme gerekse ruhu edebiyat ile “besleme” konularına ciddi boyutlarda yönelmişlerdir. Ancak

insanları dâhil ettikleri ve ruhlarını besledikleri edebiyatın niteliği sorgulanması gereken bir konudur. Özellikle de “ruhu besleme” konusunun güdümlü ilerleyen bir edebiyatta ne anlama geldiği açıktır.

Hanns Johst, 16 Kasım 1943 tarihli *On Yıllık Nazi Edebiyatı (Zehn Jahre NS-Schrifttum)* makalesinde Nazilerin on yıl önce iktidara geldiğinde Almanya'nın fiziksel ve ruhsal açılardan hasta olduğunu, edebi yapıtlarında buna paralel olarak hastane raporları ve ceset belgelerini andırdığını, ancak ülke zenginleştikçe halk yoldaşlarının (Volksgenossen) estetik bir alan bulabildiğini dile getirmiştir. (Wulf, 1963, s. 174) Buna paralel olarak yazar Karlhans Strobl da Hanns Johst'a yazdığı başvuru mektubunda halk topluluğu (Volksgemeinschaft) için kültürel çalışma yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. (Wulf, 1963, s. 194) Yönetimsel görev talep eden bir kişinin başvuru mektubunun son ifadelerini halk topluluğu konusuna ayırması, bu konuya verilen önemi göstermektedir. Bunun edebi yapıtlara yansımaları ise doğrudan bu konuya başvurarak değil, çeşitli temalar kullanılarak karşılık bulmuştur. Halkçı (völkisch) eğilim çerçevesinde aykırı görülen unsurlar tematize edilerek homojen bir halkın ya da halk topluluğunun tesisi amaçlanmıştır. Bu temalara örnek olarak başta Musevilik olmak üzere, Komünizm, Bolşevizm, nasyonal sosyalist ideoloji karşıtı “vatan hainleri”, toplumu “zehirleyen” içeriğe sahip konular gösterilebilir.

Nazi edebiyatında göze çarpan başka bir önemli tema da tarihtir. Naziler başta Birinci Dünya Savaşı olmak üzere Almanların yaşanmışlıklarının tamamı içinde, tematik malzeme olarak kullanabilecekleri olay ve figürleri edebi yapıtlara taşımaktan geri durmamışlardır. Kimi zaman halka ilham olması için, kimi zaman da halkta kin oluşturmak üzere tarihe yönelmişlerdir. Birer tür olarak bu tarihsel yapıtlarda tarihe ne denli sadık kaldıkları ise sorgulanması gereken bir etkidir. Kurmaca metin kapsamında da olsa tarihten tamamen kopuk olup olmadıkları ya da tarihin kurmacaştırılmasında gerekli görülebilecek birtakım esasların yerine getirip getirilmediği sorularına yanıtlar bulmak güçtür. Ancak aygıtsal ve güdümlü bir edebiyatın ürünleri olarak bu yapıtların büyük çoğunlukla propaganda aracı olarak şekillendikleri açıktır. Bu propagandanın diğer bir boyutu olarak, tarihe ilgi duyan 14 ile 18 yaş arasındaki okurların 1922'den 1926'a kadar yüzde 13,6 olan oranının artarak 1934 yılında yüzde 23,9'a ulaştığı söylenmektedir. (Lungershausen, 2017, s. 79) Bu istatistik Nazilerin tarihsel malzemeyi başarıyla propaganda aracı olarak kullandıklarını göstermektedir. Tarihsel malzemenin kullanımına dair somut örnek olarak, En Sadık Mensupların Sözü bildirisine de imza atan, *İmparatorluk Edebiyat Dairesi* ilk başkanı Hans Friedrich Blunck'un *Wolter von Plettenberg* romanı gösterilebilir. Hiç kuşkusuz bu romandan daha nitelikli ve tarihi somut bir şekilde çarpıtılan edebi yapıtlar da mevcuttur. Ancak Blunck'un üstlendiği görevler ve dolayısıyla da Nazi idaresindeki önem ve anlamı açılarından nitelikli bir örnek olarak, tarihsel romana yönelmiş olması dikkate değer bir veridir.

30 Ocak 1933 ile 8 Mayıs 1945 arasında resmi ve fiili olarak iktidarda buldukları süre başta olmak üzere, dönemin öncesi ve sonrasında Nazi edebiyatına dair isim ve yapıtlar saptamak mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra alınan karar gereği Nazilere ait yapıtlar yasaklanmıştır. 1946'da yayımlanan *Ayıklanacak Edebiyat Listesi (Verzeichnis der auszusondernden Literatur)*, Nazi yazarlar ve yapıtlarına dair belirleyici bir referanstır. (Bk.: *Verzeichnis der auszusondernden Literatur*, 1946) Bu listeye göre kimi isimler tüm yapıtlarıyla birlikte yasaklanmış, kimi isimlerin ise Nazi politikaları lehine öğeler içeren yapıtları ayıklanmıştır. Bu listede yer alan isimler hakkında “*Nasyonal Sosyalist Yazar (NS-Schriftsteller)*”, “*Nasyonal Sosyalist Propagandist (NS-Propagandist)*”, “*Faşist (Faschist)*”, “*Yönetici İtalyan Faşist (Führender italienischer Faschist)*”, “*Antisemitist (Antisemit)*”, “*Halkçı (Völkisch)*”, “*Dünya Savaşı Şairi (Weltkriegslyriker)*” gibi tanımlamalar kullanılmıştır. (*Verzeichnis der auszusondernden Literatur*, 1946, s. 7-85) Bu listeden bağımsız olarak Nazi güdümünde yapıt üreten bazı yazarlar, bu yazarların yöneldikleri edebi metin türleri ve örnek yapıtlar Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Nazi Yazarlar ve Yapıtları

İsim	Yöneldiği Tür	Yapıt
Alfred Karrassch	Roman	<i>Parti Yoldaşı Schmiedecke</i>
Arthur Trebitsch	Deneme	<i>Alman Ruhu - veya Yahudilik; Yazar, Düşünür, Konuşmacı, Aryan</i>

Bruno Brehm	Roman	<i>Yumuşak Güç, Büyük Alman İmparatorluğu 'nda, En Aptal Sibiryalı</i>
Clemens Laar	Roman	<i>... Almanya İçin At Sürüyor, Büyük Yürüyüş</i>
Eberhard Wolfgang Möller	Dram, şiir	<i>Ölü</i>
Edwin Erich Dwinger	Roman	<i>Yarı Yolda</i>
Erhard Wittek	Öykü	<i>Lowicz'e Yürüyüş, Erkekler</i>
Ernst Günther Dickmann	Öykü	<i>Cephe ve Memleket Arasında</i>
Erwin Guido Kolbenheyer	Roman, öykü, şiir	<i>Alman İnanışı</i>
Felix Albrecht	Deneme	<i>Almanya'nın Büyük Önderleri: Bismark, Hindenburg, Hitler ve Eserleri</i>
Friedrich Bethge	Şiir, dram	<i>Prusya Uğrunda İsyan</i>
Gerhard Schumann	Şiir, dram	<i>İmparatorluk, Savaş Şarkıları</i>
Hanns Johst	Roman, dram, şiir, deneme	<i>Benim Dünyamın Adı Almanya</i>
Hans Friedrich Blunk	Şiir, roman	<i>Wolter von Plettenberg</i>
Hans Grimm	Roman, öykü	<i>Alanı Olmayan İnsanlar</i>
Hans Wilhelm Hagen	Şiir	<i>Rilke Düzeltmeleri</i>
Hans Zöberlein	Roman, deneme	<i>Vicdanın Emri</i>
Heinrich Anacker	Şiir	<i>Bir Halk-Bir İmparatorluk-Bir Önder, Memleket ve Cephe</i>
Heinrich Zillich	Öykü	<i>Reinerbach Değirmeni</i>
Heinz Schwitzke	Roman, öykü	<i>Şehitlerin İncil'i</i>
Herbert Böhme	Roman, öykü, şiir	<i>Komplo Gecesi, Halkın Şiirleri</i>
Hermann Burte	Şiir	<i>Benliğime, Yedi Söylem</i>
Hjalmar Kutzleb	Roman	<i>İlk Alman</i>
Josef Magnus Wehner	Öykü, roman, dram, şiir	<i>Almanlara Hitap, Almanya'ya Marş</i>
Karlhans Strobl	Roman	<i>Komşu Evde Yangın, Eve Dönüş</i>
Kurt Eggers	Rapor, deneme, roman, şiir	<i>Savaşçı Devrim, Düşmanlık Hakkında, Savaşçıların Savaşı</i>
Luis Trenker	Roman, film	<i>Yüzbaşı Ladurner</i>
Mirko Jelusich	Roman, öykü	<i>İmparatorluk Rüyası</i>
Otto Paust	Roman	<i>Ateşteki Halk</i>

Paul Coelestin Ettighoffer	Roman	<i>27. Çadır Sökülüyor, Verdun</i>
Rudolf Ahlers	Dram, roman	<i>Thomas Torsten, İki Ülke, Sular Arasında</i>
Ulrich Sander	Roman, rapor	<i>Öncüler; Memleket, İmparatorluk ve Dünya</i>
Werner Beumelburg	Öykü, şiir	<i>Çelikten Yasa, Almanya uyantıyor</i>
Will Vesper	Roman, öykü, şiir, deneme	<i>Tanrı'nın Savaşçıları, Yeni İmparatorluk</i>

Hiç kuşkusuz Nazi güdümündeki veya bizzat Nazi olan yazarlar Tablo 1 ile sınırlı değildir. Aynı şekilde, üretilen yapıtlar da sadece birer örnek olarak verilmiştir. Naziler henüz iktidarda değilken aldıkları ve bunlar üzerinden iktidara geldikleri 13,7 milyon (*Der Weg der NSDAP*, 1934, s. 133) seçmenin desteklediği bir topluluk söz konusudur. 1932 yılındaki nüfus açısından bu sayının taşıdığı anlam büyüktür. İktidarı ele aldıktan sonraki durum ise ayrı bir tartışma konusudur. Dolayısıyla Nazi idaresi güdümünde edebiyat yapan kişi sayısının da bu oranda fazla olması beklenebilir.

Tablo 1, Nazi edebiyatını tamamını kapsamadığı gibi, sunulan yapıtların bazıları Nazi iktidarından önce yayımlanmıştır. Buna rağmen bu yapıtlar, daha sonra Nazilerce büyük ilgi görmüş ve Nazilerin birtakım amaçlarına aracılık etmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ile ilgili olan birtakım yapıtların Nazilerin ideoloji ve propaganda aracına dönüştüğünü söylemek mümkündür. Diğer taraftan, gerek Weimar Cumhuriyeti gerekse Nazi döneminde yayımlanan bazı yapıtların Nazi uygulama ve politikalarına aracılık ettiği, bu yüzden de *Ayıklanacak Edebiyat Listesi*'ne (*Verzeichnis der auszusondernden Literatur*, 1946) alındığı bilinmektedir. Farklı bir ifadeyle, Nazizm'in planladığı, hazırladığı ve başvurmakta olduğu uygulamaları meşrulaştırma, haklı bir nedene dayandırma yolunda Nazi dönemi içinde Birinci Dünya Savaşı'na sıklıkla referans saptamak mümkündür. Bu yüzden Tablo 1, sadece 1933 ile 1945 arasında yaşamış isimlerden ve yayımlanmış yapıtlardan ibaret değildir.

Her köklü değişiklik gibi, hiç kuşkusuz “Nazisizleştirme/Nazilerden sıyrıl(ı)ma (Entnazifizierung)” sürecinin de tamamıyla ve istisnasız doğru yürütüldüğünü iddia etmek güçtür. Bundan dolayı herhangi bir yazara Nazi diyebilmenin güçlüğü ortadadır. Her ne kadar yapıtlar kanıt olarak ortada olsa da yazarın ironik, eleştirel tutumunu tartışmasız ve katı çizgilerle belirlemek olanaksızdır. Öte yandan dayanaksız iddia da bulunmamak adına özellikle verilen *Ayıklanacak Edebiyat Listesi* (*Verzeichnis der auszusondernden Literatur*, 1946) geniş bir komisyonca hazırlanmış ve güvenilir olduğu izlenimini aktarabilmiştir. Bazı isimlerin tamamıyla yasaklanması yerine belirli yapıtlarının elenmiş (Bk.: *Verzeichnis der auszusondernden Literatur*, 1946, s. 86-176) olması bu güvenilirlikte önemli bir rol oynamaktadır.

Nazi edebiyatı bir bütün olarak ele alındığında, edebiyattan çok, araçsallaştırılmış ideolojik bildiri olarak dikkat çekmektedir. Saf edebiyata oldukça uzak, güdümlü ve kontrol altında üretim yapan bir aygıt izlenimi oluşturmaktadır. Bu nedenle ne kuram ne de uygulama açısından dikkate değer bir veri sunmaktadır. Bu yönüyle Nazilerin ortaya koyduğu ürünleri, geleneksel edebiyat göz önüne alındığında, “edebiyat” olarak adlandırmak güçtür.

Sonuç ve Değerlendirme

Alman edebiyatının her iki anlamda da “karanlık dönemi” olan 1933 ile 1945 arasındaki süreç, bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Gerek Nazilerin oluşturduğu derin utanç gerekse birçok belirsizlik barındırması nedenleriyle bu dönem, birçok diğer konuda olduğu gibi edebi açıdan da tam anlamıyla aydınlatılmamıştır.

Üç boyutu olan 1933 ile 1945 yılları arasındaki edebiyatın iki boyutu sıklıkla tartışılmıştır. Göç eden veya sürgüne gitmek zorunda kalanların ortaya koyduğu göçmen ya da sürgün edebiyatı, literatürde sıklıkla tartışılmış ve tartışılmaktadır. Kendi içine göç eden ve yazmayı asıl arzu ettiği malzemeden uzaklaşmak zorunda kalan yazarların oluşturduğu edebiyat da buna paralel olarak ele alınmıştır ve alınmaktadır. Ancak bizzat Nazilerin ortaya koyduğu edebiyat ise diğerlerine kıyasla bu açıdan geride konumlanmıştır.

Bu çalışmada failer olarak Nazilerin edebiyatı ele alınmış ve temelde, saf edebiyat çerçevesinde ciddi herhangi bir yapının üretilmemiş olduğu sonucuna varılmıştır. Yetki ve nüfuz itibarıyla Joseph Goebbels güdümünde ilerleyen Nazi edebiyatı ortaya edebi açıdan nitelikli bir ürün koyamamıştır. Geleneksel Alman edebiyatının farklı dönemlerde yetiştirmiş olduğu isim ve yapıtlar benzeri herhangi bir olgu Nazi edebiyatında saptanamamıştır. Henüz 1920’li yıllarda planladıklarını gerçekleştirme olanağı elde eden Goebbels, bizzat kendisine bağlı olan *İmparatorluk Kültür Dairesi* ve bunun alt birimi olarak *İmparatorluk Edebiyat Dairesi* üzerinden edebiyatın ideolojik bir aygıt olarak araçsallaştırılmasını sağlamıştır.

Özgürlük alanı bulamayan Nazi edebiyatı, saf edebiyattan giderek uzaklaşmış ve edebiyatın özgür ruhuna aykırı olarak kısıtlanmıştır. Bir aşamadan sonra Nazi idaresi altında halkı belirli amaçlara hazırlama ve yönlendirme aracına dönüşen bu edebiyat, bir kısır döngü içine girmiştir. Almanları daha iyi noktalara ulaştırma iddiası, Almanları edebi açıdan imha ile karşı karşıya bırakmıştır. Yüzyılları aşan edebi kuram ve uygulama birikiminin ciddi zararlar gördüğü ortadadır.

Dönemin edebi türlerine bakıldığında her üç ana türde (epik, lirik, dram) de yapıtların varlığı söz konusudur. Bu çerçevedeki türünden bağımsız olarak savaş edebiyatına ağırlık verildiği görülmüştür. Savaş, vatan, yeni topraklar, kahramanlık, memleket, yabancılaşma gibi temalar edebi yapıtlarda ağırlıklı olarak yer almıştır. Buna paralel olarak, Almanya’nın ve Almanların mağduriyetine önemli bir izlek olarak yer verilmiştir.

Sonuç olarak, saf edebiyata mesafeli bir edebiyat olduğu tespit edilen Nazi edebiyatının güdümlü ve kontrol altında ilerlediği tespit edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak da dönemin edebiyatı ortaya nitelikli ürünler çıkaramamıştır. Bu yönüyle Nazi edebiyatının, geleneksel Alman edebiyatına ciddi zararlar verdiğinin yanı sıra, güdümlü ve kontrol altında ilerlediği ve bir bütün olarak neredeyse ideolojik bir bildiriden ibaret olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Der Weg der NSDAP* München: SS-Hauptamt. 1934.
- Goebbels, J. *Tagebücher 1924 - 1945*. 3. Auflage. München: Piper Verlag. 2003.
- Graeb-Könneker, S. *Literatur im Dritten Reich*. Stuttgart: Philipp Reclam. 2001.
- Lungershausen, G. *Weltkrieg mit Worten*. Wiesbaden: J.B. Metzler. 2017.
- Gesetz über die Errichtung einer vorläufigen Filmkammer*, 14. Juli 1933.
- Reichskulturkammergesetz*, 22. September 1933.
- Erste Verordnung zur Durchführung des Reichskulturkammergesetzes*, 1. November 1933.
- Gesetz zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*, 5. März 1946.
- Ketelsen, U. *Völkisch-nationale und nationalsozialistische Literatur in Deutschland 1890-1945*. Stuttgart: Springer-Verlag. 1976.
- Mann, T. *Essays*. Frankfurt am Main: S. Fischer. 1997.
- Sontheimer, K. *Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik*. München: Nymphenburger Verlagshandlung. 1962.
- Tourlamain, G. *Völkisch Writers and National Socialism*. Bern: Peter Lang. 2014
- Wulf, J. *Literatur und Dichtung im Dritten Reich*. Gütersloh: Sigbert Mohn Verlag. 1963.
- Verzeichnis der auszusondernden Literatur*. Berlin: Abteilung für Volksbildung. 1946.
- Zweig, S. *Dünün Dünyası*. (Gülperi Sert, Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları. 2013.

İki Remilname Üzerine Notlar

Savaşkan Cem BAHADIR*

Öz

Reml (رمل) kelimesi terim olarak "kaybolan bir şeyin yerini bulmak, merak edilen bir işin sonucunu öğrenmek amacıyla kum üzerine çizilen çizgilerle fal bakmak" demektir. Araplar arasında yaygın bir fal çeşidi olan remil zamanla diğer kültürlerle de geçmiş, bu arada yüklendiği anlamlar genişlemiş; çizgileri Batlamyus astronomisindeki on iki burç ve dört vetede benzetilerek on altı hanelik şekillere dönüştürülmüş; yıldız fallarında da olduğu gibi remilde de uğurlu ve uğursuz kabul edilen hatlara işaret edilmiştir. Sonra da bunların her biri maddî âlemdeki varlıklar sınıfından birine tahsis edilip ilm-i nücûma paralel ve benzer sonuçlar veren bir ilim ortaya çıkarılmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu fal için kum yerine kâğıt veya tahta kullanılmaya başlandığı halde falın adı değişmemiştir. Literatürde daha çok hattü'r-reml şeklinde geçer; Türkçede ise "remil atmak" / "remil dökmek" denilmektedir. Hazırlanan çalışma birbirlerine yakın zamanda hazırlanmış biri yazma (Risâletü'r-reml isimli eser Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 2725/1 numarada kayıtlıdır ve istinsah tarihi 1891'dir) diğeri ise matbu (Remilnâme isimli eser Bayerische Staats Bibliothek (Bavyera Devlet Kütüphanesi) A.or 6072 numarada kayıtlıdır ve basım tarihi 1840'tır) iki remilnâme hakkında bilgi vermeyi ve aralarındaki farklılıkları göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fal, Remilname, Fal Kitabı.

Notes on the Two Geomancy Books

Absract

The word Geomancy, "sandy soil" in the dictionary, as a term means "to find the place of a lost thing, to look at the result of a curious work with drawing lines on sand for to cast lots." Geomancy, the common augury among Arabs, has spread among other cultures over time and its meanings have expanded. Its lines were transformed into sixteen-digit figures similar to twelve zodiac signs and four poles in Ptolemaic astronomy. Like horoscopes, lines which are considered lucky and unlucky are pointed out. Then, each of these digits was assigned to one of the entities of material world, and a science parallel to the results of fortune telling emerged. In later periods, paper or wood began to be used instead of sand for this fortune-telling; however, its name did not change. It is known as "hattü'r-reml" in the literature. It is known as "remil atmak" or "remil dökmek" in Turkish. This study, aimed to compare two different geomancy books which were released in the same century by giving information about these books and indicating the differences between them. The first book is a manuscript and its name is Risâletü'r-reml, which is available in Milli Kütüphane Ankara (National Library), Adnan Ötügen Provincial Public Library Halk Kütüphanesi, and registered with the number 06 Hk 2725/1, date of writing 1891). The second book is Remilnâme which is in Bayerische Staats Bibliothek (Bavaria National Library) and registered with the number A. or 6072, its publication date 1840.

Key Words: Fortune telling, Geomancy, Geomancy Book.

Giriş¹⁶⁰

Bir fal çeşidi olan remili daha iyi anlayabilmek için fal kavramı hakkında genel bir bilgi vermek gerekmektedir. Fal kelimesi Arapça'da "uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge" anlamına gelir. Batı dillerinde ise umumiyetle "gelecekte haber verme (kehanet)" anlamındaki Grekçe **manteia** (İngilizcede **mancy**, Fransızcadada **mancie**) ekiyle yapılan kelimeler kullanılarak isimlendirilmektedir.

Fal bakılıyorken bazı aletler ve farklı yöntemler kullanılır. Bunun yanı sıra tahminde bulunarak çıkarımlar yapmak falcının görevi olarak düşünülebilir. Bu yönüyle cinlerin yardımı ve özel yeteneklerle icra edilen kehanetten ve bakıcılıktan ayrılır. Elde edilen bilgiler ışığında milattan önce dört bin yıllarında Mısır, Çin, Babil ve Mezopotamya'da falcılık-kâhinlik yapıldığı anlaşılmaktadır. Falda çeşitli araçlar ve teknikler kullanılmakta, buna göre de değişik fal türleri ortaya çıkmaktadır. Tarihin muhtelif devirlerinde çeşitli kültürlerde bilinen ve uygulanan başlıca fal türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Yıldız falı (horoscopy), el falı (chiromancy), kuş falı (ornithomancy), kâğıt falı (cartomancy), iç organlar falı (haruspicy, aruspice, extispicine), kum (toprak) falı (geomancy), zar falı (lithomancy), ateş falı (pyromancy), su falı (hydromancy), rüya yorumu (oneiromancy), astrolojik güçlerle etkilendiği söylenen vücut şekilleriyle ilgili fal (morphoscopy), başın şekline göre yapılan fal

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sacemb@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4490-213X>

¹⁶⁰ Bu bölümde verilen bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: Çelebi 1995, 138-139; Aydın 1995, 134-138; Uzun 1995, 141-145; Uslu 2002.

(phrenology), matematik uygunluklar falı (numerology), kura çekmek suretiyle yapılan fal (sortilege), çay falı (tasseography), kahve falı.

İslamiyet öncesi Araplarda fal, çeşitli kültürlerden birtakım şekil değişikliklerine uğrayarak günümüze kadar ulaşmıştır. Câhiliye dönemi Arapları arasında zecr, tıyere, iyâfe, ırâfe, ihtilâc, ketfe, tark (veya kehanet), firâset (kıyâfe) ve hattü'r-reml gibi fal çeşitleri yaygın olarak kullanılmaktaydı.

İslamî gelenekte ise fal kavramının meşruluğu “Tıyârenin aslı yoktur, onun en iyisi faldır” meâlindeki hadise dayandırılmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmaya konu olan remil falı ile ilgili olarak Muâviye b. Hakem’in Resûl-i Ekrem sorduğu soru üzerine verdiği şu cevap: “Eskiden kum üzerine hat çizen bir nebî vardı. Kimin hattı onunkine uygun düşerse o isabet etmiş sayılır.” Remilciler tarafından remilin meşruluğunu ortaya koyan önemli bir delil olarak kabul edilmiştir. Remilciler bu falın aslının Hz. Âdem, İdrîs, Lokman, Yeremya, İşaya ve Daniel peygamberlere dayandığını söylemekte, dolayısıyla câiz olduğunu iddia etmektedir. Onlara göre bu iddialarına delil gösterdikleri yukarıdaki hadiste sözü edilen nebî İdrîs peygamber, hattü'r-reml de onun mucizesidir.

Fal kavramı etrafındaki oluşturulan bu meşruluk toplumun gelecekte haber alma ihtiyacını karşılamak yerine, “herhangi bir işe başlarken bir danışma ve iyiye yorma aracı olarak”¹⁶¹ kullanılmaya başlanmış ve falın nasıl bakılacağını öğreten metinlerin ortaya çıkarak yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Nasıl fal bakılacağına dair Arapça, Farsça, Türkçe manzum ve mensur birçok eser kaleme alınmıştır. Zamanla klasik Türk ve Fars edebiyatlarında “falnâme” adı verilen bir tür meydana gelmiştir. Bu eserlerin padişah ve devlet adamlarıyla ileri gelen kişilere takdim edilen nüshaları, tanınmış hattat ve müzehhiplerin elinden çıktığı gibi bazılarında minyatür ve şekiller de ilâve edilmiştir.

Kültürümüzde görülen falnâmeler çeşitleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kur'an Falnâmeleri. a) Harflerin yorumuna dayalı falnâmeler. b) Kur'an âyetlerine dayalı falnâmeler.
2. Kura Falnâmeleri.
3. Peygamber Adlarına Göre Düzenlenen Falnâmeler.

Osmanlı Döneminde ise falcılık geleneği ile ilgili eser sayıları artmıştır. Halktan kimselerin yanı sıra Osmanlı sultanları da falname türüne ilgi göstermişler, falname türünde eserler yazdırmışlardır. Molla Hüsrev'in II. Mehmet'e “tefe'ül” falı baktığı kaynaklarda geçmektedir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in biri Farsça “Cam-ı Sühan-gu” biri Türkçe “Falname” adında iki adet fal kitabı yazdırdığı, “Razname” adlı eserin ise Şair Kefeli Hüseyin tarafından önce III. Murad'a sonra III. Mehmet'e sunulduğu bilinmektedir.

Edebiyatımızda bazı şairler divanlarının sonuna falnâme de eklemişlerdir. Özellikle remil bilgisine dair şiirdeki kullanımlar divan şiirinde oldukça sık görülmektedir. Divan şairleri tarafından “remil, remmâl, fal” gibi sözcüklerle bağlantılı kullanılmıştır. Bilindiği üzere 16. yüzyıl şairi Zâtî'nin İstanbul'da Bâyezid Camii avlusunda remil dükkânı açtığı ve remil bakarak geçimini sağladığı kaynaklarda yazılıdır.

Çalışmanın konusunu oluşturan remil falına sözü getirirsek bu falın aslı Hindu astrolojisi Çin ve Ortadoğu sistemlerinin karma şekillerinde kullanılan çizgili fal biçimidir. Bu tür İslâm dünyasında “remil” diye bilinmektedir.¹⁶²

Önceleri kum üzerine çizilen çizgilerle fal bakılmaktayken sonraları kum yerine kâğıt veya tahta kullanılmaya başlanmış ancak falın adı değişmemiştir. Literatürde daha çok hattü'r-reml şeklinde görülen fal isminin Türkçe'de “remil atmak” / “remil dökmek” şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Kaynaklarda belirtildiğine göre Câhiliye döneminde remil falı şu şekilde uygulanmaktaydı: Fal baktırmak isteyen kişi remilciye ücretini peşin öder ve remil atmasını isterdi. Yanına bir çocuk alarak istek sahibiyle birlikte kumlu bir yere giden remilci, kumlar üzerine hızlı hızlı birtakım çizgiler çizer, sonra o çizgileri ikişer ikişer silerken çocuk da tekerleme kabilinden bazı cümleleri tekrarlardı. Geriye çift çizginin kalması, niyet edilen şeyin sonucunun iyi ve uğurlu, tek çizginin kalması ise kötü ve uğursuz

¹⁶¹ Şanlı 2003, 163.

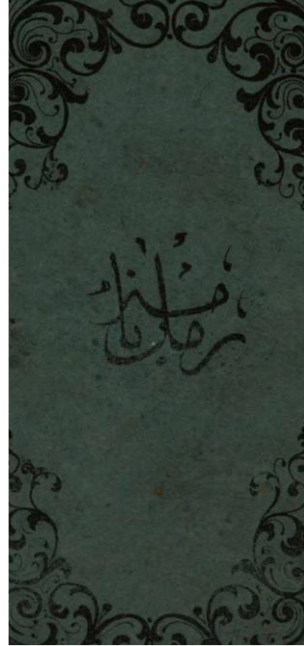
¹⁶² Çelebi 1995, 138-139.

olacağına işaret sayılırdı. Zaman içerisinde remilciler zor astroloji hesaplarını ve yıldızların ve feleklerin konumunu gözlemlenmekten vazgeçerek onun yerine hattü'r-remildeki hatları ve şekilleri benimsemiştir. Remilin bu şekilde kendi içerisinde kolaylaşması sıradan insanların bunu bir meslek haline getirip geçim vasıtası yapmış ve remilin kurallarını ortaya koyan eserlerin yazılmasına neden olmuştur. Ortaçağ'da remilin bir ilim olarak kabul edildiği ve birçok remil dükkânının açıldığı da kaynaklarda belirtilmektedir.

Remil hakkında telif geleneği Türkçe yazılmış olanlar dâhil olmak üzere XX. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Başta Süleymaniye olmak üzere Türkiye kütüphanelerinde remille ilgili çok sayıda yazma eser bulunmaktadır. Avrupa'da ise remil hakkındaki Arapça eserlere XII-XVII. yüzyıllar arasında rastlanmaktadır.¹⁶³

Hazırlanan çalışmaya konu edilen iki eser yukarıda değinilen Türkçe remilnâme örneklerindedir. Eserlerden ilki Bayerische Staats Bibliothek (Bavyera Devlet Kütüphanesi) A.or 6072 numarada kayıtlı ve 1840 tarihli matbu eserdir. Bu eserin tavsifi kısaca şu şekildedir:

Eser karton kapaklıdır, 52 sayfadan oluşmaktadır. Karton kapakta eserin adı kapağında "Remilnâme" olarak yazılmıştır.



Matbu eser baştan sona eksiksiz taranmıştır fakat eserin son sayfasının taranması özenle yapılmadığı için eserde fal bakmak için gerekli olan cetvel ikiye katlanmış bu sebeple tam olarak görülememektedir. Eserin iki ve üçüncü sayfasında sebep-i telif olarak nitelendirilebilecek bir bölüm vardır. Ardından dördüncü sayfada mukaddime bölümü gelmektedir. Bu bölümde remilin nasıl bakılacağı anlatılmakta ve temel şekiller hakkında bilgi verilmektedir. Sekizinci sayfada ise tenbih başlığı yer almaktadır. Bu bölümde kısa bir açıklama ile birlikte remil sırasında cevaplanması amaçlanan 16 soru sıralanmaktadır. Bu bölüm şu şekildedir:

Tenbîh

Evvelen nokta vaz' olunur iken kemâl-i dikkat ile sarf-ı zihin idüp fakât noktalarıñ adedini hisâb itmemeğ ve sâniyen bir günde üç def'adan ziyâde bir mes'elenüñ halline çalışmamak ve sâlisen çıkacak cevâbuñ sıhhatine i'tikâd-ı tam eylemek iktizâ eder

halli matlûb olan mes'el-i muhtelifi

- 1 *Husûlini ârzü itdigüm maslahat nasıl olacak*
- 2 *İcrâsını tasmîm itdigüm maslahat hakkımda hayırlı mı değil mi*

¹⁶³ Çelebi 2007, 555-556.

- 3 *Diyâr-ı âherde ikâmet itmeklik kaderimde var mı ve ikâmet itdigüm hâlde felegüñ baña teveccühi olacak mı*
- 4 *Seyâhatle diyâr-ı âherde bulunan filân kimesne ile bir daha mülâkât idecek miyim*
- 5 *Mektûb alacak mıyım ve aldığum hâlde me'âli hakkımda hayırlı mı degil mi*
- 6 *Filân kimesnenüñ hakkımda izhâr itdiği mu'amelât-ı dostâneye emniyyet itmeli miyim*
- 7 *Filânüñ baña izhâr itdügi müvâlât-ı 'âşıkâneye i'timâd itmeli miyim*
- 8 *Te'ehhül itdigüm hâlde zevcim veyâ zevcem ile hōş geçinebilecek miyim*
- 9 *Alacağım hâtunuñ veyâ varacağum erüñ ahlâkı nedür*
- 10 *Evlâdım olacak mı*
- 11 *Tasmîm itdigim seyâhat hakkımda hayırlı mı degil mi*
- 12 *Düşmanım çok mı*
- 13 *Neden havf u ihtirâz itmek lâzım gelür*
- 14 *Bir kederim žuhûrında ne vechle hareket itmeliyim*
- 15 *Rü'yâmuñ ta'bîri nedir*
- 16 *'Âkıbetim ve âhir 'ömrüm nasıl olacaktır*

Onuncu sayfada ise “evcibe-i muhtelif” başlığı ile remil bakıyorken kullanılacak olan asıl bölüme ve şekillere yer verilmiştir. Kitapta yukarıda anlatıldığı gibi on altı temel işarete yer verilmektedir. Eserde on altı harfe ve her harfin altında yer alan bölümde on altı farklı işarete bu işaretlerin yanında işaretlerle ilgili yorumlara yer verilmektedir. Bahsedilen harfler ve kitapta bulunduğu sayfalar şu şekildedir:

ا	harfi	sayfa	10
ب	harfi	sayfa	13
ج	harfi	sayfa	16
د	harfi	sayfa	18
ر	harfi	sayfa	21
س	harfi	sayfa	26
ص	harfi	sayfa	26
ط	harfi	sayfa	29
ع	harfi	sayfa	31
ف	harfi	sayfa	34
ق	harfi	sayfa	37
ل	harfi	sayfa	39
م	harfi	sayfa	42
ن	harfi	sayfa	45
و	harfi	sayfa	47
ی	harfi	sayfa	50

Eser 52. sayfada “temmet” ifadesi ile son bulmaktadır. Ayrıca bu sayfanın alt bölümünde eserin baskı aşamasında yanlış basılan bir şeklin düzeltilmesi de yer almaktadır.

ملوم اوله که ، صحیفه سنک اونجی
سطرنده اشبو شکلک بیرینه سهوا
اشبو شکلک یا زلشد

Malûm ola ki 32. sahîfesinûñ onıncı satırında
işbu şeklinûñ ^{••••} yirine sehven işbu ^{••••} şekli
yazılmışdır

Son sayfa olarak taranan bölümde remil cetveli yer almaktadır. İki sayfa üst üste geldiği için burada yer alan liste tam olarak anlaşılammaktadır.

••••	••••	••••	••••	••••	••••	••••	••••
و	ی	د	ر	ج	ب	ا	۱
ی	ا	ر	س	د	ج	ب	۲
ا	ب	ص	س	ر	د	ج	۳
ب	ج	ط	ص	س	ر	د	۴
ج	د	ع	ط	ص	س	ر	۵
د	ر	ف	ع	ط	ص	س	۶
ر	س	ق	ع	ط	ص	س	۷
س	ص	ل	ق	ع	ط	ص	۸
ص	ط	م	ل	ق	ع	ط	۹
ط	ع	ن	ل	ق	ع	ط	۱۰
ع	ف	و	ن	ل	ق	ع	۱۱
ف	ن	ی	و	ن	ل	ق	۱۲
ن	ل	ا	و	ن	ل	ق	۱۳
ل	م	ب	ا	و	ن	ل	۱۴
م	ن	ج	ب	ا	و	ن	۱۵
ن	و	د	ج	ب	ا	و	۱۶

Eserin dili çok sadedir. Remilin nasıl bakılacağı açık ve anlaşılır bir şekilde anlatılmaktadır. Bu eser adeta evde remil bakmak için düzenlenmiş denilebilir. Kitapta yer alan her şekil ayrıntılı olarak gösterilmiş ve yanlarına açıklamaları yapılmıştır. Örnek bölümler.

ج
کنما مک کمتکدن اولیدر
باب نوکلن اولوقدائما خیرلودر
پک فنا اوله جفدر
دبار آنجرده وفات اینک قدر کده
واردر

Cim

Gitmemek gitmekden evladır

Bâb-1 tevekkülde olmak dâ'imâ hayırlıdır

Pek fenâ olacaktır

Diyâr-1 âherde vefât itmek kaderünde vardır

ق
بولوبولیلقدن وار کیمکر حقکرده
خبرلودر
برچوق و غند نصکره بر فزک دنیا به
کله جکدر
پک تر فایح اوله جفندن ابوجه کیمکر
پک ما مول دکدر
انتخاب ابده جکک شخصک اخلاقی
ابو اوله جن ایسه ده اسند بکن کبی
زنکین اولیه جفندن امر بقیسته رحمت
چکه جکسن

Kaf

Bu yolculukdan vazgeçmeñüz hakkıñuzda hayırlıdır

Birçok vakitden-soñra bir kızuñ dünyâya gelecektir

Pek kızkaç olacağından eyüce geçinmeñüz pek me'mül değildir

İntihâb ideceğüñ şahsın ahlâkı eyü olacak ise de istedigüñ gibi zengin olmayacağından emr-i ta'ayyüşde zahmet çekeceksin

Çalışmaya konu olan ikinci eser Risâletü'r-reml isimlidir. Yazma Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 2725/1 numarada kayıtlıdır ve istinsah tarihi 1891'dir. Bu eserin tavsifi ise şu şekildedir.

Eser internet ortamından elde edildiği ve tarafımıza gönderilen taramada gözükmediği için deri kapaklı olduğu tahmin edilmektedir. Eserin adı kütüphane fişinde “Risâle-i Remil” olarak kayıtlıdır. Yazma 38 varaktır, nesih hat ile yazılmıştır. Her başlık kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin ilk sayfası 12 diğer sayfalar 13 satırdır. Yazmanın ilk sayfası eserin amacını ve kaç bölümden oluştuğunu anlatmaktadır. Eser on sekiz bâbdan oluşmaktadır. İlk sayfalarda her bölümün ne amaçla yazıldığı kısaca açıklanmıştır.

Eserin ilk iki yaprağında bâblar hakkında şu bilgiler verilmektedir.

“Bismillahi ’r-rahmani ’r-rahîm

Bilgil kim bu risâlenüñ bu ‘amelde sâ’ir kitâb üzerine tercî’-i bisyâr ü fazîlet-i bismârdur ve bu kitâb iki makâle üzerine müştemeldür ve on bâb üzerine mürettebdür makâle-i evveliden olan Evvelki Bâb bu ‘amelüñ ve bu san’atüñ keyfiyyetiniñ beyânındadır Bâb-ı Devüm sâ’il âdâbınıñ ve şartlarınıñ ve remmâl şartlarınıñ ve darb ve hutût evkâtunuñ beyânındadır Bâb-ı Sevüm bunlaruñ adlarınıñ ve kevâkibe nisbetleriniñ sa’âdetiniñ beyânındadır Bâb-ı Çehârüm bunların evleriniñ keyfiyyetiniñ¹⁶⁴ beyânındadır Bâb-ı Pencüm evtâdın ve mâ’ilü’l-evtâduñ ve zâ’ilü’l-evtâduñ beyânındadır Bâb-ı Şeşüm on altı dürlü eşkâlüñ nisbetiniñ beyânındadır Bâb-ı heftüm on altı dürlü eşkâlüñ on ikiye mezkûr nisbetin” 1b

“beyânındadır Bâb-ı Heştüm teskîn ‘aded ma’rifetiniñ beyânındadır Bâb-ı Nühüm teskin-i mîzâc ma’rifetiniñ beyânındadır Bâb-ı Dehüm teskin-i hurûf beyânındadır Bâb-ı Yâzdehüm eşkâl-i hâric ü dâhil sâbit ü münkaliñ beyânındadır Bâb-ı Devâzdehüm eşkalüñ tabâ’inüñ ve erbâ’-ı zemîne beyânındadır Bâb-ı Sâzdehüm her kumuñ ahkâmınıñ tariki beyânındadır Bâb-ı Çehârdehüm ehl-i mısruñ hükemâ ve ehl-i hindüñ akvâli tarikindedür Bâb-ı Pâzdehüm ahkâm-ı rûm ve ehl-i magrib akvâli beyânındadır Bâb-ı Şâzdehüm müddet-i kazâ-yı hâcet beyânındadır Bâb-ı Heftdehüm istihrâc-ı habayâ beyânındadır Bâb-ı Heştdehüm istihrâc-ı hebâyâ beyânındadır Bâb-ı Nüvâzdehüm on altı dürlü eşkâlüñ on altı evde ahkâmınıñ beyânındadır” 2a

Eserin bölümleri ve bulunduğu sayfalar şu şekildedir:

Evvelki bâb 2b

İkinci Bâb 4a

Üçüncü Bâb 6b

Dördüncü Bâb 13a

Beşinci Bâb 16a

Altıncı Bâb 17a

Yedinci Bâb 18a

Sekizinci Bâb 18b

Dokuzuncu Bâb 19a

Onuncu Bâb 21a

On Birinci Bâb 21b

On İkinci Bâb 22a

On Üçüncü Bâb 23b

On Dördüncü Bâb 25b

On Beşinci Bâb 26b

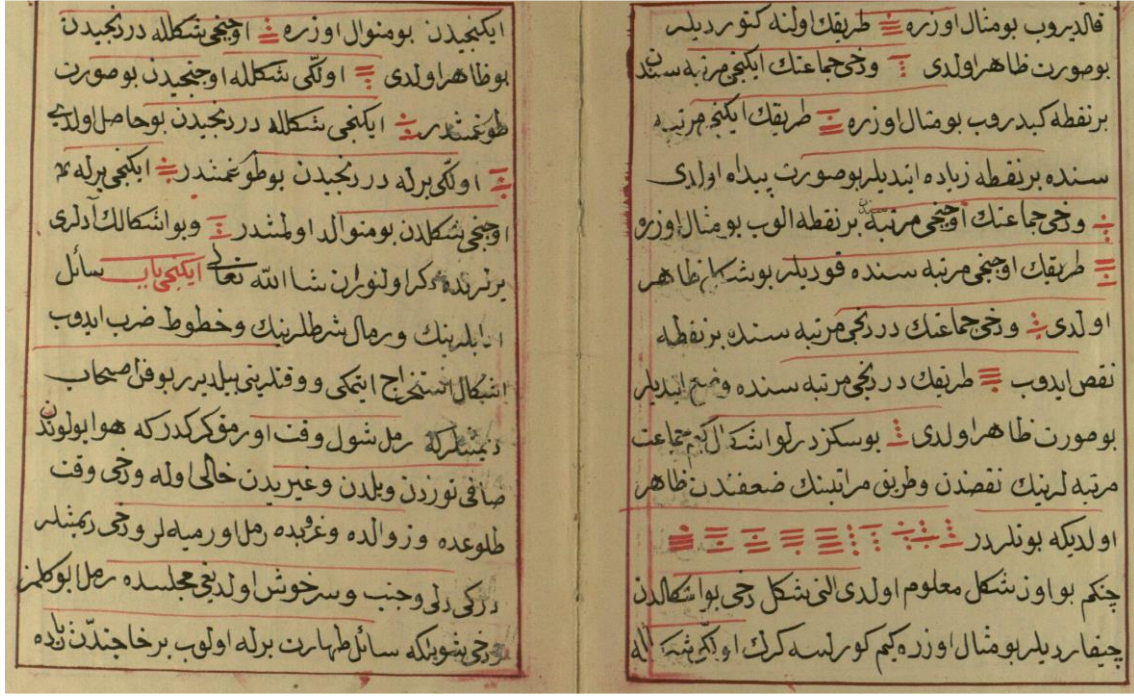
On Altıncı Bâb 29a

On Yedinci Bâb 31a

On Sekizinci Bâb 32b

¹⁶⁴ Bu kelime harf silindiği için okunamamıştır.

Eserin içeriğini yansıtmaya amacıyla seçilen 3b-4a yaprakları da şu şekildedir:



“Kaldırıp bu misâl üzere işaret \equiv tarîküñ evveline götürdiler bu suret zâhir oldu \equiv ve dahi cemâ’atüñ ikinci mertebesinden bir nokta giderüp bu misâl üzere \equiv tarîküñ ikinci mertebesinde bir nokta ziyâde itdiler bu suret peydâ oldu \equiv ve dahi cemâ’atüñ üçüncü mertebesinden bir nokta olup bu misâl üzere \equiv tarîküñ üçüncü mertebesinden kodılar bu şekil zâhir oldu \equiv ve dahi cemâ’atüñ dördüncü mertebesinde bir nokta nakıs idüp \equiv tarîküñ dördüncü mertebesinde vaz’ itdiler bu sûret zâhir oldu \equiv bu sekiz dürlü eşkâl kim cemâ’at mertebeleriniñ noksandan ve tarik merâtibiniñ za’ifinden zâhir oldu ki bunlardur \equiv çünkü bu on şekil ma’lûm oldu altı şekil dahi bu eşkâlden çıkar diler bu misâl üzere kim görülse gerek evvelki şekille ikinciden bu minvâl üzere \equiv üçüncü şekille dördünciden bu zâhir oldu \equiv evvelki şekille üçünciden bu sûret toğmuşdur \equiv ikinci şekille dördüncideb bu hâsıl oldu \equiv evvelki birle dördünciden bu toğmuşdur \equiv ikinci birle hem üçüncü şekilden bu mütevâlid olmuşdur \equiv ve bu eşkâlün adları yirlerinde zikr olunur inşâallâhü Te’âlâ İkinci Bâb sâ’il âdâblarınıñ ve remmâl şartlarınıñ ve hutut-ı darb idüp eşkâl-i istihrâc itmegi ve vakitlerini bildirir bu fenn-i ashâb dimişler ki reml şol vakt urmak gerekdir ki hevâ yolından sâfî tuzdan ve baldan ve gayrıdan hâlî ola ve dahi vakt-i tulû’da ve zavâlde ve gurûbda reml urmayalar ve dahi dimişlerdir ki deli ve cünüb ve serhôş olduğu meclisde reml eyü gelmez ve dahi şöyle ki sâ’il tahâret birle olup bir hâcetden” 3b-4a

Eserin genelinde remil, remmal, remmalde bulunması gereken özellikler, remil işaretleri gibi remil hakkında bilinmesi gereken her şey eserin içerisinde bulunmaktadır. Eserin son beş sayfasında ise remil bakarken kullanılacak cetveller yer almaktadır.

Sonuç

Çalışmaya konu edilen iki eser remilnâme adını taşımasına rağmen içerikleri birbirinden oldukça farklıdır. İlk eser remilin tarihsel süreçte ilim olarak başlayan yolculuğunun geldiği son noktayı göstermesi açısından önemlidir. Eser içerik yönüyle olabildiğince sadeleştirilerek âdetâ günümüz astroloji ve burç yorumları gibi günlük olarak fal bakma amacına hizmet etmektedir. Eserde yer alan sorular, açıklamalar ve remil falının bakılışını anlatan bölüm oldukça basite indirgenmiştir. Kitabın içeriğindeki sorular ve cevaplar günlük sohbet içeriğinde konuşulması muhtemel “yolculuk hayırlı mıdır, çocuğum olacak mıdır, evleneceğim kişi nasıl olacaktır?” gibi insanların bugün bile merak edebileceği niteliğe sahiptir. Bu eser klasik remilnâme diyebileceğimiz ve ikinci sırada tanıtılan eser ile kıyaslandığında amacının remili öğretmek değil, remil ile eğlenceli vakit geçirmek için hazırlandığı anlaşılmaktadır.

İkinci sırada tanıtılmaya çalışılan yazma ise remilin ilim olarak kabul edildiği dönemi bizlere hatırlatan, klasik anlayışa göre remilname denildiğinde akla gelen içeriğe sahip olan eserdir. Bu eserde amacın her şeyiyle eksiksiz remil falı bakabilecek bir remmal yetiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Eserde remil bakılırken karşılaşılabilecek her şey hakkında bilgi verilmektedir. İkinci eser, ilk eser gibi remil bakılacak bir falname değil; remilin nasıl bakılacağını öğreten bilgileri ihtiva eden didaktik bir kitaptır. Bu iki eser remil ilmi ve remilnamelerin yüzyıllar içerisinde nasıl değiştiğini ve günün ihtiyaçlarına uygun hale getirildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Aydemir, E., “Remil İlmi ve Divan Şiirine Yansımaları”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2/2, 2018, 159-180.
- Aydın, M., “Fal”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12, 1995, 134-138.
- Bahadır, S. C., “Matbu Bir Remilnâme Örneği”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 2020, 221-242.
- Çelebi, İ., “Fal”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12, 1995, 138-139.
- Çelebi, İ., “Remil”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, 2007, 555-556.
- Duvarcı, A., *Türkiye’de Falcılık Geleneği ile Bu Konudaki İki Eser Falname-i Risale-i li-Ca’fer-i Sadrık ve Tefe’ülname*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.
- Gencil, E., *Ankara Milli Kütüphane’de Yer Alan 5179 No’lu Falname*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Sulu, E., *Tarihi Bir Falname Eseri ve Falnamelerin Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2022.
- Şanlı, İ., “XVI. Yüzyıl Divan Şairi Fedâyî ve Fâl-nâme-i Kur’ân-ı ‘âzîm’i”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/5, 2003, 161-178.
- Uzun, M., “Falnâme”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12, 1995, 141-145.

Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn'de Fiil Yapımı*

Berat KUL**

Öz

Türkçe, yapı bakımından sondan eklemeli dillerdendir. Yeni kelime oluşturmak için oldukça fazla ek bulunmaktadır. Bu eklerle sınırsız sayıda yeni ve anlamlı sözcük türetmek mümkündür. Bu da Türkçenin yeni kelime türetmedeki gücünün ne denli yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, yeni bir sözcük türetmek için yapım ekleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkçedeki eklerin görev ve işlevlerini anlayabilmek için tarihi dönemlerden günümüze kadar ulaşan metinlerin ayrıntılı dil incelemesinin yapılması gerekmektedir. Günümüz Türkçesi ile ilgili birçok sorunun yanıtı da bu dönem metinlerinin etraflıca incelenmesiyle açıklığa kavuşacaktır. Bu makalenin hazırlanmasındaki amaç da eski Anadolu Türkçesine ait bir eseri daha tanıtmak ve bu yolla günümüz Türkçesinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Detaylı dil incelemesi yapılan çalışmaların artması dilin tarihi seyrini gün yüzüne çıkartacak ve güncel halini daha da etkin hale getirecektir. Bu makalede fiiller, yapım morfolojisi bakımından incelenmiş olup isimden fiil yapan ve fiilden fiil yapan ekler olmak üzere iki ana başlığa ayrılmıştır. Çalışmada fiille ilgili kısa bir giriş yapıldıktan sonra tespit edilen ekler alt gruplar halinde incelenmiştir. İnceleme sırasında bazı eklerin kullanım sıklığının fazla bazılarının ise seyrek olduğu tespit edilmiştir. Hatta bazı eklere tek örnekte rastlanmaktadır. Elde edilen veriler ışığında eklerin genel özellikleri kısaca belirtilmiş ve tespit edilen her bir ekin incelemeye konu olan eserdeki tanıklarına başvurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fiil, yapım eki, Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn.

Verb Formation in Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn

Abstract

Turkish is one of the agglutinative languages in terms of structure. There are many suffixes to create new words. It is possible to derive an unlimited number of new and meaningful words with these suffixes. This shows how powerful Turkish is in creating new words. In this context, derivational suffixes have a very important place in deriving a new word. In order to understand the duties and functions of suffixes in Turkish, it is necessary to conduct a detailed linguistic analysis of the texts that have survived from historical periods to the present day. The answers to many questions about today's Turkish will become clear by thoroughly examining the texts of this period. The purpose of preparing this article is to introduce another work from ancient Anatolian Turkish and thus contribute to the understanding of today's Turkish. The increase in studies on detailed language analysis will reveal the historical course of the language and make its current state more effective. In this article, verbs are examined in terms of construction morphology and are divided into two main headings: suffixes that make verbs from nouns and suffixes that make verbs from verbs. In the study, after a brief introduction about the verb, the identified suffixes were examined in subgroups. During the review, it was determined that some supplements were used more frequently and some were used less frequently. Some suffixes are even found in a single example. In the light of the data obtained, the general characteristics of the appendixes were briefly stated and the witnesses of each identified appendix in the work subject to examination were consulted.

Key Words: Verb, suffix, Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn.

Giriş

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçede sözcüklere çeşitli ekler getirilerek onlardan yeni ve anlamlı kelimeler türetilir. Bu kelimeler, gelen ekin özelliğine göre isim ya da fiil olarak kullanılır.

"Ad veya eylem kök ve gövdelerinden yapım ekleriyle elde edilmiş, kökü oluşturan ad veya eylemle ilgili yeni bir bilginin adı olarak doğan eylemlere"¹ türemiş fiil/eylem denir. Türemiş fiiller ya bir isme getirilen çeşitli eklerle birlikte fiil ya da fiillere getirilen çeşitli eklerle birlikte farklı bir anlamda kullanılan yeni bir fiil olarak kullanılır.

Hacıeminoğlu, Türk dilinin gerek kullanılış şekilleri ve ifade imkânı gerekse çeşit ve sayı itibarıyla fiil bakımından zengin bir dil olduğunu vurgulamakla birlikte kök fiillerin dilimizde sınırlı olduğu üzerinde durmaktadır. Ancak Türkçenin yeni kelimeleri türetmede elverişli olması, bu sınırlılığın ortadan kaldırmaktadır².

Bugün konuşmakta olduğumuz Türkiye Türkçesinin temeli, Oğuzların ilk yazı dili olan eski Anadolu Türkçesidir. Günümüz Türkçesi ile ilgili birçok sorunun yanıtı bu dönem metinlerinin etraflıca incelenmesine bağlıdır. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde yazılmış metinlerin dili farklı birçok bilimsel çalışmaya malzeme olmuştur. Dönemle ilgili bilim çevreleri tarafından gramer

* Bu çalışma, tarafımızca hazırlanan *Kitâbu Adâbu't-Tâlibîn (Tenkitli Metin-Fiil-Dizin)* adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Dr., berat280@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4069-0803>

¹ Karaağaç 2013, 808.

² Hacıeminoğlu 2016, 37.

çalışmaları ve özellikle yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmaktadır. Bu çalışmalar dönemin dil özelliklerinin aydınlatılmasına ışık tutmaktadır.

Yusuf bin Sultaṅşah bin Muhammed el-Kastamonî tarafından H. 900 (1495) yılında kaleme alınan Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn zengin fiil varlığıyla dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu çalışmada Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn'de tespit edilen fiiller yapım ekleri bakımından incelenmiştir. Çalışmada türemiş fiiller; isimden türemiş fiiller ve fiilden türemiş fiiller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır³.

1. İsimden Türemiş Fiiller

İsimden fiil yapma ekleri isim kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan ekler olup isim gövdelerinden fiil yapımında az kullanılmakta ve daha çok isim köklerinden fiil yapmaktadırlar. Bu eklerin ayrı ayrı işlevleri olmayıp hepsinin ortak işlevi isim soylu sözcükleri fiilleştirmektir⁴. Bu eklerle türetilen fiillerin en belirgin özelliği, eklendikleri isim kök ve gövdelerine '*olma, oluş bildirme*', '*yapma, yapış bildirme*' anlamı katmalarındır⁵.

{+A-}

Genellikle isim köklerine gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. Tekin, {+A-} ekinin daha çok geçişsiz fiil yapımında kullanıldığını belirtmektedir⁶. Ergin, bu ekin isimlerden “yapma ve olma” anlamını ifade eden fiiller türettiğini belirtmektedir⁷. Bu ekin tarihi Türk lehçelerinde *yaş+a-* “yaşamak, ...yaşında olmak”⁸; *at+a-* “çağırarak, seslenmek”⁹; *aş+a-* “yemek yemek” (DLT.III. 253); *til+e-* “dilemek”¹⁰; *bez+e-* “süslemek, nakış yapmak”¹¹ gibi örneklerine rastlanmaktadır.

İncelemeye konu olan eserde {+A-} eki ile türetilen fiiller şunlardır:

beñze- <benze- (beniz ‘yüz rengi’+ e) <*meng(i)z+e- KT, Uyg. men(i)zet-, DLT. mengze- KBS.132
anuñ mişâli şol yemişe beñzer ki (U.26^b)

beze- OT. beze<bedze- <bed(i)z+e- KBS.137; <bedze:- <bediz ‘süs, resim, nakış’ +e- EDPT.310/390
taşını kalay ile bezerler (U.171^b)

dile- <til+e- KBS.284

Haq Ta ‘âlâ diledi ki... (U.4^b)

döşe- =ET. töşe-‘yatak yatmak, sermek’ (KT., Uyg., DLT) <tö:ş+ē- KBS.304

kaçan secde eyleseñ [U.87^b] yüzüñi yere döşe... (U.87^b)

i(e)sne- =ET., OT. esne- (DLT) <es- ‘germek’ + ne- KBS.342; <esin ‘nazikçe üfleme’ < es(i)n+e- < esne:- EDPT.249

İsnedügi vaqtın cehd ide ağızın açmaya (U.209^b)

kayna- =OT. kayın-, kayna-(DLT), kayna- (KB) [<?*kay-(i)n-a-] KBS.485; <kayın- (*kañ-) -a- EDPT.678

tâ kim kaynaya cüşa gele ve anı melâmatlık çomçası-y-ıla sıvar (U.42^b)

oyna- =ET. oyna- ~OT. oyna- <*öyün+a- KBS.642; <oyun+a- EDPT.275

namâz kılrken şakalın oynadı (U.88^a)

uğra- =ET., OT. oğra- < oğ(u)r ‘bir işte imkan ve fırsat; vakit, zaman’ (DLT) +a- KBS.959; < uğ(u)r+a- EDPT.91

İbrâhîm Edhem Mekke’ye giderken yolu Bâdye’de zâtü’l-ırka uğradı (U.235^a)

şına- =ET., OT. sına- <sî- ‘bozmak; kırmak, yenmek’ + -n ‘gözlem, deneme’ +a- KBS.768; <sına:- (sı:na:-) <sın ‘gözlem, tecrübe’ +a- EDPT.835

çün şınadum (U.182^b); *Dilerem-ki senüñ kuvvetüñi şınayam* (U.201^a)

yarlıga- =ET. yarlıka-, yarlıgka- <*yâ-r+lığ ‘emir, hakanın buyruğu’ + [k]a- KBS.1077

imdi ulu günâhları kimesne yarlıgamaz, illâ ulu tañrı yarlıgar (U.34^b)

³ Çalışmada tespit edilen kelimelerin kökenleri hakkındaki bilgiler için Gülensoy’un “Köken Bilgisi Sözlüğü” ve Clauson’un “An Etymological of Pre-Thirteenth-Century Turkish” adlı eserleri kaynak olarak kullanılmıştır.

⁴ Ergin 2009, 230.

⁵ Korkmaz 2009, 110.

⁶ Tekin 2016, 84.

⁷ Ergin 2009, 231.

⁸ Tekin 2016, 84.

⁹ Gabain 2007, 48.

¹⁰ Gabain 2007, 48.

¹¹ Haceminoğlu 2013, 148.

{+(A)l-}

Bu ek çok nadir kullanılan bir ektir. Oluş bildiren¹², sıfatlardan ve isimlerden geçişsiz fiiller¹³ türeten bir ektir. İşleklik sahası bakımından pek geniş olmayan bu ek, *-al-*, *-el-* ekinin bir eşidir. Bu ek gibi, sıfatlardan olma ifade eden fiiller yapar¹⁴. Kitābu Ādābu't-Ṭālibin'de bu ekle türetildiği tespit edilen fiiller şunlardır:

çoğal- <çok+al- KBS.247

muraqqa' -pūş çoğaldı (U.230^b)

göne(ü)l- <?gön+ (e)l- {yön[+el-]} KBS.1166

dükenmez yola göneldüm elüm boş (U.12^a)

taral- =ET., OT. taru- (DLT; EUTS, 227) <*tār+böl- / tārık- KBS. 267 +l-

şeytān sirāyet idecek yirlerini açlıg-la taraldı (U.242^a)

toğrul- =ET., OT. toğru ~toğrı KBS.292 +l-

...belüni ol-kağar toğrult her üzvuñ mekānn bulsun... (U.87^a)

yücel- <yüce +l- KBS.1187

yücele hazretinde 'izz u cāhuñ (U.128^b)

{+(A)r-}

Hem geçişli hem de geçişsiz fiil türeten bir ektir. Çok sık kullanılmamakla birlikte incelemeye konu olan eserde sekiz kelimedede bu ek görülmüştür. Kitābu Ādābu't-Ṭālibin'de bu ekle türetildiği tespit edilen fiiller şunlardır:

belür- <*bel+gü+r- KBS.130; <belgü:+r- EDPT.341

ve nişānları belürmez oldı (U.135^a)

karar- <kara+r- KBS.466

anuñ kalbi kararımışdı zulmet-le (U.31^a)

kırtar- =ET. (Uyg.) kırtğar-, kıtar- [<*kırt 'selamet' + ğar- 'bir şeyi diğerine birleştirmek' öğ] KBS.575; < kırt-ar- (*kurt-(ğ)ar-) kurt-(ğ)ar- EDPT.649

beni āhıret 'azābından kırtar (U.35^a)

götür- =OT. kötür- (DLT) <?Uyg. *köt 'yüksek, yukarı, yükseklik, seçkin; kişi adı' (İKPÖ, 197 + -ür- KBS.38; <kötür- EDPT.706

...andan elin götürdi üç kez éyitdi (U.65^a)

şarar- =ET., OT. sarğar- (EUTS, 197; DLT) <ET, OT. *sarıg [>sarı] 'sarı' +ar- KBS.735

ol gökcek cemāl şararımış ve endāminuñ derisi kurumış (U.46^a)

şıvar- <*suw 'su' +a- KBS.774 -r-; Su:v <suvğar- <su(i)var- ğø EDPT.786

anı melāmatlıq çomçası-y-ıla şıvar (U.42^b)

süpür- =ET. sipi(/ü)r- ~OT. süpür- <*sü(i)p 'çöp'+ür- KBS.822; <sipir- (-i/-ü-, -p/-b-) EDPT.791

süpür çārub-ıla gönülün evini (U.177^b)

yaşar- <ya-ş²+(a)r- KBS.1084

bu ağaçlar yaşarurlar nār-ıla (U.54^a)

{+DA-}

Seyrek kullanılan bir ektir. Yansıma sözcüklerden geçişsiz, diğer isimlerden geçişli fiil türetir¹⁵. Bu ekin çalışmaya konu olan eserde yansıma sözcüklerden fiil türettiği örneklere rastlanmamıştır. Sadece iki kelimedede isimden fiil türettiği tespit edilmiştir:

alda- <al+ta- (al 'kurnazlık, hile' EDPT.120 +ta-); <OT. al 'hile' +da- KBS.65

görüp aldanırlar işbu hayāli (U.90^b)

iste- =ET. istā- ~ iztā- ~OT. iste-'istemek, arkasına düşmek, aramak' <*iz+de- KBS.440; <iz+te- (iz 'ayak izi, işaret' EDPT.277 +te-) <izte:- EDPT.282 ; <iste- EDPT.243

melik-i ta'ālā ki birine on vireyim diyü istedi (U.194^b)

¹² Haceminoğlu 2016, 245.

¹³ Gülsevin 2017, 130.

¹⁴ Ergin 2009, 231.

¹⁵ Gülsevin 2017, 130.

{+eT-}

Seyrek kullanılan bir yapım ekidir¹⁶. Kitābu Ādābu't-Tālibin'de bir kelimedede tespit edilmiştir: **gözet-** =ET., OT. közet-, küzet- (EUTS, 125; DLT) <*küza- 'göz kulak olmak, beklemek, kollamak' +d- KBS.390

ve birbirinüñ yedügin gözetmeye ki hâzret-i rasûl buyurur (U.223^a)

{+irge-}

Eskiden beri işlek olmayan bu ek bir türlü benzerlik anlamı (gibi saymak, gibi davranmak) taşıyan¹⁷ fiiller türetir. Bu ek çalışmaya konu olan metinde bir sözcükte tespit edilmiş olup geçişli fiil yapmıştır: **esirge-** =ET. isirgâ- ~ésirgê- <äs+irKâ- [yad+irga] esirke- (DLT, KB) KBS.341; <*es+(i)rge- EDPT.252

Esirge luṭf idüben ben esîri (U.206^b)

{+kIr-}

Bu ek genelde doğadaki sesleri taklit yoluyla ifade etmeye yarayan fiiller¹⁸ türetir. Çalışmaya konu olan eserde bu ek ile türetilen altı adet sözcük tespit edilmiştir:

aḥsur- <askur- [askur-] ~*asur- DLT <*äs+ kIr- KBS.60

...rüh dimağa indügi vaḥtın Ādem aḥsurdı (U.76^b)

kıgır- <kī 'yansıma' +kır- KBS.506

ḥizmete [U.33^b] kıgırılmaz ve teni nā-pāk olan münācāta yaḳin gelmez (U.33^b)

öksür- <*ö:s 'yansıma' +KIr- [sk/</ks/ göçüşme] KBS.657

'ya' nī öksüre ve ayaklarını yire ura... (U.83^b)

sümkür- <*sIm 'yansıma' +kür- KBS.819

ve sağ eli-y-ile sümkürmeye (U.84^a)

tükür- =OT. *tū+w[~y/p] 'yansıma' +kür- 'yansıma isimden fiil yapan ek'

mescid içinde tükürmeye (U.114^a)

üfür- <ü+f+[K]Ir- KBS.987

...eline üfürürdi (U.80^a)

{+IA(n)-}

Her türlü isme gelebilen bu ek, Türkçenin en işlek yapım eklerinden bir tanesidir. Bu ek, eski Türkçe döneminden beri kullanılmaktadır. Eklendiği isimlere 'olma, yapma' anlamı kazandırmaktadır¹⁹. Gabain, bu ekın sınırsız kullanıma sahip olduğunu belirtmektedir²⁰. Bu ek ile yapılan fiiller, mana, mahiyet ve yön bakımından da çok çeşitlidir. Hacıeminoğlu, bu ekle ilgili "Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller" adlı kitabında şu çıkarımlarda bulunmuştur²¹:

a. Etken- geçişli fiiller:

- İsmın ifade ettiği nesne veya vasfı diğer bir nesneye atfeden fiiller: *arı 'temiz' arı-la- 'temize çıkarmak, temiz saymak'*

- İsmın ifade ettiği nesne veya vasfı ortaya koyan, meydana getiren yahut sağlayan fiiller: *anuk 'hazır' anuk-la- 'hazırlamak'*

- İsmın ifade ettiği nesne yahut bir şey için yahut bir şeye karşı kullandığını bildiren fiiller: *adım 'adım' adım-la- 'adımlamak'*

- İsmın ifade ettiği nesne veya vasfı başkasına kazandırmayı bildiren fiiller: *boya 'boya' boya-la- 'bir şeye boya sürmek'*

- İsmın ifade ettiği nesneyi başka bir şeye katmayı bildiren fiiller: *tuz 'tuz' tuz-la- 'tuzlamak'*

- Zaman isimleriyle o zamanı geçirmeyi yahut o zamana ulaşmayı bildiren fiiller: *akşam 'akşam' akşam-la- 'akşamlamak'*

b. Oluş bildiren geçişsiz fiiller

arık 'zayıf' arık-la- 'zayıflamak'

c. Taklidî fiiller:

¹⁶ Gülsevin 2017, 131.

¹⁷ Banguoğlu 2000, 213.

¹⁸ Hacıeminoğlu 2016, 256.

¹⁹ Ergin 2009, 230.

²⁰ Gabain 2007, 49.

²¹ Hacıeminoğlu 2016, 257-261.

hav-la- 'köpek ürümek'.

EAT sahasında da yaygın olarak kullanılan bu ek, incelemeye konu olan eserde aşağıdaki isimlere gelerek onları fiilleştirmiştir:

'aceble- 'aceble- <'aceb 'hayret, gariplik, şaşılacak iş'(OTAL.6) +le-
atamı **'aceblerem ki yigirmi yıl beni besledi** (U.211^a)

ağla- ET. ıgla- Uyg. yıgla- KBS.56; (<ıg(yıgı)+la-) EUTG.571; <*ıg+ <ıg+la- EDPT.85
yâ 'Ömer! Niçün **ağlarsın?** (U.34^a)

añla- <ET. añla- [<*añ 'düşünce, idrak anlayış'+la-]; OT= Añla- (DLT, KB) KBS.71; EDPT.186
ne hoş **añladuñ** (U.245^a)

bağışla- <bağış 'bağışlamak işi ya da biçimi'+la- KBS.104
iy oğul! Ben saña **hağkumı bağışladum** (U.200^a)

bağla- =ET., Uyg., OT. bā- (DLT) <*bā- (T. Tekin; J.Hamilton) + -bağ+la-ğ+la- KBS.104
tamām bel **bağlayalar hizmetine** (U.30^b)

başla- =OT. başla- (DLT) <baş+la- KBS.120

tā ki ol **şecereden nar-ı 'ışık zühür bulmağa başlar** (U.54^a)

beliñle- =OT. (KB) belin 'korku' +le- KBS.130

mārgir vardı-ki **üzerinden örtüsünü gidere, ejde[r]hā beliñledi ve kızgurdı** (U.207^b)

besle- EAT: bésle- <bes(i)+le- KBS.134

yigirmi yıl beni **besledi** (U.211^a)

boğazla- boğazla (< boğaz 'boğaz' =Uyg. boğuz ~OT. boğaz~ boğ(u)z (DLT) KBS.156) +la-
fülān aracığı **hāli bulduğ, boğazladuğ** (U.185^a)

çatla- =*çatla- (DLT) <*çat(i) 'yansıma' +la- 'el şaklatmak' KBS.224
mescid içinde **tükürmeye ve parmakların çatlatmaya** (U.114^a)

derle- =ET. (KT, Uyg.), OT. terle- <ter+le- KBS.885

hayā anuñ **üzerine gālib olup katre katre derledi** (U.6^b)

diñle- <diñ+le- <*tiñ 'ses, sada' +la- KBS.287; EDPT.522

...**kur ānı tamām okurdu, Cebrāil dinlerdi** (U.26^a)

edeb- <edeb 'iyi terbiye'(OTAL.203) + le-

ol **bakımdan dost baña 'itāb etdi ve beni edebledi** (U.235^b)

egele- <egele- <*ēke- (T. Tekin) KBS.320

andan bir **egeyi ile egeler** (U.32^b)

eyle- <ey+le- (e:d- 'üretmiş şey' EDPT.33 +le-); <*ed+le- KBS.351

dün ü gün **eyledüñse içtihadı** (U.125^b)

günüle- <küni 'kıskançlık' +le- 'kıskanmak' EUTG.587; <künilä- 'kıskanmak' (KTS.519; künilä- 'kıskanmak' (HATS.364) < günü 'kıskançlık EATS.331' +le-

biliñüz ki Hağ Ta'ālā kendü dostlarını kendüñün gayrından günüler (U.235^b)

gicele- =(Orh.) kiçä KBS.358 <gice+le-

ve ol **kişi mağfūr şabağlar ve mağfūr giceler** (U.18^a)

ışmarla- <ışpar (?) +la- EDPT.241-242

kābin **idüp kızını aña ışmarladı** (U.211^a)

işle- =OT. işle-~ışla- (DLT) <*iş+le- KBS.441

ve **dağı 'amel-i şālih işledi** (U.34^a)

karşula- <karşı+la- KBS.471

Bilāl **ırdı, karşıladı** (U.145^b)

kucağla- <kuç- (a)k+la- KBS.563

Ahmed'i **anası göricek kucağladı** (U.38^b)

kulağuzla- =ET., OT. kulabuz~kulavuz +la- KBS.507

sen-**dağı toğrı yola kulağuzlarsın** (U.17^a)

şabağla- <sabah+la-

ve ol **kişi mağfūr şabağlar** (U.18^a)

şakla- =ET. sakla-(n-) ~OT. sakla- 'korumak saklamak' <ET. sak 'özenli, dikkatli' +la-KBS.720; sakla- < sak+la- EDPT.810

bu **günden yārına zağire şaklamaya** (U.148^b)

şıfatla- <sıfat+la-

Hağ Ta'ālā'nun **şıfatıdır ki kendüyi bunuñ-la şıfatlar** (U.78^b)

söyle- =ET. sözlâ, ~OT. söwle-, sözle(DLT) <sö-z+le- [\leq *sö-ð+(üg)+le-] KBS.809; <sö:z <sö:z+le- EDPT.863

hulkunı gökcek ide ve yumşak söyleye (U.108^a)

tañla- =ET. (Uyg.) tamız- ‘damlatmak’ EAT. damzur-< tam-ız-ur- OT. tam-(DLT); tamgır-, tamgür- ‘damlaya yazmak’ +la- KBS.265

tonına mâ’i müsta‘mel tañlamaya (U.83^b)

topla- <to-p+la- KBS.913

o nefsün señlerini toplayasın (U.177^b)

toyla- <toy+la- <toy’topluluk, şenlik, düğün’ EDPT.566 +la-

virüp gönül murādın toyladılar (U.55^a)

uğrula- =OT. oğrıla (DLT) <oğrı (/u)+la- KBS.960

şol kimesnedür ki namazından uğrulaya (U.93^a)

uyukla- <uyu-[-> uyku<udı-]+ k+la- KBS.980

ve yanında bir derviş uyuklasa anı ihfâ-y-ıla çeküp uyumağa komaya (U.211^b)

yarakla- <arak+la-

dağı nefsinüz nazar itsün-ki yarın-çun ne yarakladı (U.196^b)

yeñile- =OT. yañıla-(DLT) <yeni[<*<yangı]+le- KBS.1122

Ya‘nî şerî‘at kemisini yeñile ki bañr-i tariqat derindür (U.122^b)

yıyla- <yı:đ+la- Osm. yıyla- EDPT.890

zehî! Müslümânlar imâmı gül yıylar (U.187^b)

yükle- <yü-k(~d, đ/đ)- ‘taşımak’ +le- KBS. 1188

ve kendü yükini muşâhibinuñ üzerine yükletmeye (U.188^b)

Bu ekle yapılan bazı fiillerin doğrudan kendileri kullanılmayıp fiilden fiil yapım eki olan -n- ile birlikte kullanılanlar da bulunmaktadır. +lAn eki ile türetilen fiiller geçişsiz fiil²² özelliği taşırlar. Hacıeminoğlu, +lAn şeklinde türemiş olan eki ayrı bir ek olarak göstermeyip +lA eki başlığı altında birleşik ek olarak almıştır²³. İncelemeye konu olan eserde bu ekle türetilen sözcükler şunlardır:

bağlan- =OT. bağlan~boglan(DLT) <*bâ-g+la-n- KBS.105

şamusunuñ dilleri bağlandı (U.47^b)

boğazlan- <boğazla- <boğaz ‘boğaz’ =Uyg. boğuz ~OT. boğaz~ boğ(u)z (DLT) KBS.156 +la-n-

her birisi birer boğazlanmış kuş getürdi (U.185^a)

cezâlan- <cezâ+lan-

cezâlanmañ cehl-i zulm-ıla iy yâr (U.125^a)

depelen- =OT. töpüle- ‘başına vurmak, öldürmek(DLT) <te-p- [<OT. tö-p+ü] + -(e)le- KBS.881

iy atanuñ du‘âsı-y-ıla depelenmiş oğlı! (U.50^b)

diñlen- <OT.tin ‘nefes’ (DLT)+la-n- KBS.287

iki cihânda Hağ Ta‘âlâ seni diñlendürsin (U.38^b)

edeblen- <edeb+len-

anlaruñ edebi-y-ile ‘alâ kaderi’l-vus‘ edebledüm (U.11^b)

eglen- <egle-n- KBS.322

...eger bir dâ‘îrede on yıl eglene... (U.183^a)

eylen- <ey+le- (e:d-‘üretmiş şey’ EDPT.33 +le-n-); <*ed+le- KBS.351 -n-

saķıñıl perde eylenmegil anı (U.125^a)

fañırlan- <fañır+lan-

pes hażret-i rasül (‘as) fañrı ihtiyâr idüp fañır-ıla fañırlandı (U.144^a)

fi‘llen- <fi‘l+len-

naşib bulmağ isteyen kimesne gerekdür ki anuñ fi‘li-y-ile fi‘llene (U.106^a)

fitnelen- <fitne+len-

şeytân sizi fitnelendürmesün (U.52^b)

furū‘lan- <furū‘+lan-

andan her bir budağdan niçe budağlar furū‘landı (U.7^b)

gölgelen- =ET. köliğä (EUTS,115) ~OT. kölik ~kölikē ‘koyu gölge’ (DLT) <kö:- ‘toplanmak’ l+İg-e KBS.378 +len-

²² Gülsevin 2017, 132.

²³ Hacıeminoğlu 2016, 262.

- Hağ Ta'âlâ kıyâmet güninde 'arşı gölgesinde gölgelendirür* (U.85^a)
hıl'atlan- <hıl'+lan-
*Ve bu mecmû'un ortasından nev'-i insânî **hıl'atlandı*** (U.3^a)
- hicâblan-** <hicâb+lan-
*dağı tevbe çapusun anlardan **hicâblandırmazın*** (U.98^a)
- hizmetlen-** <hizmet+lan-
*her ne-y-ise anı kendü **hizmetlenmeye*** (U.183^b)
- hulqlan-** <hulq+lan-
*anuñ hulqı-y-ıla 'alâ kaderi 't-tâka **hulqlanalar*** (U.66^b)
- ışlan-** <ıs+la- [<*suw+la-] KBS.420 -n-
*ol kadar ağladı-ki tonı **ışlandı*** (U.48^b)
- nūrlan-** <nūr+lan-
*eviñüzi **nūrlandıruñ*** (U.107^b)
- pārelen-** <pāre+lan-
*yâ rasūllah! Sizüñ faqrıñuza ziyâde yüregüm **pārelenür*** (U.198^a)
- paslan-** <ET. *bas KBS.688 +lan-
*şol demüre dönmişdür ki niçe zamân yer altında yatur, **paslanur*** (U.32^b)
- rızıklan-** <rızık+lan-
*Hağ Ta'âlâ sizi **rızıklandı*** (U.210^a)
- şalâtlan-** <şalât+lan-
*anuñ şalâtı-y-ıla **şalâtlanurlar*** (U.23^b)
- sebeblen-** <sebeb+lan-
*şavâb görürseñ bize şat-ki halâyıq birez **sebeblensünler*** (U.194^b)
- şıfatlan-** <şıfat+lan-
*pes buña rağbet idüp fakır şıfatı-y-ıla **şıfatlanmak** gerekdür* (U.153^a)
- söylen-** =ET. sözlâ, ~OT. söwle-, sözle(DLT) <sö-z+le- [<*sö-δ+(üg)+le-] KBS.809; <sö:z <sö:z+le-
 EDPT.863 -n-
*gerekdür ki sözüñ hayırlısı olursa **söylene** olmazsa sükût ideler* (U.66^a)
- uğrulan-** =OT. oğrıla (DLT) <oğrı (/u)+la- KBS.960 -n-
*namâzdan nice **uğrulanur*** (U.93^a)
- yaraqlan-** ~OT. yarağ (DLT) <yara-ğ KBS.1070 +lan
*ol dere **yaraqlanmış**dur târik-i şalât-ıçun...* (U.98^b)
- yuvalan-** <yuva+lan-
*şadılgından yatdı, **yuvalandı** ve hây hây ağladı* (U.143^a)

{+n-}

Çok nadir kullanılan bir ektir. Gabain, bu ekin fiil tabanlarının bazılarında +⁰-n-'den yani +a- ekinin dönüşlülük şekliinden meydana gelmiş olabileceğini düşünmüştür²⁴. Genelde, sözcüğe 'yapmak' anlamı katan²⁵ bir yapım ekidir. İncelemeye konu olan metinde tek örnekte tespit edilmiştir:

begen- <begen-(?*&beg+e-n-) 'bey gibi görmek' KBS.126
*bir éyüce cevâb ne yirden virem-ki sen anı **begenesin*** (U.2344^b)

{+rA-}

Genellikle yansıma sözcüklere gelerek onları fiil yapan ve çeşitli hareketleri tavsif eden fiiller²⁶ türeten bir ektir. Hacıeminoğlu, bu ekle türetilen filleri ekine köküne ayırmanın mümkün olmadığını, asıl anlam ifade edenin ek olduğunu ifade etmektedir²⁷. Karahanlı, Harezmi, Çağatay ve Osmanlı Türkçelerinde kullanılan bu ek, günümüzde varlığını devam ettirmektedir. İncelemeye konu olan eserde şu sözcüklerde tespit edilmiştir:

ditre- =ET. titâ- ~titri- ~OT. titre-(DLT) <*ti: 'yansıma' +ti: 'yansıma'+re- KBS.901; <titre:- (?d-)
 EDPT.460

²⁴ Gabain 2007, 49.

²⁵ Eraslan 2012, 115.

²⁶ Hacıeminoğlu 2016, 226.

²⁷ Hacıeminoğlu 2016, 226.

havf galebe idüp ditredi (U.104^b)

kükre- =ET. kükrâ- ~OT. kükre- (DLT) <*kür 'yansıma' +kire- KBS.588; <kökre:- (g-)< kö:k, Osm. kükre- EDPT.713

ol cehennem bir kez kükreye (U.45^a)

2. Fiilden Türemiş Fiiller

Fiilden fiil türetme ekleri, fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan yeni fiiller türetmeye yarayan eklerdir. Fiil gövdeleri ya isimden fiil ya da fiilden fiil yapma ekleriyle meydana getirilmiş fiil gövdeleridir²⁸. Bu eklerin isimden fiil yapma eklerinden farklı bir özelliği belirli işlevlerinin bulunmasıdır. Bu yüzden fiilden fiil yapma eki olmaktan başka ayrı adları²⁹ vardır. Bu adlar onlara gördükleri işe göre verilir³⁰.

Fiilden türemiş fiillerde getirilen ekle birlikte kazanılan yeni anlam, kök veya gövdenin anlamından tamamen uzaklaşmaz. Kazanılan yeni anlam her zaman kök veya gövdedeki anlam yönündedir³¹. Ancak bu durum bazı kelimelerde farklılaşabilmektedir. Örneğin; *bar-* 'varmak, ulaşmak', *bar-ı-ş-* 'birbirine gidip gelmek'³² örneklerindeki 'barış-' sözcüğü günümüzde tamamen farklı anlama gelecek şekilde anlam genişlemesine uğramıştır. Korkmaz'a göre fiilden fiil yapan ekler nitelikleri bakımından iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, fiilin çatısını etkilemeyen ve eklendiği sözcükte köklü bir anlam değişikliği yapıp yeni anlam kazandıran ekler; ikincisi ise eklendikleri sözcüklerin temel anlamlarında köklü değişiklikler yapmayıp fiilin özne ve nesne ilişkisinde biçim ve durum değişikliği meydana getiren eklerdir³³. Ancak eldeki çalışmada bu şekilde bir ayrıma gidilmemiş ve çatı ekleri de diğer yapım ekleriyle birlikte verilmiştir.

İncelemeye konu olan metinde fiilden fiil türetme eki olarak tespit edilen ekler şunlardır:

{-AIA-}

Bir fiili belirli aralıklarla ve sık sık yapmayı bildirir³⁴. Korkmaz'a göre bu ek *it-eg-le- >itele-, *şaş-ag+la- >şaşala- şeklinde fiilden isim yapan -g ekinin düşmesiyle kalan bağlantı ünlüsünün +la- eki ile birleşip kaynaşmasından meydana gelmiştir³⁵. Banguoğlu³⁶ da aynı görüşü savunmaktadır. Ergin, bu ekle türetilen fiillerin ortak yönünün kuvvetlendirme ifadesi taşıdığını belirtmiştir³⁷.

depele- =OT. töpüle-'başına vurmak, öldürmek(DLT) <te-p- [<OT. tö-p+ü] + -(e)le- KBS.881
andan bir oğlan depeledi (U.176^b)

kovala- =kovala- (EUTS, 190) < kow-ala- KBS.547

...buña mı emr olıduñ ki ben bi-çāreyi kovalayasın (U.48^a)

yelile- =ET. (KT, Uyg.), OT. yél- 'koşmak' (DLT) <* yél- KBS. -(i)le-

ya' nī éydür Allāhu Ta' ālā şalavāt virürler şunlaruñ üzerine kim şaff-ı evveli yelileyeler (U.104^a)

{-der-}

İşlek olmayan bir ektir. Bir sözcükte tespit edilmiştir.

dönder- =OT. tönđer- 'altını üstüne getirmek' (DLT) <*tö:n-/tö:ng- KBS.302
eviñüzi kabre döndermeñ (U.107^a)

{-DÜr-}

Tekin, ekin ettirgen çatı³⁸ eki olduğunu belirtmiştir. Ettirgen fiil ekleri içinde en yaygın olarak kullanılanıdır³⁹.

²⁸ Korkmaz 2009, 123.

²⁹ Dönüşlülük, edilgenlik, işteşlik, ettirgenlik, olumsuzluk gibi adlarla da anılırlar.

³⁰ Ergin 2009, 248.

³¹ Hacıeminoğlu 2016, 37.

³² Hacıeminoğlu 2016, 38.

³³ Korkmaz 2009,123.

³⁴ Gülsevin 2017, 156; Buran vd. 2017, 65.

³⁵ Korkmaz 2009, 125.

³⁶ Banguoğlu 2000, 276.

³⁷ Ergin 2009, 254.

³⁸ Tekin 2016, 93.

³⁹ Ergin 2009, 252.

Kaşgarlı Mahmut bu ek hakkında şu bilgiyi vermektedir: “*Pek çok yerde fiili müteaddi yapmak için, -r-harfi -t- ile birleşir. “gitti” demek olan “bardı” kelimesi “barturdu” şeklinde müteaddi olur*” (DLT-J-20)⁴⁰.

Eski Anadolu Türkçesinde en sık kullanılan ettirgenlik eklerinden biridir. Geçişli ve geçişsiz fiillerden geçişli fiil türetir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekin ünlüsü 17. yüzyıla kadar sürekli yuvarlakken⁴¹ günümüz Türkçesinde ünlü ünsüz uyumuna göre sekiz farklı şekilde⁴² görülmektedir.

İncelemeye konu olan metinde bu ekle türetilen fiiller şunlardır:

acıkdur- <acığ-dur- (<aç-(ık-) KBS.46 -dur-)

*ya' nî bir kimesne karnını **acıkdursa** anuñ fikreti 'azîm olur* (U.240^a)

azdur- <az-dur- (~OT. âz- 'ayrılmak' (DLT) [<*hâz- (T. Tekin)] KBS.97 -dur-)

*Hağ Ta'âlâ **azdurdu** sen anuñ-ıçun ebedî... (U.6^a)*

başdur- <baş-dur- (<bas-tır- =OT. (DLT): basur- An. Ağl.: basdırma, bastırma, bastırık (DS.II, 548) KBS.117 -dur-)

*kendüyi anuñ vilâyetine kadem **başdura** (U.159^b)*

bildür- <bil-dür- (=Uyg. biltiz- ~OT. bildüz- (DLT), biltür- < bil-t (<d)ür- (~z-) KBS.144 -dür-)

*yâ rabbî! Ol kimdür? Baña **bildür**. (U.70^b)*

dikdür- <dik-dür- (=ET, OT. tik- (KT, Uyg., DLT) KBS. -dür-)

*bir kaftân **dikdürdü** (U.226^b)*

diñlendür- <diñlen-dür- (<OT.tin 'nefes' (DLT)+la-n- KBS.287 -dür-)

*nite kim beni **diñlendürdüñ** (U.38^b)*

döndür- <dön-dür- (<tö:n-der- ~OT. tönçder- KBS. 303)

*ğassâl elindeki ğassâl meyyiti her nice dilerse **döndürür** (U.177^a)*

fitnelendür- <fitne+len-dür-

*şeytân sizi **fitnelendürmesün** (U.52^b)*

getür- =ET. ketür- <keltür- (DLT) <kel-tür- KBS.367; kel-tür- (g-) EDPT.716

*... baqqâl dükkânına rehn it, tuz al **getür** (U.245^b)*

gëydür- <gëy-dür- (=ET., OT. kedür- (DLT) ked-ür- KBS. 372)

*...hilâfet hılkatını Âdem'e **gëydürdü** (U.120^b)*

gölgelendür- =ET. köligä (EUTS,115) ~OT. kölik ~kölikê 'koyu gölge' (DLT) <kö:- 'toplanmak' l+ig-e KBS.378 +len-dür-

*Hağ Ta'âlâ kıyâmet güninde 'arşı gölgesinde **gölgelendürür** (U.85^a)*

hıl'atlandur- <hıl'at+lan-dur-

*ve bu mecmû'un ortasından nev'-i insânı **hıl'atlandurdu** (U.3^a)*

hicâblandur- <hicâb+lan-dur-

*dağı tevbe kapusın anlardan **hicâblandurmazın** (U.98^a)*

indür- <indür- <éndür- < é:n-dür- KBS.436

*bizi **indürür** misin (U.74^b)*

irdür- <*ēr- (T. Tekin) KBS. 336 -dür-

*Hağ Ta'âlâ ol dereceye girü **irdürdü** (U.219^a)*

irişdür- irişdür <er- (i)ş-tir- KBS. 338

irişdüre seni hağ hazretine (U.217^a)

itdür- =ET. itdür- (EUTS, 100) <* it-dür- KBS.347

*perhîz ki **itdürür**, tedrîc-le **itdüre** (U.157^a)*

kaldur- <kal- 'kalmak' EDPT.615 -dur- ; kaltur- EDPT.619

*kaçan başuñi rukû'dan **kaldursañ**... (U.87^a)*

kesdür- =ET., OT. kes- (DLT) KBS.501 -dür-; <kes-tir- KBS.504

*yâ Cüneyd! Zünnâruñ için saña **kesdürevüz** (U.133^b)*

kındur- kın-tur- EDPT.636

*hazret-i rasûl ('as) aşhâbımı şadağa itmege **kındururdu** (U.77^b)*

kızdur- <kız-dır- KBS.523

⁴⁰ Hacıeminoğlu 2013, 145.

⁴¹ Akar 2018, 160.

⁴² Detaylı bilgi için bk. Hacıeminoğlu 2016, 128.

- ...her gün ol vaqt cehennemî ziyāde **kızdurlar** (U.96^a)
nūrlandır- <nūr+lan-dur-
eviñüzi nūrlandırurñ (U.107^b)
otu(i)r- =ET. oltar- ~ (KT., Uyg.) olur- ~olğur- (EUTS.141) ~OT. oltur- ~oldur- (DLT) <ol(ğ)ur-
 KBS.636; <olur- (?olor-), <*olğur- EDPT.151; <*ol- <olor- TEKİN.92
 ...şag dizini dike ve şol ayağınun üzerine **otura** (U.222^a)
öldür- =ET. (ö)l(ü)r- (Eleges, 8) =OT. öldür- DLT <öl-dür- KBS.660
haciblerini kafirler gibi öldürür (U.235^a)
rızıklandır- <rızık+lan-dur-
beni dağı ol cemîc maħluķı dağı ol rızıklandırur (U.35^b)
şalındur- <sal-(i)n- 'dönüşlülük eki' KBS.724 -dur-
ol ilan 'arşı ihāta idüp başı üstine çevirüp kuyruğını aşığa şalındurdu (U.258^a)
sevdir- =OT. sewtūr- (DLT) <sev-dir- [<tür-] KBS.758
Hak Ta 'ālā bir kulunı sevse cemîc kullarına anı sevdirür (U.112^b)
söy(i)ündür- =ET., OT. sön- <sö:n- AH. söyün- An. Ağl.: sön-, sövün-, söyün- (DS.X, 3682)
 KBS.807
girü añā meşğul olacaķ olursa ol nümū nār-ı 'ışķı söyindürür (U.54^a)
toldur- <töl-tur- KBS.296
taħķiķ ol A 'rābî ellerini hayır-la toldurdu (U.76^a)
unutdur- =ET., OT. unı(u)t- (EUTS, 266; DLT) KBS.968 -dur-
ol du 'āyı baña unutdurdu (U.79^b)
ulaşdur- =OT. ulaş- (DLT) <ül+a-ş- 'işleşlik eki' KBS.964 -dur-
 ...illā meger evvelinden yā şoñrasından bir gün **ulaşdursun** (U.119^b)
yaķdur- ET. yak-(EUTS, 280); ~OT. yak- (DLT) <*yā-'alevlendirmek, ışık saçmak, parlatmak,
 aydınlatmak'+-k- KBS.1033 -dur-
muħāşıma ve muħārebe idem ve evini yaķduram (U.100^b)
yandır- =ET., OT. yan- (EUTS; DLT) <yā-'yanmak, parlamak'+n- KBS.1053 -dur-
Rābî 'a turdı-ki çırāķ yandura (U.244^a)
yetişdür- <yét- (i)ş- 'fiilden fiil yapan ek' KBS.1131 -dür-
zîrā şıdķ taķvāya yetişdürür (U.70^b)

{-KUR}

İşlek olmayan ettirgenlik ekidir. Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılan bu ek, günümüzde yerini diğer eklere bırakmıştır⁴³.

- dirgür-** <*tir-gür- EDPT.545
zîrā Hak Ta 'ālā ölmüş gönülleri dirgürür (U.18^a)
ır(ğ/ķ)ur- ır- 'uzaklaşmak, ayırmak' HATS.243 -ğ(ķ)ur-
ve dağı dünyā zinetini taleb idüp anlarunñ üzerinden gözün ırğurma (U.140^a)
irgür- <ér-gür- EDPT.227
tā kim Hak Ta 'ālā az zamānda merātib-i 'āliye irgüre (U.39^a)
kızğur- <ķız-ğur- EDPT.683
ejde[r]hā belinledi ve kızğurdu (U.207^b)
turg(ķ)ur- <tur- 'durmak'-ğ(ķ)ur- EDPT.541
ya 'nî namāzı [T.73^b] turguruñ, didi. Ammā namāzını turgurmak... (U.94^a)
uyar- <oğur- (DLT) KBS.976; <oğur-, *oğ-(uyanmak) EDPT.48
andan varup ol müsāfirî uyardum (U80^a)

{-(I)I-}

Bu ek, edilgen ve dönüşlü fiiller türetmede kullanılır. Ekin fonksiyonu pasiflik ve meçhullük ifade eden fiiller yapmaktır⁴⁴. Eski Türkçeden günümüze kadar kullanılan işlek eklerden bir tanesidir. Tekin, eki edilgen çatı eki olarak isimlendirmekte ve *adıl-* 'ayrılmak', *teril-* 'toplanmak', *tiril-* 'dirilmek' gibi sözcükleri örnek vermektedir⁴⁵.

⁴³ 18. asırdan sonra bu ekin yerini -Ur ve -dUr eki almıştır. Detaylı bilgi için bk. Hacıeminoğlu 2016, 130.

⁴⁴ Ergin 2009, 249.

⁴⁵ Tekin 2016, 91.

- açıl-** <*aç-ıl- KBS.48
kapular açıldı ve her taşdan āvāz geldi (U.60^a)
- aşıl-** =OT. asıl- (DLT) <as-ıl- KBS.82
 ...çevresinde münakkaş perde **aşılmış** (U.44^a)
- ayrıl-** <ET. adru- 'ayırarak, seçmek' (Alt. Gr.); KT., Uyg. adır- ~adır- (DLT) KBS. 94; =ET. [Eleges, 3: (a)dr(1)l-] ~Uyg. adrıl- <*adrı+l- KBS.96
 ...endāmları birbirinden **ayrılmış**... (U.45^b)
- bozul-** =OT. buzul- (DLT) <buz-ul- KBS.168
 ...tevbem **bozuldu** diyü fērāgāt itmeyesin (U.43^a)
- buy(u)r(u)l-** <buyur- 'emretmek' EDPT.387 -(u)l-
zekāt ve şavm yılda bir kez buyruldu (U.86^a)
- bükül-** =KT., Uyg., OT. (DLT): bükül- <*bü-k-ül- KBS.194
 ... ol gül gibi beñzi şolmış ve ol servi boyı **bükülmüş**... (U.38^b)
- çekil-** <çek-il- KBS.227
 ...miñda тұrurken baqqāla rehne **çekilmeye-y-di** (U.245^b)
- çözül-** <Uyg. (İKPÖ, 207) şaşıl- KBS.256; <seş- 'çözmek' il- 'çözülme' EDPT.857
 ... ve ejde[r]hānuñ uyuşuğı **çözüldü** (U.207^b)
- d(e/i)ril-** =ET, OT. tiril- (DLT) ti:r-il- KBS.289
 ve fakır hālinde ne mertebede **dirilürdi** (U.146^a)
- dikil-** =dikel- [<dik- (ET. tik-)-(i)l- KBS.283
 ...anuñ-ıçun cennetde yemiş ağaçları **dikilür** (U.76^b)
- dinil-** <tè 'demek' EDPT.433 -n-il-; <*té- <*té- KBS.276 -n- il-
 nite kim **dinilmişdür** (U.10^b)
- döki(ü)l-** =ET. tögül- ~tökül- ~töklün- (EUTS, 249) <tök- (ü)l- KBS.301
 tā ki pası **dökilür** (U.32^b)
- ekil-** <ek-il- KBS.324
 ...her kalbde ki [U.155^b] ol tohum **ekildi** (U.155^b)
- geçil-** =ET., OT. kéc- KBS. 359 -il-
 ve ba'zı maqāmlar vardır ki andan uçmağ-ıla **geçilür** (U.160^b)
- giril-** =OT. kiril- (DLT) <ki:r-il- KBS.372
 kelime-i *الله الألى* **girile** (U.53^a)
- ırl-** <ET., OT. yıra- (DLT) KBS.417 -il-
 ya' nī vaqt vaqt kalbüm haqdan **ırlur** (U.40^a)
- içil-** <iç-(i)l- KBS.424
 şarāb-ı mevt **içilür** ir eger giç (U.12^a)
- idil-** è:t- 'yapmak' EDPT.36 -il-; ètil- EDPT.56
 ... tevbe-i teberük cā' izdür her ne kadar **idilürse** (U.41^a)
- irişil-** <ET. ér-(i)ş- KBS.338 -(i)l-
 "نورٌ علي نورٌ يهدى الله لنوره من نيشاء" **sa'ādetine irişile** (U.172^a)
- işidil-** =ET.(Uyg.) eşid-, eşid-, eşit- (EUTS, 77) ~işid-, işit-, (s.99) ~OT. işit- ~eşit- (DLT) <eşit- KBS.441 -(i)l-
 ...ki görünür yāhūd **işidilür** (U.218^a)
- kesil-** <kes-il- EDPT.748; <kes-il- KBS.500
 pes nefesi **kesildi** (U.39^a)
- kıgırl-** <kī 'yansıma' +kır- KBS.506 -ıl-
 hizmete [U.33^b] **kıgırlmaz** ve teni nā-pāk olan münācāta yakīn gelmez (U.33^b)
- kırıl-** <kır-(ı)l- KBS.512; < kır-ıl- EDPT.658
 eger benüm cümle oğlanlarum **kırılardı** ol kadar muşibet çekmeyeydüm (U.102^b)
- kurul-** <kur-'bir şeyin oluşmasına yardım eden parçaları birleştirerek bütün durumuna getirmek' =ET., OT. kur- 'kurmak' germek, toplamak' (DLT) KBS.570 -(u)l-
 ve bir muşarra' taht **kurulmuş**, bir mañbüb yigit ol taht üzerinde oturmuş (U.44^a)
- tağıl-** =OT. tağıl- 'bıçak gibi keskin şeyler' körleşmek' (DLT) <*tağıl- 'dağılmak'+ l- KBS.260
 ol cemā'at dağı **tağıldı** 29b
- turıl-** turul-(d-) <tur-ul-; Osm. durul- EDPT.548
 eger ayak bulana ve göz turılığına hiç ziyān yoğdur. Āhir girü [U.172^a] **turılur** (U.172^a)

- uril-** <ur- 'vurmak' -(u)l-; Osm.vurul- EDPT.75
*dördüncü budur ki şūr üç kez **urilur** (U.255^b)*
- üzi(ü)l-** =ET. üzül- 'kesilmek, kopmak' üz-(ü)l- KBS.1008
*dilerem-ki halkdan **üzilem** (U.38^a)*
- varıl-** =ET.(KT, Uyg.) ~OT. (DLT) bar- KBS.1010 -(i)l-
*tarīk-ı haḫka ansuz yol **varılmaz** (U.30^a)*
- viril-** =ET.(KT) ber-, bir-; (Uyg., Br.) bér-; ~OT. bér- (EUTS; DLT) KBS.1013 (i)l- ; béril< bé:r-il- EDPT.366
*belki ezel-i āzālda ol ma^c rifet añā **virilmişdi** (U.10^a)*
- yaradıl-** =ET. yārat- (KT, Uyg.); OT. yārat- (DLT) < yār-a-t- KBS.1072 -(i)l-
*kim andan **yaradıldı** cümle mevcūd (U.89^b)*
- yapıl-** <yap-(i)l- KBS.1064
*bu evi kim **yapdı** ve kimün-çün **yapıldı** (U.124^b)*
- yarıl-** =ET.yarıl- (ETG., 309)yar-(i)l- KBS.1075
*ḫattā mübārek ayakları **şışdı** ve **yarıldı** (U.105^a)*
- yazıl-** →yaz-[(i)l-] KBS.1103
*üzerinde **yazılmış** ki beni çevür (U.16^a)*
- yeñil-** <yen-(i)l- KBS.1122
*senün emründe bunlar ger **yeñile** (U.238^b)*

{-(I)msI}

İşlek olmayan⁴⁶ bir ektir. İncelemeye konu olan eserde bir sözcükte tespit edilmiştir:

- gülümsi(e)-** <gül- [<ET. kül-]- (ü)mse- KBS.394
*ol gün ki oğlı öldi, birez **gülümsedi** (U.217^b)*

{-(X)n-}

Edilgen dönüşlü fiiller⁴⁷ türeten, çok işlek bir fiilden fiil yapma ekidir. Eski Türkçeden günümüze kadar kullanılan bu ek, kendi kendine yapma ve olma ifade eden⁴⁸ fiiller türetir. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillere getirilebilir. Aynı zamanda asıl dönüşlülük⁴⁹ ekidir. Bu ekin isimden fiil yapma eki olan {+IA-} ekinden sonra kullanımı incelemeye konu olan eserde oldukça yaygın kullanılmıştır. Konuyla ilgili örnekler kendi başlığı altında verilmiştir:

- aldan-** <OT. al 'hile' +da- KBS.65
*ki bunları görüp **aldanmayalar** (U.127^b)*
- alın-** <al-ın- KBS.66
*dervişlik daḫı şatun mı **alınur** (U.47^a)*
- arın-** <arı-n- KBS.77
*eger cenābet vāḫı^c olsa **arınuñ** (U.81^b)*
- bezen-** OT. beze<bedze- <bed(i)z+e- KBS.137, <bedze-n- <*bed(i)z+e-n- KBS.138
*āhirün zühdi-le ve bāḫnuñ keremi-ile **bezenmişdür** (U.163^a)*
- bilin-** <bilin-(DLT) <bil-in- KBS.147
*velākin şöyle **biline** (U.141^b)*
- boyan-** <OT. boḫu- (DLT) Krş. ET. boḫu- KBS.163 -n-
*tama^c -la ḫırşa vü ḫıḫda **boyanmış** (U.31^b)*
- bulan-** <bula-n- KBS.180
*eger ayak **bulana** ve göz turlığına hiç ziyān yoḫdur (U.171^b)*
- bulu(ı)n-** <bul-(u)n- 'dönüşlülük eki' KBS.182
*kendünün dostına teşebbühe **bulundu** diyü rivāyetdür ki... (U.11^a)*
- depren-** <tepre:-'hareket etmek' -n- EDPT.443
*ol çanaḫ elinde **depren**di (U.182^b)*
- din-** <de-n- <*té- KBS.276

⁴⁶ Ergin 2009, 253.

⁴⁷ Tekin 2016, 91.

⁴⁸ Ergin 2009, 249.

⁴⁹ Gülsevin 2017, 154.

- nite kim **dinilmişdür** (U.10^b)
- dok(u/ı)n-/ tokın-** =OT. tokın- (DLT) <tokī-n- KBS.294
tā ki rencide olmağ-la [T.153^b] ziyānları tokınmaya (U.199^b)
- dükēn-** <tüke:- 'sonlanmak, bitmek' EDPT.479 -n-; tüken- EDPT.484; =ET. (Taryat, D 2): tüke-n- ~OT.
tüke- 'bitmek, yetmek' <tüke-n- KBS.942
tā ki ol yüz biñ kıızıl altun dükendi (U.199^a)
- gelin-** <ET. kel- KBS.360 -(i)n-
pes imdi elbette lāzım-imiş ki cema'ata geline (U.102^a)
- gör(i/ü)n-** <kör- 'görmek' -(ü/i)n- EDPT.746
zamān-ı evvelde İblīs عليه ماستخضي her kişiye görünürdi (U.99^b)
- göyün-** <küñ- (g-) (-y->-n-) Osm. göyün- EDPT.726
bilmezem kıncaru gıdı. Şeyhuñ aña özi göyündi (U.38^b)
- idin-** =KT. ét-, Uyg. et-, DLT. ét-, it 'yapmak, etmek, eylemek' KBS.345 -(i)n-
kendüzüme anı idindüm şefi' (U.19^b)
- inan-** <*ma- 'güvenmek' -n- EDPT.188; =OT. inan- (DLT) <*ma-n- 'dönüşlülük' KBS.434
aña zinhār inanma iy kıarındaş (U.217^a)
- incin-** <OT. yunç- 'kötüleşmek, yoksullaşmak; ısırma (DLT)'; inci- 'incinmek' -n- KBS.436;
EDPT.945
bir kez cemā'at fevt olduğından ol-kağar incinmedüm (U.102^b)
- kılın-** <kıl- 'yapmak, etmek' EDPT.616 -m- EDPT.623
... ve ekşerine had yoğdur *kılınsa cā'izdür* (U.109^b)
- kon-** =ET., OT. kon- <*ko- 'koymak' + -n- 'dönüşlülük eki KBS.537; <*ko-n- EDPT.632
imdi, çünki, ezelde kalbde kıabiliyyet kondı (U.9^b)
- oğ(u/ı)n-** <oğ(u/ı)n- EDPT.87
tā ki kıur 'ān tertil üzerine oğuna (U.22^b)
- ol(u/ı)n-** <bol-<ol- EDPT.331-(X)n-
nihāyet sıfıde rūh-ı iblīs isteħza halk olundu (U.5^b)
- şalın-** <sal-(ı)n- 'dönüşlülük eki' KBS.724 258a
çevirüp kıyruğını aşığa şalındurdı (U.258^a)
- şarın-** =OT. sarın- 'bir şeyi sarınmak' (DLT) <sar-(ı)n- 'dönüşlülük eki' KBS.738
ammā sıyāh şarınmağ fenāya işāretdür (U.229^a)
- şığın-** =OT. sığın- (DLT) <sığ-(ı)n- KBS.765
...anuñ issiliginden cehennem dereleri Allāh'a şığınurlar (U.98^b)
- şın-** <sı- 'kırmak' -n- EDPT.833
pes ma'lüm oldı-ki tevbe ne kağar şınursa giri tevbe ... (U.40^b)
- söyk(e/ü)n-** <söyke '(hık.) eğri yer, bayır, yamaç' =OT. söke 'diz üstü çökme' <sö:k-e [-y-/ türemedir]
KBS.809 -n-
kendü dizine dağı söykenmeye (U.211^b)
- söyün-** =ET., OT. sön- <sö:n- Çağ.: sön-, AH.: söyün-, An. Ağl.: sön-, sövün-, söyün- KBS.807; <sön-
<Osm. söyün- 'sönmek (ateş)' EDPT. 834
ve nūrunı günāh-la söyündürmeye (U.16^a)
- sürin-** =OT. sürün- (DLT) <sür-(ü)n- KBS.827
...dünyā saña gele zillet-le ve yüzi üzerine sürinü." didi (U.79^b)
- urun-** urun-<ur- (u)n- Osm. urun- 'bir şey giymek'
tekebbürlük şıfatını urunmuş (U.206^a)
- uşan-** <*us+a-n- KBS.97; <usa-n- (*osa-n- 'ihmkar ve kayıtsız olmak') EDPT.248
uşanur cümle zevkınden cihānuñ (U.32^a)
- utan-** =ET. (KT., Uyg.), OT. utan- (DLT) <ut+(a)-n- KBS.973; <uta-n- (*uvut+a- 'utanmak' EDPT.7 -
n-) <uvtan- EDPT.7
utanmadı bu bed-ħū rabbisinden (U.205^b)
- uyan-** =ET. odun- =OT. oğı(/u)n- 'uyanmak' (DLT) <oğı(/u) [o, oğ] KBS.975; <*oğ- <oğ-(u)n- (oğon-
) EDPT.62 -n-
çün mürid uyandı (U.143^a)
- üşen-** <üşe-n- *(uvuşa-n- <uv- 'kırmak, parçalamak' EDPT.4-(u)ş- 'ufalama' EDPT.15 -a- 'kırılmak'
EDPT.16 -n-); <üşen- KBS.1000

- ...*ḥavf zāhir ola ki heybetinden üşene* (U:216^b)
yan- =ET., OT. yan- <yā- ‘yanmak, parlamak’ +n- KBS.1053; <*ya:- <yan- EDPT.942
 sizi yavlağ za‘if gördüm. cigerüm **yandı** (U.241^a)
yarlıgan- =ET. yarlıka-, yarlıgka- <*yā-r+līg ‘emir, hakanın buyruğu’ + [k]a- KBS.1077
eger emri işleyesin günāhuñ yarlıganur (U.110^b)
yun- =ET., OT. yun- <yu- ‘yıkamak’+ -n- KBS.1179; yun- (yu:n-) <yu:- EDPT.942
zīrā Hağ Ta‘ālā şu-y-ıla yumağı günāhından yunmağa ‘alāmet kıldı (U.84^b)
yüklen- →yük[+le-]n- KBS.1189
arçasına odun yüklenmiş ve bir eski ton geymiş (U.49^a)

{-(X)r-}

Ünsüz harfle biten fiillere getirilerek onlardan yaptırma ve oldurma anlamını ifade eden geçişli ve ettirgen çatılı fiiller türeten işlek bir ektir. Ergin, bu ekin yanında bir de -ar-, -er- ekini vermiş, bu ekin de işlek olmayan bir ettirgenlik eki olduğunu ve *kop-ar-*, *çık-ar-*, *gid-er-*, *çök-er-*, *yak-ar-*⁵⁰ gibi birkaç örnekte görüldüğünü söylemiştir. Eski Türkçede kullanılan {-gUr-} ekinden⁵¹ meydana gelen bir yapıdır. Bununla birlikte eski Türkçede {ünlü+r-}⁵² ekinin de olduğu göz ardı edilmemelidir.⁵³ Bu ek, “*teps-*” fiili hariç, ünsüzle biten tek heceli fiillerden ettirgen çatılı fiil türetmek için kullanılmıştır⁵⁴. İncelemeye konu olan eserde bu ekle türetildiği tespit edilen sözcükler tek başlık altında toplanmıştır:

- artur-** <*ärt- KBS.80 -ur-
tā ki hağ artura fetḥ-i babını (U.253^a)
ayır- <ET. adru-‘ayırarak, seçmek’; KT., Uyg. adır- ~adır- (DLT) <*ad(<*δ)ru- [-adır-] [<*hadır-] KBS.94; <*ad-ır- EDPT.66
beni senden ayırdı nefs-i zālīm (U.130^a)
atur- =OT. bat- (DLT) KBS.120 -ır-
iy dost kayğana seni şuya aturdu (U.242^a)
bitür- <KT., Uyg., DLT: büt- ~püt-(EUTS, 159) KBS.151 -ür-
...kelimesi kalbde imān bitürür, şol şu bakla bitürdüğü gibi (U.63^b)
çağır- çak- ‘çakmak, yılan ısırarak, ihanet etmek’ EDPT.405 -ır-; çakır- EDPT.410; =ET. çağır- ‘iftira etmek, leke sürmek, çamur atmak’ (EUTS, 58) <*çā[r] ‘yansıma’ +kır- KBS.211
ya‘nī idebilirse ki çağırmaya. Velākin çağıra, ol şeytāndandır (U.251^a)
çıkır- <çık- ‘çıkarak’ EDPT.405 -ar-; çıkır- EDPT.410
dünyānuñ çepel tonını çıkardı (U.48^b)
degür- <*teg-(ü)r- KBS.272
ammā bizüm selāmumuzu ol yol [U.143^a] urucı müdde‘iye degür... (U.143^a)
devşür- [-devir-] ‘çevirmek, devirmek’ + -(i)ş-[->devişir->devşir-] (-r-ş-> -ş-r- olmuştur. <devşür- fiilinin varyantı. /v/ türemedir. <ET. tegşür-‘ulaştırmak, getirmek, eriştirmek’, An.ağl.: ‘devşirmek, toplamak’ KBS.280; <der-(i)ş-ür- (tè:r-‘bir araya getirmek, toplamak’ EDPT.529 -(i)ş- ‘toplama, gütmek’ EDPT.554. -ür-)
ṭaleb ēyle hağkı devşür öğüñi (U.177^b)
düşü(i)r- <tüş- ‘düşmek, inmek’ EDPT.560 -ür-; tüşür- EDPT.566
meger ḥavādīs-i rüzīgār şeyḥden ayru düşüre (U.41^a)
geçür- =ET., OT. kēç- (DLT) KBS.359 -ür-
ya‘nī vaqtını gözetmeyüp geçürdiler (U.94^a)
gider- =ET. ké:t- (EUTS, 107) ~OT. ki:t- (DLT) <ké:t- KBS.372 -er-
hemāndem ihtiyāri gider elden (U.32^a)
gönder- <*kōn-(i)t-er- /*kōnd-ger- KBS.381; <kōn(id)-er- (kōn-‘düz hale getirmek’EDPT.726 -it- ‘düzelmek’ EDPT.730 -er-, köndger-‘düzeltmek’ EDPT.730
ben hiçbir rasūl göndermedüm, illā kavminūñ lisāni üzerine gönderdüm (U.13^b)

⁵⁰ Ergin 2009, 252.

⁵¹ Gabain 2007, 59.

⁵² Gabain 2007, 60.

⁵³ Bu ek genelde u, nadiren a, bazen de ı ünlüsü ile birlikte kullanılır. ölü- ‘öldürmek’, kitār- ‘gidermek’, bütür ‘bitirmek’ gibi örneklerde {ünlü+r-} eki kullanılarak fiile türetilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Gabain 2007, 60.

⁵⁴ Ercilasun 2020, 57.

göster⁵⁵ =ET. körkit-, körtgür-, körtur- ~OT. körküt-(DLT) <göz-ter- [<*kör-güz-] KBS.386; <? kö(rüg)s(e)-t-er- (kör-“görmek” EDPT.736 -(üg)- “görme” +se- “görmek istemek” EDPT.744-746 -t- ...ve ‘amma ve hâşşa tekebbürlük **göstermeye** (U.21^b)

içür- =ET., OT. içür- (DLT) <iç-(I)r- KBS.425

aña şeytân içürmiş zehr-i mâri (U.31^a)

ķavşur- =ET. (Uyg.) ķavıř- ~ķağuş- (EUTS, 61) KBS.481 -ur-

...yolca yürüdüğü vaktın iki ellerin ķavşura (U.209^b)

ķopar- <ET., OT. kop-(u)r- KBS.540

ve ol direge yapışup çekdi, ķopardı (U.201^a)

tebser- <tepse-/tepze- EDPT.449 -r-

DLT’de ve KB’de tepze-/ tepse- şeklinde geçmektedir. EAT ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde depser-biçimi de kullanılmaktadır (TS II: 1098)⁵⁶

*... geldi gördi ki tudağları **tebsermiş**, harâret vücûdına galebe etmiş ...*(U.28^a)

toğur- =ET., OT. toğur- < *toğ-ur- / *tuğ-ur- (EUTS, 243; DLT) KBS.293

ya ‘nî toğurmadı (U.137^a)

toyur- <toy- <toğ-<toğ- (KT., Uyg., OT) <*tō-đ- KBS.300) -ur-; <ET. toğur- ~todğur- ~totğur- (EUTS, 243) ~OT. toğur-/ toğğur- KBS.300

*...yumşak söyleye ve aç **toyura**...* (U.108^a)

{-ra-}

Sık kullanılmayan bir ektir. İncelemeye konu olan eserde bir sözcükte tespit edilmiştir:

şıçra- <saç- ‘sıçramak’ EDPT.798 -ra-; =ET. (KT., Uyg.) saçıra-(t)- ~OT. saçra- ‘sıçramak’ (DLT: saçrat- ~saçrıt- ‘istemeden sıçratmak’) <*saç-ra- KBS.763

*eger şahrâda ise toprağı katı yere oturmakdan saķına kim bevl üzerine **şıçramaya** (U.82^a)*

{-(I)ş}

Bu ek ile türeyen fiillerde eylemin birlikte veya karşılıklı yapıldığı anlamı vardır. Çok işlek kullanılan bu ekin iki işlevi vardır: ortaklaşma ve oluş ifade etmek⁵⁷. İşteş çatılı fiiller türetir⁵⁸. {-mA-} eki hariç⁵⁹ fiilden fiil yapma eklerinden sonra kullanılır. Hacıeminoğlu, bu ekin zamanla işlevini genişleterek işteşlik yanında karşılıklı, geçişsiz- dönüşlü mahiyette fiiller türettiğini ifade etmekte ve bu ekin işlevini beş maddede sıralamaktadır: hareketin karşılıklı yapıldığı fiiller, hareket veya işin aynı anda birçok fail tarafından yapıldığını bildiren fiiller, oluş bildiren geçişsiz- dönüşlü fiiller, tekerrür ve pekiştirme ifade eden fiiller ve müstakil fiiller⁶⁰.

İncelemeye konu olan eserde bu ekle türetildiği tespit edilen fiiller şunlardır:

ağlaş- ET. ıgla- Uyg. yıgla- KBS.56 -ş-; (<ıg(yıgı)+la-)-ş- EUTG.571; <*ığ+ <ığ+la- EDPT.85 -ş- *şöyle kim şeyhuñ evindekiler **ağlaşdılar** (U.38^b)*

barış- <bar-ış- (bar-‘gitmek, varmak, ulaşmak’; EDPT.354 -ış-); barış- ‘birbirine gidip gelmek, uyuşmak’ KBS.114⁶¹

*ve ķanıñuzı burnıñuzdan ve ķulağınuzdan getürem. Sizüñ-le **barışmayam** (U.235^b)*

bilış- =OT.bil-ış- (DLT) <bil-(i)ř- KBS.147

*o dem girü **bilışmez** ol senüñ-le* (U.126^a)

bulaş- <bula-ř- KBS.180; <bulğa:- ‘karıştırmak’ EDPT.337 -ř-

*ve elini ki ta‘āma **bulaşmış** ola, etmege silmeye* (U.223^a)

değiş- =ET. *teñiř-/tegiş- <*teg-‘ulaşmak, erişmek’ -(i)ř- KBS.273

*senüñle ÷on **değişelüm** (U.48^b)*

düri(ü)ř-/turiş- =Uyg. turuş- <tur-uş- KBS.314

dürişeler ‘ibâdet içre dâ’im (U.129^b)

*yânına vardum her-çend ki **turişdum**. Hiç bana i‘tibâr itmedı*(U.232^b)

⁵⁵ “göster-” fiili hakkında detaylı bilgi için bk. Günşen 2006, 35-49.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Taş, 2009: 76.

⁵⁷ Ergin 2009, 250.

⁵⁸ Tekin 2016, 92; Gülsevin 2017, 154; Hacıeminoğlu 2016, 142.

⁵⁹ Gabain 2007, 60.

⁶⁰ Hacıeminoğlu 2016, 142.

⁶¹ Detaylı bilgi için bk. Gülensoy, 2011: 114; Öner, 1995: 57-65.

iriş- <ér-(i)ş- KBS.338

bu mürde cismime bir cān iriše (U.12^a)

karış- =ET. karşış- 'düşman kesilmek' (EUTS, 169) =Tü. * karşış- 'karşı çıkmak' <* karşıç- <* kar-ı-ç-; <*kar- 'karşı olmak, karşısında olmak, karşı durmak' KBS.470; <kar-ış- 'aynı fikirde olmamak, karşı olmak' EDPT.664

ol hayırludur şol mü minden ki hiç bunlara karışmaya (U.189^a)

seviş- =OT. sewiş- (DLT) <sev-(i)ş- KBS.759

anuñ-ıla sevişür kardaşlık éyler (U.126^b)

şıkış- =OT. sıkış- (DLT) <sık-(ı)ş- KBS.767

ve şafda tururken kimesne ile şıkışmaya (U.113^b)

söyleş- =ET. sözlä, ~OT. söwle-, sözle(DLT) <sö-z+le- [<*sö-δ+(üg)+le-] KBS.809 -ş-; <sö:z <sö:z+le- EDPT.863 -ş-

birez vaqt söyleşdiler (U.29^b)

tolaş- <dol-a-ş- KBS.296

tolaşduñ cehl ipine piç der piç (U.91^a)

tuş- =Uyg. turuş- <tur-uş- KBS.314

tuşuñ haq buyruğında çıkma bir dem (U.180^a)

ulaş- =OT. ulaş- (DLT) <ül+a-ş- 'işteşlik eki' KBS.964

meger evvelinden yā soñrasından bir gün ulaşdursun (U.119^b)

uyuş- <uyu- [<uğ(u)-]+ ş- KBS.980

...giceden yabanda qalmış. Gice şovuğu-y-ıla uyuşmuş (U.207^b)

yağış- yağuş- <yağu:- 'birbirine yaklaşmak' (yağuşu:r, yağuşmak; Kaş. III. 73) EDPT.908 -ş-

qalan günāhlar dağı birbirinüñ ardınca şu yağışur (U.55^b)

yapış- =OT. yapç-ur- (KB) <*yap-ıç-ur-; yapuş-, yapış- ~yapşur-, yapçur-, yaβçur- (DLT) <*yap-(ı)ç(>ş)- KBS.1066; yapış-< yap-ış-, yapşur- EDPT.880/881

zāri zāri ağladı ve kendü saçına yapışup éyitdi (U.25^b)

yetiş- <yét-(i)ş- KBS.1131

ve isti' dādına göre gaybdan meded yetişür (U.216^a)

{-(I,U)t-}

Çok işlek kullanılan fiilden fiil türetme ekidir. Bu ek de ettirgenlik⁶² eki olarak kullanılır. Anlam yönüyle türediği tabanla aynı anlamı taşır⁶³. Ek Köktürk döneminden itibaren *akit-* 'akıtmak', *ayıt-* 'sormak', *bitit-* 'yazdırmak', *töküt-* 'dökmek, akıtmak' gibi fiillerde⁶⁴ karşımıza çıkmaktadır. İncelemeye konu olan eserde aşağıdaki kelimelerde bu eke rastlanmıştır:

ağlat- ET. ıgla- Uyg. yıgla- KBS.56 -t-; (<ıg(yıgı)+la-) EUTG.571 -t-; <*ıg+ <ıg+la- EDPT.85 -t-

yā yigit! Seni ne ağlatdı (U.34^a)

arıt- arıt- <arı:- 'temizlemek' EDPT.207 -t-

ya'ni yidiñüz ta'āmi zikru'llāh ve şalāt-ıla arıduñ. (U.240^b)

bekit- =OT. bekit- (DLT) <*berk+i-t- 'kilitlemek, sağlamlaştırmak' KBS.127; <bekü:-t- (*krş. berkit-, Osm. pekit-*) EDPT.325

o kendiresinüñ ucına keçe bekitmiş (U.220^a)

çatlat- = *çatıla- (DLT) <*çat(ı) 'yansıma' +la- 'el şaklatmak' KBS.224

... ve mescid içinde tükürmeye ve parmağların çatlatmaya (U.114^a)

çoğalt- <çok+al- KBS.247

ya'ni qarındaşlaruñuzı çoğalduñ, didi (U.186^b)

bir kimesne kelāmını çoğaltsa anuñ düşmanı çok olur (U.233^a)

diñlet- <diñ+le- <*tiñ 'ses ,sada' +la- KBS.287 t-

hemān oğlan hemān aḥşamdan ḥazret-i rasüle diñledür gibi oqudı (U.27^b)

éyit-/eyd- <ayıt- /ayt- <ay- 'söylemek, konuşmak' EDPT.266 -(ı)t- EDPT.268; =OT. *ay-it- 'söylemek' (DLT: ay- 'söylemek') KBS.95

...gelüp böyle diyecek ḥazret-i rasül ('as) éyitdi: "Yā Ebā Bekir! (U.212^a)

⁶² Ergin 2009, 252.

⁶³ Gabain 2007, 60.

⁶⁴ Tekin 2016, 92.

- incit-** <yunçı:- <yunçıt- EDPT.945
*... bunların eski libâslarının râyihası bizi **incidür**...* (U.140^a)
- korçut-** =OT. korkıt-, korkut- (DLT) <kork-(u)t- KBS.543
*andan-şoñra **korçuda**, éyde, şeyhe 'arz iderem, diye* (U.190^b)
- okut-** =ET., OT. okı- <ok 'ok' + ı- 'belirtmek, davet etmek, çağırarak, okumak' KBS.619
 <okı:- EDPT.79
*henüz az **okutdum** ve zahmeti az çekdüm* (U.28^b)
- oynat-** =OT. oynat- (DLT) <öyün+a-t- KBS.643
*... parmakların oynamaktan ve dört yaña gözlerin **oynatmaktan** ve...* (U.88^b)
- ört-** =ET., OT. ört- (EUTS153; DLT) <ET., OT. *ör-t- <*ör-~ -ür- 'kapanmak, örtülmek, örülmek'
 KBS.671; <ört- EDPT.202
*üzerine toprak **örterken** bir âvâz işitiler* (U.99^a)
- şat-** =ET., OT. sat- (EUTS; DLT) <*sa- 'saymak' +- (Ettirgenlik eki) '*saydırmak' KBS.740; <sa:-
 <sat- EDPT.798
*... anı on sekiz eski aqçaya **şatdılar*** (U.146^a)
- şarkıt-** =OT. sark- (DLT) <sar-k- KBS.738; <sark- 'aşağıya uzatmak, eğilmek' EDPT.847 -(ı)t
*... ve kıyruğunu bir cânibinden aşığa **şarkıtdı*** (U.229^a)
- sekit-** =OT. sekit-, serkit- 'sıçratmak' (DLT) <sēk, sēkri- KBS.748 (i)t- (h)k<sekit- ~sekirt 'bir şey
 üstünden atlamak' <*sēt-it-/-ir-t- KBS.749
*ve dahı yimemişem. Beni muhkem **sekitdi*** (U.68^b)
- tağıt-** <*tāğı-t- KBS.260;
*dahı nā-sezā söz söylemek-le fehmini külliyyen **tağıtmaya*** (U.20^b)
- taralt-** =ET., OT. taru- (DLT; EUTS, 227) <*tār+böl- /tārık- KBS.267 -t-
*şeytān sirâyet idecek yirlerini açlıg-la **taraldı*** (U.242^a)
- toğrult-** =ET., OT. toğru ~toğrı KBS.292 +l-t-
*belüñi ol-ğadar **toğrult** her üzvüñ mekânın bulsun* (U.87^a)
- uzat-** <uza-t- EDPT.282; =OT, uzat-, uzut- 'uzatmak'; geciktirmek' (DLT)uz-a-t- KBS.983
 • *hiç mescidde [V.112^b] bir nesneye söykünmedüm ve ayağum **uzatmadum*** (U.114^b)
- ürküt-** <ürk-(ü)t- EDPT.226; KBS.995
*... ve bunları bizüm dergāhumuzdan **ürkütmeysin*** (U.143^a)
- yarat-** =ET., OT. yārat- <yār-a-t- KBS.1072; <yara:-t- EDPT.959
*Hağ Ta'ālā bunları **yaratdı** bu tariğ-la...* (U.93^b)
- yeñilet-** =OT. yañıla-(DLT) <yeni[<*<yangı]+le- KBS.1122 -t-
*ben mekānumdan gitmezem imānın **yeñiletmeyince**, didi* (U.251^b)
- yücelt-** →yücel-t- KBS.1187
*peygamberüñ şavtı üzerine şavtıñuz **yüceltmeñ** dahı aña söyledüğüñüz...* (U.175^b)
*Hağ Ta'ālā hağaları mahv ider ve derecātı **yüceldür*** (U.84^b)
- yüklet-** <yü-k(~d, đ/đ)- 'taşımak' -le-t- KBS.1188
*ve kendü yükini muşāhibinuñ üzerine **yükletmeye*** (U.188^b)

{-y-}

Kuvvetlendirme ekidir. ET'deki -d-'nin devamıdır⁶⁵. Tek kelimedede tespit edilmiştir.

qoy- ET., OT. qoy- <qod-, kot- <*qo-đ-, KBS.548; EDPT.595

*...körüge **qoyar** ve ağır çeküc-ile...* (U.32^b)

Sonuç

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinden günümüze ulaşan Arap harfli birçok metin bulunmaktadır. Bu metinler, konu sınırlaması olmaksızın tamamı gerek dilbilgisel gerekse söz varlığı anlamında çok sayıda başlıkta toplanabilecek sayısız veriyi bünyesinde taşımaktadır. Bunlardan bir tanesi de Yusuf bin Sultan Şah bin Muhammed el-Kastamonî'nin 1592 yılında kaleme aldığı Kitābu Âdābu't-Tâlibîn adlı eserdir.

Bu çalışmada da eserde yer alan fiiller yapım ekleri bakımından incelenmiştir. Yapı bakımından yeni fiillerin türetilmesinde Kitābu Âdābu't-Tâlibîn'de toplamda 22 ekin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu

⁶⁵ Gülsevin 2017, 156.

fiillerden bazılarının işlekliliğinin fazla olduğu gözlemlenirken bazılarının ise fazla işlek olmadıkları tespit edilmiştir. Tespit edilen ekler ve kaç tane fiil üzerinde yeni kelime türettikleri ile ilgili sayısal veriler aşağıda yer almaktadır:

İsimden Fiil Türeten Ekler		Fiilden Fiil Türeten Ekler	
{+A-}	10	{-AlA-}	3
{+(A)l-}	5	{-der-}	1
{+(A)r-}	8	{-DUr-}	34
{+DA-}	2	{-KUr}	6
{+eT-}	1	{-(I)l-}	35
{+irge-}	1	{-(I)msI}	1
{+kIr-}	6	{-(X)n-}	38
{+IA(n)-}	64	{-(X)r-}	19
{+n-}	1	{-ra-}	1
{+rA-}	2	{-(I)ş}	19
		{-(I,U)t-}	25
		{-y-}	1
Toplam:	100	Toplam:	183
Genel Toplam:		283	

İsimden fiil türeten ekler içerisinde en yaygın olarak kullanılan ek, {+IA(n)-} ekidir. Bu ek hem Türkçe hem de Arapça ve Farsça kökenli isim soylu sözcüklerden yeni fiiller türetmiştir. Fiilden fiil türeten ekler içerisinde {-DUr-}, {-(I)l-} ve {-(X)n-} ekleri yaygın olarak kullanılmakla birlikte bu ekler içerisinde en yaygını {-(X)n-} ekidir. {-(X)n-} eki, 38 farklı fiilden yeni fiiller türetmiştir.

Tespit edilen bu fiillerden 46'sının farklı ses veya imla varyantları bulunmaktadır. Bu fiiller şunlardır: *ağır-/ağrı-, bişir-/bişür-, bulun-/bulun-, buyrul-/buyurul-, çevir-/çevür-, de-/di-, doğun-/doğun-/toğun-, dökil-/dökül-, dönder-/döndür-, dut-/tut-, dur-/tur-, dürüş-/dürüş-, düşir-/düşür-, egir-/egür-, get-/git-, gönel-/gönül-/gönül-, görün-/görün-, gülümse-/gülümsi-, ı-/i-, ırkur-/ırğur-, it-/et-, kızdır-/kızdur-, kovala-/kovla-, kurtul-/kurtul-, oқи-/oқu-, oқan-/oқun-, olın-/olun-, otur-/otur-, şakan-/şakin-, şakla-/şakla-, sor-/şor-, söyken-/söykün-, tap-/tap-, togrilt-/toğrult-, toy-/doy-, turuş-/turuş-, turkur-/turgur-, unıt-/unut-, urın-/urun-, uyu-/uyu-, üzil-/üzül-, ver-/vir-, yetişdir-/yetişdür-, ye-/yi-, yet-/yit-, yüri-/yürü-*

Yine, Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn'de Türkiye Türkçesinde kullanılmayan “*dirgür-, dürüş-, éyit-, gönel-, ır-, ırğur-, ırıl-, kığırıl-, kığirt-, kındur-, küy-, küyündür-, şıy-, tebser-, turgur-, virübi-, yarağla-, yıyla-*” gibi fiiller kullanılmaktadır.

Bu çalışmada yapım eklerinin varlığı üzerinde durulduğundan farklı ses varyantı olan ve Türkiye Türkçesinde kullanılmayan fiiller hakkında detaylı bilgi verilmemiştir. Bu kelimeler ayrı bir çalışma konusu oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Kitâbu Âdâbu't-Tâlibîn, içinde barındırdığı zengin fiil varlığıyla döneminin Türkçesine ışık tutmaktadır. Bu gibi çalışmaların çoğalması dönemin Türkçesinin söz varlığının daha da aydınlatılmasına katkıda bulunacağı görüşündeyiz.

Kaynakça

- Akar, A., Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.
- Banguoğlu, T., *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları, 2000.
- Buran, A. vd., *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-1 Güneybatı/Oğuz Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Clauson, G., *An Etymological of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 1972.
- Eraslan, K., *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.
- Ercilasun, A. B., *Kutadgu Bili Grameri Fiil*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2020.
- Ergin, M., *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yayınları, 2009.
- Gabain, A., *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın, Ankara: TDK Yayınları, 2007.
- Gülensoy, T., *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Gülsevin, G., *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Günşen, A., "Göster-Görset-/Körset-Fiillerinin Yapısı Üzerine". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, 35-49.
- Hacıeminoğlu, N., *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Hacıeminoğlu, N., *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016.
- Karaağaç, G., *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2013.
- Korkmaz, Z., *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- Taş, İ., *Süheyl ü Nev-bahâr'da Eskicil Ögeler*. Konya: Palet Yayınları, 2009.
- Tekin, T., *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.

Cengiz Dağcı'nın Onlar da İnsandı Romanının Özne ve İktidar Bağlamında İncelenmesi*

Pınar DEĞİRMENCİ*

Öz

Çalışmada, Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* adlı romanına yansıyan özne ve iktidar ilişkisi tespit edilerek incelendi. Bu ilişkileri tespit ederken Michel Foucault, Martin Heidegger, Descartes gibi düşünürlerin özne ve iktidar kavramlarını ele alış biçimlerinden yararlanıldı. Çalışmada özne ve iktidar arasındaki bağ, iktidarın birey üzerindeki etkisi, bireyin iktidar tarafından gözetim altında tutulması vb. konuların gösterilmesi amaçlandı. Çalışmada ele alınan *Onlar da İnsandı* romanında Kırım Türklerinin Sovyet rejiminden çektiği zulüm ve sıkıntılar, bireyin iktidar tarafından özneleştirilmesi, iktidarın kendi varlığını devam ettirmek için halktan beslenmesi gibi hususlar üzerinde duruldu. Metnin birinci bölümünde özne ve iktidar kavramının tanımı ve tarihsel süreci hakkında bilgi verildi. İkinci kısımda ise *Onlar da İnsandı* adlı romanının yapı incelemesi yapıldı. Son bölümde de adı geçen romanın özne ve iktidar açısından incelenmesine yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Dağcı, Onlar da İnsandı, Özne, İktidar.

An Analysis of Cengiz Dağcı's novel *Onlar Da İnsandı* in the Context of Subject and Power

Abstract

In this study, the relationship between subject and power as reflected in Cengiz Dağcı's novel *Onlar da İnsandı* was identified and analyzed. While determining these relations, the ways in which thinkers such as Michel Foucault, Martin Heidegger and Descartes handle the concepts of subject and power were utilized. In the study, the link between the subject and power, the effect of power on the individual, the surveillance of the individual by power, etc. It was aimed to show the issues. In the novel *Onlar da İnsandı*, issues such as the persecution and hardships suffered by Crimean Turks from the Soviet regime, the subjectification of the individual by the power, and the feeding of the power from the people in order to maintain its own existence were emphasized. In the first part of the text, information was given about the definition and historical process of the concept of subject and power. In the second part, the structure of the novel *Onlar da İnsandı* was analyzed. In the last part, the novel was analyzed in terms of subject and power.

Keywords: Cengiz Dağcı, *Onlar da İnsandı*, Subject, Power.

Giriş: Özne ve İktidar Kavramlarının Düşünsel Arka Planı

Türkçe Sözlük'te özne, "Bir cümlede bildirilen işi yapan, yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey, fail, süje.", felsefi anlamda ise "Bilinci, sezgisi, düş gücü olan, bazı filozoflara göre de dış dünyaya karşıt olan birey"¹ olarak tanımlanır. Felsefe sözlüğünde özne kavramı, metafizik ve mantık alanlarında olmak üzere iki farklı şekilde tanımlanır. Felsefe sözlüğünde özne, mantık alanında "Bir şeyin, yani bir nitelik, özellik, karakteristlik, yüklem ya da bağıntının kendisi hakkında tasdik ya da inkâr edildiği, evetlediği ya da değinildiği şey.", metafizik alanında ise "İlk ya da Orta Çağ felsefesinde, 'orada' zihinden bağımsız olarak ve fiilen var olan şey"² şeklinde tanımlanır. Özne, Orta Çağ fikrinde zihinde mevcut olan değil gerçekte var olan bir şeydir. Modern felsefe ile birlikte özne, bir şeylerin farkında olan "ben" anlamına gelir.

Öznenin ne olduğu ve özne ile ilgili tartışmalar İlk Çağ'dan Modern Çağ'a kadar birçok filozof tarafından farklı şekillerde yorumlanır. Cebir ve matematiğe yenilikler getiren Descartes, aynı zamanda felsefe alanında da önemli yere sahiptir. O, felsefe alanında kilisenin bağınazlığından doğan skolastik sistemi reddeder, "Düşünüyorum, o hâlde varım" sözünden hareketle teorilerini yalnız akıl üzerine

* Bu makale tarafımda hazırlanmış olan *Gün Olur Asra Bedel, Cengiz Han'a Küsen Bulut ve Onlarda İnsandı Romanlarında Özne ve İktidar* başlıklı lisans bitirme tezinden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, pnardegirmenciii@outlook.com, ORCID: 0009-0001-6121-8893.

¹ Türkçe Sözlük 2005, 596.

² Cevizci 1999, 668.

kurar. Orta Çağ'da merkezi konumda yer alan Tanrı'nın yerine "cogito" kavramını yerleştirir.³ Bununla birlikte özneye ilgili tartışmalar başlar. Descartes'e göre "cogito", kendi varlığının farkına vararak kendinin, Tanrı'nın ve dış dünyanın varlığını kanıtlayan bir öznedir. O, bu kanıtlamalarda her ne kadar Tanrı'ya başvursa da gerçeği ortaya koymak için ilk olarak düşünen özneye dikkat çeker. Düşünen beni yani özneyi merkezî bir konuma alırken diğer kalan her şeyi nesne olarak ele alır.⁴ Descartes'le başlayan özne düşüncesi 18. yüzyılda da etkisini sürdürür ve Descartes'in açtığı yolu Kant da takip eder. Alman felsefesinin kurucu isimlerinin arasında yer alan Kant, felsefede bilgi kuramını ortaya atar. Descartes'tan farklı olarak Kant'a ait özne kavramı, hem bilen hem de eyleme dönüştüren öznedir. Çünkü insan sadece bilen bir varlık değil aynı zamanda eylemde bulunan bir varlıktır. Aklın her iki durumunda da özne kurucu konumdadır. Kant'tan sonra özne hakkında yapılan tartışmayı Nietzsche devralır. O, kendinden önceki filozofların fikirlerini eleştirerek bu tartışmalara üst-insan kavramını ekler. Nietzsche, Descartes ve Kant'ın öznelerini cansız bir özne olarak tanımlar. Tanrı, nesne, özne, hakikat gibi kavramları kurmaca olarak görür.⁶ Ona göre bu kavramlar değerini kaybederek hiçleşir ve bu hiçleşmeyi değiştirecek olan üst insanın varlığıdır. Üst insan, kendinden daha üstününü daha iyisini yaratmak isteyen kimsedir. Nietzsche'ye göre Tanrı ölüdür, insan kendini onun yerine koyar.¹ Bundan ötürü insan Tanrı'yı yaratamayacağı için üst-insanı yaratır. Onun üst insan olarak kurguladığı özne yaşayan öznedir. Özne tartışmalarında diğer önemli isim varoluşçu felsefenin önde gelenlerinden Heidegger'dir. Heidegger, felsefe tarihini 'metafizik' olarak tanımlar. Ayrıca ona göre metafizik, öznedir. O, varlıktan ziyade varlığın anlamının açığa kavuşturmasını ister ve bunu da var olan anlamına gelen "dasein" kavramı üzerinden yapar. Özne, Orta Çağ'da egemen olan Tanrı'dan kendini soyutlayarak yaşamayan, sadece bilen ve bilmesinden ötürü akla sahip olan varlık olarak ele alınır. Heidegger'e göre varlığı anlamının yolu Dasein kavramından geçer. Dolayısıyla Dasein, öznedir veya özneler arası bir şeydir.² Özne ile ilgili tartışmalarda fikirlerine değinilmesi gereken diğer bir isim de Hegel'dir. Hegel'in felsefe sistemi "tin" kavramıyla ortaya çıkar ve bu sistemin başında "varlık" bulunur. Onun felsefe sistemindeki "tin" in asıl amacı kendi bilincinin farkına vararak bu yolla özgürlüğe ulaşmaktır. O, öznenin gücünü elinden alarak o gücü tin kavramı etrafında toplar. Hegel'in kurguya dayalı felsefesi özne, öz bilinç kavramlarını tartışmalı bir şekilde ele alır. İnsan, öz bilincinin farkında olan bir varlıktır. İnsan beni'nin öz bilince ulaşmasının yolu nesne ortamını tanıma isteğinden vazgeçmesiyle olur. Özne, Hegel'de kendi içindeki bilinene benzemeyen birini oluşturma ve bunun sonucunda oluşan olumsuzluk şeklindedir. Yani özne, kendine ve bütün dünyaya karşı hayır demesini bilen bir kuvvettir. Hegel'in bu konudaki görüşleri Karl Marx'ın özneye ait tanımlamalarını besler. Karl Marx, Hegel'den farklı olarak özneyi bilinç merkezli değil, emek ve sermaye ilişkisi çerçevesinde ele alır. İnsanın karşısında özne olarak duranın kendisinden daha güçlü yapılar olduğunu söyler. Marx, insanları nesne pozisyonuna sokan bu yapılara karşı özneliğin yeniden egemen olması gerektiğini savunur. Komünizmin ilk ve en büyük temsilcilerinden olan Alman filozof Marx, öznenin kişiye özgü değil yapıya özgü bir şey olduğunu belirtir. Bu tanımların yanı sıra Foucault'da özne, aynı zamanda başkasına boyun eğen, itaat eden anlamlarına gelir. Foucault bu kavramı, "denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne." şeklinde iki anlamda kullanır.³

Dilbilimi ve semiyoloji ilişkisinde anlamlandırılan öznenin aksine Foucault'da özne, Fransızca "sujet" (özne) kelimesi esas alınarak aynı zamanda "tebaa" yani tabi (boyun eğmiş) anlamını taşır.⁴ Foucault burada özne olma ve öznellik kavramlarına vurgu yapar. İktidar bireyi kendine boyun eğen, tabi kılan nesneye dönüştürmek için kişiyi özneleştirme yoluna gider. Öznelliği ise bireyin kendisiyle kurduğu zihin ilişkisi sonucunda kendi kararıyla bağlandığı kimlik olarak ele alır. Hapishaneler, polis, delilik, eşcinsellik, cinsellik ve sosyal haklar hakkında çalışmalar yapan Michel Foucault, toplumun kalıcı olan doğrularını inceleyen bir filozoftur. Foucault, Karl Marx ve Sigmund Freud'un düşünceleriyle uyuşmazken Nietzsche ve Heidegger'in fikirlerinden oldukça etkilenir. Onun çalışmalarının birçoğu "özne" kavramı ekseninde yapılmıştır. Çalışmalarının merkezî konusunun özne olmasının nedeni ise Foucault'nun içinde yetiştiği çeşitli gelenek gruplarıyla olan ilişkileridir. Çeşitli yerlerde almış olduğu

³ Yıldızdöken 2017, 163

⁴ Cogito 2011, 156,213-215

⁶ West 2008, 213-215

¹ Cogito 2011, 114-116

² West 2008, 168-169

³ Foucault 2014, 63

⁴ Uzunkaya 2017, 284

eğitimler sayesinde bir dönem fenomenoloji ve pro-marksist geleneğin etkisinde kalır. Ama çok geçmeden bu iki geleneği reddeder. Bu iki geleneğe ek fikir olarak özneye ait tecrübe biçimlerinin sorunsallaştırmalar yoluyla ortaya çıkıp geliştiğini öne sürer. Bu şekilde Foucault eserlerinde yer alan delilik, cinsellik, hastalık, suç gibi deneyimleri sorunsallaştırma süreçlerinin bir tarihi olarak ele alır. Sorunsallaştırmanın tarihini, düşüncenin tarihi olarak ele alan Foucault'ya göre “düşünce” bireyin özne olarak ortaya çıktığı tüm davranış ve tutumlardır. Foucault, sorunsallaştırmanın üç temel çizgi üzerinden meydana geldiğini söyler: bilgi, iktidar, etik.⁵

İlki kendilerine bilim statüsü kazandırılmak istenen araştırma kipleri içerisinde özneyi nesneleştiren bilgi aşamasıdır. İkincisi öznelere bölünmesi kendi içlerinde ya da başkalarından ayrılması ile bölücü pratikler diye adlandırdığı iktidar nesneleştirmesidir. Üçüncüsü ise insanın kendini özneye dönüştürme biçimi olan etik nesneleştirmedir.⁶

Sorunsallaştırmanın ilk aşaması olan bilgi aşamasında insan bilginin öznesi ve nesnesi hâline getirilir. Bu konuma getirilen insan zamanla akıl sahibi-akıl hastası özneye dönüştürülür. İnsanı buna çeviren ise psikiyatri, hapisane, klinik gibi kurumlardır. İnsanın nesne konumuna getirildiği ikinci sorunsallaştırma alanı iktidar aşamasıdır. İktidar nesneleştirmesinde, temelde normal-anormal etrafında kurulan özne sınıflandırması yer alır. Bununla birlikte bir yandan normal olanı anormalden ayırırken bir yandan da anormal olanın üzerinde yürütülen kapatma iktidarının normal gözükmesini sağlar. Foucault, son olarak ise insanların kendi kendilerini özne hâline getirmesi üzerinde durur. İktidar kendi oluşturduğu sınıflandırmaya uymayan insanları anormal olarak nitelendirir. Bu anormalliğe tâbi tutulan bireyler ise kendilerinin iyileşmesi ve normal birey hâline gelmeleri için kapatılmaya başvururlar. Aynı zamanda bireyler kendilerinden farklı olanlardan korkar ve kendilerini onlardan koruma gereği duyarlar.⁷ Bu da bireyleri iktidara ve onun baskı sistemine bağımlı hale getirir.

Söylem, Foucault'nun felsefesinde üzerinde durduğu sorunsallaştırılan kavramlardan biridir:

Foucault'da söylem, düşünen, bilen, konuşan öznenin kendini görkemli bir biçimde ortaya çıkarışı olarak değil, tersine öznenin dağılımının ve kendisiyle süreksizliğinin belirlenebileceği bir bütün olarak görülür. Ona göre söylem birbirinden birbirinden ayrı mevkiler ağının yayıldığı bir mekândır.⁸

İnsanların özneleştirilmesi söylemler aracılığıyla gerçekleşir. Foucault'ya göre söylem, dışlama ve denetleme yöntemleri ile üretilir. Bunlardan ilki yasak, diğeri ise akıllılık-deliliktir. Öznenin nesne konumuna getirilmesinde etkili olan delilik, tarihsel olarak bir dönem tedavi edilip iyileştirilmesi gereken alan olarak görülmez. Aynı zamanda deliler, Orta Çağ'da insanlar tarafından hor görülüp dışlanan özelliğe sahip değildir. “Meczip” olarak tanınırlar ve eğlencelerde kendilerine yer verilir. Delilik öznesi modern döneme kadar, insanlar için korku, endişe, kaygı nedeni olarak değil bir şeyin ilerisini görebilme ve bunu yorumlayabilme özelliğine sahiptir. Modern dönemle birlikte delilik öznesi, insanlar tarafından hor görülen, küçümsenen, dışlanan ve toplum tarafından ötekileştirilen olarak yeniden tanımlanır. Öteki konumuna getirilen delilik öznesini nesneleştirmek için akıl hastaneleri, klinikler, hapisaneler gibi çeşitli iktidar kurumları bulunur. Bu kurumların temel amacı, insanın psikolojisinde ve toplumda meydana gelen düzensizliği giderip normal bir hale getirerek anlatılanı anlayan, hemen öğrenebilen öznelere üretmektir. Kapatma, yasa adına olmaktan ziyade düzeni sağlamak için kullanılan bir yöntemdir. Kapatma sadece deliler üzerinde değil dilenci, serseri, suçlu, hovarda gibi toplumun her kesiminde bulunan insanları da içine alır. Suçlular, çaba gösterip bir şeyler meydana getirmek suretiyle cezalandırılır ve böylece itaat gösteren toplum için faydalı bireylere dönüştürülürler.⁹ Özne, gözetim ve denetleme ağları vasıtasıyla bireysel hale getirilir.¹⁰ Özneyi bireyselleştirmek için iktidar alanları kullanılır.

⁵ Foucault 2014, 13-14

⁶ Çelebi 2013, 520

⁷ Çelebi 2013, 521

⁸ Keskin 1999, 18

⁹ Coşkun 2010, 8-14

¹⁰ Çelebi 2013, 518

İktidar kavramı sözlükte, “Bir işi yapabilme gücü, erk, kudret; Bir işi başarabilme yetki ve yeteneği; Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; Bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar”¹¹ şeklinde tanımlanır. *Siyaset Felsefesi Problemleri* adlı eserde iktidar,

*İnsanın yapabileme, belli bir etki yaratma gücü ile birlikte belli bir etki yaratma yeteneği; fiziksel güç, kuvvet, siyasal, endüstriyel, askeri güç, nüfuz etki, erk ve başkaları üzerindeki denetim anlamlarına geldiği gibi; yönetim, yönetme yetkisi, eylemde bulunabilen, güç sahibi kimse, etkili birisi, nüfuz sahibi, etki ve yönetme gücü olan topluluk, ulus, devlet vb..*¹² olarak ele alınır.

Felsefe sözlüğünde iktidarla ilgili dört tanım yapılır. Bu tanımlar şu şekildedir:

*Genel olarak, eylemde bulunma, bir şeyler yapabilme doğal gücü ya da yeteneği; Etkide ya da eylemde bulunma imkânı veren hukuki, siyasi ya da ahlaki güç. Formel olarak, A'nın B'yi, B'nin yapmayı tercih etmediği bir şeyi yapmaya zorlama gücü ya da kudreti; Devlet yönetimini elinde bulunduranların, bir toplumu yönetenlerin siyasi, hukuki ve fiili gücü ve yönetenlerin, yönetme yetkisini elinde bulunduranların kendileri, hükümet.*¹³

İktidar ile ilgili görüşler ve yapılan tartışmalar İlkçağ'dan başlayıp Aydınlanma dönemi sonrasına kadar uzanır. MÖ 5. yüzyılda para karşılığı felsefe öğreten gezgin filozoflara “sofist” unvanı verilir. Sofistlerin düşünceleri Aristoteles, Sokrates ve Platon gibi büyük filozoflar başta olmak üzere birçok filozof tarafından eleştirilip küçümsenir. Sofistlere göre Yunancada bir şehir veya şehir-devleti anlamına gelen “polis” için farklı gerçekler vardır. Onlar için devlet, insanların özgürlüğüne engel olan yapay bir mevkidir. Sofistlerin bu anlayışlarına karşı olan Sokrates, insanların polislerde mutlu hayat sürebilmelerinin yasalarla mümkün olacağını söyler. O, iktidarı yöneten insanların az veya çok olmasından ziyade yöneticilerin erdemli ve doğrucu olmasıyla ilgilenir.¹⁴ Sokrates'in bu düşüncelerini Platon devam ettirir ve erdemli kişilerin yaşadığı toplumu, iyi devleti arama yoluna gider. Platon, insanların kendilerine yetemediğini, bu yetememenin insanları bir arada yaşamaya yönlendirdiğini ve bunun sonucunda da devletin meydana geldiğini ifade eder. Sofistlere göre devlet, yapay kurum iken Platon açısından doğal bir kurumdur.¹⁵ Platon, iktidarın erdem, hikmet sahibi olan Filozof-Kral'ın yasalarıyla mümkün olacağını belirtir. Aristoteles'e göre ise devlet, insanlar için iyiyi düşünen ve doğruyu hedefleyen kurumdur.¹⁶ O da Platon gibi devletin doğal bir kurum olduğunu ifade eder. Platon devleti aynı türden insanların yaşayabileceği eşit bir yer olarak ele alırken Aristoteles Platon'dan farklı olarak devleti başka türden insanların yaşayabileceği eşit olmayan yer olarak ele alır. Aristoteles devleti, yüksek kademede yer alan asillerin değil iyi, erdemli kişilerin iktidara gelerek yönetmesi gerektiğini belirtir.

Orta Çağ düşüncesinde iktidar, Tanrı'ya dayanır ve iktidarı yönetenler Tanrı'yı simgelerler. Bundan ötürü geriye kalan herkes iktidarı sorgulamadan baş eğmek zorunda kalır. Bu çağın ilk düşünürlerinden olan Augustinus, devletin insanlara adalet, hak gibi değerleri öğretmesi bakımından iyi ama soy bakımından kötü olduğunu söyler. Ona göre bir kurum olarak devletin ortaya çıkışı zaruridir. Çünkü insanlar Tanrı'dan kopup kaosun içine düştüler ve bu yüzden Tanrı insanların başına yine onlardan meydana gelen iktidarı getirdi. Filozof ve tanrıbilimci olan Augustinus'a göre iktidarı meydana getirecek olan din bakımından önemli yer işgal eden Kilise'dir.¹⁷ Orta Çağ felsefesinin en önemli düşünürlerinden Aquinalı Thomas ise hâkimiyet ve yönetimin, toplumların kurduğu kurallar ve kanunlarla mümkün olduğunu söyler. Ona göre, en iyi idare şekli tek bir kişinin hâkimiyet sürdüğü devlettir.¹⁸ Aydınlanma dönemi düşünürlerinden olan Machiavelli, Orta Çağ'ın Tanrı odaklı iktidarını eleştirir. Onun için iktidarı meydana getirecek olan iki unsur vardır; halk ve prens. O, siyasetin dine ve geleneğe ait unsurlardan bağımsız bir hâle gelmesi gerektiğini ileri sürer. Machiavelli, iktidarın sahibinin prens olduğunu belirtir. Prens bu iktidarı kendi kabiliyeti ve kuvveti sayesinde ele geçirir. Siyasetin, insanı ve hayvanı ayırmadığından ötürü prensinde bu iki unsura uygun tutum göstermesi

¹¹ Türkçe Sözlük 2005, 1063.

¹² Can 2005, 81.

¹³ Cevizci 1999, 454.

¹⁴ Yalçınkaya 2013, 9-12.

¹⁵ Senemoğlu 2016, 49-50

¹⁶ Senemoğlu 2016, 53

¹⁷ Ağaoğulları 2015, 2018-222

¹⁸ Şahin 2011, 9-10

gerekir.¹⁹ Machiavelli'den sonra gelen Fransız düşünür Jean Bodin, devleti aile gibi düşünür, babanın aile ortamında olan pozisyonunu devlet açısından krala verir. O, iktidar bulunmak ile egemenliğin farklı şeyler olduğunu belirtir. Egemen, onun açısından sürekli var olacak, yıkılmayacak unsurdur.²⁰ Jean Bodin'den sonra gelen İngiliz felsefeci Thomas Hobbes, kurumla ilgili bir egemenliği ortaya koyar. Ona göre egemenlik, insanların zorla kabul edip boyun eğmeleri ve her bireyin kendi aralarında anlaşarak hür iradeleri, istekleri doğrultusunda benimsemesi olarak iki şekilde ortaya çıkar. O, insanların kendi istekleri doğrultusunda kabul ettikleri iktidara bile aslında insanların o iktidarı benimsemek zorunda kaldığını belirtir.²¹ Tüm bu tanımlamalardan farklı olarak Foucault, iktidarın, demokratik hakların ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu zorlamaya ve zulme dayanan teşkilatlandırma olarak görülmesi gerektiğini savunur. Foucault, iktidarı, şu şekilde tanımlar: "İktidar doğrudan ve aracısız olarak başkaları üzerinde değil; başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi olmasıdır: eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem, gelecekteki ya da şu andaki eylemler üzerindeki bir eylem."²² Buradaki iktidar, birilerinin başkaları üzerinde söz sahibi olduğu, rıza göstermeyle bir ilgisinin bulunmadığı iktidardır. İktidarın uygulanmasının amacı, hareket, tutumları yönlendirmek ve yönlendirmenin sonucunda da davranışları düzene sokmaktır. İktidar yalnızca özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece işleyebilir. Buradaki özgür olmak, insanların çeşitli hareket, tutumlarını gerçekleştirebileceği alandır. Bu alanı da sağlayacak olan iktidarın kendisidir. Bu alan bireyi denetleme amacı gütmeyen bireyin kendi hür iradesi ile iktidarı ve onun ilişkilerini kabul ettiği bir alandır.²³

Foucault'nun, hukuksal-söylemsel model olarak tanımladığı geleneksel model; iktidarı hükümlerlik, yasa, yasaklama ve itaat sistemi içinde tasarlar. Aslında Foucault hukuki ve söylemsel modelin yerine biyo-iktidar adı verilen yeni bir iktidar düşüncesinin meydana geldiğini vurgular. Biyo-iktidar adı verilen bu yeni iktidar biçimi yaşamın sağladığı olanakları sınırlamayı değil o olanaklarla bir şeyler üretmeyi sağlayan yaşam tarzını destekler. Biyo-iktidar bedenin cezalandırılmasını reddederek onun yerine, bedeni iyileştirici ve onu üretken bir hale getirecek cezaları tercih eder. Foucault bunu şu şekilde açıklar:

Biyo-iktidar tahakküm ve hegemonya ilişkileri getiren ayrımcılık ve toplumsal hiyerarşi etmenleri olarak da etkili olmuştur. Ama bu etkiyi yaparken kullandığı teknikler negatif ve sınırlandırıcı değildir ve bedensel şiddeti dışlar. Çünkü bireyin biyolojik yaşamı ve onun sahip olduğu güçleri sınırlamak ve en uç noktada yok etmek yerine daha da güçlendirmek, en iyi şekilde kullanmak, örgütlemek ve denetlemek zorundadır.²⁴

Biyo-iktidar biçimiyle birlikte bedenin itaatkâr, boyun eğen bir hâle gelmesini ise disiplin kavramıyla açıklar. Disiplinin temel amacı, iktidarın bireyde ve toplumda istediği normallığı sağlamaktır. Beden, boyun eğen bir hâle getirildikten sonra beden üzerinde bir baskı durumu egemen olur. Disiplinci iktidar, insan bedenini makine olarak ele alır. Disiplinci iktidarın amacı, insanın davranışlarını ve hareketlerini disiplin altına alarak ekonomiye ait denetim modelleriyle birleştirmektir.²⁵ Foucault, biyo-iktidarın birey tarafından kabul edilmesini Panoptikon Model ile açıklar. Jeremy Bentham'a ait olan Panoptik Model, yaşama geçirilmemiş bir cezaevidir. Bu cezaevinin gerçekte bulunan cezaevlerinden farkı ortasında gözetleme kulesinin bulunmasıdır. Suçlular, bu kulede bulunan gözetleyeni göremezler ve aynı zamanda ne zaman gözetlendiklerini de bilemezler. Kişiler gözetlenmeseler bile kendilerinin gözetim altında olduğunu sanırlar. Bireyler böylece bu yapının içinde kendileri tarafından oluşturdukları sınırlamalarla kendilerini denetim altında tutarlar. Aynı şekilde birey, biyo-iktidar sistemi içinde sürekli denetim halinde olunca bir süre sonra kendi denetimini kendisi sağlamaya başlar.²⁶ Bu durum ise bireyin özne konumuna getirilerek iktidarı sorgulamadan kabul ettiği durumu açıklar.

Otorite, güç, iktidar kavramları birbirleriyle yakın anlamlar içeren ve bazen de birbirlerinin yerine kullanılan kavramlardır. Sosyoloji profesörü Richard Sennet'in Otorite adlı eserinde otorite, kardeşlik,

¹⁹ Yalçınkaya 2013, 88-93

²⁰ Ağaoğulları 2015, 405-409

²¹ Ağaoğulları 2015, 443-451

²² Foucault 2014, 73

²³ Foucault 2014, 75

²⁴ Foucault 2014, 17

²⁵ Aslan 2012, 61

²⁶ Durutürk 2018, 965-966

yalnızlık, ritüel kavramlarına ait çalışmalar bulunur. Ona göre, topluma ait bu duygular siyasi sonuçlara sebep olur. Aynı zamanda bu duygular insanların bir arada yaşamasını sağlayarak toplum olmayı yaratır.²⁷ Richard Sennet, otoritenin temel bir ihtiyaç olduğunu çocuklar ve yetişkinler üzerinden ele alır. Çocuklar, kendilerine yol gösterip kılavuzluk eden kendilerine güven veren bir otorite isterler. Yetişkinler için otorite ise başkalarına gösterilen ilgidir. Sennet'e göre, güç sahibi olmak ve bu güçle diğer insanları disipline sokarak yönlendirmek ve daha yüksek bir standarda göre hareket etmelerini sağlamak otoritenin temel ögesidir. O, otorite de bulunan niteliklerin güven, üstün yargılama gücü, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi olduğunu söyler. Otorite kavramı çoğu zaman "iktidar" kavramıyla eşanlamı şekilde kullanılır. İngilizcede "otorite" sözcüğünün kökeni "yazar"dır; yani otorite üretkenliği çağırıştır. Bununla birlikte, "otoriter" sözcüğü baskıcı bir kişiyi ya da sistemi tanımlamakta kullanılır.²⁸ Öznenin ne bilmesi, ne konuşması, ne hissetmesi gerektiğini iktidar araçları belirler. Bu görüşün en önemli temsilcisi Max Weber'dir. Weber'e göre, bireyler iktidar hakkında birçok görüş meydana getirirler; ama bunlardan belli başlı bazı görüşler insanların iktidardakileri otorite olarak idrak etmesine yol açar. Bu belli başlı görüşleri de iktidarın insanlar üzerinde uyguladığı denetimler meydana getirir. Weber, otoriteyi yasalarla özdeş hale getirir. Ona göre, insanlar yasal olarak yetkisi bulunmayan kimseye itaat etmezler. Bir toplulukta insanlar gönüllü olarak boyun eğdikleri zaman orada otorite duygusu bulunur. Günümüzde otoriteye duyulan korku yasal olduğuna inanmadığımız insanların tuzağına düşmekten kaynaklanır.²⁹ Sennet'in düşüncesine göre otorite güvenli olmasa bile insanlar buraya yine de güç noktası olarak bakmalıdır. Aynı zamanda insanlar, adaletlerine inanmadıkları otoriteden hiçbir talep de bulunmayarak onlara boyun eğmekten kurtulur. Otoriteye boyun eğmekten kurtulamayan ve onu reddedemeyen insanların yadsıma kültürüne maruz kaldıklarını ifade eder. *"Yadsıma kültürünün etkisi özel yaşamımızdaki otorite oluşumu ve otorite parçalanışıyla kamu alanındaki otorite arasındaki ilişkiyi koparmak yönünde olmuştur. Kamu alanında otorite, yüz yüze gelinmesi gereken dışsal bir olarak görünür."*³⁰

Sennet, toplumsallaşmanın modernlik ve kapitalizm sonucunda bozulduğunu belirtir. Bunun sonucunda toplumsallaşma yüzeysel hale gelirken kamuya ait olan alan savunma alanı haline gelir.³¹ İktidarın dayanak noktaları ve iktidarın devam etme şekilleri incelenirken özellikle İtalyan düşünür, siyasetçi ve sosyalist kuramcı olan Antonio Gramsci'nin çalışmalarında yer alan hegemonya kavramına başvurmak gerekir. Siyasal hegemonya, baskı ve zorlamadan ziyade rıza çevresinde şekillenen iktidar kurma biçimidir. Yönetimde ve siyasi hâkimiyetlikte söz sahibi olan her sınıf, tüm toplumu organize ederek yönetme gücüne sahip olduğunu kanıtlamak zorundadır. Bununla birlikte yönetme gücüne sahip olan sınıf hegemonik üstünlüğünü kurar. Buna göre hegemonya terimi, şu şekilde ifade edilir:

"Hem yönetici bir sınıf olarak proletaryanın hem de yönetimin uygulamasına ilişkindir. Bu egemen sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama demektir. Fakat bu proletarya ile işbirliği yapmaya hazır olan ve bu tutumuna etkinlik kazandırılması söz konusu olan müttefiklerinin fikir ve kültür alanında yönetilmesi de demektir. Hegemonya yönetimin olumlu yönünü de geliştirir."³²

Hegemonya, yöneten ile yönetilen arasındaki zıtlığı ortaya koyarak yeni tarihe ait bir grubun kurulmasını, daha sonrada kurulan bu grubun yönetimi ele geçirmesini sağlamak bakımından önemlidir.³³ Bazı toplumlarda baskıcı ve ısrarcı tutumlar yerini rıza ve hegemonyanın oluşturduğu uygulamalara bırakır. Bu uygulamalar propaganda çalışmaları ve bu çalışmaların oluşturduğu iletişim araçlarıdır. Bu iletişim araçları hem kamuoyunda etkili araçlar olduğundan hem de geniş kitlelere ulaşabilmeleri bakımından iktidar tarafından propaganda araçları görevinde kullanılır. İktidarlar, devamlılıklarını ve otoritelerini sürdürebilmek için reklam, pazarlama ile televizyon, gazete, radyo, sinema gibi kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyarlar.

²⁷ Bilgir 2015, 268

²⁸ Sennet 2011, 25;27-28

²⁹ Sennet 2011, 30;32;36

³⁰ Sennet 2011, 195

³¹ Bilgir 2015, 275

³² Gramsci 1997, 28

³³ Dural 2012, 312

***Onlar da İnsandı* Romanında Özne ve İktidar İlişkisi**

Birçok dönemde farklı şekillerde algılanan özne ve iktidar, birbiriyle ilişkili ve birbirinden ayrılmaz kavramlardır. Aralarında olan bu ilişki sonucunda özne, iktidar tarafından şekillenir. İktidar, bireylerin yapmayı istemediği şeyleri baskı, otorite ve güçten yararlanarak yaptırmaya çalışır. Bu sayede bireyler, boyun eğen ve itaat eden özneler hâline gelir. Bireyler iktidarın dayattığı otoriteyi reddettiği zaman birtakım yaptırımlara maruz kalır. Bu tutumlardan en yaygın olanı cezalandırma yöntemidir. İktidar, bu yaptırımlarını hapishane, akıl hastanesi gibi kurumlar bünyesinde yürütür. Böylelikle bireyler gözetim altında tutularak düzene dâhil edilir.

Cengiz Dağcı eserlerinde hak-haksızlık, mağduriyet durumlarıyla iktidara maruz kalan öznelere yer verir. Yazarın yaşadığı dönemde meydana gelen savaşlar, Sovyet rejiminin yaptırımlarına maruz kalması, hayatını sürdürdüğü yerlerden sürgün edilmesi ve haklarının ellerinden alınması gibi olaylar onun birçok eserinde olduğu gibi *Onlar da İnsandı* adlı romanına da yansır.

1. Öznenin Ötekileştirilmesi

Cengiz Dağcı, *Onlar Da İnsandı* adlı romanında, öznenin ötekileştirilip nesne konumuna getirilmesini çeşitli karakterler üzerinden anlatır. Anlatıda yer alan Tatar genci, iktidarı elinde bulunduran rejim tarafından nesneleştirilen insanlar arasında yer alır. Romanda İvan'ın, Bekir'in evine yerleşmesinden bir hafta sonra şosedde otomobil durur. Otomobilden iki Rus ile Rusa benzemeyen biri iner. Bir süre sonra Rusa benzemeyen adamın Tatar olduğu ortaya çıkar. Ertesi sabah bu Tatar yanında iki Rusla beraber her evden en az bir kişiyi kooperatifin önünde toplar, onlara sosyalizm, proletarya gibi birtakım kavramlarla kimsenin anlamadığı konuşmalar yapar. Tatar genci, bu konuşmalar sırasında devlete karşı uzun uzun övgülerde bulunur. Köylülere toprağın iyi sürülmediğini, ekinlere iyi bakılmadığını söyler. Yarış, birlik ve Komünist Partisi'yle köylüler arasında sıkı bağın olmamasını da bunun nedeni olarak gösterir. O Tatar genci, köylülere eski beylerin at oynattığı günlerin geri kaldığını, artık herkesin sosyalizme sarılıp köyde kolhozun kurulması gerektiğini ifade eder. Ancak köyde bulunan kimse kolhozun ne anlama geldiğini bilmez. Tatar genci de kolhozun Türkçe karşılığını bilmediği için onu köylülere, “kollektivnoye hozsasyvo”dur diyerek tanımlar.³⁴ Kızıldaş'ta bulunan insanların kendi milletinden olmasına rağmen onların ellerindeki topraklarının alınmasını isteyen, Ruslarla iş birliği yapan bu Tatar genci, kendi milletine yabancılaşmış bir karaktere sahiptir. O da inandığı rejim ve Sovyet yönetimine körü körüne bağlanır. Toprağı; ata mirası, vatan olarak gören Tatarlara nazaran o, toprağın ve malın devletin olduğunu bu yüzden de devlete verilmesi gerektiğini savunur. Bu yönüyle Tatar genci milletine, değerlerine yabancılaşmış öteki konumundadır.

Metinde yer alan özne-iktidar ilişkileri etrafında güç ve iktidarın öznenin iradesini yok saymasına, insan doğasını ve özgürlüğünü sınırlamasına bağlı olarak olumsuzluk ifade eder. İktidar, onu savunan kişilerin elinde özneyi ezen, yok eden bir alete dönüşür. İnsana kendi hayatının öznesi olma imkânı tanımaz. Bu durum Foucault, tarafından “tebaa” olarak adlandırılır.³⁵ Böylece özne, kendisini şekillendiren iktidarın nesnesi hâline gelir.

2. Güç, Şiddet, Baskı, Otorite ve Cezalandırma

İktidarın özneyi nesne konumuna getirmede kullandığı en etkili araçlar güç, şiddet, baskı ve otoritedir. “Şiddet; güç, zorlama ve baskı yoluyla bedensel ya da ruhsal zarara neden olan söz, yaklaşım, tutum ve hareketlerin tümüdür.”³⁶ Şiddetin fiziksel, cinsel, duygusal olmak üzere birçok çeşidinden söz etmek mümkündür. Şiddet kavramı, kısaca “bir harekette doğan güç” olarak tanımlanır.³⁷ Bu güç, genellikle insanın başka bir insan üzerinde gerçekleştirdiği zor, kuvvettir. Fakat bir de gücün yetki anlamı vardır. Bu yetki, iktidar tarafından bir kişi ya da gruba tanınan haktır. İktidarın bu hakları verdiği grup, başka grup ya da kişi üzerinde baskı, otorite kurar. İktidarın otoritesini sorgusuz sualsiz kabul eden bu güç sahibi kişiler, iktidarın dayatmak istediği fikirleri diğer insanlara dayatmak için onlar üzerinde otorite ve baskı kurar. Yöneten ve yönetilen ayrımının olduğu her toplum kendi iktidarını biçimlendirmekte ve bireyler bu iktidara boyun eğmektedir.

³⁴ Dağcı 2007, 384-391

³⁵ Gariper ve Küçükçoşkun 2014, 116

³⁶ Koçöz 2011, 247

³⁷ Türkçe Sözlük, 2011, 2223

Onlar da İnsandı adlı romanın başında ve sonunda iki ayrı toplum yer alır. Romanın başındaki Kızıлтаş toplumu birbirini tanıyan, güvenen, her konuda dayanışma içinde olan insanlardan oluşur. Bu toplumun benzerlerinden en önemli farklarından biri aynı soya, aynı inanca, aynı ekonomik koşullara sahip olup uzun yıllardır bir arada yaşamalarıdır. Kızıлтаş köyünde yaşayan insanlar, can ve mal güvenliğini sağlamak için hiçbir otoriteye ihtiyaç duymazlar. Ayrıca köyde devlete bağlı jandarma gibi kolluk kuvvetlerine rastlanmaz. Hikâyenin ilerlemesiyle birlikte toplum içindeki bu birlik, önce Rusların köye gelmesiyle daha sonra ise devletin köye müdahalesiyle bozulur.

Köyde huzurun bozulmaya başlaması ve köylülerin mal güvenliğinin kaybolması ilk olarak yabancıların köye gelmesiyle başlar. Rusların köyde görülmesiyle birlikte hırsızlıklar baş gösterir. Mal emniyetleri tehlike altına giren köylüler, kümeslerini kilitlemek, köpek beslemek zorunda kalırlar. Köydeki huzurun bozulmasının ikinci büyük nedeni ise ırz güvenliğinin yitirilmesidir. Bekir'in evini açtığı, her türlü yardımda bulunduğu İvan, Bekir'in kızı Ayşe'ye tecavüz etmeye kalkar. Köyde oluşan son bozulma ise can güvenliğinde meydana gelir. Kala Mala'nın vefat etmesi üzerine onu âdetlerine göre defnetmek isteyen köylüler, İvan'la birlikte Remzi'yi yollarlar. İvan kaza süsü vererek Remzi'yi öldürür. Rusların Tatarlar üzerinde uyguladığı psikolojik ve fiziksel şiddet, eskiden özgür ortam içinde yaşayan köylülerin baskı altına girmelerine sebep olur. Romanda rejimin baskıcı gücünü temsil eden zalim ve acımasız Ruslar, köyde bulunan insanların canlarına, mallarına, namusuna göz dikerler. Kızıлтаş halkı ise saf, iyi niyetli olmaları nedeniyle güçsüz insanlardır. Köyde birtakım olumsuz olaylar görülmeye başlasa bile onlar, o olaylara kötü yönden bakmazlar.

Rusların zalim yüzünü romanda Vasil Dimitroviç Yegerof isimli figür temsil eder. Kızıлтаş halkının köylerinden sürülmesi ve yerine Rusların yerleştirilmesiyle görevli olan Yegerof'un, köyde yaşayan ve sisteme karşı direnen insanlara baskı, şiddet uygulanması için askerlerine emir vermesi onun Sovyet rejimine inanmış kişilik olduğunu gösterir. Bu görüşlerini de romanda şu cümlelerle ifade eder:

*Arkadaşlar, yine de tekrar ediyorum. İnsaf, merhamet dene şey biz Bolşevikler için hem ayıp hem de tehlikelidir; bunu unutmayınız! Tatarların çoğu bize karşıdır; bizim ideallerimiz onlara uzaktır. Rus köylüsüyle Kırım köylüsü arasında büyük fark var. Rusya köylülerine yapılan muamele bura köylülerine yapılmadı, onları yalnız kuvvet ve zorla yetiştirebiliriz. Rusya hudutları içinde yaşamalarına rağmen Kırım topraklarını kendi öz toprakları, Tatar toprakları sanıyorlar.*³⁸

Ruslar kendileri dışındaki milletlere ve onların ideallerine saygı duymaz. Bu durumun en belirgin örneğini İvan oluşturur: “İster küfrederim, ister döverim, Çünkü ben Rus'um, hem de Naçalnik'im, sense Tatar'sın! Tüketirim sizi Müslümanlar sizi Müslümanlar! Bekir'in Ayşe'si elime düşsün bir onu da böyle döveceğim, Remzi'yi de türmeye atacağım.”³⁹ Kendi idealleri uğruna diğer halkları yurtlarından ve topraklarından atmak için ellerinden geleni yaparlar. Milliyetçilik duygusuyla bezelenen Tatarlar onlar için büyük tehdit oluşturur. Vasil Dimitroviç'e göre, sistemin yaşaması, gelişmesi için bu insanların denetim altına alınması gerekir. Bunun üzerine askerlerini köyde kolhoz kurulması ve köylülerin bu konu hakkında bilgilendirilmesi için görevlendirir. Askerlerine, Sovyet sisteminin fikirlerini kabul etmeyip boyun eğmeyenlerin öldürülmesini emreder. Ona göre, partisinin ve hükûmetin temel taşı kuvvet oluşturur. Emrinde görevli insanları da ellerinde bulunan bu gücü düşmana karşı kullanmaları için teşvik eder.

3. Gözetim ve Gözetleme

Gözetim kelimesi, ilk olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru kişinin hareket, hâl ve tutumlarını yakından takip etmek maksadıyla ortaya çıkar. Bu kavram, “gözetme işi, nezaret ve himaye” gibi anlamlarda kullanılır. Aynı zamanda yine sözlükte, gözetimin hukuk alanında, “gözaltı” anlamında kullanıldığı belirtilir. Bu bağlamda, “Bir çalışma ya da uygulama sürecini etkinlik ve amaca uygunluk bakımından yakından denetleme”⁴⁰ anlamına gelir. Bu tanım gözetimin, devlet tarafından bireylerin denetim altında tutulmasını akla getirir. Kısacası gözetim sözcüğü, bireylerin davranışlarını kontrol altında tutmak ve yönetmek anlamına gelir. Gözetleme kelimesi ise “gözleme veya gözetleme işini yapan kimse”

³⁸ Dağcı 2007, 423-424

³⁹ Dağcı 2007, 186;188

⁴⁰ Sencer 1981, 47

olarak tanımlanır. Gözetleme işi yapan kişiler ya da kurumlar insanları kontrol altına alarak ve boyun eğdirerek gözetim altında tutarlar.

Sosyal kuram açısından incelendiğinde gözetim konusuna değinen ilk isim Karl Marx'dır. Marx'a göre gözetim kelimesi, emek ve sermaye arasındaki ilişkinin sonucunda meydana gelir. Kapitalizmin ilerlemesi sonucunda köleliğin kalkmasıyla birlikte emeğin önceki sistemlerle çalışması mümkün olmaz hâle gelir. Özgür hâle gelen işçilerin, kısıtlı ücretlerle yüksek performanslarda çalışır hâle getirilmeleri için denetlenmeleri gerekmektedir. Bu olayın sonucunda ise işçileri kontrol altına almak, onları denetlemek için "yönetim" kavramı geliştirilir. Max Weber ise Marx'ın görüşlerini geliştirerek bürokratik idarelerin niteliklerinden birinin, bireylere ait şahsi ürünlerin toplanarak kullanılması yoluyla gözetim yapmak olduğunu belirtir. O, bu sistemin verimliliği üst aşamaya taşıdığını, yüksek dereceye ulaşan vakanın, toplumsal denetim olduğunu vurgular. Weber, gözetim görüşünde, bilginin temelinde yer alan akılcılığın toplumu bir kafes gibi sardığını ifade eder.⁴¹ Gözetim, modern ulus devletlerin kapatılma kurumlarıyla birlikte yeni nitelik kazanır. Kapatılmanın ilk faaliyetleri Orta Çağ'da meydana gelen salgın hastalıkları önleyebilmek için ortaya çıkar ve 17. yüzyıla birlikte köklü değişikliklere uğrar. Foucault'ya göre, bu değişimin nedeni Fransa'da kurulan "Genel Hastane" adlı kurumdur. Çünkü bu kurumun kurulmasından kısa bir zaman sonra Paris nüfusunun büyük kısmı kurum tarafından gözaltına alınır. Foucault ise bu durumun tıbbi amaç taşımadığını vurgular.

Toplumdaki daimi doğruları inceleyen Michel Foucault, biyo-iktidarın ilerlemiş görüntüsü olarak çok yıldıran beridir insanlığın içerisinde bulunan gözetleme ve boyun eğdirme yönteminin bir sonucu olarak modern devletlerin gözetim sistemine sıkça başvurduklarını belirtir. Bu yöntem iktidarın kurulması ve biçimlenmesi için geliştirilir. Ancak bu durum zamanla insanların hayatlarının kontrol altına almasına sebep olur. Böylece toplumda varlığını sürdüren gözetim sistemi; okul, hastane, askeriye, hapisane vb. alanlar bünyesinde daha da gelişir. Foucault'ya göre iktidar, her yerdedir ve birey onun etkisinde kurtulamaz.⁴² Modern kapatma kurumları içerisinde yer alan ve 17. yüzyıla kadar görülmeyen hapisaneler, Michel Foucault'nun gözetim kavramının anlaşılabilmesi için önemlidir.

Onlar da İnsandı romanında gözetleme ve insanları denetim altında tutma unsuru olarak türme kullanılır. İlk başlarda köy halkının ne olduğunu bilmediği türme, daha sonra Çilingir'in oraya atılmasıyla birlikte anlam kazanır. Bütün ilkleri onun yaşadığı gibi türmeye de ilk kez o atılır. Çilingir, anlatıda, "komolizma mapushanesi" olarak adlandırdığı türmeyi arkadaşlarına şöyle anlatır:

Ruslar, Memişin Deresi üstünde bir bina yaptılar. Bina da değil ya, çünkü bacası yok. Bir penceresi var, ama demirli. Ne kapısı kapı, ne damı dam! Bir gün bizimkiler toplanmışlar binanın yanına, bakmışlar, birbirine sormuşlar, İvan bu ne binası diye. İvan da, türme, demiş.⁴³

Eskiden sadece şehirlerde bulunan, askerden kaçanların, soyguncuların ve politikacıların atıldığı türmelere artık köylerde de rastlanılmaya başlanır. Bu durum Sovyet yönetiminin köy ve şehirde bulunan tüm insanları gözetim ve denetim altında tutmayı hedeflediğini gösterir.

Romanda insanları denetim altında tutmanın bir diğer ögesi ise Kırım halkının yaşam şeklinin değişmesine neden olan "kolhoz" sistemidir. Cengiz Dağcı, kolhoz sistemi için şu görüşlerini dile getirir: "1931-32 yılında kuruldu kolhoz rejimi Kızıлтаş'ta. Kızıлтаşlı onurunu, toprak sevgisini bir kenara itti ve hayatta kalabilmesi için ailesinin açlıktan ölmemesi için maaşsız, ayda birkaç kilo unun karşılığında bir işçi olarak çalıştı kendi toprağında. En ufak bir tepki gösteren, rejime karşı söz söyleyen kimseler, özellikle kolhozlaşmanın ilk yılında Kızıлтаş'tan çıkarılıyor ve bir daha Kızıлтаş'ta görünmüyorlardı."⁴⁴ Dağcı, kolhozun Kırım halkını yoksulluk boyutuna kadar getirdiğinden ve halkın kendine ait topraklarında bir esir gibi çalışmak zorunda olduğundan bahseder. Ruslar kolhoz sistemiyle Kırım halkına ait olan toprak üzerinde söz sahibi olmaya başlarlar. Kendilerine ait olan topraklarda Rusların kurduğu bu sistem yüzünden köle gibi çalışmak durumunda kalan halk, devletin devamlılığını

⁴¹ Sönmez 2016, 268-269

⁴² Uzunkaya 2017, 299

⁴³ Dağcı 2007, 252

⁴⁴ Kocakaplan 2012, 26

sağlamak için bir “yakıt insan” olarak görülür. Bu bireylerin devlet açısından tek rolü devletin sürekliliğini sağlamak ve bu gayede gerekirse canını ve malını feda etmesidir.

Bireylerin kendilerini yönetme hakkını kendi isteğiyle iktidara verdiği yönetimlerde öznelere, kendilerini hür, bağımsız sanacak, kendi varlığını, sağlığını devletin devam etmesini sağlayacak bir parça olarak hisseder. İnsanların iktidar tarafından sürekli olarak gözetlendiği toplumda öznelere, direnişlerini kaybederek işlevsiz hale gelir. İktidarın ve onun dayattığı sistemin her şeyi gören ve duyan tavrı insanlar üzerinde bir korku iktidarını doğurur. Bu durum da öznelere özgür oldukları yaşam alanlarını kaybetmesine sebep olur.

4. Yersizleştirme/ Sürgün

Yer kelimesi, mekânın ya da çevrenin, dilin ve tarihin çok karışık şekilde yer alan bağlantısını tarif etmek için kullanılan kelimedir. Bir devletin başka ulusları, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesini ifade eden Kolonyalizmin en önemli öğelerinden biri, dil, yer ve tarihin aralarında olan bu ilişkiyi ilerlemiş aşamada faaliyete geçirme kabiliyetidir. Göç, köle hâle getirme, taşınma gibi faktörlerin neden olduğu yersizleştirmelerin yanında, yerli şahsiyetlerin ve kültürlerin, onlardan daha kudretli olduğunu kabul eden soylar veya kültürler tarafından bilinçli ya da bilinçsizce kontrol altına alınması da yersizleştirme özelinde kimlikler üzerinde derin yıkımlar meydana getirir. Yer, doğrudan doğruya sadece mekân ya da çevre anlamına gelmez. Bazen dil ile yer arasındaki ilişkinin yıkılmasıdır, bazen de mekân/çevre, dil ve tarih arasındaki bağlantı eksikliğinin doğurduğu tanımdır.

Postmodernizmle birlikte ortaya çıkan yersiz-yurtsuzluk kavramının en genel kullanımı köksüzlük anlamındadır. Yersiz-yurtsuzluk hem bir yere ve yurda ait olmamak hem de bir düşünceye ait hissetmemekle ilgilidir. Bu kavrama en belirgin olarak Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin çalışmalarında rastlanır. Deleuze ve Guattari'ye göre kapitalizm, yeni toplum düzeni getirmek için mevcut olan yapıyı dağıtır, yurtsuzlaştırır. Toplumda kendi varlığını sürdürebilmek için insanları tekrar yurt sahibi yapar. Böylece kültürler, bireyler bir yandan köksüzleştirilip bir yandan da kapitalizmin varoluşu için yeniden yerleştirilir. Varoluşçu felsefenin önde gelen isimlerinden Martin Heidegger'e göre bireyler yurt-yuva olandan yurt-yuva olmayana doğru bir geçiş gösterir. Yurt olarak bildiğimiz yer modern çağın yöntemleriyle, iktidarın dayatmalarıyla çevrenir ve eski bağımlı kaybeder. Böylece insanlar, yurt-yuva bildiği yerden uzaklaşarak yurda benzemeyen yerin cazibesine kapılır, orayı sahiplenir.⁴⁵

Onlar da İnsandı romanında yersizleştirme, göç olgusu üzerinden verilir. Göç, siyasi, sosyal, dinî vb. durumlardan dolayı toplulukların bir yerden başka bir yere gitmesidir. Göç kavramı genel olarak iki şekilde gerçekleşir. Birincisi gönüllü olarak yapılan göç ikincisi ise zorunlu olarak yapılan göçtür. Yazarın romanda üzerinde durduğu göç türü olan zorunlu göç ise savaşlar, doğal afetler, ideolojik baskılar ve siyasi olaylar gibi gerekçelerle insanları yaşadıkları yeri terk etmeye mecbur bırakarak meydana getirilir. Mecburi olarak yapılan göçler insanlarda çaresizlik hissi yaratır. Bu durumda yazar tarafından romanda şu cümlelerle anlatılır: “Tanrım diyorum. Onlar da insan! Acı onlara! Kendileri gibi başkalarının da insan olduklarına inandır onları. Ötekiler, o hayvan gibi sürülüp götürülenler... Onlar da insandı!”⁴⁶ Zorunlu göç etme durumu romanda sürgün şeklinde görülür. Sürgün kelimesi “ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse; sürülme işi, nefiy” anlamlarına gelir.

Romanda sürgünün en belirgin yönünü topraktan ayrı kalmak oluşturur. Bekir, kapısının önüne gelip yardım isteyen iki Rus'u evine alır. Bu kişiler, Kala Mala ile onun oğlu İvan'dır. Bekir'in bu iki Rus'a evini açarak topraklarının işgal edilmesini fırsat verir. Bütün Kırım halkında olduğu gibi Bekir için de vatan anlamını taşıyan ev, yani toprağın, düşman tarafından işgal edilmesi için açık hâle getirilmesi gizliliği ortadan kaldırır.⁴⁷ Çünkü Rusların Bekir'in eve girmesinden kısa bir zaman sonra Kırım topraklarını da işgal ederek halkı yerlerinden ederler. Bundan ötürü Ruslara güvenip onları evine alan Bekir, özelde Kırım ulusunu temsil eder. Kırımlılar, köyelerine gelen şöşenin onlar için rahatlık olacağını düşünür. Aslında Ruslar, kendi milletinden olan insanları Kırım'a yerleştirmek istedikleri için bu araba

⁴⁵ Ortaoğlan 2017, 1038

⁴⁶ Dağcı 2007, 478

⁴⁷ Tunç 2017,350

yolunu inşa ederler. Ruslar hakkındaki düşünceleri hep olumsuz olmasına rağmen Rusların köylülerin topraklarına el koyduğu haberlerine inanmazlar: “Toprak almak, can almak! Kim alır senin toprağını! Baba toprağı bu! Dünyada namus denen şey tükenmedi daha. Korkma, korkma!”⁴⁸ Esmâ'nın Bekir'e, Ruslara ne kadar mal ve mülkü olduğunu söylememesi gerektiğini hatırlatması bu durumdan şüphe duyduğunu gösterir. Ruslar'ın köyde çoğalmaya başlamasıyla birlikte birtakım hırsızlıklara maruz kalan köy halkı, evlerine kilit vurmaya başlar. Bu sırada Bekir'in gözü gibi kolladığı ineği Macik'te kaçırlır, öldürülür. Genelde Kırım halkının özelde ise Bekir'in maruz kaldığı bu olaylar insanların kendi yerlerinde, yurtlarında mallarına başka milletlerin el koyduğunu gösterir. Bundan ötürü insanlar, aslında kendi yerlerinde yersiz hâle getirilir. İnsanların mallarının, topraklarının hiçbir güvencesi yoktur, hepsi Sovyet sistemi içerisinde yer alan Ruslar tarafından sömürülebilir.

Köyde meydana gelen depremden sonra Ruslar ortalıkta görünmez. Deprem tehlikesinin gittiğine inandıkları sırada asıl zulümlerini göstermek için ortaya çıkar. Vapurlara doldurularak Kırım'a getirilen Ruslarla birlikte köyde görülen Rus sayısı artmaya başlar. Gelen insanlar, köylünün evlerine yerleştirilir. “*Bu dağları Tanrı bizler için yarattı. Bu dağların arasında Türk de yaşar, Çıftı da, Rum da! Eh, Ermeni de yaşar. Ama Rus? Ama Rus?*”⁴⁹ diyen Bekir, Kırım'ın kültürel zenginliği içinde Ruslara yer olmadığını belirtse de Ruslar bu topraklarda uzun yıllar boyunca yaşayan insanları yok sayarak Tatar topraklarına yerleşir. “*Yavaş yavaş insanlar geliyordu, ama başka insanlardı bunlar. Bu toprağın, bu evlerin insanları değildiler. Kıyafetleri, dilleri, yürüyüşleri başkaydı.*”⁵⁰ Sovyet rejimi, köylülerin topraklarına, mallarına el koyar ve onları yersizleştirir. Köyler boşatılır, yerli halk rejim tarafından belirlenen çeşitli bölgelere sürülmek üzere götürülür. Kalmak isteyenlere ise Türklüklerinden ve vatanların vazgeçmesi şartıyla izin verilir. Böylece Kırım toplumu sosyal, fiziksel açıdan Sovyet sistemi tarafından kontrol altına alınır. Yersizleştirme romanda bireysel, sosyal olaylar ile Sovyetler'in ileri aşamaya ulaşmış sömürgeci güç olduğunu gösterir.

⁴⁸ Dağcı 2007, 65

⁴⁹ Dağcı 2007, 374

⁵⁰ Dağcı 2007, 450

Sonuç

İlk defa Antik felsefede bir tartışma konusu olan özne kavramı, Orta Çağ düşüncesinde Tanrı'nın buyruklarıyla Kilise'nin bağnaz düşüncelerinin etkisi altına kaldığı araca dönüşür. Orta Çağ düşüncesinin aksine Modern Çağ, kendi benliğinin farkına varan, davranış ile düşüncelerini belli bir kuruma göre belirlemeyen, doğrularını oluşturan ve bu doğrulara göre hareket eden bireyleri meydana getiren süreçtir. İktidar da özne kavramı gibi tarihsel dönemlerde farklı görüşler etrafında ele alınır. İlk Çağ'da devleti, insanların özgürlüklerine engel olan yapay bir kurum olarak gören Sofistlerin aksine Platon ve Aristoteles iktidarı daha sistemli bir şekilde ele alır. Platon'a göre devlet, aynı sınıftan insanların bulunduğu, eşitliğin önemli olduğu bir kurum iken Aristoteles'e göre farklı sınıflardaki insanların bir arada yaşadığı ve eşitlikle birlikte eşitsizliğinde yer alması gereken bir kurumdur. Orta Çağ düşüncesinde iktidar, Tanrı'dan gelen kutsal bir durum olarak görülür. İktidarı elinde bulduranlar, Tanrı'nın simgesi olarak kabul edilir ve diğer kalan herkes iktidarı sorgulamadan onun isteklerine, emirlerine boyun eğer. Orta Çağ'ın sona ermesiyle geleneksel devlet zihniyetinden modern devlet anlayışına geçilir. On beş ve on altıncı yüzyıllarda ortaya çıkan Modern devlet kuramının temsilcileri Niccolo Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes'tur. Bu üç kurucunun ortak yanı, devletin toplum kaynaklı olduğunu ve meşruluğunda toplumda bulunduğunu savunmalarıdır.

Özne ve iktidar alanlarında yaptığı çalışmalarıyla tanınan Michel Foucault'da özne kavramı, diğer insanlar tarafından kontrol altına alınmakla birlikte kendine ait zihinsel kavrayışlarıyla bir yapıya bağlanandır. Toplumda ait olan uygulama ve yöntemlerle özne, yeni bir kimliğe bürünür, onu dönüştüren söylemleri taşıma görevini üstlenir. Foucault'ya göre iktidar ise hareket grubunun başka bir hareket grubu üzerinde tesir ettiği bütüne ait yapıdır. Ona göre, bir ilişkinin iktidarla ilgili ilişki olabilmesi için ya her iki tarafın sürekli harekette bulunması ya da ilişki de bir cevap alanının var olması gerekir. İktidar tarafından şekillenen toplumsal ilişkiler içerisinde oluşturulan özneler, iktidar-bilgi ilişkilerinin merkezinde yer alır. Foucault'ya göre de özne bu ilişkinin sonucunda ortaya çıkar. Bu oluşan özneler, bir merkeze bağlı olmayan iktidar tarafından yeniden yaratılır, dönüştürür.

Özne, gözetleme ve denetim araçları vasıtasıyla bireysel hâle gelir. Öznenin bireyselleşmesi de bilgi ile yasallaştırılan iktidar alanıyla olur. Ona göre, iktidar ilişkileri farklılık göstererek değişip dönüşebilir. Özneler, bağımsız ve direnme gösterebilecek olanağa sahip olmadıkları vakit orada iktidar ilişkilerinden bahsedilemez. İktidarın her şeyi kontrol eden, insanların özgürlüklerini kısıtlayan baskı sistemi olduğu düşüncesi kabul görülmez. Bireylerin var olmasında iktidar önemli bir faktördür ve bireyler bu iktidarın boyunduruğu altına iki şekilde girer; bireylerin sosyal yaşamın değişen dönüşen yapısı içerisindeki iktidara itaat ederler ve iktidarla olan bu ilişkilerde özne konumunda yer alırlar.

Bireyler, bir iktidara veya güç kudretini elinde bulduranlara itaat ettikleri zaman toplumsal uyum ve kararlılık gerçekleşir. Ancak, insan akıl sahibi olduğu için bir süre sonra iktidarı tanımamaya başlar. Bunun sonucunda ya iktidar değişir, farklılaşır ya da iktidarda meydana gelen eksiklik kaosa neden olur. İktidar, yönetimi elinde bulduran ve yönetilen bağlantısında yönetenin pozisyonunu belirleyen esas unsurdur. Yönetenin elinde bulundurduğu iktidarın devamlılığını sağlayan en önemli kavram ise otoritedir. Aynı zamanda iktidar da bulanık kişiler önder, başkan, otorite veya lider gibi isimlerle anılır. İktidar gücünü birey ya da toplum üzerinde uyguladığı otoriteden alır. Çünkü iktidarın var olmasını sağlayan itaat sistemidir. Bundan dolayı iktidar olmadan otoritenin var olması ve sürdürülmesi mümkün değildir.

İnsan, işlevsel davranışlar gösteren varlıktan bilen ve bildiğini anlamlandırıp kavrayan bir varlık olarak değişme gösterir. Fakat bilen, kavrayan özne zorlamaya ve yok sayılmaya maruz kalarak iktidarı elinde bulduranların ürünü haline gelir, benliğini, değerlerini kaybeder. Bu durumda Cengiz Dağcı'nın *Onlar da İnsandı* romanında, Sovyet sisteminin güç, zorlama, kudreti karşısında öznenin yazgısı ve bu yazgıya itaat etme şeklinde yansır. Bu durum, Cengiz Dağcı'nın eserlerinde hak-haksızlık, mağduriyet davranışlarıyla iktidarın dayatmalarına maruz kalan özneler şeklinde ele alınır. Yazarın yaşadığı zamanda ortaya çıkan savaşlar, Sovyet sisteminin kanunlarıyla karşı karşıya kalması, doğup büyüdüğü yerlerden sürgün edilmesi ve sahip olduğu hakların elinden alınması gibi durumlar onun birçok eserinde olduğu gibi *Onlar da İnsandı* adlı romanına da yansır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Aslan, Tahir, Foucault'ta Özne ve İktidar, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2012.
- Bilgic, Merve Türkan, "Richard Sennet'in Çalışmalarında Toplumsallaşmanın Bazı Referans Alanları ve Modernlik", SÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, 34 (2015), 267-282.
- Can, Nevzat, Siyaset Felsefesi Problemleri, Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Cogito, Sivil İtaatsizlik, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Coşkun, Cüneyt, Michel Foucault: Özne ve İktidar, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010.
- Çelebi, Vedat, "Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C. 5, S. 1 (2013), 512-523.
- Dağcı, Cengiz, Onlar da İnsandı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.
- Dural, A. Baran, "Antonio Gramsci ve Hegemonya", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C. 11, S. 39 (2012), 309-321.
- Durutürk, Bilge, "Michel Foucault'un İktidar ve Özne Kavramlarına Bir Bakış: Gözetim Toplumu", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, C. 53, S. 3 (2018), 959-972.
- Foucault, Michel, Özne ve İktidar, (Çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2014.
- Gariper, Cafer; KÜÇÜKÇOŞKUN, Yasemin, "Aytmatov Anlatılarında Özne ve İktidar: Cengiz Han'a Küsen Bulut Örneği", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, S.11 (2014), 107-124.
- Gramsci, Antonio, Hapishane Defterleri (Belge, İstanbul), 1997.
- Keskin, Ferda, Söylem, Arkeoloji ve İktidar, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 1999.
- Kocakaplan, İsa, Kırım'ın Ebedi Sesi Cengiz Dağcı, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Koçöz, Remzi, "Şiddet Üzerine", Ankara Barosu Dergisi, 2011, 245-254.
- Ortaoğlan, Yıldırım, "Yurda Dönüş: Kaygı, Korku, Teknik", Ulakbilge Dergisi, C. 5, S. 13 (2017), 1023-1045.
- Sencer, Muzaffer, Yöntembilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981.
- Senemoğlu, Olkan, "Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles", İnsan ve İnsan Dergisi, S. 10 (2016), 42-63.
- Sennett, Richard, Otorite, (Çev. Kamil Durand), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2011.
- Sönmez, Barbaros, "Gözetim Toplununun Günümüz Tüketim Dinamikleri Bağlamında Yorumlanması", Selçuk İletişim, C. 9, S. 2 (2016), 268-270.
- Şahin, Bican, "Orta Çağ Siyasal Düşüncesi Aquinumlu Thomas", Siyasal Düşünceler Tarihi I, 2011, 1-20.
- Tunç, Gökhan, "Cengiz Dağcı'nın Onlar Da İnsandı Adlı Romanında Ulusal Alegori", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 19 (2017), 347-353.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2005.
- Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2011.

Uzunkaya, Ferhat, "Gün Olur Asra Bedel'de Özne ve İktidar", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 43 (2017), 283-303.

West, David, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, (Çev. Ahmet Cevizci), İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008.

Yıldızdöken, Çiğdem, "Heidegger'de Dasein'in Varlığı ve Zaman Meselesi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 53 (2017), 162-178.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 06242-002 Numarada Kayıtlı Bir Tabirname Örneği*

Halil ACER**

Öz

İnsanlık tarihiyle aynı tarihe sahip olan rüya olgusu en başından günümüze kadar önemini korumaktadır. Zira insanoğlu, anlamlandıramadığı bir şekilde muhatap olduğu rüyaları anlamlı hale getirmeye çalışmıştır. En kadim medeniyetlerde de merak konusu olan rüyalar günümüze kadar birçok farklı disiplin tarafından incelenmiş, rüya ve tabiri konusunda "tabirname" adı verilen pek çok eser kaleme alınmıştır. Tabirnameler, döneminin dil ve edebiyat özelliklerini yansıtan metinler olmaları açısından edebiyatın araştırma alanına girmektedir. Bu çalışmada, yazıldığı dönemin dil ve kültürel özelliklerini aktarması, bir tabirin farklı türevlerine yer vererek içeriği zengin örnekler barındırması ve konunun anlaşılabilirliğini zenginleştirilmesi bakımından önemli nitelikler taşıyan, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (SYEK) Hacı Mahmud Efendi Bölümü 06242-002 Numarada kayıtlı olan Ahmed el-Buni'ye ait tabirname türündeki yazma eserin fiziki durumu ve muhtevası hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Eser içerisinde tabir edilen durumlar ve diyaloglar halinde gelişen tabirler ayrı ayrı tablolar halinde verilerek muhtevanın daha da anlaşılır hale gelmesi ve içeriğe daha kolay ulaşılabilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca eserin müellifi kabul edilen Ahmed el-Buni'nin rüya hakkındaki görüşleri, eserin ihtiva ettiği konular, eserin kaynakları, tabirine yer verilen nesnelere ve tabir usulleri gibi durumlar tespit edilmiştir. Ayet, hadis, kalam-ı kibar, deyimler ve tarihi kişilerden yapılan alıntılarla konuların daha da anlaşılır kılınması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed el-Bûnî, Tabirname, Rüya, Tabir, Muabbir.

An Example of Tabirnama, Registered in Suleymaniye Manuscript Library (Syek) Hacı Mahmud Efendi Department, Number 06242-002

Abstract

The phenomenon of dreams, which has the same history as human history, maintains its importance from the very beginning until today. Because human beings have tried to make meaningful the dreams they encounter in a way that they cannot understand. Dreams, which are a matter of curiosity in the most ancient civilizations, have been studied by many different disciplines until today, and many works called "tabirnama" have been written about dreams and their interpretation. Tabirnamas fall into the research field of literature as they are texts that reflect the linguistic and literary characteristics of their period. In this study, The Tabirnama of Ahmad al-Buni, registered at Suleymaniye Manuscript Library (SYEK) Hacı Mahmud Efendi Department No. 06242-002, has important qualities in terms of conveying the linguistic and cultural characteristics of the period in which it was written, containing rich examples by including different derivatives of a phrase, and enriching the understandability of the subject. An attempt will be made to give information about the physical condition and content of Buni's written work in the literary form. The situations expressed in the work and the expressions developed in dialogues are given in separate tables in order to make the content more understandable and to access the content more easily. In addition, situations such as the opinions of Ahmad el-Buni, who is considered the author of the work, about dreams, the subjects covered by the work, the sources of the work, the objects used in the interpretation and the methods of interpretation were determined. The subjects are made more understandable with ayats, hadiths, kalam-ı kibars, idioms and quotations from historical persons..

Keywords: Ahmad Al-Buni, Tabirnama, Dream, Dream Interpretation, Dream Interpretator.

* Bu çalışma, tarafımızca hazırlanan SYEK Hacı Mahmud Efendi Bölümü 06242-002 Numarada Kayıtlı Ahmed el-Bûnî Tâbir-i Rüya Tercümesi [(1B-38A) Transkripsiyon-İnceleme-Diliçi Çeviri] başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Mezunu, halilibrahimacer@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8045-9652>

Giriş

Türk Edebiyatı tarihi içerisinde 13. ve 19. yüzyıllar arası dönem, Divan Edebiyatı olarak adlandırılır. Bu dönem içerisinde yazılmış sayısız eser bulunmaktadır. Kamuya açık veya özel kütüphanelerde mevcudiyetlerini koruyan eserlerin yanı sıra varlığı bilinen henüz keşfedilememiş birçok eserin de varlığı bilinmektedir. Yazıldıkları dönemler hakkında pek çok bilgi ve belgelere sahip bu eserler arasında rüya tabirnameleri de bulunur.

Arapçada görme, bakma, görülme, araştırma anlamlarına gelen rü'yet¹ kelimesinden türemiş olan rü'yâ, “bir kimsenin uyku sırasında zihninden geçen hayal dizisi”², “gayba ait idraklerden bir idrâk (ve o âlemi idrâk etme vasıtalarından bir vasıta)”³, uyku sırasındaki zihinsel etkinlikler⁴, bilincin ve iradenin denetiminden bütünüyle bağımsız bir biçimde oluşan ruhsal hayaller⁵ anlamlarına gelir. Bu anlamlardan da çıkarılabileceği üzere rüya, yaşandığı esnada dış dünyadan ve iradeden büyük ölçüde bağımsızdır. Bununla birlikte tamamen bağımsız olduğu söylenemez, nitekim yapılan deneyler uyku öncesinde ve esnasında dışarıdan yapılan bazı müdahalelerin rüyayı kısmen de olsa etkileyebilmekte olduğunu göstermektedir. Rüyanın oluşum sürecinde ise kişinin yaşamı, bilinçaltı, geçmişi, varsa bedensel ve zihinsel engelleri, korkuları, hobileri gibi birçok faktör etkin rol oynar.

Rüyada görülen nesnelere çoğunlukla birtakım sembolik anlamlar içerir. Bu sembollerin neye delâlet ettiğini bulma ve rüyanın dilini anlama gayretine tabir denmektedir. Aslen Arapça bir kelime olan tabir “bir taraftan öbür tarafa geçme, karşıdan karşıya geçme” gibi anlamlara gelen ر ب ع kökünden gelmektedir. Tef'îl babından bir masdar olan tabir ise “bir taraftan öbür tarafa geçirme, karşıdan karşıya geçirme” anlamlarına gelmektedir. Buna göre tabir, rüyada görülen sembollerden birtakım yorumlar marifetiyle hakiki manaya ulaşma çabasıdır. Başka bir deyişle “uyku esnasında görülen hayali şekillerin enfüsü ve afaki taraflarını ayırt edip bir karine ile onların ötesindeki hakikate, vakiya mutabık olana geçmektir”.⁶ Bu işi yapan kimse için ise tef'îl babından ism-i fail kalıbı olan “muabbir” ifadesi kullanılmaktadır. Keşfu'z-zunûn isimli eserinde tabir ilmine de yer ayırmış olan Kâtip Çelebi rüyada görülen nesnelere nefsanî tahayyüller olarak nitelemekte, tabir ilmini de bunlarla gaybî hadiseler ya da işler arasındaki irtibatı kurma ilmi olarak tarif etmektedir.⁷

İnsanoğlunun tarihiyle eş değer olan rüya, tarihin tüm evrelerinde farklı kültür ve inanışlarda önemini daima korumuştur. İnanışa göre yaşadığımız âlemde farklı bir âlemde teşekkül eden rüyalar, insanoğlunda korku, merak, heyecan gibi duyguları uyandırmış, bu özelliğiyle de insanı onu araştırmaya sevk etmiştir. Bu farklı âlemde bilinmeyen öğrenebilmek ve var olanı anlamlandırabilmek gayreti neticesinde rüya tabir ilmi gelişmiş, bunların yazıya aktarılmasıyla da tabirnameler ortaya çıkmıştır.

Rüya tabiri konusu en eski medeniyetlerden itibaren önem arz eder. Eski Mısır inanışında görevi “rüya görenleri uyarmak, onların sorularına cevap vermek” olan ve Serapis adlı bir tanrı vardır. Rüya tabircileri de bu tanrıya ait olduğuna inanılan mabetlerde yaşar ve başvuruların rüyalarını tabir ederdi.⁸ Babil ve Asurlularda milattan önce 5000 yıllarına ait bazı rüya tabiri tabletlerinin olduğu söylenmektedir.⁹ Sümerlerde milattan önce 21. Asrın ikinci çeyreğinde hüküm süren Gudea ismindeki Sümer kralının gördüğü bir rüyayı yorumlattığı ve tabir üzerine bir mabed inşa ettirdiği, Çin'de milattan önce 11. Asrın yarısında idarecilik yapmış olan Zhou Dükü Wen'in de çokça rüya gördüğü ve bunları yorumlattığı kayıtlara geçmiştir.¹⁰

¹ Devellioğlu 2007, 902.

² Tuğlacı 1974, 2442.

³ İbn Haldun 2016, 866.

⁴ Budak 2017, 622.

⁵ Cevizci 2010, 518.

⁶ Şahinoğlu 1979, 602.

⁷ Kâtip Çelebi, 416.

⁸ Çelebi 2008, 306.

⁹ Yılmaz ve Çetin 2007, 1067.

¹⁰ Şen, 2021, 8.

Rüya ile ilgili varlığı bilinen yazılı ilk metinler MÖ 5000'li yıllara, Asurlular dönemine dayanır. Günümüzde fiilen ulaşılabilen en eski yazılı metin British Museum'da bulunan MÖ 2000'li yıllara ait, içerisinde 200 çeşit rüyanın bulunduğu bir Mısır papirüsüdür.¹¹ Bu eserde geçen tabirler genelde iyi-kötü şeklinde hüküm vermek kabilinden veya görülen şeyin zıddıyla yapılan basit tabirlerdir. Örneğin; Kişi kendini odun keser görsün: iyi, pencereden bakar görsün: iyi, timsah eti yerse: iyi, kendini ölmüş görsün: iyi ve uzun yaşar, insanları uzakta görsün: kötü, ılık bira içer görsün: kötü ve başına bir musibet gelecek vb.¹²

Tabirnameler, sanat kaygısından uzak ve anlaşılır olması maksadıyla dönemine göre sade diyebileceğimiz bir dille yazılmış mensur eserlerdir. Mevcut dönemlerinin dinî, örfî ve sosyo- kültürel yaşamı hakkında birtakım bilgiler ihtiva etmektedirler. Ayrıca dönemin dil kullanımı ve imla unsurları gibi konulara kaynaklık eden önemli eserlerdir. İçerisinde konusuyla ilgili alanında uzman kişilere, görüşlere, dinî ve tarihî meselelere de yer veren bu eserler, bu yönleriyle edebiyat tarihine de ışık tutmaktadırlar.

SYEK Hacı Mahmud Efendi Bölümü 06242-002 Numarada kayıtlı olan tabirname de bu özelliklere sahiptir. Bu çalışmada öncelikle bu tabirnamenin müellifi olan Ahmed el-Bûnî'nin kısaca hayatına ve eseri çerçevesinde rüya, tabir ve muabbir hakkındaki görüşlerine yer verilecek, sonrasında ise eserinin tespit edebildiğimiz yegâne nüshası olan SYEK Hacı Mahmud Efendi Bölümü 06242-002'deki yazmanın fizikî durumu hakkında bilgiler verilecek, muhteva tavsifi yapılmaya çalışılacak ve söz konusu metin, tabirname türünün genel nitelikleri bakımından değerlendirilecektir.

1. Müellifin Hayatı ve Eser Özelinde Rüya, Tabir ve Muabbir Hakkındaki Görüşleri

1.1 Hayatı

Müellifin adı Ahmed, babasının adı Ali, dedesinin adı ise Yusuf olup künyesi Ebu'l-Abbas, lakabı Takıyyuddin,¹³ nisbesi ise el-Kureşî ve es-Sûfî¹⁴ ve el-Bûnî'dir. Teracim kaynaklarında tam olarak şu şekilde kaydedilmektedir: Takıyyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Yusuf el-Bûnî.¹⁵

Takıyyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Yusuf el-Bûnî, Cezâyir'in Tunus sınırına yakın bir sahil şehri olan Bûne'de dünyaya gelir. Hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Yusuf en-Nebhani'ye göre döneminin önemli sufilerindendir ve halk nezdinde duası makbul bir kimse olarak tanınmaktadır. Şazeliyye Tarikati'nin kurucusu Ebu'l-Hasen eş-Şazeli ile çağdaştır ve yakın coğrafyalarda yaşamışlardır. Şazeli'nin en önemli müridi ve halifesi olan Ebu'l-Abbas el-Mürsi, Ahmed el-Bûnî'den istifade edenler arasındadır.¹⁶ Bu durum onun, dönemin sufileri arasında muteber görüldüğünü göstermektedir.

En-Nebhani onun sözlerinden de bazı nakillerde bulunmaktadır. Nakillerinin tamamı, ahlaki kemale ulaşmak için sufilerin kırk gün boyunca halktan uzaklaşıp Hak'la meşgul olması, zikir ve oruç gibi ibadetlerle vaktini doldurması demek olan halvetle ilgilidir. El-Bûnî, halvet esnasında akıla ve hatıra gelebilecek ve kişiyi ibadetten uzaklaştırabilecek olan düşünce ve hislere dikkat çekmekte, bunlara karşı alınabilecek tedbirlere işaret etmekte, her bir meşgul edici düşünce ve hisse karşı Allah'ın isimlerinden bir veya birkaç ismin belli şekillerde zikredilmesini tavsiye etmektedir.¹⁷ Bu ifadeleri el-Bûnî'nin

¹¹ Çelebi 2008, 306-309.

¹² Özbaydar 1971, 14.

¹³ Brockelmann, el-Bûnî'nin lakabını Muhyiddin şeklinde zikretmektedir (*Geschichte der arabischen Litteratur*, suppl I, 910). Muhtemelen Brockelmann'dan iktibasla İslâm Ansiklopedisi'nde de aynı durum söz konusudur. Ayrıca aynı yerde, bir eser künyesinde el-Bûnî'nin künyesinin yanlış olarak Şerefuddin olarak kaydedilmiş olduğu da söylenmektedir (Vaux 1979, 804). A. Dietrich ise Encyclopaedia of Islam'daki al-Buni maddesinde Muhyiddin lakabını tercih etmiş ancak Takıyyuddin ve Şihâbuddin lakaplarının da varid olduğunu zikretmiştir (2004, XXII, 156). Bunlardan anlaşılmaktadır ki el-Bûnî'nin künyesi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşmak henüz mümkün olmamıştır.

¹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa 1945, 430.

¹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa 1951, 90.

¹⁶ Yusuf en-Nebhani 2001, 508.

¹⁷ En-Nebhani 2001, 508.

tasavvufun önemli metodları hakkında tafsilatlı bilgi ve tecrübe sahibi olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ahmed el-Bûnî 622/1225 yılında Kahire’de vefat etti ve Karafe Mezarlığı’na defnedildi.¹⁸

Kâtip Çelebi tarafından harf ve isimler ilminin (ilmu’l-hurûf ve’l-esmâ) alimlerinden olarak zikredilmekte olan el-Bûnî’nin¹⁹ el-Bûnî’nin eserleri Osmanlı ulemâsı²⁰ ve sûfilere²¹ tarafından takip edilmiştir. Müslüman yazarlar arasında gaybî ilimlerle, isimlerin ve harflerin sırlarıyla, yıldızlar ilmiyle meşgul olmuş en meşhur Arap müelliflerden olan Ahmed el-Bûnî’nin eserleri bu gibi ilimlerle meşgul olan Müslümanlarca en çok müracaat edilen eserlerdir.²²

1.2. Rüya Hakkındaki Görüşleri

Rüya; bütün medeniyetlerde ve neredeyse tüm inanışlarda önemli bir yere sahiptir. Kur’an-ı Kerim’de rüyadan özellikle bahseden ayetler bulunmaktadır. Hz. Yusuf’a rüya tabiri ilminin verildiği doğrudan ayetlerle sabittir.²³ Son peygamber olan Hz. Muhammed (sav) yirmi üç yıllık peygamberlik hayatının ilk altı ayında vahiyleri Cenab-ı Hak’tan rüya yoluyla almıştır. Bu sebeple İslam inancında rüya peygamberliğin kırk altıda biri olarak görülür. Ahmed el-Bûnî bu ve benzeri ayet ve hadislerden yola çıkarak rüyanın mahiyesine ve İslam’da rüyanın önemine dikkat çekmektedir.²⁴

Ahmed el-Bûnî’ye göre rüyanın görüldüğü mevsim, gün veya saat onun sıhhati ve mahiyeti hakkında belirleyici unsurlardır. Müellif gecenin geç vakitlerinde ve kişinin sıkıntılı zamanlarında gördüğü rüyaları makbul rüya olarak tanımlar. Sadık rüyayı ise ilkbahar ve yaz mevsimlerinde görülen rüyalar olarak nitelendirir. Ona göre “*Rü’yānuñ şādık zamāni miyveleriñ yetiñdigi zamāndur.*”²⁵ Ayrıca güzel manası olan bir isme sahip olan bir kimseye rüyasında kendi ismiyle nida edildiği rüyaları da sadık rüyalar grubuna alır. Mesela ismi faziletli kimse anlamına gelen Fâzıl, olgun kimse manasına gelen Râşid, şükreden kimse anlamına gelen Şâkir, selâmette olan kişi manasına gelen Sâlim veya güzel ve iyi anlamına gelen Hasan gibi isimlerden birine sahip olan bir kimseye rüyasında da sahip olduğu bu ismiyle hitap edilmesi rüyasının sadık olduğunu göstermektedir.²⁶

Kış mevsiminde ve bozuk havalarda görülen rüyaların güvenilirliği ise müellif tarafından zayıf olarak değerlendirilmiştir. Yine geç gerçekleşen rüyalar iyi, hemen gerçekleşen rüyalar ise kötü olarak görülmüştür.²⁷

Rüyaların mahiyeti ve tabiri görülme zamanına ve gören kişiye göre farklılıklar gösterebilir. Aynı rüyanın farklı kişilerce görülesi durumunda tabir gören kişinin haline, kişiliğine ve taşıdığı vasıflara göre farklılık gösterir. Mesela aynı mecliste bulunan iki kişinin Caferü’s-Sadık’a sordukları aynı rüyayı birinde hacca gitmekle tabir ederken, diğerini ise gören kişinin elinin kesilmesiyle tabir etmiştir. Neden

¹⁸ Zirikli 2002, 174; Uludağ 1992, 416.

¹⁹ Kâtip Çelebi, 413, 650.

²⁰ Kadızade Mehmed Efendi’nin Beyânu buyûti’s-seb’ati’s-seyyâra ve Risâle fi sâati’n-nahsiyye ve sa’diyye gibi risâlelerinde el-Bûnî’den istifade etmiş olduğu hakkında bk. Ağbal 2014, 368. Taşköprizâde Ahmed Efendi ilimlere dair yazmış olduğu Mevzûâtü’l-ulûm isimli eserinde el-Bûnî’yi ve sahip olduğu ilimleri zikretmiştir (Karaman 2015, 202). Karaman Ahmed el-Bûnî’nin ününün Osmanlı sınırlarını aşip tüm dünyaya yayılmış olduğunu söylemektedir (Karaman 2015, 49).

²¹ Meşhur Osmanlı sufi ve alimi İsmail Hakkı Bursevi Ruhü’l-beyan isimli tefsirinde Ra’d Süresi’nin 28. Ayetinin tefsirini yaparken Ahmed el-Bûnî’yi zikretmiş ve ondan nakiller yapmıştır (çev. Murat Sülün, IX, 2014). Ayrıca Seyyid Mehmed Fazıl Paşa da Şerh-i Evrâd-ı Mevleviyyesi’nde tanınmış alim Hâdimî’den naklen el-Bûnî’den birçok kez alıntılar yapmıştır (örnek olarak bk. Seratlı, 2010, s. 165, 180, 198).

²² Vaux 1979, 804

²³ Kur’an-ı Kerim, Yusuf (12/37, 101).

²⁴ El-Bûnî, Tabir-i Rüya Tercümesi, 3A.

²⁵ El-Bûnî, Tabir-i Rüya Tercümesi, 1B/h.

²⁶ El-Bûnî, Tabir-i Rüya Tercümesi, 7A.

²⁷ El-Bûnî, Tabir-i Rüya Tercümesi, 1B/h.

böyle yaptığı sorulduğunda ise birinde günahkâr diğesinde ise salih bir suret gördüğünü bundan dolayı bu şekilde tabir ettiğini söylemiş ve tabirin de kısa sürede aynıyla vaki olduğu aktarılmıştır.²⁸

Rüyanın görülme zamanından sonra dikkat edilmesi gereken husus rüyanın türüne ve sınıfına bakılarak yorumlanmasıdır. Hatta her rüyanın bir karakteri olduğuna dikkat çekilmiş ve bu dikkate alınarak değerlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Çünkü rüyada görülen nesnelere ve haller kalıplaşmış olarak bazı işaretlere delalet etmektedir.

Örnek:

Meşelâ bir kişi rü'yâda muhtelifü'l-cins olanlardan yırtıcı hayvânlardan kurd ve bâz ve şâhin ve sâ'irler gibileri görse bunların cümlesi ricâl ile ta'bir olunur. (2A/h)

Meşelâ şecere-i müsmireden rü'yâda hürmâ ağacını görmek ve miyvesinden yimek gibi; bundan murâd recul-i şâlih ve andan bir hayr intifâ' etmekle ta'bir olunur. (2A/h)

Görülen nesnelere türüne dikkat edildikten sonra hangi bölgede bulunduğu ve yetiştiği de tabir için önem arz eder.

Örnek.

Eger bilâd-i 'Arab'da sâkin olan tıyûrlardan ise meşelâ tıyûri ve haqqurân gibi bundan murâd 'Arab'dan bir reculdür ve ol kuş fâvus ise recul-i 'Acemî'dür. (2A/h)

Sadık olan rüyaların birbirine benzetme yoluyla ve gerçeğe uygun olarak tabir edilmesi gerekir. Rüyanın işaret ettiği durumlarda itilaf olursa bu durumda görülen nesnenin ismi üzerinden bir yorumlamaya gidilmeli ve tabire uygun olanlar tabir edilmelidir. Yine muğlak durumlarda bu kez rüya sahibinin gerçek hayattaki istek ve planları sorularak yorumlanması gerektiği tavsiye edilmiştir:

"şâhib-i rü'yânun zamirini ve merâmını su'âl eyleyüp aña göre ta'bir eyleye. Meşelâ murâdı sefer midür yâhüd nikâh mıdur? (1B/h)

Rüyaların cins, sınıf ve karakterinden sonra rüyanın hangi yöntem ve usullerle tabir edilebileceği ve nelere dikkat edilmesi konusunda da tavsiyeler vardır. Ahmed el-Bûnî'ye göre rüyalar dört temel üzere tabir edilebilir:

1. Kur'an-ı Kerim
2. Hadisler
3. Atasözleri
4. Rüyada görülen nesne ve duruma göre (ismi, benzeri, zıddı)

İslam inancında gıybet etmek ölü kardeşinin etini yemekle bir tutulmuştur. Bu minval üzere Kur'an-ı Kerim ile olan tabirlerde rüyada çiğ yemek gıybet etmekle tabir olunmuştur:

Ve yine Kitâbullah ile olan ta'birdendir bir kişi rü'yâda tâze et görse ve ekl eylese gıybetle ta'bir olunur. (4A)

Yer yer eserin içerisinde yukarıda kısa örneklerle açıkladığımız rüyanın zamanı, içeriği ve tabir yöntemleri hakkında fazlaca örnekler bulunmaktadır.

1.3. Tabir ve Muabbir Hakkındaki Görüşleri

Müellifin rüyanın önemi hakkındaki görüşlerine yukarıda değinmiştik. Eserde rüyanın önemi kadar tabirine ve onu tabir edecek kişinin sahip olması gereken özelliklere de dikkat çekilmektedir. Rüya tabiri

²⁸ El-Bûnî, Tabir-i Rüya Tercümesi, 7A/h.

ilim gerektirdiğinden herkes rüya tabir edemez. Muabbir, öncelikle rüyanın ehemmiyetini ve rüya tabir usulünü bilen bir kimse olmalıdır. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'in ve hadislerin manasını bilmeli, kullandığı dilin gramerine ve dil özelliklerine de hâkim olmalıdır:

Pes imdi mu'abbir 'ālīmen bi-kitābillāhi ve ḥāfiẓān li-ḥadīsi Resūlillāh ola, ya 'nī Kur'ān-ı Kerīm'iñ ve eḥādīs-i nebeviyyenüñ ma'ānisini bile ve 'ulūm-i 'arabiyyeyi ve isti'mālatını ve lügātını ve elfāzını ve elfāzınıñ iştikākını ḥabir ola (3A)

Hız. Peygamber'in (sav) rüya gören kimselere rüyalarını sevdikleri ve güvendikleri kişilere tabir ettirmeleri hususunda tavsiyeleri vardır. Çünkü rüya bazen tabir eden kişinin tabir ettiği şekilde gerçekleşebilir. Dolayısıyla muabbir, rüyayı gerçeğe uygun olarak tabir etmelidir:

"taḥkikān evvel mu'abbir evvel rü'yāy ne günā ta 'bir ider ise anıñ ta 'bir etdiği gibice vākı ' olur. (2B)

Bu görüş dikkate alındığında rüya tabir ettirilecek kişi iyi seçilmelidir.

Rüyayı tabir edecek kişi dürüst, takva sahibi, doğru sözlü bir kimse olmalı, kötü söz söyleyen ve ahlaki bozuk biri olmamalıdır. Ayrıca Allah'ın emirlerine uyan ve yasaklarından sakınan bir kimse olmalıdır:

"aḥvāl-i nāsı ve uşūl-i ta 'biri 'ālim ola ve ehl-i ḥaḳ ve ehl-i vera ' ve ehl-i takvā ṭāhirü'n-nefs ve şādıḳu'l-ḳavl ve kerimü'n-nefs olup kerihü'l-aḥlāk ve beziyyü'l-lisān olmayup (3A)

Bu vasıfları taşıyan kişiye Allah Teala gayb aleminden rüya tabiri için yardım edecektir.²⁹

2. Ahmed el-Bûnî'nin Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi (SYEK) Hacı Mahmud Efendi Bölümü 06242-002 Numarada Kayıtlı Tabirname'si

2.1. Nüshanın Fizikî Tavsifi

Çalışmaya kaynaklık eden eser, İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinin Hacı Mahmud Efendi (Yahya Efendi Dergâhı) bölümü 06242-002 numarada kayıtlı olan rüya tabirnamesidir. El yazması eserin cildi ön ve arka kapak kırmızı renkli cilt bezi üzerine baskı desenli olup sırt ve kenar kısımları siyah renktedir. Kapak içleri ve yan kağıtlar baskı kağıttır. Ölçüleri 205x125, 110x60 mm'dir. Eser nesih yazı ile yazılmıştır. Kaydında 46 varak yazılsa da eser toplam 47 varaktır. Başlangıç ve bitiş varakları hariç olmakla birlikte her varakta 13 satır yazı bulunmaktadır. 1b-17b varakları arasındaki her sayfanın der-kenarında satır aralığı değişkenlik gösteren ayrı bir tabirname vardır. Ana metinden bağımsız, kendi içerisinde tutarlı olarak ilerleyen bu bölümün hacmi yaklaşık ana metin kadardır.

Nüshanın ilk sayfasında kısmen silinmiş olduğundan dolayı tam okunamayan bir mühür bulunmaktadır. Zahriye diye adlandırılan kapağın iç kısmında sonradan yazıldığı anlaşılan "numarası 1288" kaydı vardır. Yine bu kısımda eserin içindeki risaleleri gösteren 1 ve 2 şeklinde numaralandırılmış iki satır yazı vardır. Birinci risale: "Ahmed Bûnî (tabir-i rüya) tercümesi", ikinci risale: "Tabir-i rüya (1243)" yazmaktadır.³⁰ Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere içerisinde iki farklı tabirname bulunmaktadır. Birinci risale 1b-38a, ikinci risale ise 38b-47a varakları arasındadır. Birinci risalenin son sayfasında tercüme tarihi olarak H.1206 (M. 1792) yazmaktadır. Zahriye kısmında ikinci risale için H. 1243 (M. 1828) tarihi yazmaktadır. 1a sayfasında rika yazıyla "Tercüme-i tabirname-i Ahmed Bûnî" yazan bir serlevha bulunmaktadır. Bu iki risale haricinde metnin der-kenarında yukarıda bahsettiğimiz üçüncü bir tabirname bulunmaktadır.

Der-kenardaki metin yer yer ana metnin sayfa sonlarındaki takibe diye adlandırılan bir sonraki sayfanın ilk kelimesini içine almış bu durum okuma güçlüklerini arttırmıştır.³¹ Metnin bazı varaklarında yer yer karalama ve bozulmalar bulunmaktadır. Bu sebeple bazı kısımlar okunmaz haldedir. Bazı kısımlar ise

²⁹ El-Bûnî, Tabir-i Rüya Tercümesi, 3A.

³⁰ Bu çalışma birinci risale ve der-kenardaki tabirname ile sınırlıdır. Nefis mertebelerine göre rüyaların tabirleri üzerine yazılmış olan ikinci risale tarafımızca ayrıca bir makale olarak hazırlanmaktadır.

³¹ El-Bûnî, Tabir-i Rüya Tercümesi, 5b.

japon kağıdı ile tamir edilmiştir.³² Bazı varakların kenarlarında epeyce büyük ve kalın punto şeklinde çizilmiş Arapça harfler vardır. Eserin zahriye kısmında ve sebab-i telif bölümünde mütercim yazdığı bilgilerden anlaşıldığı üzere eser telif değil tercüme bir eserdir. Mütercim Arapça'dan tercüme olan bu eseri, Ahmed El-Bûnî'ye isnat etmektedir. Tarafımızca yapılan araştırmada orijinal Arapça metne ulaşılamamış olduğundan bu bilgi teyit edilememiş, eserin aidiyeti hususunda mütercim söylediği ile yetinilmiştir.

2.2. Nüshanın Muhteva Açısından Tavsifi

Eseri niçin tercüme ettiğini açıklamakla metne başlayan mütercim, sonrasında âyetler, hadisler ve kelam-ı kibarlardan alıntılar yaparak rüyanın önemine değinmektedir. Görülme zamanı, mevsimi, saati, rüyayı gören kişinin durumu, rüyada görülen nesnelere üzerinden rüyanın mahiyeti hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Rüya tabir ilminin üzerinde durarak tabir edecek kişinin taşıması gereken vasıflar, bilmesi gereken ilimler ve karakteri gibi durumları açıklamaktadır. Bu açıklamalar üzerinden muabbir yani tabircinin de en az rüyanın içeriği kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde rüya hakkında bazı açıklamalar yapmakla başlayan der-kenar metninde sebab-i telif bulunmamaktadır. Her iki metinde toplam 300'e yakın tabir tespit edilmiştir. Ancak tekerrür ve anlam karmaşasını ortadan kaldırmak amacıyla aynı nesne veya durumun türevlerini tek bir başlık altında topladığımızdan bu sayı 235'e inmiştir. Bahsi geçen bu tabirler varak numaraları ve harf sıralamasına göre tablolar halinde ayrı bir başlık altında aşağıda gösterilmiştir.

Yazmanın ana metin diye adlandırdığımız bölümdeki tabirler daha çok şeyh-mürid diyalogları şeklindedir. Soru cevap yoluyla 44 diyalog vardır. Der-kenar kısmındaki tabirler ise daha çok din büyüklerinin soru-cevap şeklinde yaptığı tabirleri aktarmak şeklindedir. Bu çerçevede der-kenar kısmında tarihi şahıslardan aktarım yoluyla 9 diyalog ve 2 rivayet bulunmaktadır. Genel manada her iki metinde de Kur'ân-ı Kerim ve hadislere dayandırılarak yapılan tabirlere ek olarak din büyüklerinin hayatlarından, yapmış oldukları tabirlerden veya onlardan aktarılan nakiller üzerinden yorumlar yapılmıştır. Bunların haricindeki tabirler doğrudan açıklama yoluyla verilmiştir. "Bir kişi" veya "bir kişi Hz. Şeyhe" şeklinde başlayan diyalogların tamamına yakınının üzerinde çizgi bulunmaktadır. Birer konuşma çizgisi niteliğinde değerlendirilebilecek bu işaret bazılarında ise unutulmuştur.

Metin içerisinde verilen ayet, hadis ve kelam-ı kibarların tamamına yakınının hemen akabinde "yani" şeklinde başlayarak manaları verilmiş veya ifade etmek istediği durumlar açıklanmıştır. Bu metinler genelde üzeri kırmızı bir kalemle çizgili ve harekelidirler. Toplamda 29 ayetin 11'inin üzerinde belirtici çizgi yok ve 4 tanesi harekesizdir. Ayet ve hadisler genelde ana metinde geçmektedir. Daha doğrusu der-kenar kısmındaki metinde hiç hadis metni bulunmamaktadır. Eserde geçen 13 hadis metninin 5 tanesinin üzeri çizili değil, 1 tanesi harekesiz, 5 tanesinin de kaynağı baktığımız sahih hadis kaynaklarında bulunmamaktadır. Ayrıca kaynaklarına ulaşamadığımız 6 kelam-ı kibar bulunmaktadır. Ayet metinlerinde herhangi bir hata olmamasına mukabil hadis ve kelam-ı kibarlarda bazı problemler vardır. Kelam-ı kibar olarak verilen bazı metinler hadis, hadis olarak zikredilmeyen bazı metinler ise hadis metinleridir.

Örnek:

Ammā rū' yānuñ eḥādîs-i nebeviyye ile ta' bîri mişâlen, bir kişi rū' yāda ğurab ya' nî kâra kârğa görse recul-i fâsîk ile ta' bîr olunur. Zîrâ Hâzret-i Resûl-i Ekrem: الغراب فاسقة dimişdür. Rû' yāda fâre görmek daḥî böyledir ya' nî bununla daḥî recul-i fâsîk ve imre'e-i fâsîka görmeklikle daḥî ta' bîr olunur. Nitekim kelâm-ı 'Arab'da: الفأرة فاسقة denir.

³² Bk. Ekler.

Her ne kadar ikinci ifade için Arap deyimini nitelemesi kullanılmışsa da yukarıdaki iki ifade de hadis-i şerifte geçmektedir. Hadisin metni şu şekildedir:

الحَيَّةُ فَاسِقَةٌ، وَالْعَقْرَبُ فَاسِقَةٌ، وَالْفَأْرَةُ فَاسِقَةٌ، وَالغُرَابُ فَاسِقٌ

Tercümesi: “Yılan fâsıktır, akrep fâsıktır, fâre fâsıktır ve karga fâsıktır.”³³

Bazen de hadis metni olarak verilen metnin bir kısmı hadis bir kısmı ise ayet-i kerime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örnek:

مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى فِي الْبَقَّةِ لِأَنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ بِي وَبِمَنْ تَبَعَنِي، أَيُّ تَبَايَعَنِي بِنُورِ عَمَلِ الشَّرِيعَةِ وَالطَّرِيقَةِ وَالْمَعْرِفَةِ وَبِنُورِ الْحَقِيقَةِ وَالْبَصِيرَةِ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ادْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي³⁴

Bu ifâdenin “مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى فِي الْبَقَّةِ لِأَنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ بِي” kısmı hadistir.³⁵ Metnin geri kalan kısmına ise hadis kaynaklarında rastlanamamıştır. Bu kısım, hadisin açıklanması sadedinde yazılmış görünmektedir. Nitekim metindeki “أي” ifadesi Arapça’da “yani” manasına gelmekte ve genellikle kendinden önceki ibare ile ilgili açıklama yapılacağı zaman kullanılmaktadır. “ادْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي” kısmı ise âyettir.³⁶ Bu ayet de açıklamanın bir parçası olmalıdır.

Eserde yer yer imla hataları vardır. Bunların bir kısmı noktalı harflerin yazımı, okutucu harflerin yazımı, fazlalık veya eksik yazılan harfler ve yanlış harflerle yazılan kelimelerden kaynaklanmaktadır. Bazı kelimeler de aynı sayfalarda olmalarına rağmen farklı -ama doğru- imlalarla yazılmıştır.

Örnek:

hâlvetiyye-hâlvetiyye(19b), memlûv-memlû(31a), zıyâğına-zıyâ'ına(25b), bulut- bulut(14b/d), vârtâ-vartâ(31b), furtuna-fırtına(16b/d), duhân-dumân(12a/d).

Bazı cümlelerde yer alan nesne eksikliği, fazladan yazılan veya eklenen kelimeler yer yer bağlam kopuklukları okumayı güçleştirmektedir.

Örnek:

Rü'yâda hınna ile boyamak(31b), Rü'yâda görmek(16b)

Birinci örnek [sakalı hınna ile boyamak] olması gereken “sakal” nesnesi; ikincisinde de [rüyada sünnet olmak] “sünnet olmak” ifadeleri eksik bırakılmış sonradan tamamlanmıştır.

Eser içerisindeki muhtelif cümlelerde okunuş kolaylığı veya anlam karmaşasını önlemek için yapıldığını düşündüğümüz ayet ve hadislerden başka hareketli yazılmış olan birçok kelime ve kelime grubu vardır.

Örnek:

şaneme(6a/d), hevl-nâk(32b), hâdem u haşem ile(4b), zerde(14b), helva(14b), yumub(16b), herkes(11b)

³³ Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, Sünenü İbn Mâce, el-Et'ime, 19, thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî, Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, ts. 548.

³⁴ Tercümesi: “Beni uykuda gören uyanırken görmüş gibidir. Zira şeytan benim ve bana tabi olan, yani şeriat, tarikat ve marifet ameli nuruyla, hakikat ve basiret nuruyla biat eden kimselerin şekline giremez. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: 'Ben, ne yaptığımı bilerek Allah'a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar (bunu yapıyoruz)'.”

³⁵ El-Buhârî, Kitâbu't-Ta'bîr, 10.

³⁶ Kur'an-ı Kerîm, Yûsuf 12/108.

Mürekkep dağılması, karalama vb. durumlardan kaynaklanan sorunları gidermek amacıyla bozulma olan yerin yanına, altına veya üzerine bazı kelimeler yeniden yazılmıştır. Bazen de kelimenin eş anlamlısı üzerine, yanına veya altına yazılmıştır.

Örnek:

görse ve ne cins(7b), kuyu (14b/d), 'uşfuri(23b)

Rüyada görülen bazı nesne veya durumun birden çok tabiri vardır. Bazen aynı nesne farklı varaklarda aynı olarak veya farklı olarak tabir edilmiştir.

Örnek:

Ve ol gördüğün cāmi' daħi senüñ albindür(25a) Ol gördüğün cāmi' senüñ albindür ki (26a) Rü'yāda şanduk görmek alble ta'bir olunur(10b) Rü'yāda şanduk görmek alble ta'bir olunur.(14b)

Örnek:

Ben rü'yāmda albicaya girüp veyā yıkandım... Sen necāset-i dünyeviyyeden necāt buldın ve 'isyān abāsetinden 'ārī oldıñ (23a-23b)

Rü'yāda albicaya girmek şıhat u 'āfiyete delāletdür(26b)
Rü'yāda dōšek ve minderde yatmak ve oturmak 'uluvv-i menzilete delālet ider.(14b) Rü'yāda dōšekde yatmak ehl-i āhirete göre tekāsül ve aflete delāletdür.(16b)

Nüshanın 17a sayfasında kırmızı kalemle "nazm" yazarak belirtilmiş bir beyitlik şu şiir bulunmaktadır:

Āyīne-i cihānda ekvān mişāle benzer
'İbretle nazār ıl kim dünyā ıll-i ayāle benzer.

Yaptığımız araştırmada mahlassız olan bu beyitin hangi şaire ait olduğunu saptayamadık.

2.3. Metin İçerisinde Tabir Edilen Nesnelere ve Durumlar

Tabirname'de canlı veya cansız pek çok farklı eşya ve nesnenin tabirine yer verilmiştir. Bunların bazılarının tabirleri farklı açılardan tekrarlanmış ve görüldüğü duruma göre tabirleri değişmiştir. Tekrarlarla birlikte 300 civarında olan bu tabirlerin tekrarsız sayısı 235'tir. Tabir edilen nesne ve durumların takibini kolaylaştırmak için aşağıdaki şekilde alfabetik olarak tablolama yoluna gidilmiştir. Böylece hem nesne ve durumlara hem de tabirlerinin geçtiği sayfalara ulaşma imkânı sağlanmıştır.

Tabir Edilen Nesne Ve Durumlar	Tabirin Geçtiği Varaklar
Abdest almak	12a-29a-30a
Adam öldürmek	10b
Ağaç dikmek	18b-32b
Ağaçlar	36a
Ağlamak	7b
Ailesini bir yere toplanmış görmek	9b/h
Akarsular	32a
Ālimler	13b
Allah'ı [görmeyi] istemek	15a
Allah'ı görmek	2b/h

Allah'ın huzurunda olmak	11a/h
Anahtar	4b
Anka kuşu	2a/h
Anne veya eşini görmek	17b
At	32a
Ateş	8a-11b/h
Ateşe tapmak	6a/h
Ay	8b/h- 10a/h-36a
Bâdem ağacı	29a
Bağ dikmek	32a
Bahçede salatalık görmek	32a
Bâkire kızla nikâhlanmak	28b
Bakla	34a
Balık	7b/h-16a-16b
Bardak, çömlek gibi nesnelere su görmek	17b/h
Beyaz binalar	36a
Beyaz köle	18a
Bilmediği bir söz işitmek	6b/h
Binek hayvanı olmayan bir hayvana binmek (Fil ve Camış)	10b/h
Bir câmide kalabalık bir cemâat görmek	25a
Bir kişiyi üstat veyâ mürşit kabul etmek	15b
Bir yerde çekirge istilasını görmek	8a
Bir yerde düşman gâlibiyeti görmek	8a
Bir yerde savaş görmek	8a
Bir yerden su çıkması	25a
Birisiyle uğraşmak	8a
Bulut	13a/h-14a/h
Bunduka, Taş ve Ok gibi nesnelere atmak	6b
Burundan kan akması	25b
Büyük taşlar	4a
Büyük ve güzel câmi	26a
Camış	9b
Câmide Cuma namazı kılmak	14b
Câmiler	13b-31a-36a
Câriye	17b-18a
Cehennemde olmak	11b/h
Cemaate imam olmak	6a/h
Cenâze namazı	33b
Cennet	36a
Cennet nîmetlerinden yemek	36a
Cennetin ırmaklarından içmek	11a/h
Cennetin meyvelerinden yemek veya başkalarına vermek	11a/h
Cennette olmak	11a/h
Ceviz ağacı	2a/h
Ceviz ve Badem gibi yemişleri görmek	8b
Çıplak olmak	29a
Çimen	36a
Çocuk	29b
Çok yemek görmek ve yemek	17a
Çölde koyunlar	18a

Defter	11b
Demir parmaklık	9b
Deniz (okyanus)	16b/h-30b
Deve	32b
Diken	33b
Diz	30b
Dolu yağması	14b/h
Don, gömlek	33a
Döşekte yatmak	14b – 16b
Edirne Helvası	19b
Eğerlenmiş binek hayvanına binmek	15b
Elinin kesilmesi	8b/h
Ellerinin uzun olması	6a
Emânet almak veya kendine emânet verilmesi	14a
Eşini veya oğlunu kız kardeşi ile nikâhlanmış görmek	19a
Eşinin kendine hizmet etmesi	17a
Eşinin mum yakması	31a
Et	4a-4b-9a-25b-26a
Eti yenen hayvan görmek	36b
Evinden su çıkması veya kuyudan su çıkması	15a/h
Evlât	17b
Ezan okumak	6a/h-7a/h
Fâtiha sûresini okumak	13b
Gemi	4b-17a/h-17b/h
Genç delikanlı görmek	36b
Göğe çıkmak	7b/h
Göğüs kıllarını çoğalmış görmek	17a-20a
Gökkuşağı	14a/h
Gökten bal, zeytin, nar, zeytinyağı indirildiğini görmek	13a/h
Gökten su akması	28b
Gusletmek	11b-29a
Güğümlük	30b
Gül	30b-7b
Gül ve Reyhan gibi çiçekleri koklamak	7b
Gülmek	7b
Güneş	7b/h-36a
Güreşmek	8a
Güvercin	10a-33a
Güzel kadın	29a
Güzel koku koklamak	14b
Güzel nesnelere	36a
Hacamat yaptırmak	8a
Hakkuran/Kumru	2a/h
Halife	17a
Halka vaaz etmek	10a
Hamamda saçını tıraş etmek	11b-28b
Hamama girmek	14a-11b-23a
Hançer ve silahlar görmek	12a
Hapşürmek	6b/h
Hasta kişinin kendini sıhhatli görmesi	7b/h

Hastalık	6b
Havuz görmek	15b
Helva yemek	14b
Hoca (müderriş)	12b
Hûri ve gılman	36a
Hurma	14a
Hurma ağacı	2a/h
Hutbe okumak	6b/h
Hüdhüd	2a/h-29b
Hür çocuk	17b
Hüzünlenmek	7b
Irmak	15a/h-17b/h-32a-34a
İbrik ve bardak	30a-30b
İmam olmak	12a
İmaret	30a
İsmiyle çağırılma	7a
İstanbul'a gitmek	33b
Kabirden çıkmak	8a-20b
Kaburga kemiği	5b
Kadı	17b-31a
Kadı tefsiri	26a
Kadın	4a
Kafes	9b
Kalabalık bir cemaate su getirmek	20b
Kalem	31a
Kan aldırma	14a
Kanatları olup uçmak	8b/h
Kandil	12b/h
Kapının alt eşiği	5b
Kaplıcaya girmek	23a-26b-27a
Kar	10a-14b/h
Kara dut	9b
Karanfil	28b
Karga ve Fâre	5a
Karınca	16a
Karnındaki kılları tamamen tıraş etmek	20b
Katır	36b
Kavun karpuz	34a
Kaymak ve bal	28a
Kendi evinin içinde kuyu kazmak	14b/h
Kendine armut verilmesi	24b
Kendini dam üstünde görmek	30a-12a
Kendini Yahudî ve Hristiyan sûretinde görmek	5a/h
Kına koymak	31b
Kıyamet kopması	11a/h
Kitap	11b
Koç	7a
Koyun eti yemek	16a
Koyun gütmek	29b
Köprü	30a-30b-31b
Köse adam	14b
Kuduz köpek	9a

Kur'an-ı Kerim okumak	7a/h-13a
Kuşlar	2a/h
Kuyu	14b/h-15a/h
Malını ve çocuğunu Allah'a emânet etmek	9b
Martı	33a
Melekler	13b-13b/h
Menekşe	30b-7b
Mescit	6b/h-13b
Meyve ağaçları	2a/h
Meyveler	36a
Minderde oturmak	14b
Muharebe (münakaşa)	8a
Mum	31b
Müdürrisler	36a
Mühür	29b
Müşteri (Jüpiter)	9a/h
Nakibul Eşrâf'ın kızı ile evlenmek ve boşanmak	23a
Namaz kılmak	12a-13a-16a-5b/h
Nefis	7b/h-8a/h
Nurânî sahra	36a
Odunculuk yapmak	6a
Ok atmak	6b-11a-15a-32b
Öküz	10a
Ölü	32a
Papağan	2a/h
Peynir yemek	30a
Pişmiş yemeği yemek	18a
Putu tapmak	6a/h
Resûl-i Ekrem Hazretleri'ni görmek	4a/h
Reyhan	30b-7b
Sabun, lif, çugan ve uşnan gibi nesnelere ellerini yıkamak	6b
Saç ve sakalını tıraş etmek	6b/h-11a
Saçın uzaması	8b
Sandık	10b-14b
Serçe	23b
Siyah sûretler	30a
Su	12b-34a
Sultan	4b-17a-27b
Sünnet olmak	16b
Süt çocuğu	17b
Süt içmek	26a-27a
Şeyhi [hekim suretinde] görmek	29b
Şeyhler	36a
Şimşek ve gök gürültüsü	14a/h
Tabak	10b
Tâlim ve tedris eylemek	16b
Tarçın	28b
Taş	18a-32b
Tâun (salgın hastalık)	10a
Tavus kuşu	2a/h
Tipi	14b/h

Tüfekte ateş etmek	8b
Üzüm	9b-9b/h
Vaaz etmek	17a-10a-26b
Vezir	17b
Vücudundaki kılları tıraş etmek	15b
Yağmur	32b-13a/h-13b/h-30b
Yaş sarımsak	34a
Yaş soğan	34a
Yatsı namazını kılmak	28b
Yemek esnasında İsrailoğulları hakkında konuşmak	16a
Yılan	9a
Yıldızlar	29b-36a-9b/h
Yırtıcı hayvan görmek (kurt, doğan, şahin vb.)	2a/h
Yol (tarik)	10b
Yumurta	3b
Yüksek dağa çıktığını görmek	11a
Yüzük	29b
Yüzük yaptırmak	29b
Zerde (pirinç tatlısı) yemek	14b
Zeytin	25b
Zeytinyağı (ruga-ı zeyt)	25b
Zikretmek	13a

Şekil 1: Metin İçerisinde Tabir Edilen Nesnelere ve Durumlar

Sonuç

Türk edebiyatında yazıldığı dönemin bazı edebî özelliklerini yansıtan mensur metinlerden biri olan tabirnamelerin çalışılması, edebiyat tarihi için oldukça önemlidir. Akademik anlamda bu metinlere dair birtakım inceleme ve transkripsiyon çalışmaları yapılmıştır. Bununla birlikte henüz gün yüzüne çıkmamış bu türden birçok eserin olması da muhtemeldir. Bunların tespit edilip çalışılmasının ehemmiyeti izahtan varestedir.

Bu çalışmaya konu olan Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 06242-002’de kayıtlı olan tabirname, makalemizin üretildiği tez hariç daha önce herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamıştır. Eserin nüshaları konusundaki araştırmalar sonucunda bu tabirnamenin tek nüsha olduğu tespit edilmiştir.

Tabirnamenin müellifinin hayatı ve eserleri hakkında yapılan araştırmada müellif Ahmed el- Bûnî’den bahseden kaynakların oldukça sınırlı ve bu kaynakların çoğunun Arapça olduğu görüldü. Bununla birlikte söz konusu eserle ilgili Türkçe ve İngilizce bazı kısa araştırmalar da yapılmıştır. Zikredilen sınırlılık ve bilgi azlığından dolayı müellifin hayatını detaylı bir şekilde kaleme alma imkânı olmamıştır. Ancak müellifin, bu çalışmaya konu olan eseri çerçevesinde rüya, tabir ve muabbirle ilgili fikirlerini ele alarak onun düşünce dünyasının aydınlatılmasında az da olsa katkıda bulunmaya çalışıldı. Bu konudaki araştırmaların artması, bu husustaki eksikliği giderecektir.

Eserin tek nüshasının fiziki özelliklerinin tespiti ve muhtevasının tavsifi yapıldı. Muhtevasının tavsif ve tanıtımı ile metinden istifadeyi kolaylaştırmak maksadıyla metinde yapılan tabirler tablolandırıldı. Metinde toplamda 300 civarı tabir tespit edilerek aynı nesne veya durumun farklı tabirleri tek başlık altında toplandı. Bu düzenlemeyle birlikte eserde toplamda 235 farklı nesnenin tabirinin yapıldığı tespit edildi. Bu tabirler çoğunlukla soru cevap tarzındaki diyaloglar hâlinindedir. Ayrıca tarihî şahsiyetlerin hayatlarından ve sözlerinden yapılan aktarmalar veya alıntılarla konunun açıklanmaya çalışıldığı görüldü. Metin içerisinde vezni bozuk olan mahlassız bir beyit görüldü ancak yapılan araştırmada kime ait olduğu tespit edilemedi.

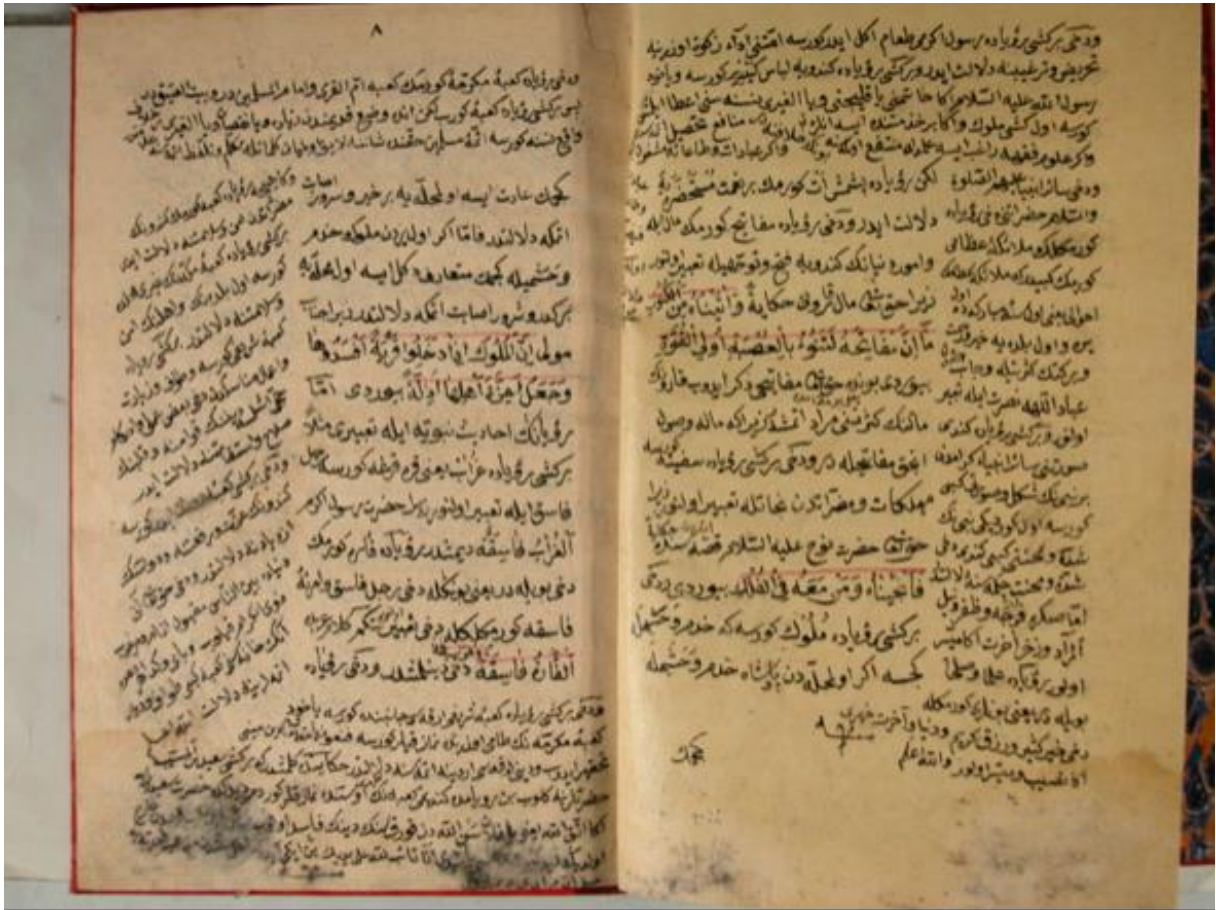
Çalışmaya konu olan söz konusu eserin ana hatlarıyla ele alındığı bu çalışma, hem bu eser için hem de incelenen eserle aynı özelliklere sahip olup araştırmacıları bekleyen diğer metinlerin ortaya çıkarılarak araştırılması için az da olsa katkıda bulunabilirse kendimizi bahtiyar addedeceğiz.

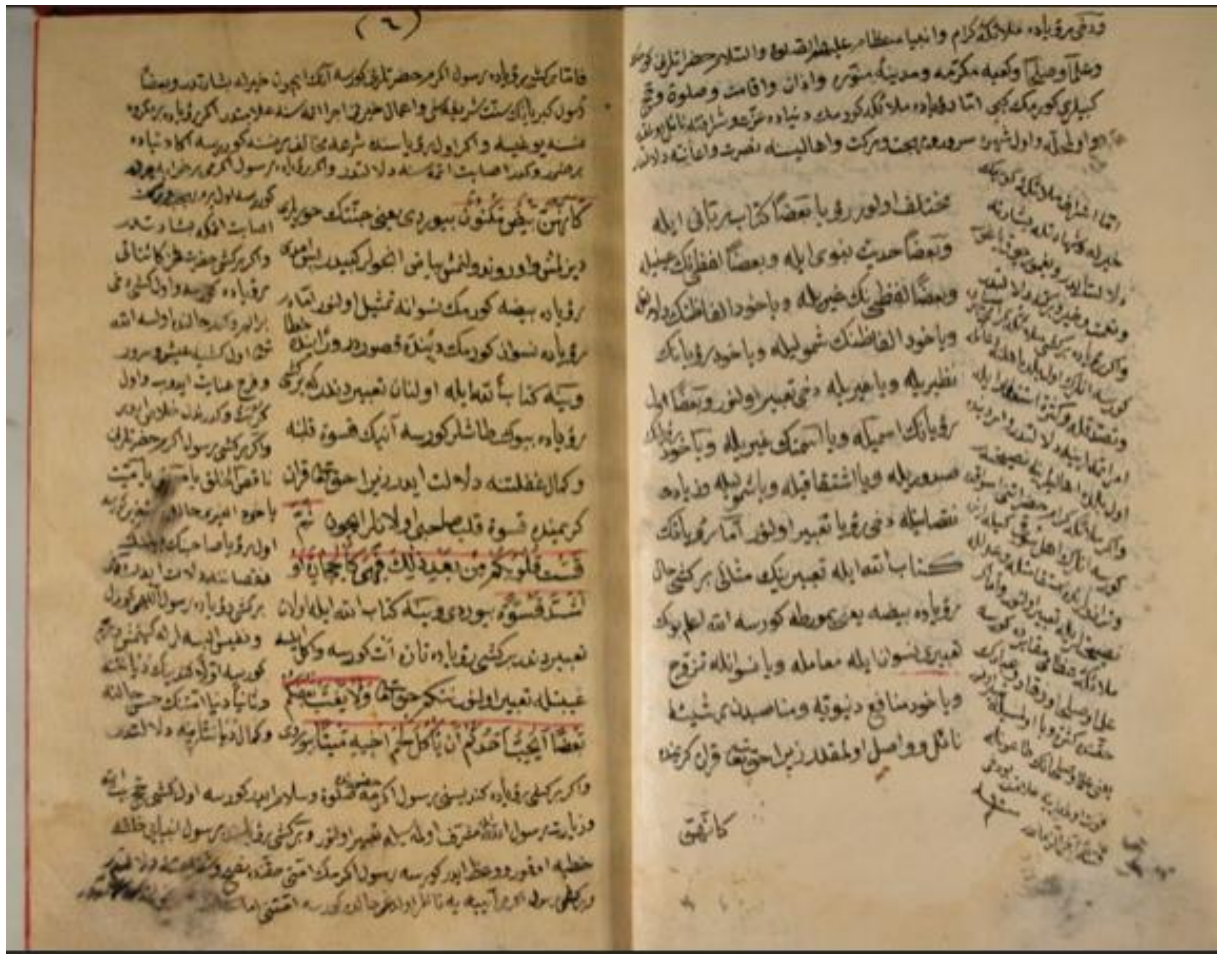
Kaynakça

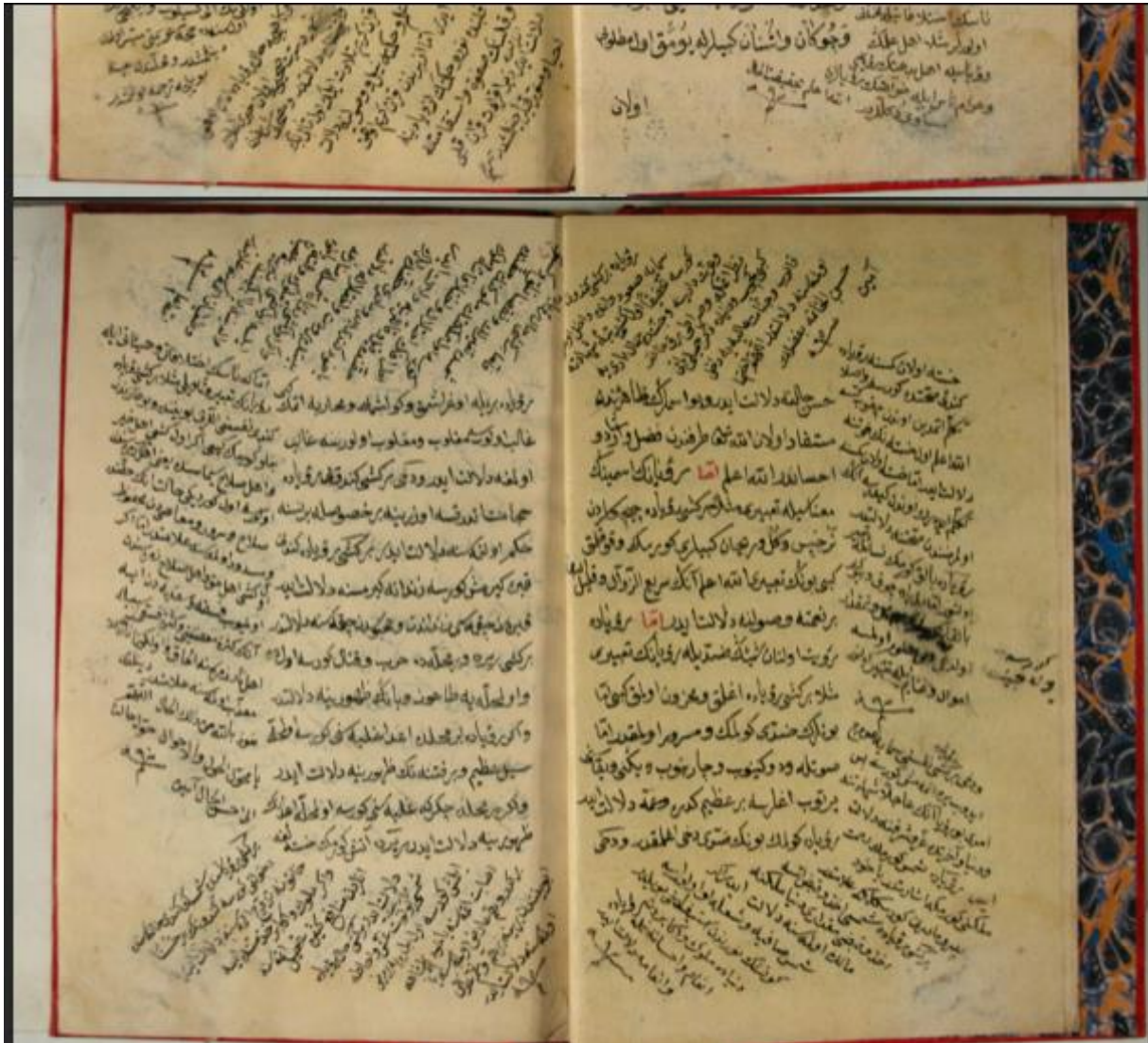
- Ağbal, D. “Kadızzade Mehmed Efendi'nin Üç Risalesi Bağlamında Astroloji ile İlgili Görüşleri”. *Erzurum İspirli Kadızzade Mehmed Arif Efendi ve Ömer Efendi Sempozyumu Tebliğler*, ed. Ömer Kara, Erzurum. 2014.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn âsâru'l-musannifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî. 1951.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî. 1945.
- Baydar, S. *Rüyaların Fonksiyonu Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Baha Matbaası. 1971.
- Brockelman, C. *Geschichte der arabischen Litteratur Suppl I*. Leiden: Brill. 1937.
- Budak, S. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 2017.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-beyan*. IX, çev. Murat Sülün, İstanbul: Erkam. 2014.
- Cevizci, A. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık. 2010.
- Çelebi, İ. “Rüya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXXV, İstanbul: TDV Yayınları. 2008.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*. thk. Ahmed Suphi Furat, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Devellioğlu, F. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi. 2007.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Abdüsselâm Allûş, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1428/2006.
- El-Kazvîni, (ts), *Sünenü İbn Mâce*. (thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî), Riyad: Mektebetü'l-Maârif.
- en-Nebhani, Yusuf, *Câmiu kerâmâti'l-evliyâ*. I, Purbender-i Gucerat: Merkez-i Ehli Sünnet. 2001.
- İbn Haldun, *Mukaddime*. Hzl. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh. 2016.
- Karaman, G. *Klasik Türk Edebiyatında Sihir*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli. 2015.
- Özbaydar, S. *Rüyaların Fonksiyonu*. İstanbul: Baha Matbaası.1971.
- Seyyid Mehmed Fazıl Paşa, *Şerh-i Evrâd-ı Mevleviyyesi*. Hzl. Tahir Galip Seratlı, Konya: Rumi. 2010.
- Şahinoğlu, M. N. “Ta'bir”. *İslam Ansiklopedisi*, XXI, İstanbul: MEB. 1979.
- Şen, S. “Eski Uygurca Bir Tabirnameye Göre Türklerin Erken Dönem Rüya Yorumlarındaki Değişim Üzerine Mukayeseli Tespitler”. *TDAY-Belleten*, 71, 2021, 7-29.
- Tuğlacı, P. *Okyanus Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pars Yayınları. 1974.
- Vaux, B. C. “Bûnî”. *İslam Ansiklopedisi*, II, İstanbul: MEB, 1979.
- Yılmaz, K. ve Çetin, K. “Rüyalar ve Niyazî-i Mısırî'nin Ta'birâtü'l-Vâkı'ât Adlı Eserinde Rüyaların Dili”. *Turkish Studies*, II/4, 2007, 1066-1076.
- Zirikli, H. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melâyin. 2002.

Ekler









Yazarı Bilinmeyen Bir Kaside-i Bürde Tercümesi

Shrouk MOHAMED*

Maysam SBOU**

Öz

Bu çalışmada, Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesinde Ms. Arab. D. 180 numarası ile kayıtlı bulunan ve yazarı bilinmeyen bir kaside-i Bürde tercümesinin metnine yer verilmiştir. Katalog numarası verilen bu yazma üzerinde çalışırken karşılaşılan başka bir nüshanın da çalışmaya dâhil edilmesiyle mukayeseli bir metin oluşturulmuştur. Bûsîri tarafından 13. asırda el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-berriyye adıyla yazılan ve İslam Edebiyatı dairesinde kendisine oldukça geniş yer bulan bu kasideye çok sayıda tahmis ve bilhassa şerh yazıldığı bilinmektedir. Türk Edebiyatı'nda Hz. Peygamber'e karşı duyulan derin sevgi ve muhabbet sebebiyle onunla ilgili her şeyi Türkçeye aktarma çabasının olduğu da görülmektedir. Kaside-i Bürde tercümelerini de bu çabanın bir yansıması olarak ele almak mümkündür. Kaside-i Bürde, Mısır, Şam, Türkiye, Fas ve Hicaz gibi birçok bölgede büyük beğeni toplamış ve birçok dile çevrilmiştir. Türk Edebiyatında mezkûr kaside ile ilgili yapılan tahmis, tesbî', ta'şir, taştir gibi çalışmalar, bu eserin Türk-İslam kültüründeki yerini pekiştirmiştir. El-Bûsîri'nin hayatı, eserleri ve Kaside-i Bürde'nin yazılış amacı üzerinde durularak, eserin İslam Edebiyatı'ndaki ve özellikle Türk Edebiyatındaki etkileri ve yansımaları detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaside-i Bürde, Bûsîri, Tercüme, Türkçe

Translation of a Kaside-i Burde by an Unknown Author

Abstract

In this study, the text of Qasida Al-Burda translation, whose author is unknown and registered with the number Ms. Arab. D. 180 in the Bodleian Library of Oxford University, is included. A comparative text was created by including another copy encountered while working on this manuscript with the mentioned title. It is known that numerous commentaries and especially explanations have been written for this kasida, written by al-Busiri in the 13th century under the title "el-Kevâkibü'd-dürriyye fî medhi hayri'l-berriyye," and it has found a wide place in Islamic literature. In Turkish literature, due to the deep love and affection felt towards the Prophet Muhammad, there is an effort to translate everything related to him into Turkish. It is possible to consider the translations of Kasida-i Burda as a reflection of this effort. Kasida-i Burda has received great acclaim in many regions such as Egypt, Syria, Turkey, Morocco, and the Hejaz, and has been translated into many languages. Studies such as tahmis, tesbî', ta'şir, and taştir related to the mentioned kasida in Turkish literature have strengthened the place of this work in Turkish-Islamic culture. The life of al-Busiri, his works, and the purpose of writing Kasida-i Burda were discussed, and the effects and reflections of the work in Islamic literature, especially in Turkish literature, were examined in detail.

Keywords: Qasida Al-Burda, Busiri, Translate, Turkish

Giriş

Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra Hz. Peygamber'e olan muhabbetleri sebebiyle onunla ilgili yazılan her şeyi Türkçeye aktarmaya çalışmış oldukları görülmektedir. Türkçeye çevirdikleri en önemli eserlerden biri de çalışmamıza esas teşkil eden Kaside-i Bürdedir. Kaside-i Bürde Mısır, Şam, Türkiye, Fas ve Hicaz başta olmak üzere birçok yerde ilgi görmüştür ve birçok dile çevrilmiştir. Türk Edebiyatı'nda da bu kaside ile ilgili tahmis, tesbî', ta'şir, taştir gibi birçok türde eser kaleme alınmıştır. Dini edebiyatta Kaside-yi Bürde olarak bilinen iki Arapça kaside vardır. Bunlardan ilki Hz. Peygamber hayatta iken ünlü arap şairi Ka'b Bin Zühayr tarafından yazılan kasidedir.¹ Diğeri ise ondan 700 yıl sonra Muhammed El-Bûsîri tarafından yazılan Kaside-i Bürde'dir. Çalışmamıza esas teşkil eden eser Bûsîri'nin Kaside-i Bürdesine yapılan tahmistir.

El-Bûsîri'nin kısaca "El-Bürde" olarak bilinen meşhur şiirinin adı "El-Kevâkibü'd-Dürriyye Fî-Medhi Hayri'l-Berriyye"dir. Bu eser, Arap şiirinin başyapıtlarından biri ve Hz. Peygamber'e ithafen yazılan övgü şiirlerinin en güzellerinden biri olarak kabul edilir. İslam coğrafyalarında asırlar boyu medh ve

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, shrouk.abdelrhem@ogr.sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0006-0907-6855>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, maysam.sbou@ogr.sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0009-1329-0346>

¹ Keskinsoy 2011, 18.

övgü odağında yazılan şiir literatürünün bir mücevheri ve bu külliyyatın matları sayılabilecek Kaside-i Bürde şairlere ilham kaynağı olagelmıştır. Türk Edebiyatı'nda kaside ile alakalı, tahmis, tesbî', ta'sîr, taştîr, nazire ve manzum tercüme olarak 165, şerh, haşiye, tercüme ve tahkikli basım vs. olmak üzere 145 ve "Bedîyyât" (edebî sanatlar kasidesi) olarak 20'ye yakın, toplam 330 çalışma tespit edilmiştir.²

Mısırlı bir sûfî ve şair olan Muhammed b. Saîd el- Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı ve el- Kevâkibü'd-Dürriye Fî-Medhi Hayri'l-Berriye adını verdiği manzume, kafiye harfî "mîm" olduğu için "*el-Kasidetü'l-mîmiyye*", şairin tutulduğu hastalıktan kurtulmasına vesile olduğu için de "*Kasidetü'l-Bürde*" diye meşhur olmuştur. Ancak Ka'b bin Zühayr'ın kasidesi de aynı adla anıldığından karışıklığa meydan vermemek için Bûsîrî'ninki daha çok Osmanlı kültür muhitinde "*El-Kasidetü'l-Dür'iyye*" şeklinde anılmışsa da literatürde "*Kasidetü'l-Bürde*" diye tanınmaktadır.³

El-Bûsîrî kasidesini yazarken vezin ve kafiyeye çok önem göstermiştir. Kaside aruzun basit bahri, "*müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fe'ilün*" vezni ile yazılmış ve kafiyesi de "*meksûr mim*"dir. Manzumenin uzunluğu muhtelif kaynaklarda 160-165 beyit arasında olacak şekilde farklılıklar gösterse de eski kaynaklarda 160 beyit olarak kaydedilmiştir. On bölümden oluşan Kaside-i Bürde klasik Arap kaside tarzındadır, bölümler ve beyit dağılımları şu şekildedir:

1. Bölüm (1-12. Beyitler) Hz. Muhammed'e özlem
2. Bölüm (13-28. Beyitler) Nefisten şikâyet
3. Bölüm (29-59. Beyitler) Hz. Muhammed'e övgü
4. Bölüm (60-71. Beyitler) Hz. Muhammed'in doğumu
5. Bölüm (72-91. Beyitler) Hz. Muhammed'in mucizeleri
6. Bölüm (92-105. Beyitler) Kur'an-ı Kerim'in faziletleri
7. Bölüm (106-118. Beyitler) Hz. Muhammed'in miracı
8. Bölüm (119-140. Beyitler) Hz. Muhammed'in cihatları
9. Bölüm (141-152. Beyitler) Pişmanlık ve ümit
10. Bölüm (153-162. Beyitler) Dua ve niyaz⁴

1. El-Bûsîrî

1212 yılında Mısır'da dünyaya gelen Muhammed el-Bûsîrî, 1296'da İskenderiye'de vefat etmiştir. Annesi Bûsîrî olduğu için bu adla anılmaktadır. Kahire'de İslamî ilimlerin yanı sıra dil ve edebiyat tahsil etmiştir. Önemli bir şair olmasının yanında fesâhat ve belâgat alanında değerli eserler vücuda getirmiştir. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş; vezirliğe kadar yükselmiştir. Özellikle Hz. Peygamber için yazmış olduğu kasideleriyle bütün İslam coğrafyalarında tanınmıştır.⁵

Bûsîrî'nin eserleri çoğunlukla manzumdur ve Hz. Peygamber hakkında yazılmıştır. Devlet büyüklerine yazdığı, Mısır'ın sosyal ve ahlaki durumunu eleştirdiği şiirleri de bulunan Bûsîrî'nin eserleri şöyle sıralanabilir⁶:

1. ***El-kevâkibü'd Dürriyye Fî Medhi Hayri'l-Berriyye:*** Bûsîrî'nin Hz. Muhammed'e övgü için kaleme aldığı 160 beyitlik en meşhur kasidesidir. Rivayetlere göre felç hastalığına yakalanan Bûsîrî, bu kaside sayesinde iyileşmiştir. Kaside-i Bürde'nin yazılış sebebi şairin, Hz. Peygamber'i gördüğü bir rüyasına dayanmaktadır. Bu rüya, Kaside-i Bürde üzerinde yapılmış olan birçok şerhin başında İmam Bûsîrî'nin ağzından anlatılmaktadır. Bûsîrî'nin anlattığına göre felç olduktan sonra hastalığından kurtulmak için Hz. Peygamber'i öven bir şiir yazmayı düşünerek bir kaside yazar. Kasideyi yazdıktan sonra uyuyan Bûsîrî, rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Yazdığı şiiri rüyasında Hz. Peygamber'e okur. Kasideyi zevkle dinleyen Hz. Peygamber, Bûsîrî'ye hırkasını verip mübarek eliyle onu sıvazlar. Bûsîrî uykudan uyanınca vücudunda

² Keskinsoy 2011, 22.

³ Keskinsoy 2011, 18.

⁴ Çağlar 2019, 4-5.

⁵ Keskinsoy 2011, 18.

⁶ Çağlar 2019, 6-7.

felçten eser kalmadığını fark eder. Şair, namaza gitmek için evinden çıkar ve yolda bir dervişle karşılaşır. Derviş ondan Hz. Peygamber için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bûsîrî Peygamber için çok sayıda kaside yazdığını söyler ve hangi kasideyi dinlemek istediğini sorar. Derviş ise dün gece Peygamber'in huzurunda okuduğın kasideyi istiyorum diye cevap verir. Bu olaydan sonra kaside halk arasında yayılır ve büyük bir şöret kazanır.

2. ***Dîvânü'l-Bûsîrî***: Divanı, kendisinden sonra şiirleri toplanarak oluşturulmuştur. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye'de bulunan iki nüshası ise şairin tüm şiirlerini içermemektedir.
3. ***El-Kaside tü'l-hemziyye fi medhi'n-nebeviyye***: Ümmü'l-kurâ fi medhi hayri'l-verâ adıyla da bilinen 455 beyitlik bu kaside, Bûsîrî'nin Kasidetü'l-Bürde'den sonra en meşhur kasidesidir.
4. ***Zuhrü'l-me'âd fi vezni bânet su'âd***: Kâ'b b. Züheyr'in "lâm" redifli kasidesine yazdığı 204 beyitlik naziredir.
5. ***El-Muhrec ve'l-merdûd'ale'n-nasârâ ve'l-yehûd***: Şairin Hristiyanlığı ve Yahudiliği eleştirmek için yazdığı 284 beyitlik nazım-nesir karışık reddiyedir.
6. ***El-Kaside tü'l-mudariyye fi's-salâti 'alâ hayri'l-beriyeye***: 39 beyitten oluşan bir kasidedir.
7. ***Takdîsü'l-harem min tednîsi'd-darem***: 1256 yılında Medine'de, Ravza-ı Mutahhara ve Hücre-i Saâdet'in yanmasına neden olan yangın dolayısıyla yazılmış, "ümmü'n-nâreyn" adıyla da bilinen, 98 beyitlik bir kasidedir.

2. Nüsha Tanıtımı

Çalışmada iki nüsha incelenmiştir. Birincisi ve çalışmaya esas olan nüsha Oxford Üniversitedeki Bodleian Library Ms. Arab. D. 180 nüshasıdır. İkincisi ise genel ağda⁷ bulunan diğer nüshadır. İki nüshanın müellifi de bilinmemektedir. Nüshaların karşılaştırılması dipnotta gösterilerek yapılmıştır. Çalışmamıza esas olan nüshaya [A], diğerine ise [B] harfi ile işaret edilmiştir. İki nüshanın karşılaştırmasını yaparken kullanılan yöntem ve dikkatimizi çeken bazı husular şöyle sıralanabilir:

- Kasideye ait orijinal beyitler koyu ve eğik harflerle yazılmıştır. Bu beyitlerin Türkçe tercümeleri de transkripsiyon işaretleri kullanılmak suretiyle Bürde beyitlerinin altında yazılmıştır.
- [A] ile [B] nüshalarının arasındaki farklılıkları göstermek için köşeli parantez [] kullanılmıştır.
- [B] nüshasıyla olan farklılıklar dipnotta verilmiştir. Bu dipnotlarda her zaman beyitlerin tamamı değil, [A] nüshasına göre farklı olan kelime/ler verilmiştir. Söz gelimi dize ya da beytin ilk kelimeleri farklı, sonrakiler aynı ise sadece farklı olan ilk kelimeler dipnotta gösterilmiştir.
- [A] nüshasındaki 15a sayfasında birinci beyitten sonra yazar Kaside-i Bürde'nin genel sırasına göre devam etmemiş ve on beyit atlamıştır.
- Bu çalışmada mukayeseli olarak kullanılan nüshalarda yer alan orijinal (Arapça) Bürde beyitleri muhtelif yayınlarda Arapça olarak neşredilen kaside-i Bürde metinleriyle de karşılaştırılmıştır.

1. Metne Esas Teşkil Eden Nüshanın Bölümleri

- **1b sayfasında**: Kasidenin ilk beyti geçmektedir.
- **2a sayfasında**: Kasidenin adı olan El-kevâkibü'd Düriyye Fî Medhi Hayri'l-Beriyeye ve "بِسْمِ الْخَزَائِنَةِ الْعَالِيَةِ الْمَوْلَوِيَّةِ الْجَمَالِيَّةِ نَائِبِ السَّلْطَنَةِ الشَّرِيفَةِ بَقْلَعَةِ حَلَبِ الْمَحْرُوسَةِ أَعَزَّ اللَّهُ أَنْصَارَهُ" şeklinde geçen saltanat mührü bulunmaktadır.
- **2b-3a sayfalarında**: Kasidenin yazılış sebebi.
- **3b-29b sayfalarında**: Kasidenin tahmisi.

⁷ <https://sufiworld.com/kaside-i-burde> ET: 05.01.2024

- **30a sayfasında:** Kasidenin yazarı ve yazılış tarihi.
- **30b sayfasında:** 22 Haziran 1860 tarihinde doğan bir çocuk için düşülen not.

Metin

[2a] قصيدة بردة مخمسة

الكواكب الدرية في مدح خير البرية.

يَرَسِمُ الْخَزَانَةَ الْعَالِيَةَ الْمَوْلَوِيَّةَ الْجَمَالِيَّةَ نَائِبِ السُّلْطَنَةِ الشَّرِيفَةِ بِقَلْعَةِ حَلَبِ الْمَحْرُوسَةِ أَعَزَّ اللَّهُ انصَارَهُ .

[2b] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهُوَ حَسْبِي قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ الْعَالِمُ الْعَلَامَةُ فَخْرُ الْأَدْبَاءِ جَمَالُ الْبُلْغَاءِ شَرَفُ الدِّينِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ الدِّلَاصِيِّ ثُمَّ الْبُوصَيْرِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى كَأَنَّ سَبَبَ إِنْشَاءِ هَذِهِ الْقَصِيدَةِ الْمُبَارَكَةِ أَنِّي كُنْتُ قَدْ أَصَابَنِي خُلُطٌ فَالِجَّ أَبْطَلَ بَصْفِي وَلَمْ أَنْتَفِعْ بِنَفْسِي فَفَكَّرْتُ أَنْ أَعْمَلَ قَصِيدَةً فِي مَدْحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَسْتَشْفِعُ بِهِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَأَنْشَأْتُ هَذِهِ الْقَصِيدَةَ وَنِمْتُ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَنَامِ فَمَسَحَ عَلَيَّ بِيَدِهِ الْمُبَارَكَةِ فَعُوْفَيْتُ لَوْفَتِي فَخَرَجْتُ مِنْ بَيْتِي أَوَّلَ النَّهَارِ فَلَقَيْتُنِي بَعْضُ الْفُقَرَاءِ فَقَالَ لِي يَا سَيِّدِي أُرِيدُ أَنْ تُعْطِيَنِي الْقَصِيدَةَ الَّتِي مَدَحْتَ بِهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ أَكُنْ أَعْلَمُتُ بِهَا أَحَدًا قَالَ فَقُلْتُ وَقَدْ حَصَلَتْ عِنْدِي مِنْهُ شَيْءٌ وَأَيُّ قَصِيدَةٍ تُرِيدُ فَإِنِّي مَدَحْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَصَائِدٍ كَثِيرَةٍ فَقَالَ الَّتِي أَوْلَاهَا أَمِنْ تَذَكُّرِ جِبْرَانَ بِذِي سَلَمٍ وَاللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتَهَا الْبَارِحَةَ وَهِيَ تُنَسِّدُ بَيْنَ يَدَيَّ مِنْ صُنْفَتٍ فِيهِ وَرَأَيْتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَمَائِلُ كَمَا يَتَمَائِلُ الْقَضِيبُ فَأَعْطَيْتُهُ الْقَصِيدَةَ فَذَهَبَ وَذَكَرَ مَا جَرَى بَيْنِي وَبَيْنَهُ لِلنَّاسِ فَبَلَغَتْ الصَّاحِبَ بِهِاءِ الدِّينِ وَزَيْرِ الْمَلِكِ الظَّاهِرِ فَاسْتَنْسَخَ الصَّاحِبُ الْقَصِيدَةَ وَنَدَرَ أَنْ لَا يَسْمَعَهَا إِلَّا حَافِيًا وَاقْفًا مَكْتُوفِ الرَّأْسِ وَكَأَنَّ يُحِبُّ

[3a] بِسْمَاعَهَا وَيَبْتَرِّكُ بِهَا هُوَ وَأَهْلُ بَيْتِهِ وَرَأُوا مِنْ بَرَكَاتِهَا أُمُورًا عَظِيمَةً فِي دِينِهِمْ وَدُنْيَاهُمْ. وَلَقَدْ أَصَابَ سَعْدُ الدِّينِ الْفَارُوقِيُّ مَوْقِعَ الصَّاحِبِ بِهَا الدِّينِ الْمَذْكُورِ رَمَدَ عَظِيمٍ أَشْرَفَتْ مِنْهُ عَلَى الْعَمَى فَرَأَى فِي مَنَامِهِ قَائِلًا يَقُولُ إِنَّمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ غَيْرُهُ يَقُولُ لَهُ أَمْضِ إِلَى الصَّاحِبِ بِهَا الدِّينِ وَخُذْ مِنْهُ الْبُرْدَةَ وَاجْعَلْهَا عَلَى عَيْنَيْكَ تَقَى قَالَ فَتَهَضَّ مِنْ سَاعَتِهِ وَجَاءَ إِلَى الصَّاحِبِ فَقَالَ لَهُ لِمَا رَأَى فِي نَوْمِهِ فَقَالَ الصَّاحِبُ مَا عِنْدِي شَيْءٌ يُقَالُ لَهُ الْبُرْدَةُ وَإِنَّمَا عِنْدِي مَدِيحُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْشَاءُ الْبُوصَيْرِيِّ فَتَحَنُّنْتُ نَفْسِي بِهِ فَأَخْرَجَهَا وَوَضَعَهَا سَعِيدُ الدِّينِ عَلَى عَيْنَيْهِ قَرَأَتْ وَهُوَ جَالِسٌ فَعُوْفِي مِنَ الرَّمَدِ لَوْفَتِهِ وَهَذِهِ الْقَصِيدَةُ بَرَكَاتُهَا كَثِيرَةٌ فَلْتَقْرَأْ عِنْدَ طَلَبِ الْحَاجَاتِ وَتُرْوَلِ الْمَهْمَاتِ فَإِنَّهَا عَظِيمَةُ الْبَرَكَاتِ كَثِيرَةُ الْخَيْرَاتِ نَفَعَنَا اللَّهُ بِهَا آمِينَ.

[3b] يَا مَنْ جَفَاهُ الْكَدَيِّ فَالْجَفْنُ لَمْ يَبِمِ

وَجَسْمُهُ بِأَنْفِيسَامِ الْفَكْرِ فِي سَقَمِ

مَا بَالُ دَمْعِكَ فِي الْخَدَيْنِ كَالْعَنَمِ

أَمِنْ تَذَكُّرِ جِبْرَانَ بِبَنِي سَلَمِ

مَرْجَبَتِ نَمْعًا جَرَى مِنْ مُقَلَّةِ بِدَمِ

anđıñımdı⁸ selemdeki ehil ve cireti

kim kaç yaş ağlamak gözünün oldu ‘ādeti

أَمْ مِنْ شُجُونِ لِحْبَلِ الْوَدِّ صَارِمَةٍ

لِلْعَيْنِ دَامِيَةٍ بِالْقَلْبِ دَائِمَةٍ

أَمْ حَرَّ نَارٍ مِّنَ الْأَشْوَاقِ ضَارِمَةٍ

أَمْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تَلْقَاءِ كَاظِمَةٍ

أَوْ أَوْمَضَ الْبَرَقُ فِي الظُّلْمَاءِ مِنْ إِضْمِ

yā yil esti kāzımeden yoħsa berķ mi

ıldıradı ızamda ki men‘ etti zulmeti

⁸ B: anđıñımı / [zī]

بُحِ بِالْهَوَىٰ فَرَسِيْسُ الْخُبِّ قَدْ تَبْنَا
وَالصَّبْرُ مَرٌّ وَتَهِيحُ الْغَرَامِ وَأَنَا
وَإِنْ هَمَمْتُ بِسُلْوَانٍ نَاءً وَعَنَا
فَمَا لِعَيْنَيْكَ إِنْ قُلْتَ أَكْفَا هَمَمًا
وَمَا لِقَلْبِكَ إِنْ قُلْتَ اسْتَفَىٰ يَهُم
ağlama dedükçe gözün ne oldu yaş döker
ayıl dedükçe gönlüne arturdu hayreti

[4a] وَكَيْفَ تَسْلُو وَتَأُرُّ الْوَجْدِ تَضْطَرُّ
وَالدَّمْعُ هَامٌ كَصَبِّ الْغَيْثِ يُنْسَجِمُ
يَخْطُ فِي الْخَدِّ مَا مَعْنَاهُ يَرْتَسِمُ
أَيَحْسَبُ الصَّبُّ أَنَّ الْخُبَّ مُنْكَتِمُ
مَا بَيْنَ مُنْسَجِمٍ مِنْهُ وَمُضْطَرِمِ
andaki gözyaşı ile yürek āteşi ola
‘āşık şanur mı gizlemek olur⁹ maḥabbeti

قَدْ بَانَ حَالُكَ لَمَّا حَالَ بِالْعِلَالِ
وَلَاخَ مَعْنَى الْجَوَىٰ فِي الْوَجْهِ وَالْمَقَلِ
تَبْكِي كَتَكْلًا شَجْنَهَا لَوْعَةُ التَّكْلِ
لَوْلَا الْهَوَىٰ لَمْ تَرُقْ دَمْعًا عَلَى طَلِّ
وَلَا أَرَقْتَ لِذِكْرِ النَّبَانِ وَالْعَلَمِ
‘āşık olmasaydı anmazduñ sen menāzili

hem etmez idi yaşlu gözün bu irāqati
لَا تُنْكَرُ الْخُبُّ وَالْأَحْشَاءُ قَدْ وَقَدَتْ
وَالْجِسْمُ مُنْجَلٌ وَالْعَيْنُ مَا رَقَدَتْ
وَطَالَمَا سَمَحْتُ بِالْفَيْضِ إِذْ سَهَدَتْ
فَكَيْفَ تُنْكَرُ حُبًّا بَعْدَمَا شَهَدَتْ
بِهِ عَلَيْنِكَ غَدُولَ الدَّمْعِ وَالسَّقَمِ
‘āşıkluğ u ki nicesi inkār kılasın
yaş ile ḥastalık virür iken şahādeti

⁹ B: ola

[4b] وَأُتِّبْتُ الْوَجْدُ حَطِي عَيْرَةَ وَضَنِي

مِثْلُ النَّهَارِ عَلَى خَدَيْكَ وَالْعَمَم

metinde bu beytin çevirisi bulunmamaktadır.¹⁰

أَنَا الْمُعَنِّي فَنَوْمَ الْعَيْنِ فَأَرْقَنِي

وَالشَّوْقُ أَحْرَقَنِي وَالْدَّمْعُ اغْرَقَنِي

رَفَقًا فَإِنَّ الْيَمَّ اللَّوَمِ أَقْلَقَنِي

نَعْمَ سَرَى طَيْفٍ مَنْ أَهْوَى فَأَرْقَنِي

وَالْحُبُّ يَعْطِرُضُ اللَّذَاتِ بِالْأَلَمِ

yāruḡ ḡayāli geldi ḡomadı ki uyuyayım

sevgü mukadder ider öküş türlü lezzeti

دَعْنِي فَنَارُ الْأَسَى فِي الْقَلْبِ مُسْعِرَةً

وَمَا أَنْطَقْتُ بَلَّ طَفَتْ بِالْوَجْدِ مُظْهِرَةً

فَكُفَّ عَنِّي فَلَيْسَ اللَّوَمُ مَقْدَرَةً

يَا لَأَنِمِي فِي الْهَوَى الْعُدْرِي مَعْدَرَةً

مَنِي إِلَيْكَ وَلَوْ أَنْصَفْتَ لَمْ تَلَمْ

‘uzr-i hevāda beni melāmet ḡılan ḡiḡi

iḡḡāfi¹¹ olsa terk eder idi melāmeti

قَدْ نَمَّ وَجْدِي بِمَا أَحْفِيهِ مِنْ حَبْرِي

فِي رُؤْيَا الْعَيْنِ مَا يُعْنِي عَنِ الْأَثَرِ

فَهَلْ دَوَاءٌ لِدَاءِ دَائِمٍ بِالْعَبْرِي

عَدْتُكَ حَالِي لِأَسْرِي بِمُسْتَتِرِ

عَنِ الْوَشَاةِ وَلَا دَائِي بِمُنْحَسِمِ

ḡālüm yetiḡti saḡa ve sırrum degil nihān

derdüm ḡatı nedür baḡa vāḡi viḡāyet

[5a] صَارَ الْغَرَامُ غَرِيمِي كَيْفَ أَدْفَعُهُ

¹⁰ B: [hem ‘āḡḡ yazı yazmış iken ḡarı ve ḡızıl ḡaru yanaḡta renk ḡızıl gözde ‘ibāreti]

¹¹ B: iḡḡāfin / idin

وَفِي الْجَوِيِّ قَدْ تَوَيْ مِنْ أَيْنَ أَمْنَعُهُ
فَالْعَدْلُ يَمْنَعُهُ لَوْ كَانَ يَنْفَعُهُ
مَحْضَتْنِي النَّصِيحَ لَكُنْ لَسْتُ أَسْمَعُهُ
أَنَّ الْمُحِبَّ عَنِ الْعُدَالِ فِي صَمَمٍ

verdün eyü ögüt evet onu işitmedüm
lābüd hemīşe ‘āşık işitmez naşīhati

فِي الْوَصْلِ فَصَلُّ الْعَنِي وَالْخَوْفِ وَالْوَجَلِ
وَمَا أَنْقَضِي أَلْمِي مِنْهُ وَلَا أَمَلِي
وَصَنَاعَ عَصْرِ الصَّبَا فِي اللَّهْوِ وَالذَّلَلِ
أَنِّي اتَّهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ فِي عَدْلِي
وَالشَّيْبُ أَبْعَدُ فِي نَصِيحٍ عَنِ الشَّهْمِ

şeybüm naşīhat etti evet ona işitmedüm¹²

vechi nedür ki şeybe kışı kıla töhmeti

يَا وَيْحَ نَفْسِي لَمْ تَعْمَلْ بِمَا حَفَظْتُ
لِلَّهِ كَمْ أَهْمَلْتُ مِنْ حِكْمَةٍ وَعَظْمَتْ
وَكُلَّمَا وَهَمْتُ هَامْتُ بِمَا لَحِظْتُ
فَلِأَنَّ أَمَارَتِي بِالسُّوءِ مَا اتَّعَظْتُ
مِنْ جَهْلِيهَا بِنَذِيرِ الشَّيْبِ وَالْهَرَمِ

emmāre nefsum olmadı va‘z ile mütte‘iz

şeyb ve herem nezīrini yendi cehāleti

[5b] ذَلَّتْ بِزَلَّتِهَا سُبْحَانَ مَنْ سَتَرَأ
فَعَنْ قَرِيبٍ مَدًّا قِي قَبْرَهَا سَتَرَأ
بِهِ تَقِيمُ وَلَا وَرَدَ لَهَا صَدْرَأ
وَلَا أَعَدَّتْ مِنَ الْفَعْلِ الْجَمِيلِ قِرَى
ضَيْفِ أَلْمِ بِرَأْسِي عَيْرِ مُحْتَشِمِ

bir gayr-ı¹³ muhteşem konuğ etti başa nüzül

ķılmadı ana fi‘l-i cemilden ziyāfeti

ضَيْفُ تَقِيٍّ تَقِيٍّ زَانَ مَنْظُرُهُ
يَحِلُّ بِالْمَرِّ عَنْ كُرِّهِ فَيُنْذَرُهُ

¹² B: töhmet eyledim

¹³ B: bir muhteşem konuğ etti başa nüzül

هُوَ الْمَشْيُوبُ فَمَنْ وَأَفَاهُ يَرْجُرُهُ
لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ أَنِّي مَا أَوْقَرَهُ
كَتَمْتُ سِرًّا بَدَا لِي مِنْهُ بِالْكَتْمِ

bilsem ki hürmet etmezem yaşum ağına
ketm idedüm sevād-ı ketm birle şeybeti

أَلُوْمٌ نَفْسًا تَمَادَتْ فِي عَمَائِبِهَا
عَنْ رُشْدِهَا شَرَدَتْ مِنْ قَبْلِ غَائِبِهَا
أَمَّا الْجَمَامُ لَهَا أَقْصَى نَهَايَتِهَا
مَنْ لِي بِرِدِّ جِمَاحٍ مِنْ غَوَائِبِهَا
كَمَا يُرَدُّ جِمَاحُ الْخَيْلِ بِالْأَجْمِ

atuş cimāhını nitekim redd eder licām
iy kāş redd olayıdı nefsum gavāyeti

[6a] فَتَرَكُهَا مَعَ مُنَاهَا عَيْنَ حَسْرَتِهَا
وَصَدَّهَا عَنْ هَوَاهَا عَوْنُ نُصْرَتِهَا
وَإِنْ سَهَتْ وَأَشْتَهَتْ لَهْوًا لَغَفَلَتِهَا
فَلَا تَرْمِ بِالْمَعَاصِي كَسِرَ شَهْوَتِهَا
إِنَّ الطَّعَامَ يُقْوِي شَهْوَةَ النَّهْمِ

pes ma'şiyetleriyle gönül şehvetini şıma
kuvvetlenür ta'ām ile hırş ehl-i şehveti

يَخْلُوا لَهَا زِينَةٌ مِنْ زُخْرَفٍ وَحَلَا
وَجَمْعُ مَالٍ غَلَا فِي قِيَمَةٍ وَعَلَا
فَكَفَّهَا زُجْرًا لِكَيْ تَتَأَلَّ غَلَا
وَالنَّفْسُ كَالطِّفْلِ إِنْ تُهْمِلَهُ شَبَّ عَلَى
حُبِّ الرِّضَاعِ وَإِنْ تَقْطِنَهُ يَنْقُطِمِ

nefsün radī' a benzer emer qor isen ve ger¹⁴

sütten kesersen öğrenür ider qanā' ati

فَادَّهَبَ لِتَهْدِيْبِهَا رَفِيقًا لِنُسْمِيَةِ
وَإِدَابَ بِتَأْدِيْبِهَا قَسْرًا لِتَلْوِيَةِ
فَإِنْ أَبَتْ وَتَوَتْ خُلْفًا لِتَوِيَةِ

¹⁴ B: nefsün radī' a benzer eğer qor isen ve ger

فَاصْرِفْ هَوَاهَا وَحَايِزِ أَنْ تُؤَلِّيَهُ

أَنَّ الْهَوَىٰ مَا تَوَلَّىٰ يُصِمُّ أَوْ يَصِمُّ

gönlüğ hevesi od götürür sağa pes anun

döndür hevāsini aña virme emāreti

[6b] رُضْنَهَا بِعَقْلِ فَتَرْسِي وَهِيَ هَائِمَةٌ

بِرُوضَةِ آلَانَسِ وَالْأَفْرَاحِ دَائِمَةٌ

وَلَا تَدْعُهَا فَتَغْدُوا وَهِيَ لِأَيْمَةٌ

وَرَاعِيهَا وَهِيَ فِي الْأَعْمَالِ سَائِمَةٌ

وَإِنَّ هِيَ اسْتَحَلَّتِ الْمَرْعَىٰ فَلَا تُسِيمُ

güd salma olmasun anı yaḥṣi ri' āyet it

mer' āyī ṭatlu bulduğı dem koy işāmeti

وَإِنْ تَكُنْ عَنْ طَرِيقِ الرَّشْدِ مَائِلَةٌ

فَقَدْ كَبِتْ إِذْ غَدَتَ فِي السَّيْرِ جَاهِلَةٌ

فَاحْذَرِ مُغَالِبَةَ مِنْهَا وَغَابِلَةَ

كَمْ حَسَنَتْ لُدَّةَ الْمَرْءِ قَاتِلَةَ

مِنْ حَيْثُ لَمْ يَدْرِ أَنَّ السَّمَّ فِي الدَّسَمِ

iy nice nesne ṭatlu gelüp¹⁵ nefse 'ākıbet

anuy mu' ayyen oldu ki semdür dūsūmeti

إِيَّاكَ مِنْ مَكْرٍ مَنْ يَأْتِيكَ بِالْخَدَعِ

وَلَوْ بَدَأَ مَكْرًا وَاجْتَنَحَ إِلَى الْوَرَعِ

وَلَا تُطِعْ جَاهِلًا يُعْرِيكُ بِالطَّمَعِ

وَأَخْشِ الدَّسَائِسَ مِنْ جُوعٍ وَمِنْ شَبَعِ

فَقَرَّبَ مَخْمَصَةَ شَرِّ مِنَ التَّحَمِ

meyl etme cū' ve ṣeb' 'a evsatı gözet

iy nice maḥmeṣa ılıdur nice bıṭnatı

[7a] مَا أَنفَسَ النَّفْسَ إِذَا بَرَّتْ إِذَا بُرِنَتْ

مِنْ عِلَّةِ الذَّنْبِ وَأَنْكَفَتْ فَمَا آجُرْتَنْتُ

فَقُبَّ تَنْتُ لِعِلًّا بِالْعِزِّ قَدْ تَشَأَتْ

¹⁵ B: gelür

وَاسْتَفْرِغِ الدَّمْعَ مِنْ عَيْنٍ قَدْ اُمْتَلَاتِ
مِنَ الْمَحَارِمِ وَالزَّرْمِ حَمِيَّةَ النَّدَمِ

yaşı harām ile dolu gözlerden ağıdup¹⁶

kılığıl geçen günahların için nedāmeti

وَالْعِلُّ وَالْحَسَدَ الْمَذْمُومَ أَقْصِيهِمَا
تَرْكًا فَكَمْ جَسَدٍ ضَرًّا فَأَحْصِيهِمَا
كَمْ نَعَصْنَا الْقَلْبَ مِنْ تَقْلِيْبِ غَصْبِهِمَا
وَخَالَفِ النَّفْسَ وَالشَّيْطَانَ وَأَحْصِيهِمَا
وَإِنْ هُمَا مَحْضَاكَ النَّصِيْحَ فَاتَّبِعْهُمَا

şeytāne nefse ‘āşī olup kıl muhālefet

ögüt virürler ise saña eyle töhmeti

كِلَاهُمَا أَمْرُهُ بِالسُّوءِ لِأَخِ كَمَا
إِنَّ الرَّدِّيَّ بِهِمَا يُدْرِي إِذَا أَحْتَكَمَا
فَادْفَعِ قَضَاهُمَا بِالْجَوْرِ إِنَّ حَكَمَا
وَلَا تُطِعْ مِنْهُمَا خَصَمًا وَلَا حَكَمًا
فَأَنْتَ تَعْرِفُ كَيْدَ الْخَصْمِ وَالْحَكَمِ

hāşım ve hākem fesādını bilürsin anlara

hāşım olsalar yahtut hākem itme itā‘ atı

[7b] مَالِي نَصَحْتُ وَلَمْ أَنْظُرْ إِلَيَّ رَلِّي

وَلَا أَحَالَ خِلَالَ الْوَعْظِ مَنْ خَلَلِ
كَأَنَّ عَقْلِي عَنِ الْأَرْشَادِ فِي عَقْلِ
وَاسْتَعْفِرُ اللَّهَ مِنْ قَوْلٍ بِلَا عَمَلِ
لَقَدْ نَسَبْتُ بِهِ نَسْلًا لِدِي عَقْمِ

nesl-i ‘akīme nisbet iden kavlı-i bī -‘amel

için ettüm iderem andan inābeti¹⁷

أَقُولُ قَوْلًا وَلَمْ أَعْمَلْ بِمَوْجِبِهِ
وَمِلْتُ عَنْ لَوْمِ قَلْبِي فِي تَقْلِبِهِ

¹⁶ B: ağıdur

¹⁷ B: nesl-i ‘akīme gibi ‘amelsüz mākalıla teşbīb kıldum iderem

أَنَا الْمَقْصُرُ فِي تَحْصِيلِ مَا رَبِّهِ
أَمَرْتُكَ الْخَيْرَ لَكِنْ مَا انْتَمَرْتُ بِهِ
وَمَا اسْتَقَمْتُ فَمَا قَوْلِي لَكَ اسْتَقِم

hayr işle didüm¹⁸ işlemedüm doğru olmadum
pes nice kıldıram saña ben istikâmeti

وَلَا رَكِبْتُ لِقَصْدِ الْفَوْزِ رَاجِلَةً
لِلْأَمْنِ وَأَصْلَةً بِاللُّجَجِ كَأَفْلَةٍ
وَالزَّوْحُ مَا بَرَحْتُ فِي السَّيْرِ رَاجِلَةً
وَلَا تَزَوَّدْتُ قَبْلَ الْمَوْتِ نَافِلَةً
وَلَمْ أُصَلِّ سِوَى فَرَضٍ وَلَمْ أُصُمْ

ölmezden öñ nevāfil ile zād edinmedüm
şavm ve şalāt etmedüm¹⁹ illā farīzâtı

[8a] عَدَلْتُ عَنْ نَهْجٍ مِنْ بِالْقِسْطِ قَدْ عَدَلْتُ

قَلَمْتُ امْتُ طَمْعِي مَمَالِهَا أَفْلًا
أَخْشَى الْعِقَابَ وَعَنَى اللَّهُ مَا أَفْلًا
ظَلَمْتُ سِنَّةً مِنْ أَحْيَا الظَّلَامِ إِلَى
أَنْ اسْتَكْتَفْتُ قَدَمَاهُ الضَّرَّ مِنْ وَرَمِ

ol dünleri diri tutanuñ sünnetin kıodum
kim ayağı kıılır idi şışten şikāyeti

شُكْرًا لِخَالِقِهِ تَمَّ الْوُجُودِ زَوِي
رَفْضًا وَجَدَّ بِجُودِ عَمَّ حَيْثُ تَوِي
كَمْ صَامَ هَاجِرَةً عَنِ فُنْعِهِ وَطَوِي
وَشَدَّ مِنْ سَعْبِ أَحْسَاءِهِ وَطَوِي
تَحْتَ الْحِجَارَةِ كَشْحَا مُتَرْفِ الْإِذْمِ

aç olduğında yüregi şalınmamağ için
nazük tenine bağlar idi ol hicāreti

¹⁸ B: dedün

¹⁹ B: kılmadum

وَجَاءَهُ زُخْرُفُ الدُّنْيَا بِأَلَّا طَلَّبَ
فَصَدَّ عَنْهُ وَأَفْنَى الْعَمَرَ بِالْأَدَابِ
فِي طَاعَةِ اللَّهِ بِالْإِخْلَاصِ وَالْأَدَبِ
وَرَأَوْتُهُ الْجِبَالَ الشَّمْسُ مِنْ نَهَبِ
عَنْ نَفْسِيهِ فَأَرَاهَا أَيَّمَا شَمَمِ

dağlar zehebden anı kılurdı mürāveda²⁰
ol gösterürdi el çeküp anlara rif' atı

[8b] وَمَا أُمِيلَتْ إِلَيْهَا قَطُّ فِكْرَتُهُ
وَلَمْ تَلْمَهُ عَلَيَّ الْأَعْرَاضِ عُسْرَتُهُ
فَالزَّهْدُ عَنْ زَهْوَاهَا زَكَاةُ فِطْرَتِهِ
وَأَكْدَتْ زُهْدَهُ فِيهَا ضَرُورَتُهُ
إِنَّ الضَّرُورَةَ لَا تَعْدُو عَلَى الْعِصَمِ

zühdin zarüreti dahı muh'kem kılurdı
zırā zarüretine yenilmezdi' ismeti

رَامَ الْكَفَافَ مِنَ الْفُوتِ الْحَلَالِ وَسُنْ
قِنَاعَهُ النَّفْسِ فِي سِرِّ لَهْ وَعَلْنُ
وَمَا دَعَتْهُ لِدُنْيَا فَاقَهُ بِزَمْنُ
وَكَيْفَ تَدْعُو إِلَى الدُّنْيَا ضَرُورَةُ مَنْ
لَوْلَاهُ لَمْ تُخْرِجِ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ

ol kim ol olmasaydı olmaz idi cihān
dünyāya nite da' vet edeydi zarüreti

مَنْ أُرْسِدَ الْخَلْقَ بِالْحَقِّ الْمُرْبِلِ لِعِي
وَمَدَّ نَشْرَ الْهَدْيِ يَلْوِي الضَّلَالِ بَطِي
وَمَنْ أَتَاهُ النَّدَا بِالْأَفَقِ أذُنُ إِلِي
مُحَمَّدَ سَيِّدِ الْكُونِينَ وَالثَّقَلَيْنِ
وَالْفَرِيقَيْنِ مِنْ عَرَبٍ وَمِنْ عَجَمِ

'urba kılup durur 'aceme cinne inse hem

²⁰ B: altun gümüş öbekler aña dirler idi gel

dünyāda āhirette muḥammed siyādeti²¹

[9a] أَسْمَاهُ رَبُّ الْعِبَادِ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ

وَحَصَنَهُ بِمَزَايَا مَا لَهَا عَدَدُ

لَهُ اللَّوَا بِيَوْمِ الْحَشْرِ يَنْعَقُدُ

نَبِيِّنَا الْأَمْرُ النَّاهِي فَلَا أَحَدُ

أَبْرَ فِي قَوْلٍ لَا مِنْهُ وَلَا نَعَمُ

oldur nebiyyümüz āmir ve nāhī kimsenün

lā ve ne‘ amda ancılayın yok maḳāleti

هُوَ الْأَمِينُ وَأَمْنُ الْعَبْدِ طَاعَتُهُ

فَمَنْ يَطْعُ شَرَعَهُ تَعْلُو مَكَانَتُهُ

وَهُوَ الرَّوْفُ الَّذِي جَلَّتْ كَرَامَتُهُ

هُوَ الشَّفِيعُ الَّذِي تُرَجَى شَفَاعَتُهُ

لِكُلِّ هَوَالٍ مِنَ الْأَهْوَالِ مُقْتَحِمُ

ol bir şefi‘²² durur ki ḳatı ḳorḳular için

mecmū‘-1 ‘ālem andan umerler şefā‘ati

هُدَىٰ لِذِي قَوْلٍ غَيْرِ مُشْتَبِهٍ

مُزْرَاءٍ مِنْ مِرَاءِ الشُّكِّ وَالشُّبُهَةِ

وَبَيِّنِ الْحَقَّ مَعَ بُرْهَانٍ مَطْلَبِهِ

دَعَا إِلَى اللَّهِ فَأَلْمَسْتُمْ سِكُونَهُ بِهِ

مُسْتَمْسِكُونَ بِحَبْلِ غَيْرِ مُنْقَصِمِ

üzülmeyesi ipe yapıştı aña uyan

zīrā ki doğru ḫaḳ yolına ḳıldı da‘veti

[9b] قَدِيدُهُ وَأَضْحُ كَالشَّمْسِ فِي الْأَفْقِ

وَوَجْهُهُ نَيْرٌ كَالْبَدْرِ فِي الْعَسَقِ

وَكَفُّهُ مَائِحٌ كَالْبَحْرِ فِي الْعَدَقِ

فَأَقِ النَّبِيِّنَ فِي خُلُقِ وَفِي خُلُقِ

وَلَمْ يُدَانُوهُ فِي عِلْمٍ وَلَا كَرَمِ

²¹ B: seyyid cemī‘ keвне muḥammed durur anun
hem ins ve cin ve ‘arab ve ‘acem da‘veti ümmeti

²² B: ḫabībdür

halk ve hulkte kamu nebiyyden ziyâdedür

‘ ilim ve keremde yoktur aña kimse kırbeti

فَفِي الشَّفَاعَةِ أَمْرُهُ وَقَدْ أُنْسُوا
وَأَمَّهُمْ لَيْلَةُ الْمِعْرَاجِ وَاقْتَبَسُوا
مِنْ نُورِهِ فَسَأَاهُ لَيْسَ يَلْتَبِسُوا
وَكُلُّهُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ مُلْتَمِس
عَرَفًا مِنَ الْبَحْرِ أَوْ رَشْفًا مِنَ الدَّيَمِ

baħr-ı muħıttten bir avuç Şu alur gibi

mecmū‘ anadan ister olur türlü ħaceti²³

بِعِزِّهِ اسْتَشْعَرَ وَالنَّيْلِ قَصْدِهِمْ
إِذْ مَجْدَهُ قَدْ عَلَا مِنْ فَوْقِ مَجْدِهِمْ
وَهُمْ أَوْدَاؤُهُ يَا فَوْزَ سَعْدِهِمْ
وَوَاقِفُونَ لَدَيْهِ عِنْدَ حَدِّهِمْ
مِنْ نُقْطَةِ الْعِلْمِ أَوْ مِنْ شَكْلَةِ الْحِكْمِ

noħtadan durur kıatında her biri ħaddında²⁴

yā Őekleden ki kapladı ‘ ilimi ve ħıkmeti

[10a] سُرْتُ وَسَارَتْ بِجَمْعِ الْفَضْلِ سَبْرَتُهُ

فِي الذِّكْرِ قَدْ تَلَيَّنَتْ بِالْفَخْرِ سُورَتُهُ
أَعْظَمُ بِفَخْرٍ زَكَّ مِنْهُ سَبْرَتُهُ
فَهُوَ الَّذِي تَمَّ مَعْنَاهُ وَصُورَتُهُ
ثُمَّ أَصْطَفَاهُ حَبِيبًا بَارِئَ النَّسَمِ

anı ħabı̄b edindi yaratan ħalâyıķı

iriŐti ħün tamāmına m‘ anā ve Şüreti

كَمْ أَبْرَزَتْ حِكْمًا اسْرَارُ بَاطِنِهِ
ثُمَّ أَنْ كَالدَّرِ فِي أَبْهِي مَعَادِنِهِ
فَهُوَ الْفَرِيدُ كَمَالًا فِي أَحَاسِنِهِ
مُنْتَرَهُ عَنِ شَرِيكِ فِي مَحَاسِنِهِ

²³ B: deryādan ve metardan ve garaf ve raŐifi gibi
mecmū‘ ‘ ālem alur andan türlü ħaceti

²⁴ B: durur kıatında her biri ħaddında noħtadan

فَجَوْهَرُ الْحُسْنِ فِيهِ غَيْرُ مُنْقَسِمٍ

oldur maḥāsiniinde münezzeh şarikten
olmadı ḥüsn-i cevherinüñ anda kısmeti

خَيْرُ الْبَرَائِيَا وَأَرْكَبِي مِنْ رَكِبِهِمْ

وَمُرْشِدُ الْخَلْقِ حَقًّا بَعْدَ غَيْبِهِمْ

وَعَوْنِهِمْ وَغِيَاثُ وَقْتِ عَيْبِهِمْ

دَخَ مَا ادَّعَتْهُ النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ

وَأَحْكُمُ بِمَا شِئْتَ مَدْحًا فِيهِ وَاحْتِكَمُ

‘isāye didüğini naşārā aña dime

kııl nice diler iseñ aña özge midḥatı

[10b] فَقَدْ أَتَى مَدْحَهُ فِي الذِّكْرِ وَالصُّجْفِ

فَانْتَشَرُ مَدَائِحَهُ جَهْرًا وَعِدَ وَصِفِ

وَأَسْتَ تَخْشِي إِذَا أَطْنَبْتَ مِنْ سَرَفِ

وَأَنْسُبُ إِلَى دَاتِهِ مَا شِئْتَ مِنْ شَرَفِ

وَأَنْسُبُ إِلَى قَدْرِهِ مَا شِئْتَ مِنْ عِظَمِ

zātina nisbet ile şeref nice dilesen

hem nice қaderine diler iseñ celāleti

سُبْحَانَ مَنْ بِالْهُدْيِ وَالْحَقِّ أَرْسَلَهُ

مُؤَيِّدًا ثُمَّ بِالْقُرْآنِ جَمَلَهُ

فَمَنْ يَرْمِ مَدْحَهُ لَمْ يَحْصِ أَكْمَلَهُ

فَإِنَّ فَضْلَ رَسُولِ اللَّهِ لَيْسَ لَهُ

حَدٌّ فَيُعْرَبُ عَنْهُ نَاطِقٌ بِهَمِّ

bayık resül fazlına bir ḥadd yoktur

kim aña irişe mütekellim ‘ibāreti

أَعْظَمُ بِقَدْرِ بَنِي لِسْمَاءَ سَمًا

ثُمَّ اعْتَلَا بِعَلَامَاتٍ بَدَتْ عِلْمًا

أَيَّاتُ مُعْجَزَةٍ أَوْلَى بِهَا نِعْمًا

لَوْ نَاسَبَتْ قَدْرَهُ آيَاتُهُ عِظَمًا

أَحْيِي اسْمُهُ حِينَ يُدْعَى دَارِسَ الرِّمَمِ

ger mu' cizātı adrine gre olaydı
dirilde idi adı anıldıta rimmeti

[11a] مَنْ أَوْصَحَ الشَّرْعَ فِي تَهْذِيبِ مَذْهَبِهِ

وَأَذْهَبَ الشَّرَّ فِي تَرْهِيْبِ مَأْرِيهِ

وَسَهَّلَ الْخَيْرَ فِي تَرْغِيبِ مَطْلَبِهِ

نَمْ يَمْتَحِنًا بِمَا تَعَيَا الْعُقُولُ بِهِ

جِرْصًا عَلَيْنَا فَلَمْ نَرْتَبْ وَلَمْ نَهْمِ

buyruk buyurmadı bize gc kim bıragavuz

hayımlıg ile gnlmze trl rbeti

هُوَ الرَّحِيمُ بِنَا بِالْبِرِّ كَمْ جَبَرًا

قَلْبًا بِرَأْفَتِهِ أَعْظَمَ بِهِ بَشَرًا

اللَّهُ أَكْبَرُ كَمْ سَرَّ بِهِ اسْتَنْرَأ

أَعْيَى الْوَرَى فَهُمْ مَعْنَاهُ فَلَيْسَ يُرَى

فِي الْقُرْبِ وَالْبُعْدِ فِيهِ عَنِ مَنَفَحِمِ

me' enysi fehmi anu alk ' aciz eyledi

kimsene yo kim aa bilindi aıatı

فَمَنْ يُرْمِ حَصْرَهُ بِالرِّسْمِ أَوْ عَدَدِ

فَعَقْلُهُ فِي عَقَالٍ حَلَّ بِالْخَلْدِ

فَلَمْ يَصِلْ حَدَّ أَقْصَاهُ إِلَيَّ أَحَدِ

كَالشَّمْسِ تَطْهَرُ الْعَيْنَيْنِ مِنْ بُعْدِ

صَغِيرَةً وَتَكُلُّ الطَّرْفَ مِنْ أَمَمِ

gne gibi ki gze ıraktan gei gelr

bulur yaından aa baan gz killeti

[11b] فَاسْأَلْكَ سَبِيلَ النَّقِيِّ وَالرِّمَمِ طَرِيقَتَهُ

وَ عِنْدَ حَدِّكَ قَفَّ نَمْ أَقْفُ سِيرَتَهُ

فَوَصَّفُ نَفْسِكَ لَمْ تُدْرِكْ دَقِيقَتَهُ

فَكَيْفَ يُدْرِكُ فِي الدُّنْيَا حَقِيقَتَهُ

قَوْمَ نِيَامِ تَسْلَفُوا عَنْهُ بِالْحُلْمِ

dünyāda anı nice bile ol uyur kişi
ki andan düşü götürmüş ola aña selveti

فَالنَّاسُ فِي النَّوْمِ قَدْ أَلْهَتْهُمْ أَلْفَكُرُ
يَسْتَنْتِظُونَ إِذَا مَا تَوَّأَ وَمَا أَعْتَبَرُوا
فَاعْلَمْ وَمِنْ مَقُولٍ فِي الْأَوْصَافِ تُحْتَصَرُ
فَمَبْنَعُ الْعِلْمِ فِيهِ أَنَّهُ بَشَرُ
وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ

bu denlü bilinür hemîn ol kim beşer durur
hem tañrı hilkatınuñ yek-i ehl-i fażileti

كَمْ أَيُّهُ مِنْهُ جَلَّتْ فِي عَجَائِبِهَا
مَا يَنْفَضِي أَبْدَأَ مَعْنَى عَرَائِبِهَا
جَلَّتْ عَيَّاهِبَ شَاكٍ مِنْ رَعَائِبِهَا
وَكُلُّ أَيُّ أَتَى الرَّسُلَ الْكِرَامَ بِهَا
فَأِنَّمَا اتَّصَلَتْ مِنْ نُورِهِ بِهِمْ

nurundan istifāde kılmış durur anuñ
mecnû'-i enbiyā ki götürmüşler āyeti

[12a] لِأَنَّ آيَاتِهِ عَمَّتْ مَنَاقِبُهَا
بِالنَّصْرِ وَالْعِزِّ قَدْ حُقَّتْ مَوَاقِبُهَا
مِنْهَا نَجُومُ الْهُدَى تَزْهُوُ نَوَاقِبُهَا
فَإِنَّهُ شَمْسُ فَضْلِ هُمْ كَوَاكِبُهَا
يُظْهِرْنَ أَنْوَارَهَا لِلنَّاسِ فِي الظُّلْمِ

ol fażl güneşi durur anlar kevākibi
halk üstine kımazlar āne şübhe zulumeti

فَكَفَّهُ بِالْإِنْدَاءِ كَالْعَيْثِ يَنْدَفِقُ
وَوَجْهُهُ بِالْحَيَاةِ كَالْبَدْرِ يَأْتِلِقُ
وَلَفْظُهُ قَدْ بَدَأَ كَالدَّرِّ يَنْتَسِقُ
أَكْرَمَ بِخَلْقِ نَبِيِّ رَأَى خُلُقِ

بِالْحُسْنِ مُشْتَمِلٍ بِالْبِشْرِ مُتَّسِمٍ

hüsn ile müştemildür ve beşer ile müttesim
ne halk olur ki varmış aña halk zîneti

كُنْزٌ لِمُنْتَمِسِ بَحْرٍ لِمُعْتَرِفٍ

نُورٌ لِمُقْتَنِسِ كَهْفٍ لِمُقْتَرِفٍ

دُخْرٌ لِمُبْتَنِسِ نَصْرٍ لِمُلْتَهِفٍ

كَالزَّهْرِ فِي تَرْفٍ وَالنَّبْرِ فِي شَرْفٍ

وَالْبَحْرِ فِي كَرَمٍ وَالذَّهْرِ فِي هِمَمٍ

çiçek gibi terafta kamer gibi şerefte
deryâ gibi keremde zaman gibi himmeti

[12b] حَامِي الدَّرِي وَكَفِي فِي كَفَالَتِهِ

جَمِيلٌ فِعْلٌ جَلِيلٌ فِي مَقَالَتِهِ

شَدِيدٌ حَزْمٌ سَدِيدٌ فِي جَزَالَتِهِ

كَأَنَّهُ وَهُوَ فَرْدٌ مِنْ جَلَالَتِهِ

فِي عَسْكَرٍ حِينَ تَلْقَاهُ وَفِي حَسَمٍ

tenhâ yüridüğünde anı gösterür idi
leşker çeküp yürü gibi anuñ celâleti

رَحْبُ الْعَطَاءِ وَفِي حَرْبِ الْعِدَاةِ وَفِي

كَأْفِ مَوَافٍ وَلِيٍّ مُنْصِفٍ وَصَفِيٍّ

سَهْلُ الْمَحْيَا وَبَدْرٌ غَيْرُ مُنْكَسِفٍ

كَأَنَّمَا التُّوَلُّوُ الْمَكْنُونُ فِي صَدَفٍ

مِنْ مَعْدِنِي مَنطِقِي مِنْهُ وَمَبْتَسَمٍ

meknün²⁵ durur şadef içinde şanduñ
ağzında dişlerin kalacak ibtisâmeti

أَوْلَاهُ مَوْلَاهُ رِضْوَانًا وَعَظْمَهُ

فَنَالَ مِنْ فَضْلِهِ الْمَوْفُورِ أَعْظَمَهُ

يَا طَيْبَ عَيْشٍ لِمَنْ أُنْحَى مُعْظَمَهُ

²⁵ B: [dür]

لَا طِيبَ يَغِيلُ تُرْبًا ضَمَّ أَعْظَمَهُ

طُوبَى لِمُنْتَشِقٍ مِنْهُ وَمُلْتَثِمٍ

ol türbet gibi kim yatur andan t̄ib ola
devletlü koğan ve öpen ol ār-ı türbeti

[13a] قَدْ أَعْرَبَ الْمَجْدَ عَنْ أَخْبَارِ مَخْبِرِهِ

لَمَّا بَنَى الرَّفْعَ فِي أَعْلَامِ مَفْخَرِهِ

فِي بَدَأِ مَبْعُوثِهِ قَدَمًا وَأَخْرَهُ

أَبَانَ مَوْلِدَهُ عَنْ طِيبِ عُنْصُرِهِ

يَا طِيبَ مُبْتَدِلِ مِنْهُ وَمُحْتَمِّمِ

bedvi ve hitmı tayyib anuñ t̄ib-ı^c unşuru
ol kevn bilürmiş idi ki oldı vilādeti

بِهِ أُصِيبَ الْعَدِيَّ وَالْهَمُّ أَمَّهُمْ

وَحَلَّ غَمَّهُمْ وَانْحَلَّ بَرَمَهُمْ

وَرَأَى خَوْفَهُمْ وَرَأَى أَمْنَهُمْ

يَوْمَ تَفَرَّسَ مِنْهُ الْفُرْسُ أَنْهُمْ

قَدْ أَنْذَرُوا بِحُلُولِ النُّبُوسِ وَالنَّقَمِ

ol günden etti fürs teferrüs kim iniser
hağqktan bularuñ üstine bûsî ve neqameti

أَكْرَمَ بِهِ مَوْلِدًا ضَاءَتْ بِهِ الْبِقَعُ

بِهِ بَدَأَ عِلْمَ الْأَسْلَامِ يَرْتَفِعُ

وَمَسَّ أَعْدَاءَهُ مِنْ أَجَلِهِ جَزَعُ

وَبَيَاتِ إِبْرَانَ كِسْرَى وَهُوَ مُنْصَدِعُ

كَشْمَلِ أَصْحَابِ كِسْرَى غَيْرِ مُلْتَثِمِ

ol gün erişti řāqına kisrānuñ insidā^c
hem ol gün oldu²⁶ müfterik anuñ cemā^c ati

[13b] فَاسْتَشْعَرَتْ خَلْفُ مَصَارِعِ السَّلْفِ

فَرُلُّوا وَارْتَمَوْا بِالذَّلِّ فِي هَدَفِ

²⁶ B: hem ol gün müteferrik anuñ cemā^c ati

لَإِنَّ بُنْيَانَهُمْ عَلَيَّ شَقًّا جُرْفٍ
وَالنَّارُ حَامِدَةٌ الْإِنْفَاسِ مِنْ أَسْفٍ
عَلَيْهِ وَالنَّهْرُ سَاهِي الْعَيْنِ مِنْ سَدَمٍ

nehre sedemden eridi unutmak bınarını
nāra esefden oldu muḥassal ḥumûdeti

فَقَرَّ فَارِسٌ مِنْ خَوْفٍ وَجِيرَتْهَا
لَمَّا خَبِثَ نَارُهُمْ وَأَنْكَفَتْ فَوْرَتْهَا
وَسَارَ فِي سَائِرِ الْأَرْجَاءِ سِيرَتْهَا
وَسَاءَ سَاوَةٌ أَنْ عَاضَتْ بُحَيْرَتْهَا
وَرَدَّ وَارِدَهَا بِالْعَيْظِ حِينَ ظَمَى

kaķımagla döndi şuya şuşayup gelen
gavr oldu çünkü sāvenüḡ ol dem²⁷ bu ḥayreti

فَالنَّارُ وَالْمَاءُ قَدْ مَالَا إِلَيَّ خَلَلٍ
تَعَاكَسَ الْحَالُ فِي طَبَعِ عَلَيَّ الْبَدَلِ
فَالنَّارُ مَا أَشْتَعَلْتُ وَالْمَاءُ لَمْ يَسِيلِ
كَأَنَّ بِالنَّارِ مَا بِالْمَاءِ مِنْ بَلَلٍ
حُزْنَا وَبِالْمَاءِ مَا بِالنَّارِ مِنْ ضَرَمٍ

şunun ruḡubeti sanduḡ odđa var idi
ġamdan ya şuda vardı odun ḥarāreti

[14a] أَيْأْتُ صِدْقٍ لَهَا الْأَعْنَاقُ خَاصِعَةٌ

لِلْخَيْرِ جَامِعَةٌ لِلشَّرِّ مَائِعَةٌ
وَشَمْسٌ ضَوْءُ الْهُدَى بِالسَّعْدِ طَائِعَةٌ
وَالجِنَّ تَهْتَفُ وَالْأَنْوَارُ سَاطِعَةٌ
وَالْحَقُّ يَظْهَرُ مِنْ مَعْنَى وَمِنْ كَلِمٍ

cin söyleşürler idi balķırdı nūrlar
ḥaķķı mübeyyen etti²⁸ ma‘ nā ve kelimeti

²⁷ B: ġün

²⁸ B: eyledi

دَلِيلُهُ وَأَصْحُ أَعْلَامُهُ كَعَلْمٍ
لَكِنَّ أَهْلَ الشَّقِيِّ بِالْكَفْرِ وَسَطُّ ظَلْمٍ
قَدْ عَمَّهُمْ عَمَّهُمْ بِهِمِ أَلَمٍ
عَمُوا وَصَمُّوا فَأِعْلَانُ الْبَشَائِرِ أَمٍ
يُسْمَعُ وَيَارِقُهُ الْإِنْدَارِ أَمْ تُشَمِّمِ

görmediler işitmediler kör ve ker olup
berkı nezāratı ve kelāmı beşāreti

فَعَرُّهُمْ ذَاهِبٌ وَالذُّلُّ وَأَهْنُومُ
وَمَا أطمَانٌ مِنَ الْإِزْعَابِ أَمْنُهُمْ
وَالرَّوْعُ أَظْهَرَهُ قَسْرًا بَوَاطِنُهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا أَخْبَرَ الْأَقْوَامَ كَاهِنُهُمْ
بِأَنَّ دِينَهُمُ الْمَعْوَجَّ لَمْ يَقُمْ

andan soñ idi bu ki dedi²⁹ kâhin anlara
yoğtur bu egri dînünüzün hiç iğāmeti

[14b] وَبَعْدَ عِلْمِهِمْ بِالْحَقِّ فِي الْكُتُبِ
صَدَّوْا عَنِ الصِّدْقِ بِالْكَتْمَانِ وَالْكَذِبِ
عَمْدًا عِنَادًا وَبَغْيًا لِاتَّقِنَا الرِّيبِ
وَبَعْدَمَا عَايَنُوا فِي الْأَفْقِ مِنْ شُهْبِ
مُنْقَضَةٍ وَفَقَى مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ صَنَمِ

hem gördiler mu‘âyene gökten düşer şühüb³⁰
ol deñlü kim düzüp durur idiler büti

فَكُلَّ مُسْتَرْقٍ لِلسَّمْعِ مُرْتَجِمُ
يَتَأَقِبُ نَارُهُ فِي الْجَوِّ تَضَطَّرْمُ
فَيَرْمُ خَزِيهِمْ بِالرَّمِيِّ مُنْخَرْمُ
حَتَّى عَدَا عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ مُنْهَرْمُ
مِنَ الشَّيَاطِينِ يَقْفُوا أَثَرَ مُنْهَرْمِ

tā vaħy yolu oldu açuk diyü leşekeri

²⁹ B: andan soñ idi bu ki kâhin anlara
yoğtur bu egri dînünüzün hiç iğāmeti

³⁰ B: hem gördiler mu‘âyene gökte düşer şühüblere

günden haber alımadı buldı hezîmeti

تَدْرَعُوا رُدْعَهُمْ مِنْ كُلِّ مَاجِهَةٍ
مِنْ أَسْهُمٍ لِمُنَايَا هُمْ مُوجَّهَةٍ
بِالْمَرْقِ مُحْرَقَةٍ لِلنَّبْرَقِ مُشْبِهَةٍ
كَاتُّهُمْ هَرَبًا أَبْطَالُ أَنْبَرَهَةٍ
أَوْ عَسْكَرٍ بِالْحَصَى مِنْ رَاحَتِيهِ رَمِي

maħmüde kavimdür sanduğ anları kaçan

yā an ki etti kum aña maħmūd rāḥatı³¹

[15a] فَفَرَّ فِي الْفُورِ مَخْذُولًا وَمَنْهَرَمًا

وَأَقْبَلَ الْفُورُ لِلْأَسْلَامِ مُلْتَرَمًا
بِأَيْهِ مَنْ حَصَى كَفَيْهِ حِينَ رَمِي
نَبْدًا بِهِ بَعْدَ تَسْبِيحِ بَيْطُنِهِمَا
نَبْدُ الْمُسْبِيحِ مِنْ أَحْشَاءِ مُلْتَقِمِ

tesbîhden şoñ attı anı hüt yünüsü

attuklarını ‘ arāye ki vārid ü sübḥatı³²

أَوْلَاهُ رَبُّ الْعُلَا فَضْلًا وَنَوْلَهُ
مَقَامُ زُلْفِي وَبِالْجَنَاتِ حَوْلَهُ
وَصَانَهُ بِالتَّقِي حَفْظًا وَجَمَلَهُ
لَا تُنْكِرِ الْوَحْيِ مِنْ رُؤْيَاهُ إِنَّ لَهُ
قَلْبًا إِذَا نَامَتِ الْعَيْنَانِ لَمْ يَنِم

anuç düşünde vaḥiye sen inkār kılmagıl

kim göñliñi uyutmaz idi gözi nevmeti

رُؤْيَا الْمَنَامِ بَدَتْ مِنْ قَبْلِ دَعْوَتِهِ
فِي مَبْدَأِ الْوَحْيِ تَحْقِيقًا لِبِعْتَتِهِ
صَدَقًا وَعَدْلًا فَكَأَنْتَ مِنْ مَرْيَتِهِ
وَدَاكِ حِينَ بُلُوغِ مِنْ نُبُوتِهِ

³¹ B: kaçmakta şandug bunları kavm-i fileye
leşeker kim etti kum ona maħmūd rāḥatı

³² B: bu beytin B nüshada çevirisi yoktur.

قَلْبَيْسٍ يُنْكِرُ فِيهِ حَالٌ مُخْتَلِمٌ

ol ol dem idi ki erdi nübüvvet bülügına
pes anda münkir olmaya hulum ehli hāleti

[15b] هُوَ النَّذِيرُ مِنَ الْأَهْوَالِ وَالْكَرْبِ

وَهُوَ الْبَشِيرُ بِأَهْنِي أَشْرَفِ الرَّتَبِ

وَهُوَ الْأَمِينُ بِأَدْ شَلِكٍ وَلَا رَيْبِ

تَبَارَكَ اللَّهُ مَا وَحَى بِمُكْتَسِبِ

وَلَا نَبِيٍّ عَلَى غَيْبِ بِمَنْتَهُمِ

hağ vaḥiy iktisāb ile olmakta yok cevāz
hem enbiyāyı gayb üze kılmakta gaybeti

فَعَيْهَبُ الْغِيِّ تَجْلُوهُ فَصَاحَتُهُ

وَصَيْبُ الْغَيْثِ تَعْلُوهُ سَمَاحَتُهُ

فَيْضًا فَكَمْ سَحَّ بِالْإِفْضَالِ سَاحَتُهُ

كَمْ أَنْبَرَاتُ وَصَبَا بِاللَّمْسِ رَاحَتُهُ

وَأَطْلَقَتْ أَرْبَا مِنْ رَبْقِهِ اللَّمَمِ

el yuḡamağıla niçe rengi ki itdi hem
giderdi niçeden kıluḡ itlāğ-ı rīḡatı

وَقَيَّدَتْ لِإِعْدَاةِ الدِّينِ نِقْمَتُهُ

مَنْ أَظْهَرَ السَّنَةَ الْغَرَآءَ دَعْوَتُهُ

لَقَدْ أَمَانَتْ عَنَّا الضَّيْرُ نِعْمَتُهُ

وَأَحْيَتِ السَّنَةَ الشَّهْبَاءَ دَعْوَتُهُ

حَتَّى حَكَتْ عُرَّةً فِي الْأَعْصِرِ الدُّهْمِ

ānuḡ du‘ āsı aḡ yılı ihyā kılırdı ḡim
olurdu ḡara yıllaruḡ içinde ḡurreti

[16a] فَحَلَّ بِالْأَرْضِ رَوْضٌ فِي سَبَائِبِهَا

وَ الزَّهْرُ حَاكٌ رُبَاهَا مِنْ جَوَانِبِهَا

فَرَأَقَ رَوْفُهَا مِنْ صَوْبِ صَائِبِهَا

بِعَارِضِ جَادٍ أَوْ خَلَّتِ الْبِطَاحُ بِهَا

سَنِيبًا مِنَ الْيَمِّ أَوْ سَنِيْلٍ مِنَ الْعَرِيْمِ

bir yağmurıla aña degin kim bitāhı sen
seyl-i ‘arim sañaduñ u deryā ‘atıyetı

أَعْظِمُ بِهَا دَعْوَةَ بَدَتْ مُشَاهِدَةً

بِالْعَدْلِ صَادِقَةً بِالْحَقِّ شَاهِدَةً

وَ كَمْ لَهُ أَيْةٌ تَلَّتْ مُجَاهِدَةً

جَاءَتْ لِذَعْوَتِهِ الْأَشْجَارُ سَاجِدَةً

تَمْشِي إِلَى عَلَيْهِ عَلَى سَاقِ بِلَا قَدَمِ

bitmiş ağaçları yürürdü bilā qadem
kılurlar idi gel didüğünde icābeti

مَخْفُوضَةً الرَّأْسِ فِي الْإِقْبَالِ وَ أَنْتَصِبُ

لَدَيْهِ لَمَّا أَنْتَبْتُ لِلْفَضْلِ وَ أَفْتَرَبْتُ

تَخُطُّ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَجْدٍ وَ قَدْ طَرَبْتُ

كَأَنَّمَا سَطَرْتُ سَطْرًا لِمَا كَتَبْتُ

فُرُوعَهَا مِنْ بَدِيعِ الْخَطِّ فِي الْقَلَمِ

sañayıduñ budaqları yolda yazardı
bir şatr-ı ĥat kim ‘acebdi kitābeti

[16b] وَ أَيْةُ الْجِدْعِ لَمَّا حَنَّ ظَاهِرُهُ

وَ أَيْةُ اللَّيْبِ فِي التَّصَدِيقِ فَأَجْرُهُ

وَ أَيْةُ الشَّاهِدِ لِأَعْجَازِ صَادِرُهُ

مِثْلُ الْعَمَامَةِ أَنِّي سَارَ سَائِرُهُ

تَقِيهِ حَرَّ وَطَيْسِ الْهَجِيرِ حَمِي

her qande yürüse bilesince olurdu³³

³⁴İssiden anı bir pāre bulut ĥimāyeti

سُبْحَانَ مَنْ زَادَهُ فَخْرًا كَمَلُهُ

وَ زَانَهُ بِالنَّقْيِ عِزًّا وَ جَمَلُهُ

³³ B: her qande yürüse bilesince yürürdü

³⁴ B: [saklardı]

و بِالْهُدَىٰ وَ بَدِينِ الْحَقِّ أَرْسَلَهُ
أَقْسَمْتُ بِالْقَمَرِ الْمُنْشَقِّ إِنَّ لَهُ
مِنْ قَلْبِهِ نِسْبَةً مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ

münşak olan kamer haqqı gönünden andını
anuñ veridi eydici mebrür-ü nisbeti

وَ كَمْ لَهُ مِنْ كَرَامَاتٍ وَ مِنْ شِيمِ
سَمَتْ بِقَدْرِ عَظِيمِ الشَّانِ مُحْتَرَمِ
فَالْمَخِ مَعَانِي قَوْلٍ غَيْرِ مُنْعَجِمِ
وَ مَا حَوَى الْغَارُ مِنْ خَيْرٍ وَ مِنْ كَرَمِ
وَ كُلُّ طَرْفٍ مِنَ الْكَفَّارِ عَنْهُ عَمِي

qapladı hayr ve keremi gâr-ı nür lik
kâfirlerün gözinde var idi ‘ amâyeti

[17a] فَحَقَّهُ اللَّطْفَ مِنْ رَبِّ بِهِ خَفِيًّا
وَ جَاءَهُ اللَّصْرُ بِالتَّأْيِيدِ مُقْتَبِيًّا
وَ صَدَّ عَنْهُ الْعِدَا إِذْ صَارَ مُخْتَفِيًّا
فَالصِّدْقُ فِي الْغَارِ وَالصِّدْقِيُّ لَمْ يَرِ مَا
وَهُمْ يَقُولُونَ مَا فِي الْغَارِ مِنْ أَرَمِ

ol gâr içinde şıdıķ ile şıddıķ idi bular
dirlerdi kimse qalmadı bunda teşebbüti³⁵

حَامَتْ حَمَامٌ عَلَى الْغَارِ الْعَزِيزِ عَلَا
وَ الْعَنْكَبُوتُ بِنَسْجِ نَمَقَتْ خُلَا
فَخَانَتْهُمْ جَهْلُهُمْ وَ مَا أَهْتَدَ وَ أَشْبَلَا
ظَنُّوا الْحَمَامَ وَظَنُّوا الْعَنْكَبُوتَ عَلَى
خَيْرِ الْبَرِيَّةِ لَمْ تَنْسَجْ وَلَمْ تَحْمِ

tesbihile³⁶ ankebüt dağı qaremile qamām
şakladı zann olunmadı hayrü’l-beriyeti

³⁵ B: iķameti.

³⁶ Beytin anlamı gereği bu kelimenin *tesbih* yerine *nesc* olması beklenirdi.

أَفِيحٌ بِطَائِفَةٍ بِالْغَارِ طَائِفَةٍ
الْخَيْرِ سَائِرَةٍ لِلشَّرِّ كَأَشْفَةٍ
فِي الْعَى عَاكِفَةٍ خَابَتْ بِصَادِقَةٍ
وَقَائِيَهُ اللهُ أَغْنَتْ عَنْ مُضَاعَفَةٍ
مِنَ الدَّرُوعِ وَعَنْ عَالٍ مِنَ الْأَطْمِ

kat kat zırhılara dahi şol yüce dağlara
mühtac kılamz ādemī ḥaḳḳ³⁷ viḳāyetī

[17b] إِنِّي الْتَجَأْتُ بِقَلْبِي فِي نَفْسِهِ
إِلَى جَمَاهُ وَ سَعَدَى فِي تَقَرُّبِهِ
فَرَفَعْتِي وَ سَمَوْتِي فِي تَحَبُّبِهِ
مَا سَامَنِي الدَّهْرُ ضَيْمًا وَاسْتَجْرَتْ بِهِ
إِلَّا وَتَلْتُ جَوَارًا مِنْهُ لَمْ يُضْمِ

güç görüben kimsenden aña şıgınmadum
buldum anuḡ³⁸ meger ki civārında rāḫatı

قَدْ أَطْمَأَن فُؤَادِي مِنْ تَوْعُدِهِ
بِقَصْدِ ارْتِسَادِهِ فِي صِدْقِ مَوْعِدِهِ
فَمَا رَجَوْتُ مُنَا إِلَّا بِمَقْصَدِهِ
وَلَا اَلْتَمَسْتُ عِنَى الدَّارَيْنِ مِنْ يَدِهِ
إِلَّا اسْتَلَمْتُ النَّدَى مِنْ خَيْرِ مُسْتَلَمِ

hem andan ummadum iki ev baylığın meğer
andan irişdi baḡa ‘atā bī-nihāyetī

كَمْ أَعْيِنَ نَظَرْتُ مِنْ حُجَّةٍ جَهَرْتُ
وَ لِللَّهِ نَهَرْتُ فِي بَهْجَةٍ بَهَرْتُ
وَ فِي الْعَلَا أَشْنَهَرْتُ وَ لِلْعَدَى قَهَرْتُ
دَعْنِي وَ وَصْفِي آيَاتٍ لَهُ ظَهَرْتُ
ظُهُورَ نَارِ الْقُرَى لَيْلًا عَلَى عِلْمِ

Ḳonuk odı zuhūrī gibi kim yanar gice

³⁷ B: ḥaḳḳun.

³⁸ B: [ki].

dağlar başında zāhirī olupdurur āyetī

[18a] فَالْأَنْظُمُ زَانَ بِهَا وَ الطَّرْسُ وَ الْقَلَمُ

وَ اللَّقَبُ وَ السَّمْعُ وَ الْعَيْنَانُ وَ الْكَلِمُ

وَ كَلَّمَا انْتَشَقَضْتَ تَسْمُو بِهَا الْحَكْمُ

كَالذُّرِّ يَزِيدُ حُسْنًا وَ هُوَ مُنْتَظِمٌ

وَ لَيْسَ يَنْقُصُ قَدْرًا عَيْرَ مُنْتَظِمٍ

incü düzide hüsni artuqça³⁹ gösterür

hem ol dizilmiş olmasa yoqdur naqisati

جَلَّتْ بِأَذْكَارِهَا أَكْدَارُ مَنْ وَجَلَّ

مِنْ زَجْرِهَا وَ زَجَا الْفَرْدَوْسُ مُبْتَهَلًا

بِهَا الرَّسُولُ أَرْتَقَا قَدْرًا سَنًا وَ عَلَا

فَمَا تَطَاوَلَ آمَالُ الْمَدِيحِ إِلَيَّ

مَا فِيهِ مِنْ كَرَمِ الْأَخْلَاقِ وَ الشِّيمِ

medh̄ arzūsına ne uzatmaqdurur aña

kim luṭfla keremdurur ahlāq u şīmeti

عَلَيْهِ قَدْ أُزِلَ الْقُرْآنُ مُوَعِظَةً

هُدًى وَ نُورَ شِفَاءٍ وَ هُوَ مُعْجِزَةٌ

لِلْخَلْقِ نَبِيَّهُ لِلْحَقِّ مُظْهِرَةٌ

آيَاتِ حَقِّ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثَةٌ

قَدِيمَةٌ صِفَتُهُ الْمَوْصُوفِ بِالْقَدَمِ

mevşūfi bil-ķıdem şıfatı hem ķadīm olur

olursa⁴⁰ ola āyet-i ķur'ān hıdāşati

[18b] بِالْعَدْلِ وَ الْقِسْطِ وَ الْإِحْسَانِ تَأْمُرُنَا

وَ بِالْوَعْدِ عَنِ الْفَحْشَاءِ تَرْجُرُنَا

وَ مِنْ عِقَابِ لَطْفِي وَ الْحَشْدِ تُنذِرُنَا

لَمْ تَقْتَرِنِ بَرْمَانَ وَهِيَ تُخْبِرُنَا

³⁹ B: artuq.

⁴⁰ B: pes niyete ola āyet-i ķur'ān hıdāşati

عَنِ الْمَعَادِ وَعَنْ عَادٍ وَعَنْ إِرَمٍ
‘ād u ma‘ āddan irem-i zī'l- ‘imāddan
yoğ iken iktirānumuz ider hikāyeti

أَعْظَمُ بِأَيِّ بَوْعِدِ الْخَيْرِ مُنْجِرَةً
لِلْإِنْسِ وَالْأَجْنَ عَنْ قَسْرِ مُعْجَزَةً
مَصُونَةً بِخِمَا الدِّيَانِ مُحَرَّرَةً
دَامَتْ لَدَيْنَا فَفَاقَتْ كُلَّ مُعْجِزَةٍ
مِنَ النَّبِيِّينَ إِذْ جَاءَتْ وَلَمْ تَدْمِ
özge rusūl nişānlarını yendi bu nişān
kim dāyim oldu ayruğı terk etti şöhbeti

أَيَّاتُ صِدْقٍ بَعْدَ جَلِّ عَنْ شِبِّهِ
وَ بَيِّنَاتُ بَحَقِّ غَيْرِ مُشْتَبِّهِ
وَ مُحْكَمَاتُ بَعْلَمٍ لَا يُحَاطُ بِهِ
مُحَكَّمَاتُ فَمَا يُبْقِيْنَ مِنْ شِبِّهِ
لِذِي شِقَاقٍ وَلَا يُبْغِيْنَ مِنْ حَكْمِ
muhkemdururlar anlara hācet degül hākem⁴¹
ehl-i şikāka kōmadılar hīç şübheti

[19a] قَدْ أَفْحَمْتُ فَصَحَاءَ الْعُجْمِ وَالْعَرَبِ
وَالزَّمْتُ وَ هَدْتُ لِلْفُوزِ بِالْأَرْبِ
بِهَا أَلْبَهَا وَ نَصْرُ السَّعْدِ بِالْفُزْبِ
مَا حُورِبَتْ قَطُّ إِلَّا عَادَ مِنْ حَرْبِ
أَعْدَى الْأَعَادِي إِلَيْهَا مُلْقِي السَّلْمِ
hergiz bularınla şu işlemedi meğer
gösterdi ‘aczi düşmenü qodı ‘adāveti

كَمْ مُعْرِضٍ هَالِكٍ مَنْ سَيَّلَ عَارِضَهَا
فَالنَّصْرُ لَأَرْمَهَا بِسَيْفٍ وَأَمِضَهَا
فَمَنْ يُعَارِضُ وَ يُلْجِدُ فِي غَوَامِضَهَا

⁴¹ B: muhkemdururlar anlar anladıcılar sā'ili

رَدَّتْ بِلَاغَتِهَا دَعْوَى مُعَارِضِهَا

رَدَّ الْعَيُورُ يَدَ الْجَائِي عَنِ الْحَرَمِ

red eylediği gibi hüremden gayürler

red eyledi mu‘arızı vachin belāgatī

هِيَ الْبَلَاغُ لِئِيلِ الْعَزَّ بِالْأَبْدِ

مِنْهَا بُلُوعُ الْمُنَى فِي سَائِرِ الْمَدَدِ

فَمَنْ تَدَبَّرَهَا يَسْمُو مَدًّا الْأَمْدِ

لَهَا مَعَانِ كَمَوْجِ الْبَحْرِ فِي مَدَدِ

وَفَوْقَ جَوْهَرِهِ فِي الْحُسْنِ وَالْقِيمِ

ma‘nalar mededde mevc gibidür anuñ

hem fevk-i cevherinde durur hüsni-⁴²kimeti

[19b] عَزِيْزُهُ الْوَصْفِ لَا نَفَى عَزَائِبِهَا

بِالْعَدْلِ شَاهِدُهَا يُفْضَى وَعَائِبُهَا

وَ كَلَّمَا كَرَّرْتَ تَحَلُّو رَغَائِبِهَا

فَمَا تُعَدُّ وَلَا تُحْصَى عَجَائِبِهَا

وَلَا تُسَامُ عَلَى الْإِثْمَارِ بِالسَّامِ

‘add etmek olmaz iken öküşdür ‘acāyibī

hem anı çok okır kişi bulmaz melāletī⁴³

طُوبَى لِقَارِيهَا فَالْحَقُّ أَهْلُهُ

وَ بِالْجَنَانِ وَ فُوزِ الْقُرْبِ حَوْلُهُ

فَضْلًا وَ أَمْ لَهُ مَا كَانَ أُمَّلُهُ

قَرَّتْ بِهَا عَيْنُ قَارِيهَا فَقُلْتُ لَهُ

لَقَدْ ظَفَرْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ فَاغْتَصِمِ

Anı okuyanun gözi rüşen aña didüm

bulduñ zafer metin ipe yapış aña katı⁴⁴

يَا سَعْدَ حَظِّ لِمَنْ أَسْرَأَ هَا لِحَطًّا

⁴² B: [anun].

⁴³ A: [hem] / okuyan

⁴⁴ B: ḥablu metin bulduñ aña ki yapış katı.

ثُمَّ أَقْتَفَى حُكْمَهَا بِالطَّوْعِ وَ اتَّعَظًا
فَاسْأَلُكَ سَبِيلَ التَّقَى تَسْلَمَ فُكُنْ مُنْقَطًا
إِنْ تَثَلَّهَا خَيْفَةً مِنْ حَرِّ نَارٍ لَطَى
أَطْفَأَتْ نَارَ لَطَى مِنْ وَرْدِهَا الشَّبِيمِ

anı lazā ḥarāreti ḥavfinden okusan
defi^c ider ol ḥarāreti virdi⁴⁵ bürüdeti

[20a] مَنْ يَهْتَسِ نُورَهَا يُهْدَى لِمَادِبِهِ

وَ لَاحٍ مِنْهُ فَلَاحٌ وَقْتُ مَطْلِبِهِ
وَ فَأَزَّ فِي شِرْبِهِ بِصَفْوٍ مَشْرَبِهِ
كَاتَّهَا الْحَوْضُ تَبْيَضُّ الْوُجُوهُ بِهِ
مِنَ الْعَصَاةِ وَقَدْ جَاغُوهُ كَالْحَمَمِ

ol ḥavza benzer anuḡ ile aḡarur yüzi
‘aṣilerün ki oldı kömür gibi şüreti

وَقَتَّ لِكُلِّ رَجًا بِالْحَقِّ مُنْزَلَةً
وَ لَضَمِّ تَضْرُلْ رَحْمَةً لِلْخَلْقِ مُنْزَلَةً
كَالشَّمْسِ ضَاءَتْ عَلَى الْأَرْجَاءِ مُسْدِلَةً
وَكَالصِّرَاطِ وَكَالْمِيزَانِ مَعْدِلَةً
فَالْقِسْطُ مِنْ غَيْرِهَا فِي النَّاسِ لَمْ يَنْعَمْ

hem beḡzer ol şirāṭ ü mizān adl ile⁴⁶
ḡalḡ iḡre yoḡ anuḡ gibi kimse ‘adāleti

جَارَ الْعَبِيدَ لَهَا إِذْ لَيْسَ مُبْصِرُهَا
وَ جَارَ حَيْثُ لَهَا وَ اللَّهُ يُبْصِرُهَا
بِعِزِّ تَأْيِيدِهِ حَقٌّ وَ يُظْهِرُهَا
لَا تَعْجَبِينَ لِحَسُوبٍ رَاحَ يُنْكَرُهَا
تَجَاهُلًا وَهُوَ عَيْنُ الْحَاقِقِ الْقَهْمِ

sen dinleme ḡasūdı ki inkār ider ana
⁴⁷cāhillenüp var iken anun key ḡazāḡati

⁴⁵ B: [irer].

⁴⁶ B: [oldu şirāṭa vehm daḡi mizani ma^c dileti].

⁴⁷ B: [cāhillenüp anun var iken key ḡazāḡati]

[20b] نَعْفَلُهُ مِنْ عَقَالِ الْعَيِّ فِي غُمْدِ

بِسَيْفِ بَغْيِ كَلِيلِ الرَّبِيعِ مُنْعَمِدِ

فَلَنْ يَرَى نُحْجَهُ مِنْ شِدَّةِ الْكَمْرِ

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوْعَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدِ

وَيُنْكِرُ الْفَمُ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمِ

olur ki güneşi gözi göstermez ağrısı

yā ağıza şu dadını virmez sakāmeti

يَا خَيْرَ مَنْ أَمَّ الرَّاجُونَ رَأْحَتَهُ

لِكُلِّ فَضْلٍ فَأَوْلَاهُمْ سَمَاحَتَهُ

أَقْبَلَ مَدِيحِ أَمْرِيءِ يَرْجُو نَجَاحَتَهُ

يَا خَيْرَ مَنْ يَمَّمُ الْعَافُونَ سَاحَتَهُ

سَعْيَا وَفَوْقَ مُتُونِ الْأَيْتُقِ الرَّسْمِ

iy hayr anlarun ki kıılır kaçd anlara

yayağ segird bu sürüp altında nāḳati⁴⁸

يَا أَكْرَمَ الرُّسُلِ يَا مَبْعُوثُ مِنْ مُضَرِ

يَا أَفْضَلَ الْخَلْقِ مِنْ بَدْرِ وَ مِنْ حَضَرِ

يَا صَفْوَةَ الْحَقِّ يَا مَنْعُوثُ فِي السُّورِ

وَمَنْ هُوَ الْآيَةُ الْكُبْرَى لِمُعْتَبِرِ

وَمَنْ هُوَ النِّعْمَةُ الْعُظْمَى لِمُعْتَمِرِ

hem ol ki mu‘teberlerün nişānesi

hem ol ki muḡtenemlerün a‘lā ganīmeti⁴⁹

[21a] أَعْطَاكَ رَبُّ الْعَالَا جَوَامِعَ الْكَلِمِ

فِي أَحْضَرَ اللَّفْظِ بِالْأَحْكَامِ وَالْحِكْمِ

مَعَ نَيْلِ قُرْبِ جَلِيلِ الْقَدْرِ مُحْتَرَمِ

سَرِيَّتِ مِنْ حَرَمِ لَيْلَا أَلْسِي حَرَمِ

كَمَا سَرَى الْبَدْرُ فِي دَاجِ مِنَ الظُّلَمِ

⁴⁸ B: yayalar ve daḳi süren.

⁴⁹ B: iy ol ki mu‘teberlerün a‘lā nişānesi
iy ol ki muḡtenemlerün olur ganīmeti

aķşāya mekkeden gice eyleduğı ķamer⁵⁰

ķılduđı gibi karanuda seyr-ü sefreti

وَ جُرَّتْ حُجْبًا مِّنَ الْأَنْوَارِ مُسْتَبَلَّةً
وَ جَاكَ الْوَحْيَ بِالْآيَاتِ مُنْزَلَةً
وَ بِالْهِنَا قَابَلْتُ عَلَيْكَ مُقْبَلَةً
وَ بِيَّتْ تَرْقَى إِلَيَّ أَنْ نِلْتِ مُنْزَلَةً
مِنَ قَابِ قَوْسَيْنِ لَمْ تُنْزَكِ وَلَمْ تُرَمِ

ķavseyini ķarı ķurbine yitidün çıķa çıķa
bulmadı kimse ancılayın hiç rütbeti

حَضَرْتَ فِي حَضْرَةِ الْأَمْلَاقِ مُنْتَبِهًا
وَ فَخْرَ فَحْرِكَ فِيهَا لَيْسَ مُسْتَبَلَةً
وَ قَدْ سَمَا بِالْسَمَا فِي صَدْرِ مُنْصَبَةً
وَ قَدْ مَتَّكَ جَمِيعَ الْأَنْبِيَاءِ بِهَا
وَ الرَّسُلِ تَقْدِيمَ مَخْدُومٍ عَلَى خَدَمِ

taķdım ķıldı cümle nebiler resüller
anda seni ve ķıldı saña cümle ķidmeti⁵¹

[21b] فَأَرَوْا بِفُرْكَكَ فِي تَحْقِيقِ
وَ الْبِشْرِ حَلِّ بَأْفْصَاهُمْ وَ أَقْرَبِهِمْ
سُرُّوا بِمِسْرَاكَ وَ اعْتَرَوْا بِمِطْلَبِهِمْ
وَ أَنْتِ تَخْتَرِقِي السَّبْعَ الطَّبَاقَ بِهِمْ
فِي مَوْكِبِ كُنْتِ فِيهِ صَاحِبِ الْعَلَمِ

ķark eyledün yiri gögi bir leķker ile kim
nisbet saña iderler idi anda rāyeti⁵²

لَقَدْ مَرَرْتَ بِهِمْ فِي أَبْهَجِ الطَّرِيقِ
لَمَّا سَمَوْتَ إِلَى الْعَلْيَا بِالْأَفْقِ

⁵⁰ B: [seyir]

⁵¹ B: mecmû enbiyâsını taķdım ķıldılar
hem ķıldı sana cümlesi maķdûm ķidmeti

⁵² B: mevkibede saķib alķalem idün ne mevkibi ol
ol ķark ķılduđuņ aņcuyla yedi ķatı

عَلَى بُرَاقٍ كَثِيرٍ لَاحٍ بِالْغَسَقِ
حَسَى إِذَا لَمْ تَدْعُ شَأْوًا لِمُسْتَبِقِ
مِنَ الدُّنُوِّ وَلَا مَرْقَى لِمُسْتَنِمِ

merķā-yı müstenmilere ķurbanda ķomaduđ⁵³

hem müstabıķlara komaduğ Őe' v-i⁵⁴ ğāyeti

وَ نِلْتِ مَا رُمْتِ مِنْ خَيْرٍ وَعَنْكَ نُبْدُ
مَا كُنْتِ تَخْشَى وَ كَمْ فَضْلٍ إِلَيْكَ جُبْدُ
وَ قَدْ نَيْسَرَ تَكْلِيفَ عَلَيْكَ أُجْدُ
خَفَضْتَ كُلَّ مَقَامٍ بِالإِضَافَةِ
إِذْ نُودِيَتْ بِالرَّفْعِ مِثْلَ الْمُفْرِدِ الْعَلَمِ

ķodun izāfet ile maķāmātı aŐaĝa

sen müfrid-i alem gibi ķıldıķta rif' ati

[22a] لَمَّا وَصَلْتِ لِمَا تَخْتَارُ مِنْ وَ طَرِ

وَصَلْتِ بِالْبَيْرِ وَصَلِ الأَمْنِ لِلْبَيْتِ
خَفَّفْتَ عَنْهُمْ صَلَاةَ خَيْفَةِ الضَّجْرِ
كَيْمَا تَفُوزَ بِوَصْلِ أَيِّ مُسْتَتِرِ
عَنِ الْعُيُونِ وَسِرِّ أَيِّ مُكْتَتِمِ

tā sırlara iriŐeyidün hem bulayıduğ

gözlerden ihtifāsı olan gizlü vaŐlātı

لَكَ الْكَمَالُ بِفَضْلِ الْوَأْجِدِ الْمَلِكِ
قَدْ سَارَ فِي سَائِرِ الْأَقْطَارِ وَ الْفَلَكَ
يَسْمُو عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَ الرُّسُلِ وَ الْمَلِكِ
فَحُزَّتْ كُلُّ فَحَارٍ غَيْرِ مُشْتَرِكِ
وَ جُرَّتْ كُلُّ مَقَامٍ غَيْرِ مُزْدَحَمِ

hem faķr-i bī-muŐāreket aldığ maķāmları

geçdüğ kimsene virmedi hem Őaņa zaķmeti

⁵³ B: ķurbinde müstenmilere merķāne ķomaduđ

⁵⁴ B: [ĥadd-i]

وَ فُزْتُ بِالْقَصْدِ الْأَسْنَى بِأَدَابِ
وَ حَلَّ سَعْدُكَ فِي أَقْصَى مَنَى الطَّلَبِ
وَ نِلْتِ مَا رُمْتِ مِنْ سُؤْلِ وَ مِنْ أَرْبِ
وَ جَلَّ مِقْدَارُ مَا وَ أُوتِيتِ مِنْ رُتَبِ
وَ عَزَّ إِذْرَاكَ مَا أُولِيتِ مِنْ نِعَمِ

rütbeğ ‘ azîm kimse tasavvur hem idemez
saña cenâb-ı hağdan iren ulu ni‘meti

[22b] بِكَ الْإِلَهُ حَمَانَا نُمُ فَضَّلْنَا
وَ قَدَّءَ أَعَدَّ لَكَ مِنَّا وَ عَدَّ لَنَا
وَ كَضَمَّ حَبَانَا بِأَنْعَامِ دَحْوَلْنَا
بُشْرَى لَنَا مَعْشَرَ الْإِسْلَامِ إِنَّ لَنَا
مِنْ الْعِنَايَةِ رُكْنَا غَيْرَ مُنْهَدِمِ

büşrâ bizümdürür bizüz islâm ma‘şeri
rük-n-i şediddür bize hağkuş ‘inâyeti

بِجَمْعِ الْحَشْرِ نَسْمُو فِي جَمَاعَتِهِ
بِحَضْرٍ أَمِنْ أَمِينٍ فِي شَفَاعَتِهِ
لَنَا نَجَاةٌ نَجَاحٍ فِي إِطَاعَتِهِ
لَمَّا دَعَا اللَّهَ دَاعِيَنَا لِطَاعَتِهِ
بِأَكْرَمِ الرُّسُلِ كُنَّا أَكْرَمَ الْأُمَمِ

çün hağ bu ekrem-i rusuliyle bizi oğudı
bulduğ ümem⁵⁵ içinda biz ā‘ la kerâmeti

أَعْلَى مَعَالِمِنَا أَعْلَامُ شُرْعَتِهِ
حَيْثُ اهْتَدَيْنَا إِلَى أَنْوَارِ سُنَّتِهِ
وَ ظَلَّ مَنْ ضَلَّ مَرَّ غُوبًا بِقَهْرَتِهِ
رَاعَتْ قُلُوبَ الْعِدَى أَنْبَاءَ بِعَثَّتِهِ
كَنْبَاءَةٍ أَجْفَلَتْ غَفْلًا مِنَ الْغَنَمِ

ğāfîl ğanem ki ürküden ürker anuğ gibi

⁵⁵ B: [bu isim]

korçutu idi düşmeni anuñ⁵⁶ aḥbār-ı bi‘şeti

[23a] إِذْ عَقَلَهُمْ مِنْ عَقَالِ الشَّرِكِ فِي شَرِكِ

فِي رَى زَيْغٍ بَبِغِي غَيْرُ مُنْفَرِكِ
فَقُنُّوا وَاصْطَلُّوا بِالْأَنْارِ فِي الْأَدْرِكِ
مَا زَالَ يَلْقَاهُمْ فِي كُلِّ مُعْتَرِكِ
حَتَّى حَكَّوْا بِالْقَنَا لَحْمًا عَلَى وَصَمِ

düşmanlar ile ma‘ rekede uğraşur⁵⁷ idi

kıldurdu anıları nitekim yağrıkuñ eti

وَ الْحَى فِي حَيْهِمْ لِقَوزِ مَهْرَبِهِ
مُرَاقِبٌ لَمْ يَرُقْ تَكَرِيرُ مَشْرَبِهِ
يَمُوتُ قَهْرًا وَ لَمْ يَطْفُرْ بِمَأْرَبِهِ
وَدُّوا الْفِرَارَ فَكَانُوا يَغْبِطُونَ بِهِ
أَشْلَاءَ سَأَلَتْ مَعَ الْعُقَبَانِ وَالرَّحْمِ

anun eline girmesevüz ne oldı diyüp

kuşlar yidügi laḥme kıldurdu gıbtati

أَضْحَى الْقَبَائِلُ فِي تَقْلِيْبِ شِدَّتَيْهَا
تَلْفَى مَقَالِيدُهَا قَسْرًا وَ عَدَّتَيْهَا
قَدْ أَنْدَهَتْ وَ وَهَتْ أَرْيَابُ نَجْدَتَيْهَا
تَمْضِي اللَّيَالِي وَلَا يَنْزُونَ عِدَّتَيْهَا
مَا لَمْ تَكُنْ مِنْ لَيَْالِي الْأَشْهُرِ الْحُرْمِ

günler geçer şaymazdılar meğer ol ay⁵⁸

eyyāmını ki vardur anun qadr-ü ḥürmeti

[23b] كُلُّوا بِكُلِّ رَدَا يُدْنِي إِجَاحَتَهُمْ

وَ نَصَبُ نَصْلِ عَدَائِدٍ مِنْ جَرَاحَتَهُمْ
فَالسَّيْفُ فِي نَحْرِهِمْ قَدْ صَانَ رَاحَتَهُمْ
كَأَنَّمَا الْيَبِينُ ضَيْفٌ حَلَّ سَاحَتَهُمْ
بِكُلِّ قَرْمٍ أَلْسَى لَحْمِ الْعِدَى قَرْمِ

⁵⁶ B: içini

⁵⁷ B: uğraşurken

⁵⁸ B: günler geçerci şaymazdılar meğer ol ay

gūyā ki ƙondi dīn bulara ƙonuƙ oluban ⁵⁹

her ƙavımıla ki dūşmen atına dişi atı

يَا نَصْرَ دِينِ مُكَافٍ فِي مُكَافَحَةٍ
عَزِيْزُ فَضْلٍ عَزِيْزٍ فِي مُنَاصَحَةٍ
بِالرِّيْحِ لِأَيْحَةٍ لِلنَّجْحِ صَالِحَةٍ
يَجْرُ بِحَرِّ حَمِيْسٍ فَوْقَ سَابِحَةٍ
يَزْمِي بِمَوْجٍ مِّنَ الْأَبْطَالِ مُلْتَطِمِ

laşeker çekerdi at üzerinde deniz gibi
kim mevcinüñ bahādur erenden idi rimyeti

فِي الْحَرْبِ سَابِحَةٌ كَالسَّيْلِ فِي صَبَبِ
فُرْسَانِهَا أَفْتَرَسُوا الْأَرْوَاحَ بِالْقَضْبِ
فَضِدُّهُمْ هَالِكٌ لَمْ يَنْجُ بِالْهَرْبِ
مِنْ كُلِّ مُنْتَدِبٍ لِلَّهِ مُحْتَسِبِ
يَسْطُو بِمُسْتَأْصِلِ الْكُفْرِ مُضْطَمِ

her biri müntedib ƙakka her biri muştesib
her biri gösterür idi küffāra şaşveti

[24a] قَدْ هَدَّبُوا الشَّرْعَ فِي تَحْقِيقِ مَذْهَبِهِمْ

بِالسَّيْفِ وَالْحِجَّةِ الْعَرَا بِمَطْلَبِهِمْ
صَانُوا حِمَا الدِّينِ مَعَ اخْلَاصِ مَأْرِبِهِمْ
حَتَّى عَدَتْ مِلَّةُ الْإِسْلَامِ وَهِيَ بِهِمْ
مِنْ بَعْدِ عُزْبَتِهَا مَوْصُولَةَ الرَّجْمِ

tā oldı bunların ile mevşületü'r-raşim
gurbet zamānı gidüben islām milleti

مَحْفُوظَةٌ مِنْ رَدَاءِ الشَّاكِّ وَالرَّيْبِ
مَحْفُوفَةٌ بِرَدَاءِ الْعِزِّ فِي رُنْبِ
مَصْنُونَةٍ بِكِتَابِ مُعْتَلَأِ رَبِي
مَعْفُوفَةٌ أَبَدًا مِنْهُمْ بِخَيْرِ أَبِي

⁵⁹ B: gūyā ki bunların evine ƙonuƙ oldı dīn

وَخَيْرِ بَعْلِ فَلَمْ تَنْتُمْ وَأَمْ تَيْمِ

kaldı⁶⁰ dūḡu öksüz er ata kaldı çün
islām milletine kemāl-i kifayet

إِنْ حَارُبُوا الْأَسَدَ صَارَ السَّعْدَ خَادِمَهُمْ

وَصَالَ صَارَ مَهُمْ فِيهِمْ وَ نَادَمَهُمْ

مُكَلَّمًا حَيْثُ أُجْرُوا بِأَلْقَانَا دَمَهُمْ

هُمُ الْجِبَالُ فَسَلَّ عَنْهُمْ مُصَادِمَهُمْ

مَاذَا رَأَى مِنْهُمْ فِي كُلِّ مُصْطَلَمٍ

dağları diler anları sorar uğraşanlara
nice göründi anlara her bir heybeti⁶¹

[24b] وَ سَلَّ بِقَاعًا فَهَلْ أَبْتُوا بِهَا أَحَدًا

مِمَّنْ بَعَى فَعَصَى الدِّيَانَ إِذْ حَجَدَا

فَسَأَلُ بُتُوكَا فَكَمْ ابْكْتُ مِنَ التَّحَدَا

وَسَلَّ حُنَيْنًا وَسَلَّ يَدْرًا وَسَلَّ أُحُدَا

فُصُولَ حَتْفِ لَهْمِ أَدَمَى مِنَ الْوَحْمِ

sor bedre sor ḡuneyne uḡud vak'asına sor
kim nice oldu anda fusūlun veḡāmeti

فَهُمْ بِحَارِ الدِّيِ بِفَضْلِهِمْ شَهَدَتْ

أَخْبَارُ أَخْيَارِ أَحْبَارٍ قَدْ أَجْتَهَدَتْ

الْمُؤَرَّدِي السُّمْرِ سُمًّا فِي الصُّدُورِ بَدَتْ

الْمُصْدِرِي الْبَيْضِ حُمْرًا بَعْدَمَا وَرَدَتْ

مِنَ الْعَدَى كُلِّ مُسْوَدٍ مِنَ اللَّيْمِ

kızıl kıana bularlar idi aḡ kıılclar
çalsalar idi kıılıçla kıara limmeti

الْمُصَلِّتَيْنِ سُبُونًا طَالَمَا فَتَكْتُ

تُصَلِّي الْجَمَامِ وَ تَمْضِي حَيْثُمَا سَلَكْتُ

⁶⁰ B: [olmadı]

⁶¹ B: dağları diler itleri sordu kışanlara
nice göründi anlaruḡ anlara heybeti

نجدها أُنْتَصَبَتْ جِزْماً وَ مَا أَنْفَرَكْتُ
وَأَلْكَاتِيْبِينَ بِسُمْرِ الْخَطِّ مَا تَرَكَتْ
أَقْلَامُهُمْ حَرَفَ جِسْمٍ غَيْرِ مُنْعَجِمٍ

yazarlar idi ھاat kalemi yazmaduğını
ھاat sünüsüyle cım ki yoğ idi noğtati

[25a] فِي جِصْنِ أَمْنٍ مِنَ الْإِيْمَانِ مَرْكَزَهُمْ

لِرُكْبِهِ بِقَوَى التَّقْوَى تُحَيِّرُهُمْ
لِحَالِهِمْ صِفَهُ نَسْمُو وَ نُبْرُهُمْ
شَاكِي السِّلَاحِ لَهُمْ سِيْمَا تُمَيِّرُهُمْ
وَالْوَرْدُ يَمْتَأُرُ بِالسِّيْمَا عَنِ السَّلْمِ

sımāyile mümeyyiz idiler silağlular
verd-i selemden itdi mümeyyez a' lāmeti

أَبْشِرْ بِبَصْرٍ إِذَا وَأَقَيْتَ بِشْرَهُمْ
وَ فُرْ بِسَعْدٍ مَتَى كَرَّرْتَ ذِكْرَهُمْ
وَ إِنْ طَوَّقْتَ مَدِيْحاً حَانَ شُكْرَهُمْ
تُهْدِي إِلَيْكَ رِيَّاحُ النَّصْرِ نَشْرَهُمْ
فَتَحْسَبُ الزَّهْرَ فِي الْأَكْمَامِ كُلِّ كَمِي

nuşret yili sağa ƙođuların iledicek
ekmām içinde şanaduğ anlara zehreti

رُؤْدٌ مِنَ النَّوْرِ تَهْدِي الْعُجْمَ وَ الْعَرَبِيَّ
وَ هُمْ رِيَّاضُ نَفُوسٍ زَامَتْ الْأَرْبَابِيَّ
أَرْهَارُ نُورٍ نَصِيْدٍ قَدْ زَهَا وَ رَبِيَّ
كَأَنَّهُمْ فِي ظُهُورِ الْخَيْلِ نَبَتْ رَبِيَّ
مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ لَا مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ

at arƙasında rabve ot ƙıldı anları
hazmünü degül ھیzamularıı şiddeti

[25b] وَ جَمْعُهُمْ فِي ظُهُورِ الْخَيْرِ مَا أَنْفَرَقَا

سَمَوْا فُرَادِي كَمَا تَفَرَّقُوا فِرْقَا

نَعَزَهُمْ فِي سَمَاءِ الْمَجْدِ قَدْ بَرَقًا
طَارَتْ قُلُوبُ الْعِدَى مِنْ بَأْسِهِمْ فَرَقًا
فَمَا تَفَرَّقَ بَيْنَ الْبَهُمِ وَالْبُهُمِ

şiddetlerinden eyle ki fark eyledi a' dū

⁶²kim idemedi fark bühümden behîmeti

هُمُ صُحْبَةِ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارِ زُمْرَتُهُ
أَهْلُ الصِّقَى وَالْوَفَا صِدْقًا وَأُسْرَتُهُ
أَنْصَارُ شِرْعَتِهِ حَقًّا وَجِيرَتُهُ
وَمَنْ تَكُنْ بِرَسُولِ اللَّهِ نُصْرَتُهُ
إِنْ تَلَقَهُ الْأَسَدُ فِي آجَامِهَا تَجِمُ

bişlerün içinde esedler ferağ kıılır

uğrasalar aña ki resül ile nuşreti

يَغْشَى الْخُرُوبَ وَلَا يَخْشَى مِنَ الضَّرَرِ
بِهِ أَرْتَقَا لِيُبْلُغَ السُّؤْلَ وَالْوَطَرَ
بِهِ اتَّقَا مِنْ صُرُوفِ الضَّيْرِ وَالضَّجْرِ
وَأَنْ تَسْرَى مِنْ وَلِيِّ غَيْرِ مُنْتَصِرِ
بِهِ وَلَا مِنْ عَدُوِّ غَيْرِ مُنْقَصِمِ

yoğdur vilayet ehli anuğ ğayr-ı muntaşır

hem ğayr-ı müntaşım⁶³ anuğ ehl-i adāveti

[26a] أَجَلْنَا حَيْثُ حَلَانًا بِحُلَّتِهِ

تُؤَبِّ التَّقَا نُمْ وَصَانًا بِجَلَّتِهِ

وَصَانَتْنَا وَأَزَانَا نَهْجَ قَبْلَتِهِ

أَحَلَّ أُمَّتَهُ فِي حِرْزِ مِلَّتِهِ

كَالْبَيْتِ حَلَّ مَعَ الْأَشْتَبَالِ فِي أَجْمِ

arşlan gibi ki yise de qor ol anuğların

hırzı içinde milletiniğ qodı ümmeti

فَهُمْ بِحِصْنِ حَصِينٍ مُرْتَقَاهُ عَلَى

فِي سِئْرِ أَمْنٍ يُبَيِّنُ الْعِزَّ مُنْسَدِلِ

⁶² B: qorqularından aņların a' dā öņi gider
fark itmez olurlar enāmdan behîmeti

⁶³ B: [münfaşım]

بِهِ أَهْتَدُوا فَارْتَقُوا لِلْعِلْمِ وَالْعَمَلِ
كَمْ جَدَلَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ مِنْ جِدْلِ
فِيهِ وَكَمْ خَصِمَ الْبُرْهَانُ مِنْ خَصِمِ

düşdire nice düşüren tañrı sözleri⁶⁴

her kim anuñla kıldı cidāl ü husūmeti

حَتَّى بَدَتْ مِلَّةُ الْإِسْلَامِ مُبْرَرَةً
عَرَاءَ زَهْرَاءَ بِالْخَيْرَاتِ مُنْجِدَةً
لَيْسَتْ دَلِيلًا لِلرُّشْدِ مُلْغِزَةً
كَفَاكَ بِالْعِلْمِ فِي الْأُمَمِ مُعْجِزَةً
فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالْتَأْدِيبِ فِي النَّيْمِ

mu' ciz yetim ü ümmide ' ilm ü edeb yiter

ķavmüñ sirāyet eylemedin cāhiliyyeti⁶⁵

[26b] يَا قَوْرَ عِنْدِ نَجَاهِ عِنْدَ مَا رَبِّهِ

مُسْتَعَصِمًا بِجَمَاهِ وَقْتُ مَطْلَبِهِ
قَلَمٌ يَجِبُ حُسْنَ ظَنِّي فِي تَرْقِيهِ
خَدْمَتُهُ بِمَدِيحِ اسْتَقِيلَ بِهِ
تُتُوبُ عُمْرٍ مَضَى فِي الشَّعْرِ وَالْخِدْمِ

ben ĥidmet itdüm aña bu medħ ile kim bula

şî' r ü ĥıdemdeki ' aşerātum iķāleti⁶⁶

كِلَاهُمَا قَدْ أَصَابْتَنِي مُعَابِيَهُ
وَأَطْلَقَانِي بِتَغْنِيهِ أَصَاجِبُهُ
وَقَيْدَانِي بِمَا صَافَتْ مَذَاهِبُهُ
إِذْ قَلْدَانِي مَا تُخْشَى عَوَاقِبُهُ
كَأَنَّي بِهِمَا هَدِي مِنَ النَّعْمِ

taķlīd kıldı çün baña ol şî' rle ĥadem

hedy-i ne' am gibi şoñı yatlu ķılādeti⁶⁷

⁶⁴ B: [sözlerin]

⁶⁵ B: [cehāleti]

⁶⁶ B nüshasında bu beyitin çevirisinde yanlış olarak bir sonraki beytin çevirisi verilmiştir. Verilen bu çeviri de eksiktir.

⁶⁷ B: hedy-i ne' am gibi baña çün şî' rle ĥadem
taķlīd kıldılar şoñı yazu ķılādeti

مَالِي أَرَى قَدِمِي عَلَى الرَّدَى قَدِمًا
هَلَا أَرَأَق دِمِي عَيْنِي لِمَا دَهَمًا
فَلَيْسَ بَدْعٌ إِذَا صَارَ الدَّمُوعُ دِمًا
أَطَعْتُ عَيِّي الصَّبَا فِي الْحَالَتَيْنِ وَمَا
حَصَلْتُ إِلَّا عَلَى الْأَثَامِ وَالنَّدَمِ

ömrümde ḥāşıl itmedüm illā günāhlar
çün eyledüm ḍalāl-i sıbāya itāati

[27a] نَبَأَ لِنَفْسٍ تَمَادَتْ فِي رِعَايَتِهَا
سَلَمْتُ بَرَعِي حُطَامٍ فِي بَطَالَتِهَا
بَاعَتْ نَفِيسًا بِبَخْسٍ مِنْ جَهَائِلِهَا
فَيَا خَسَارَةَ نَفْسٍ فِي تِجَارَتِهَا
لَمْ تَشْتَرِ الدِّينَ بِالدُّنْيَا وَلَمْ تَسْمِ

dünyāyı dīne deġrüşüben bey^ç kılmadum
iy nefşümün ticāret içinde ḥasāreti

فَمَنْ تَبِعَ عَاجِلًا مِنْهُ بِعَاجِلِهِ
فَرُجُهُ حَلٌّ فِي أَعْلَى مَنَازِلِهِ
مُسْلِمًا مَعَ رَجُلٍ كَسَبَ مُعَاجِلِهِ
وَمَنْ يَبِيعُ آجِلًا مِنْهُ بِعَاجِلِهِ
يَبِينُ لَهُ الْعَبْنُ فِي بَيْعٍ وَفِي سَلَمِ

maġbūn durur olacaġımı olmişa şatan
bey^ç -i selemde bātıl anuḡ a^ç kd ü şafkatī

أَنَا الْمُقْصِرُ وَالْمُعْتَبَرُ فِي الْعَوْضِ
إِذْ بَعْتُ جَوْهَرِي الْمَكُونُ بِالْعَرْضِ
لَكِنِّي مِنْ رَجَائِي فُرْتُ بِالْعَرْضِ
إِنْ آتَ دُنْبًا فَمَا عَهْدِي بِمُنْتَقِضِ
مِنَ النَّبِيِّ وَلَا حَبْلِي بِمُنْصَرِمِ

ben üzmedüm nebīden ipüm^ç ahdi şımadum
n'ola eġer każandum ise ben cerīmeti

[27b] مَالِي سَوَاهُ مُعِينٌ عِنْدَ مَعْدِرَتِي
فَلَيْسَ مَعْصِيَّتِي عَنْهُ بِمَقْصِيَّتِي
أَرْجُوهُ دُخْرِي فَأَنْجُو يَوْمَ آخِرَتِي
فَإِنَّ لِي نِيْمَةً مِنْهُ بِتَسْمِيَّتِي
مُحَمَّدًا وَهُوَ أَوْفَى الْخَلْقِ بِالذِّمَمِ

vardur muḥammed adı ile ‘ahd ü zimmetüm
oldur vefā idicidür a’hd ide bā-ḳarār⁶⁸

فَهُوَ أَلْوَسِيلُهُ لِي وَمُعْتَمِدِي
وَعُمْدَتِي وَنَصِيرِي عِدَّتِي رَشِيدِي
عِزِّي وَعَوْنِي وَعَوْنِي سَيِّدِي سَنَدِي
إِنْ لَمْ يَكُنْ فِي مَعَادِي أَخْذًا بِيَدِي
فَضْلًا وَإِلَّا فَقُنْ يَا زَلَّةَ الْقَدَمِ


dutmaz ise elümi m‘ādumda fazl⁶⁹ idüp
yā zellet el-ḳadem diğe iriştı zalleti⁷⁰

لِيِنَّ عَصِيْبَتُ فَلَا أَنْسَى مَرَاجِمَهُ
فَهُوَ الرَّحِيمُ بِمَنْ أَبَدَى جَرَانِيْمَهُ
فَمُرْتَحِيْهِ نَجَا فَاقْصِدْ مَعَانِيْمَهُ
حَاشَا أَنْ يَحْرِمَ الرَّاجِي مَكَارِمَهُ
أَوْ يَرْجِعَ الْجَارُ مِنْهُ غَيْرَ مُحْتَرَمِ

ḥāsā ana sıgınan ola ğayr-ı muḥterem
yāḥud mekārımınde uman bula ḥaybeti

[28a] تَرَكْتُ مَا خَفْتُ فِي الْعُقْبَى جَوَائِحَهُ
لَمَّا تَعَقَّبْتُ فِي عَقْلِي فَضَائِحَهُ
لَا حُكْمَ الْمَذْحُ وَأَسْتَرْجِي مَنَائِحَهُ
وَمُنْدُ الْزَمْتُ أَفْكَارِي مَدَائِحَهُ

⁶⁸ B: vardur muḥammede  zimmetüm

Ol hoş ri‘āyet ider  ‘ahd ü zimmeti

⁶⁹ B: [luṭf]

⁷⁰ B: deġil fiġan idüp ki ḳadem buldı zalleti

وَجِدْتُهُ لِخَلَاصِي خَيْرِ مُلْتَزِمِ

buldum anı halāsum için hayra mültezim
şarf ideli medāyḥına küllü fikreti

فَلَنْ تَزَالَ الْمُنَى تَتَالُ مَا طَلَبْتُ
مِنْ عَرَسِ إِحْسَانِهِ وَفِيهِ قَدْ رَعَيْتُ
وَعَمَهَا الْعَيْثُ فَأَهْتَرْتُ بِهِ وَرَبْتُ
وَلَنْ يَفُوتَ الْعَيْسَى مِنْهُ يَدَا تَرِيثُ
إِنَّ الْحَيَا يُنْبِتُ الْأَزْهَارَ فِي الْأَكْمِ

andan gināya toprağa düşmüş el irişür⁷¹
kim kay⁷² çiçeklerüñ depeciklerde münbiti

لَعَلَّ أَجْنَى ثَمَارِ الْمَدْحِ حَيْثُ صَفْتُ
فِي حَبِهِ وَوَفْتُ بِصَدَقِ مَا وَصَفْتُ
فَمَنْ تَدَابِرَهُ أَغْصَانُهَا أَنْعَطَفْتُ
وَلَمْ أُرِدْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا الَّتِي قَطَفْتُ
يَدَا زُهَيْرٍ بِمَا أَتَيْتُ عَلَى هَرَمِ

aldı zühyer al-i herem ögmek ile māl
ben kılmadum anun gibi bunda irādeti

[28b] بَلْ رُمْتُ نُحْجَ نَجَاتِي وَقْتُ مَطْلَبِهِ
يَوْمَ الْمَعَادِ وَقَلْبِي فِي تَعْلَبِهِ
فَهُوَ الشَّفِيعُ لِمَنْ يُهْدَى بِمَدَّهِهِ
يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مَا لِي مِنْ أَلْوُدِّ
بِهِ سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْحَادِثِ الْعَمَمِ

yokdur benim sığınacağum senden özge iy
halk ekremi o dein ki belā kıla nezleti

بِكَ اسْتَجَرْتُ مِنَ الْأَهْوَالِ وَالْكَرْبِ
فَارًّا جَاهُكَ بُنْجِينِي مِنَ الْعَطْبِ

⁷¹ B: toprağa düşmüş el bulur andan tüvāngeri

⁷² B: yağmur

فَلَيْسَ لِي جُلْدٌ يَقْوَى عَلَى لَهَبِ
وَأَنْ يَضِيقَ رَسُولَ اللَّهِ جَاهُكَ بِي
إِذَا الْكَرِيمُ تَحَلَّى بِاسْمِ مُنْتَقِمِ

iy hak rasūli cāhuna yokdur benümle dayk
ol dem ki ol kerīm ide maḥlûḳa niḳmeti

إِذْ نَأَى بِفَضْلِكَ عَنْ نَفْسٍ مَضَرَّتْهَا
فَدَأْمَنْتُ وَتَمَنْتُ مِنْكَ نُصْرَتَهَا
فَإِنْ شَفَعْتَ لَهَا نَأَلْتُ مَسْرَتَهَا
فَإِنَّ مِنْ جُودِكَ الدُّنْيَا وَضَرَّتْهَا
وَمِنْ عُلُومِكَ عِلْمَ اللُّوحِ وَالْقَلَمِ

ilmünden odi levḥ ü ḳalem ilm hem vücūd
cūduḅla hāsil itdi bu dūny vü ḳarrati⁷³

[29a] فَالْأَنْفُسُ قَدْ عَلِمَتْ بِالْعَفْوِ إِذْ نَدِمَتْ
وَطَالَمَا أَجْتَرَمَتْ عَمْدًا وَمَا سَبَّيْمَتْ
لَأُذْعَ إِنْ سَكَمَتْ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمَتْ
يَا نَفْسُ لَا تَقْنَطِي مِنْ زَلَّةٍ عَظُمَتْ
إِنَّ الْكَبَائِرَ فِي الْغُفْرَانِ كَاللَّمَمِ

iy nefis sen ümidüni kesme günāh için
gufrān ḳatında lemme gibidür kebireti

كَمْ أَنْفُسٍ فَخَرَتْ وَاللَّهُ يَعْصِمُهَا
وَ أَنْفُسٍ فَجَرَتْ وَاللَّهُ يَقْصِمُهَا
وَ كَمْ نَفُوسٍ وَاللَّهُ يَرْحَمُهَا
لَعَلَّ رَحْمَةَ رَبِّي حِينَ يَقْسِمُهَا
تَأْتِي عَلَى حَسَبِ الْعِصْيَانِ فِي الْقِسْمِ

ol dem ki raḥmetini ḥalḳa ḥudā kısım ider
umaruz ola kim ola işyānice raḥmeti⁷⁴

⁷³ B: levḥ ve ḳalem ‘ulūmı senüḡdür daḡı senüḡ
cūduḅdan oldı cihāniyla ḳarrati

⁷⁴ B: [ol dem ki raḥmetini ḳalab ḥalḳa kısım ider
umaruz anı kim ola işyānaca raḥmeti]

يَا رَبِّ وَأَغْفِرْ لِعَبْدٍ بِالذُّنُوبِ مُسِيٍّ
فِي السَّنَةِ مُرْتَكِبٍ بِاللَّهِو مُنْتَكِسٍ
بِالْوِزْرِ مُنْعَمِسٍ لِلْعَفْوِ مُلْتَمِسٍ
يَا رَبِّ وَاجْعَلْ رَجَائِي غَيْرَ مُعْكِسٍ
لَدَيْكَ وَاجْعَلْ حِسَابِي غَيْرَ مُنْخَرِمٍ

ya rabbî kııl recam menüm ğayr-î mûna 'kis
hem kııl hîsbumı ola bî-ħazm ü hıffeti

[29b] فَالْخَوْفُ جَدَلُهُ وَالْأَمْنُ جَدَلُهُ
وَالرَّغْبُ أَمَلُهُ وَالرَّحْبُ أَمَلُهُ
وَالذَّنْبُ جَمَلُهُ وَالصَّفْحُ جَمَلُهُ
وَالطُّفُّ بِعَبْدِكَ فِي الدَّارَيْنِ إِنَّ لَهُ
صَبْرًا مَتَى تَدْعُهُ الْأَهْوَالُ يُنْهَزِمُ

luṭf eyle kıluna iki oda ki var anuṅ
şabrı ki kórķular virür aña hezîmeti

وَأَخْتِمَ لَهُ كَرَمًا بِحُسْنِ خَاتِمَةٍ
بِنِعْمَةٍ بَانْتِصَابِ السَّعْدِ قَائِمَةٍ
وَأَمَّنْ بِسُحْبِ صَلَاةٍ مِنْكَ لِأَرْمَةِ
وَأَنْدُنْ لِسُحْبِ صَلَاةٍ مِنْكَ دَائِمَةٍ
عَلَى النَّبِيِّ بِمُنْهَلٍ وَمُنْسَجِمٍ

destür vir şalavat şaħabine da'imi
senden nebînün üstine yağdura dîmeti

وَأَلِهَ الْأَكْرَمِينَ السَّادَةَ النَّجَا
أَهْلَ الصَّفَى وَالْوَفَى وَصَحْبِهِ النَّجَا
وَأَمْنَحْ بِطَيْبِ سَلَامٍ شَامِلٍ صَحْبًا
مَا رَأَتْكَ عَذْبَاتِ النَّبَانِ رِيحُ صَبَا
وَأَطْرَبِ الْعَيْسِ حَادِي الْعَيْسِ بِالنَّعْمِ

madam ki şaba⁷⁵ budağın banuṅ eşirdür

⁷⁵ B: [ağaç]

yaḥud sevindirür deveyi ḥādi niğmeti

[30a]

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَوْلَا وَأَخْرَأَ وَظَاهِرًا وَبَاطِنًا تَمَّتِ الْقَصِيدَةُ الْمَنْعُوتَةُ بِالْبُرْدَةِ فِي نَهَارِ الْخَمِيسِ ثَامِنِ عَشْرِ شَهْرِ رَجَبِ الْحَرَامِ مِنْ
سَنَةِ ١٢٧٦ هـ كَاتِبُهَا مُحَمَّدُ النَّصْرُ الشَّافِعِيُّ عَفَا اللَّهُ عَنْهُ وَعَنْهُمْ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحَدَهُ وَصَلَوَاتُ عَلَي سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ
وَسُنِّيهِ الْعَرَبِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنَعْمَ الْوَكِيلُ

[30b]

biñ iki yüz yetmiş altı senesi mah zilhicce şerifenün üçüncü gününde pençşenbe günü oğlum mustafa bin muḥammed bin mustafa bin ya' kup bin muḥammed dünyaya teşrif eyledi allah te' āla ḥazretleri tul-ı 'ömürle mu' amer eyleye allāh te' āla ' alim ba' dah a' mil ba' dah iman-ı kemālden ayırmaya āmin ya mu' in sene 1276.

Sonuç

İslam Edebiyatı'nda ve özellikle Türk Edebiyatı'nda müslümanların her dönemde Hz. Peygamber'e olan büyük sevgi ve muhabbetleri şiir, nersir, ilahi, kaside vb şekillerde gösterilmiştir. Bu zengin edebiyat dünyasının en önemlilerinden biri de Kaside-i Bürdedir.

Bu çalışma neticesinde anlaşılmıştır ki; İslam Edebiyatı'nda yaygın olarak işlenen Bûsîrî'ye ait Kaside-i Bürde üzerinde Arapça, Farsça, Türkçe birçok şerh, haşiye, tahmis, nazire, taştir, tesbî gibi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada, yazarı bilinmeyen bir Kaside-i Bürde tercümesinin iki farklı nüshasının karşılaştırmalı incelemesi yapılmıştır. Çalışmada El-Bûsîrî'nin hayatı, eserleri ve Kaside-i Bürde'nin yazılış sebebi üzerinde durulmuştur. Bûsîrî'nin Kaside-i Bürde'si Türk Edebiyatı'nda mühim bir yer tutmaktadır ve bu eser üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bugüne kadar mezkûr kasidenin üzerinde 330'a yakın çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmaya konu olan eserde yer alan Türkçe tercüme metninin Kaside-i Bürdenin anlam ve anlatım özelliklerini yansıtacak düzeyde başarılı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu duruma örnek olarak şu beyit gösterilebilir:

وَالنَّفْسُ كَالطِّفْلِ إِنْ تَهْمَلَهُ شَبَّ عَلَى

حُبِّ الرَّضَاعِ وَإِنْ تَفْطِنَهُ يَنْفَطِمِ

(*ve 'n-nefsu ke't-tifli in tuhmilhu şebba 'alā hubbi'l-rıza' ve in teftimuhu yenfetim*)

nefsün radî'a benzer emer kor isen ve ger

sütten keserseñ öğrenür ider kanâ'ati

Nüshaların kim tarafından ve ne zaman yazıldığı bilinmese de kullanılan Türkçenin fonetik ve morfolojik özellikler ışığında büyük ölçüde Eski Anadolu Türkçesi hususiyeti gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak da şu beyitler örnek olarak verilebilir:

iy nice nesne fatlu gelüp nefse 'ākıbet

anuç mu'ayyen oldu ki semdür dūsūmeti (6b)

bu denlü bilinür hemîn ol kim beşer durur

hem tañrı hilkatınuç yek-i ehl-i fazîleti (11b)

güç görüben kimsenden aña şığınmadum

buldum anuç meger ki civārında rāḥatı (17b)

Eski Anadolu Türkçesinin belirgin ses özelliklerinden yuvarlaklaşma (tatlu, -üp, +nuñ), ötümlüleşme (tur- > dur-) gibi ses olayları ile bazı şekil özellikleri (-üben) de eserde yer almaktadır.

Tercüme sırasında hem kafiye düzeninin hem de anlam bütünlüğünün bozulmamasına gayret gösterildiği görülmektedir. Bu amaca matuf olarak Türkçe beyitlerin içinde Türkçede sık kullanılanların kelimelerin dışında pek çok Arapça kelimeye de yer verildiği görülmektedir. Bu hususiyet eseri kaleme alan kişinin Arapça bildiği yolunda bir çıkarım yapılmasına da imkân vermektedir.

Kaynakça

Çağlar, D., *Doğu Türkçesi Kaside-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Aktarım-Dizin-Tıpkıbasım)*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2019.

Dağıstanlıoğlu, B. E., *Keşfü'l Hüda: Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kaside-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, 2015.

Kahraman, B., “Le’âli ve Abdurrahîm Karahisârî’nin Manzûm Kaside-i Bürde Tercümeleri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 1997, 57-106.

Keskinsoy, H., *Mekkî ve Nahîfî’nin Kaside-i Bürde Tahmisleri (Tenkitli Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2011.

Koç, H., “Mustafa Maksûd Resâ Efendi’nin Kaside-i Bürde Tahmisi”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 27, 2021, 489-546.

Şahin, E. S., *Kaside-i Bürde’nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 1997.

Talal, H. A., *Sadullah Halveti’nin Şerh-i Kaside-i Bürdesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2016.

KTÜEFAD Dergisi Yayın Politikası

Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KTÜEFAD) dijital ortamda olmak üzere yılda en az bir kez Temmuz ayında yayımlanır. Tarih, Arkeoloji, Türk, Rus ve İngiliz dilleri ile diğer filoloji alanları, Sosyoloji, Psikoloji, Sanat Tarihi ve Felsefe gibi sosyal bilimler alanlarındaki ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmaların yayımlanması amaçlanmaktadır.

Dergide özgün araştırma makaleleri, çeviri ve kitap tanıtma metinleri yayımlanır. Metinlerin alanına katkı sağlayacak özgün çalışmalar olması ve daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş olan bildirimler, başka bir yayında yayımlanmamış olmak koşulu ile dergimizde yayımlanabilir.

Dergiye gönderilen çalışmalarda ulusal ve uluslararası geçerli etik kurallara uygun olmalıdır. Metin içerisinde hiç kimsenin kişilik hak ve özgürlüklerine saldırıda bulunulmamalıdır. Hakaret içeren, hedef gösteren, küçültücü, alçaltıcı, din, dil, ırk vb. ayrımcı ifadeler kullanılmamalı ve kişisel mahremiyete özen gösterilmelidir. Dergide yayımlanan makalelerin tüm bilimsel, içeriksel, dilsel, yasal sorumluluğu yazarlarına aittir, yazılarda ifade edilen görüşler yazar(lar)ın kendi görüşleri olup dergiye bağlamaz.

Dergiye gönderilen metinlerin telif hakkı dergiye aittir ve kaynak gösterilmeden aktarılamaz.

Metinlerin değerlendirme sürecinde çift körleme yöntemi (hakemlerin ve yazarların isimlerinin karşılıklı olarak gizlenmesi) kullanılır. Bir çalışmanın değerlendirilmesi için en az iki hakeme gönderilmesi esastır. Her iki hakemin aksi görüş bildirmesi üzerine, metin üçüncü bir hakemin değerlendirmesine gönderilir. Metnin kabulü için, değerlendirmeye ilişkin en az iki hakemin olumlu görüş belirtmesi gerekir. Aksi takdirde çalışma reddedilir.

Hakem raporu doğrultusunda düzeltilmek üzere yazarlarına gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra en geç bir ay içerisinde editörlüğe iletilmelidir.

KTÜEFAD Dergisi Yazım Kuralları

Yayımlanmak üzere gönderilecek olan metinlerin DergiPark üzerinden kabulü yapılacaktır. Yazarların adı, soyadı, unvan ve iletişim bilgileri gönderilecek olan e-posta içerisinde belirtilmelidir.

- Yazılar, A4 boyutunda Microsoft Word uyumlu programda Times New Roman yazı karakterinde yazılmalıdır.
- Başlık, 12 punto ve küçük harf olmalıdır. Başlık ortadan hizalı olmalıdır. Metinde ana ve ara başlıklar kullanılabilir. Metin içindeki ana ve ara başlıklar 11 punto, küçük harf ve bold (koyu) olarak sola hizalı olmalıdır. Başlıklar ve paragrafların arasında 6 nk aralık bırakılmalıdır. Sayfa numaraları sağ üst köşede 10 punto olmalıdır.
- Metnin başında Türkçe öz ve altında İngilizce başlık ve öz verilmelidir. Özler 9 punto ile yazılmış ve 250 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. “Öz” başlığı sola yaslı olarak bold yazılmalıdır. Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özün altında Türkçe öz yer almalıdır. Özün altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet “anahtar kelime” (Keywords) bulunmalıdır. Özde atıf yer almamalıdır
- Metin 11 punto, iki yana dayalı olmalıdır. Üstten: 2,5 cm, alttan: 2,5 cm, sağdan: 2,5 cm, soldan: 2,5 cm boşluk bırakılmalıdır. Paragraf aralığı “önce 0 nk sonra 6 nk” ve satır aralığı “tek” olmalıdır.
- Sayfa numaraları, makalenin ilk sayfasında olmayacak şekilde sol üstte 8 punto olarak yerleştirilmelidir.
- Alıntılar, 5 satırı geçtiğinde tırnak içinde metne göre 1 punto küçük düz olarak yazılmalıdır. 5 satırdan az olan alıntılar metin içerisinde italik olarak verilir. Vurgulanması gereken ifadeler de italik yapılır.
- Metin içerisinde resim, şekil ve grafikler “Şekil” adı altında gösterilmelidir. Tablo ve şekillere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların üzerinde, şekillerin ise altında her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yer almalıdır. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar var ise, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

Kaynak Gösterimi

- Dipnotlar: 9 punto ve tek aralık yazılmalıdır. Hizalaması iki yana dayalı olmalıdır. Metindeki atıflar sayfa altında dipnot şeklinde 1’den başlayarak numaralandırılmalıdır. Bunun dışında metin içinde atıf yapılmamalıdır. Dipnot atıflarında yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası verilir. Aynı yazarın aynı tarihli birden fazla yayını var ise yıl sonuna a’da başlamak üzere harfler verilir.

Örnek Dipnot Gösterimi (Yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası)

İnalcık 2009, 123.

Antik Kaynakların Dipnot Gösterimi (Antik yazarın anlamlı kısaltması, antik yayın ismi ve metin yeri)

Strab. Geographika VII. 48

Arşiv Kaynaklarının Dipnot Gösterimi: Söz konusu alıntı ya da bilgi verildikten sonra dipnotta, kullanılan arşiv belgesinin yalnızca kısaltmaları yazılır.

TBMM ZC, Devre: 1, Cilt 1, 239.

İnternet Kaynaklarının Gösterimi: İnternet bağlantı linkleri dipnotlarda sıra numarası verilerek yer almalı ve parantez içerisinde erişim tarihi yer almalıdır.

Web 1 (09.06.2021)

İki yazarlı dipnotlarda yazarlar arasına "ve" yazılmalıdır. İkiyazarlı dipnotlarda ilk yazardan sonra "vd." yazılmalıdır.

• Kaynakça: Referansların doğruluğundan yazarlar sorumludur. Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir ve 11 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.

Örnek Kaynakça Gösterimi (Kitaplar için)

Soyadı, Ad. Eser Adı. Eserin basıldığı yer/şehir: Yayımlayan kurulu, Yayın yılı.

İnalcık, H., Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2009.

Örnek Kaynakça Gösterimi (Makaleler-Ansiklopedi Maddeleri ve Kitap Bölümleri için)

Soyadı, Ad. "Yayın Adı". Dergi/Ansiklopedi/Kitap Adı, Cilt/Sayı No (Yayın Yılı), Sayfa Aralığı.

İnalcık, H., "Osmanlı Padişahı". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13 (2008), 68-79.

Örnek Kaynakça Gösterimi (Antik Kaynaklar için)

Str. Geographika. H. Leonard Jones, 1924. Geographika, The Geography of Strabo, Harvard: Heinemann.

Örnek Kaynakça Gösterimi (Arşiv Belgeleri için)

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt 1, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.

Örnek Kaynakça (İnternet Bağlantıları için)

Web adresleri açık bir biçimde yer almalı ve sonunda parantez içerisinde bağlantının alındığı tarih verilmelidir. Bu kısım kaynakçanın el son kısmında yer almalıdır.

Web 1: <https://www.ktu.edu.tr/efad> (11.05.2021)

Journal Publication Policy

Karadeniz Technical University Journal of the Faculty of Letters is published in the digital environment at least once a year in July. It is aimed to publish scientific studies at national and international level in the fields of history, archeology, Turkish, Russian and English languages and other fields of philology, social sciences such as Sociology, Psychology, Art History and Philosophy.

Original research articles, translations and book introductions are published in the journal. The texts must be original works that will contribute to the field and must not have been published elsewhere before. Papers presented at scientific meetings can be published in our journal, provided that they have not been published in another publication.

Studies submitted to the journal must comply with national and international ethical rules. The text should not attack anyone's personal rights and freedoms. Insulting, targeting, demeaning, degrading, religion, language, race, etc. discriminatory expressions should not be used and personal privacy should be taken care of. All scientific, content, linguistic and legal responsibility of the articles published in the journal belong to the authors, the views expressed in the articles are the author(s)' own views and do not bind the journal.

The copyright of the texts sent to the journal belongs to the journal and cannot be transferred without showing the source.

In the evaluation process of the texts, the double-blind method (mutual concealment of the names of the referees and authors) is used. It is essential for a study to be sent to at least two referees for evaluation. Upon the disagreement of both referees, the text is sent to a third referee for evaluation. For the text to be accepted, at least two referees must give a positive opinion on the evaluation. Otherwise, the run will be rejected.

Manuscripts sent to the authors to be corrected in line with the referee's report should be submitted to the editorial board within one month at the latest after the necessary corrections are made.

Guidelines for Authors

The texts to be sent for publication will be accepted via DergiPark. The names, surnames, titles and contact information of the authors should be specified in the e-mail to be sent.

- Manuscripts should be written in Times New Roman font in A4 size Microsoft Word compatible program.
- Title should be 12 points and lowercase. The header should be center aligned. Main and subheadings can be used in the text. Main and subheadings in the text should be left aligned in 11 points, lowercase letters and bolts. There should be 6 pt spacing between headings and paragraphs. Page numbers should be 10 points in the upper right corner.
- Turkish abstract should be given at the beginning of the text and English title and abstract should be given below. Abstracts should be written in 9 font size and should not exceed 250 words. The title "Abstract" should be written in bold, aligned to the left. In the studies whose text language is in a foreign language, the Turkish abstract should be placed under the abstract in the foreign language. At the bottom of the abstract, there should be at least three and at most five "keywords" that can describe the field of study. There should be no citation in the abstract.
- The text should be 11 pt, justified. From the top: 2.5 cm, from the bottom: 2.5 cm, from the right: 2.5 cm, from the left: 2.5 cm. Paragraph spacing should be "first 0 pt, then 6 pt" and line spacing should be "single".
- Page numbers should be placed on the upper left in 8 points, not on the first page of the article.
- When quotations exceed 5 lines, they should be written in quotation marks, 1 point smaller than the text. Quotations less than 5 lines are given in italics in the text. Statements that need to be emphasized are also italicized.

• Pictures, figures and graphics should be displayed under the name of “Figure” in the text. Tables and figures should be given sequence numbers, the titles should be placed above the tables and below the figures, with the first letter of each word in capital letters. In addition, if there are references to tables and figures, they should be given at the bottom in 9 points.

Citations

• Footnotes: 9 points and single spacing. Its alignment should be justified. References in the text should be numbered starting from 1 as footnotes at the bottom of the page. Other than that, it should not be cited in the text. In footnote citations, the surname of the author, publication year and page number are given. If the same author has more than one publication with the same date, letters are given at the end of the year, starting with a.

Sample Footnote Display (Author surname, publication year and page number)

İnalçık 2009, 123.

Footnote Display of Ancient Sources (Ancient author's significant abbreviation, ancient publication name and text location)

Strab. Geography VII. 48

Footnote Display of Archive Sources: Only the abbreviations of the archive document used are written in the footnote after the aforementioned citation or information is given.

TBMM ZC, Circuit: 1, Volume 1, 239.

Display of Internet Resources: Internet connection links should be included in the footnotes by giving a sequence number and the access date should be included in parentheses.

Web 1 (09.06.2021)

In footnotes with two authors, "and" should be written between the authors. In footnotes with more than two authors, "et al." after the first author. should be written.

• Bibliography: The authors are responsible for the accuracy of the references. Sources and researches used in the articles should be shown under this heading at the end of the article and should be written in 11 font size. Only the references cited in the text should be included and should be arranged alphabetically according to the surnames of the authors.

Sample Bibliography Display (For Books)

Surname, Name. Title of Work. Place/city where the work was published: Publisher Board, Publication year.

İnalçık, H., Ottoman Empire-Classical Age, 1300-1600, trans. Rusen Sezer, Istanbul: Yapi Kredi Publications. 2009.

Sample Bibliography Display (For Articles-Encyclopedia Articles and Book Chapters)

Surname, Name. "Publication Name". Journal/Encyclopedia/Book Title, Volume/Issue No (Year of Publication), Page Range.

İnalçık, H., "Ottoman Sultan". Ankara University Journal of SBF, 13 (2008), 68-79.

Sample Bibliography (For Ancient Sources)

Str. Geography. H. Leonard Jones, 1924. Geographika, The Geography of Strabo, Harvard: Heinemann.

Sample Bibliography Display (For Archive Documents)

Parliamentary Minutes, Circuit: 1, Volume 1, TBMM Printing House, Ankara, 1959.

Sample Bibliography (for Web)

Web addresses should be clearly stated and the date the link was taken should be given in parentheses at the end. This part should be in the last part of the bibliography.

Web 1: <https://www.ktu.edu.tr/efad> (11.05.2021)